

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

MEHMET ALİ BİRAND CAN DÜNDAR BÜLENT ÇAPLI

BELGESEL KİTAPLAR

1960'ların sokaklarından, önce tanklarıyla ihtilalciler geçti.
Sonra zafer şarkılarıyla gençler..
İsyan bayraklarıyla işçiler..
Sağcılar... Solcular... Polisler..
Sonra yeniden cuntacılar ve darbeciler...

Ülke, ihtilalin pençesinde 12 yıl geçirdi.
Neler görmedi ki Türkiye o 12 yıl içinde..
Bir başbakanın asılışını..
Gürsel'in cumhurbaşkanlığını..
İnönü'nün koalisyon hükümetlerini..
Talat Aydemir imzalı iki darbe girişimini..
Demirel'in siyaset sahnesine, Sunay'ın Köşk'e çıkışını..
68 öğrenci ayaklanmasını...

Darbe hesaplarını... iktidar hesaplaşmalarını... muhtırayı..
baskıları... işkenceleri... mahkemeleri... idam sehparalarını...

Üç darağacının gölgesinde başlayıp üç darağacının
gölgesinde son bulan bu sancılı 12 yılın öyküsünü okuyup
belgeselini izledikçe bugünü daha iyi anlayabileceksiniz.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

MEHMET ALİ BİRAND
CAN DÜNDAR - BÜLENT ÇAPLI

12 MART
İhtilalin Pençesinde Demokrasi

© 2016, Can Sanat Yayınları A.Ş.

Tüm hakları saklıdır.

1-10. basım: İmge Yayınları (1994-2008)

Can Yayınları'nda 1. basım: Şubat 2016, İstanbul

Bu kitabın 1. baskısı 3 000 adet yapılmıştır.

Yayına hazırlayan: Sırma Köksal

Düzeltili: Mert Tokur, Ebru Aydın

Mizanpaj: Atahan Sıralar

Kapak tasarımı: Utku Lomlu / Lom Tasarım (www.lom.com.tr)

Kapak baskı: Azra Matbaası

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi D Blok 3. Kat No: 3-2

Topkapı-Zeytinburnu, İstanbul

Sertifika No: 27857

İç baskı ve cilt: Ayhan Matbaası

Mahmutbey Mah. Devekaldırımı Cad. Gelincik Sokak No: 6

Kat: 3 Güven İş Merkezi, Bağcılar, İstanbul

Sertifika No: 22749

ISBN 978-975-07-3166-2

CAN SANAT YAYINLARI

YAPIM VE DAĞITIM TİCARET VE SANAYİ A.Ş.

Hayriye Caddesi No: 2, 34430 Galatasaray, İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

canyayinlari.com

yayinevi@canyayinlari.com

Sertifika No: 31730

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

MEHMET ALİ BİRAND
CAN DÜNDAR - BÜLENT ÇAPLI

12 MART
İhtilalin Pençesinde Demokrasi

BELGESEL

MEHMET ALİ BİRAND, 1941'de İstanbul'da doğdu. 1962'de Galatasaray Lisesi'nden mezun olduktan sonra; İstanbul Üniversitesi Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne girdi fakat ekonomik nedenlerden dolayı devam edemedi. Gazeteciliğe 1964'te *Milliyet*'in dış haberler servisinde başladı. 1985'te TRT 1'de 32. *Gün* programını hazırladı ve sundu; bu program daha sonra SHOW TV ve CNN Türk televizyonlarında yayınlandı. 1989'da *Kıbrıs*, ardından 27 Mayıs Darbesi'ni anlatan *Demirkırat*, 12 Mart, 12 Eylül, *Özallı Yıllar* ve *Son Darbe 28 Şubat* belgesellerini yaptı. *Sabah* ve *Posta* gazetelerinde köşe yazarlığı yaptı. CNN Türk'te *Manşet* adlı bir talk show programı yaptı. 2005'te Kanal D ana haber bülteninin genel yayın yönetmeni oldu. 2009'da ise hem CNN Türk'ün hem de Kanal D'nin genel yayın yönetmenliğini yaparak ortak bir haber merkezi oluşturdu. 1976'da TÜYAP Kitap Fuarı'nın Yılın Yazarı Ödülü'nü, 1984'te Sedat Simavi Vakfı Kitle Haberleşme Ödülü'nü, 1987 yılında Avrupa Konseyi'nin Yılın Gazetecisi Ödülü'nü; ayrıca 1993'te Lion Kulüpleri Melvin Jones Fellow Ödülü'nü ve Fransız Şövalye Nişanı'nı kazandı. 2013'te İstanbul'da yaşamını yitirdi. Kitapları: *30 Sıcak Gün* (1975), *Bir Pazar Hikâyesi* (1978), *Diyet* (1978), *12 Eylül Saat 04.00* (1984), *Türkiye'nin Ortak Pazar Macerası* (1985), *Emret Komutanım* (1986), *Demirkırat* (1991, Bülent Çaplı ve Can Dündar'la birlikte), *Türkiye'nin Gümrük Birliği Macerası Apo ve PKK* (1992), *12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi* (1997, Bülent Çaplı ve Can Dündar'la birlikte), *12 Eylül: Türkiye'nin Miladı* (1999, Hikmet Bila ve Rıdvan Akar'la birlikte), *Türkiye'nin Avrupa Macerası* (2000), *The Özal: Bir Davanın Öyküsü* (2001, Soner Yalçın'la birlikte), *20 Yılın Perde Arkası: 32. Gün* (2005), *Son Darbe – 28 Şubat* (2012).

CAN DÜNDAR, 16 Haziran 1961'de Ankara'da doğdu. 1982'de AÜ, SBF Basın Yayın Yüksek Okulu'ndan mezun oldu. 1986'da İngiltere'de London School of Journalism'i bitirdi. 1988'de, ODTÜ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde

Siyaset Bilimi dalında yüksek lisansını tamamladı. 1996'da aynı bölümde doktora derecesi aldı. 1979'dan beri gazetecilik, belgesel yapımcılığı, TV programcılığının yanı sıra, 2015'te *Cumhuriyet* gazetesinin genel yayın yönetmeni olmuştur. Kitapları *Demirkrat* (M.A. Birand ve B. Çaplı'yla birlikte, 1991), *Sarı Zeybek* (1994), *12 Mart: İhtilalin Pençesinde Demokrasi* (M.A. Birand ve B. Çaplı'yla birlikte, 1994), *Gölgedekiler* (1995), *Hayata ve Siyasete Dair* (1995), *Yağmurdan Sonra* (1996), *Erge-nekon* (Celal Kazdağlı'yla birlikte, 1997), *Yârim Haziran* (1998), *Benim Gençliğim* (1999), *Köy Enstitüleri* (2000), *Nereye?* (2001), *Yaveri Atatürk'ü Anlatıyor: Salih Bozok'un Anıları* (2001), *Uzaklar* (2002), *Yükselen Bir Deniz* (2002), *Savaşta Ne Yaptın Baba?* (2003), *Bir Yaşam İksiri: Dr. Nejat F. Eczacıbaşı* (2003), *Mustafa Kemal Aramızda* (Ülkem Özge Sevgiler'le birlikte, 2003), *Büyülü Fener* (2003), *Duvar* (Ege DüNDAR'la birlikte, 2003), *Yıldızlar*, (2004), *Sedat Alp: İlk Türk Hititoloğun Yaşam Öyküsü* (Fatma Sevinç'le birlikte (2004), *Kırmızı Bisiklet* (2005), *Nâzım* (2005), *İlk Durak-İETT* (Nebil Özgentürk'le birlikte, 2005), *Özel Arşivinden Belgeler ve Anıları*yla Vehbi Koç I. (2006), *Yüzyılın Aşkları* (2006), *Karaoğlan* (Rıdvan Akar'la birlikte, 2006), *İsmet Paşa* (Bülent Çaplı'yla birlikte, 2006), *Yakamdaki Yüzler* (2007), *Ecevit ve Gizli Arşivi* (Rıdvan Akar'la birlikte, 2008), *Ben Böyle Veda Etmeliyim: İsmail Cem* (2008), *Özel Arşivinden Belgeler ve Anıları*yla Vehbi Koç II. (2008), *Mustafa* (2009), *Anka Kuşu* (2009), *Lüsyen* (2010), *Canım Erdalım Sevgili Babacığım* (2011), *Aşka Veda* (2012), *Birand: Bir Ömür, Ardına Bakmadan* (2012), *Abim Deniz* (2014).

BÜLENT ÇAPLI, 1958 yılında Ankara'da doğdu. 1979'da Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulu'ndan mezun oldu. 1981'de Amerika Bileşik Devletleri Utah Eyalet Üniversitesi'nden yüksek lisans derecesi aldı. 1987'de Ohio Üniversitesi'nde Fulbright bursuyla doktora programına devam etti. 1990'da İstanbul Üniversitesi'nden doktor unvanını aldı. 1991'de Chevening bursuyla Manchester Üniversitesi'nde, 2002'de Fulbright bursuyla Florida Üniversitesi'nde konuk araştırmacı olarak çalıştı. 1985'den 2010'a kadar çalıştığı Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde, Bölüm Başkanlığı, İletişim Araştırmaları Merkezi Müdürlüğü ve Dekan Yardımcılığı görevlerinde bulundu. Medya etiği, medyanın ekonomi politiği, medya sistemleri ve belgesel konularında akademik çalışmalar yaptı. İletişim alanında çok sayıda ulusal ve uluslararası araştırma projesinin yürütücülüğünü yaptı. Halen Bilkent Üniversitesi İletişim ve Tasarım Bölümü'nde Profesör olarak görev yapıyor. Kitapları: *Demirkrat* (M.A. Birand ve Can DüNDAR ile birlikte, 1991), *12 Mart: İhtilalin Pençesinde Demokrasi* (M.A. Birand ve C. DüNDAR birlikte, 1994), *Televizyonda Temel Kavramlar* (2000), *Televizyon ve Siyasal Sistem* (2001), *Medya ve Etik* (2002), *İsmet Paşa* (C. DüNDAR ile birlikte, 2006), *Dumlupınar: İki gemi, İki Kaptan* (2007), *Fili Tarif Etmek: Özel Televizyona Beş Kala* (2008), *Televizyon Haberliğinde Etik* (H. Tuncel ile birlikte, 2010), *Özel Arşivinden Belgeler ve Anıları*yla Vehbi Koç I. (2006), *Yüzyılın Aşkları* (2006), *Karaoğlan* (Rıdvan Akar'la birlikte, 2006), *İsmet Paşa* (Bülent Çaplı'yla birlikte, 2006), *Yakamdaki Yüzler* (2007), *Ecevit ve Gizli Arşivi* (Rıdvan Akar'la birlikte, 2008), *Ben Böyle Veda Etmeliyim: İsmail Cem* (2008), *Özel Arşivinden Belgeler ve Anıları*yla Vehbi Koç II. (2008), *Mustafa* (2009), *Anka Kuşu* (2009), *Lüsyen* (2010), *Canım Erdalım Sevgili Babacığım* (2011), *Aşka Veda* (2012), *Birand: Bir Ömür, Ardına Bakmadan* (2012), *Abim Deniz* (2014).

İçindekiler

Önsöz	13
Giriş	15
Birinci bölüm: Sancı	17
İkinci bölüm: Albay	41
Üçüncü bölüm: İsyan	65
Dördüncü bölüm: Baskın	87
Beşinci bölüm: Demir-El	117
Altıncı bölüm: Sağ-Sol	143
Yedinci bölüm: Başkaldırı	167
Sekizinci bölüm: Cunta	193
Dokuzuncu bölüm: Muhtıra	223
Onuncu bölüm: Rövanş	251
Söyleşi Yapılanların Listesi	291
Kaynakça	293

1960'ların sokaklarından önce tanklarıyla ihtilalciler geçti. Sonra zafer şarkılarıyla gençler... İsyanın bayraklarıyla işçiler... Sağcılar... Solcular... Polisler... Sonra yeniden cuntacılar ve darbeciler... Ülke, ihtilalin pençesinde 12 yıl geçirdi. Ve sonunda tüm yollar yine aynı kavşağa çıktı.

Önsöz

12 Mart belgeselinin çalışması 1991 yazında başladı.

15 yıl sonra 2007 başında kitabın DVD'li yeni baskısına önsöz yazarken kitabın sonundaki listeye bakınca o dönem yapılan işin değeri daha iyi anlaşıyor:

Metin Toker aramızda değil artık; Suphi Karaman da... Alparslan Türkeş de... Muhsin Batur da... Doğan Kasaroğlu da... Fuat Doğu da...

O dönemde yaşadıklarını bir daha anlatma olanakları yok. Üstelik bir kısmı o tanıklıkları daha önce de anlatmamışlardı:

Suphi Karaman kendilerine Menderes'i asmadan öldürmeyi tek-lif edenleri; Fuat Doğu muhtırayı Başbakan Demirel'e nasıl bildirdiğini; Muhsin Batur, darbenin son anda nasıl şekil değiştirdiğini...

Bugün o tanıklıklar sayesinde yakın çağın üzerindeki sis perdesi biraz daha kalkıyor; perde biraz daha aralanıyor.

Koca bir ekip, az değil, tam üç yıl çalıştı bu proje üzerinde...

11 ayrı kentte dönemin 53 tanığıyla konuşuldu.

560 cilt gazete ve 60 cilt dergi tarandı.

Toplamı 35 bin sayfaya ulaşan 120 kitaptan yararlanıldı.

Yurtiçi ve yurtdışı arşivler taranarak 12 bin 40 dakikalık bir görüntü arşivi oluşturuldu.

10 bölümlük belgeselin 1993 Kasım ayında başlayan montajı sekiz ayda tamamlandı.

Ve belgesel 1994 baharında, bir yandan montajı sürerken yayına girdi.

* * *

Belgeselde ele alınan 1961-1973 dönemi bugün yaşadığımız pek çok sorunun doğum tarihi sayılabilir.

Neler görmedi ki Türkiye o 12 yıl içinde?..

Bir başbakanın asılışını...

Gürsel'in cumhurbaşkanlığını...

İnönü'nün koalisyon hükümetlerini...

Talat Aydemir imzalı iki darbe girişimini....

Demirel'in siyaset sahnesine, Sunay'ın Köşk'e çıkışını...

68 öğrenci ayaklanmasını...

Darbe hesaplarını... iktidar hesaplaşmalarını... muhtırayı... baskıları... işkenceleri... mahkemeleri... idam sehpelerini...

Üç darağacının gölgesinde başlayıp üç darağacının gölgesinde son bulan bu sancılı 12 yılın öyküsünü okudukça, Demirel'den Türkeş'e, Deniz Gezmiş'ten Ecevit'e kadar pek çok tarihî şahsiyetin hangi koşullar altında doğduğunu da görecek, bugünü daha iyi anlayabileceksiniz.

* * *

Bundan önceki belgesel dizimiz olan *Demirkırat*, 1946-1961 dönemini ele alıyor, o 15 yıl içinde demokrasinin sancılı doğuşunu anlatıyordu.

12 Mart, Demirkırat'ın ihtilalin pençesinde geçirdiği gençlik yıllarını konu alıyor.

Böylece Türk demokrasi tarihinin önemli bir bölümünü kitap ve DVD olarak size sunmuş oluyoruz.

En büyük dileğimiz 21. yüzyıla dek uzanan bu zorlu serüvenin tam bir "görsel demokrasi tarihi" şeklinde sete dönüşmesi ve izleyen "televizyon kuşağı"nda, döneme dair merak uyandırması...

Mazimizdeki kuyuları bilirsek, onlara yeniden dönüşmeyi de öğrenebiliriz belki...

Mehmet Ali Birand
Can Dündar
Bülent Çaplı

Giriş

.... Odadaki bekleyiş sırasında Menderes'e bir hoca getirdiler. Hocayla baş başa kalmak istedi. Buna izin verilmedi. Son sözleri soruldu. Şunları yazdırdı:

"Hayata veda etmek üzere olduğum şu anda, devletim ve milleti-me ebedî saadetler dilerim. Bu arada karımı ve çocuklarımı şefkatle anıyorum."

Elleri arkadan kelepçelendi. Üzerine beyaz infaz gömleği giydirildi. Binadan çıkarıldı. Yanında iki gardiyan olduğu halde İmralı Cezaevi'nin bahçesine doğru yürümeye başladı. Yolun iki yanına 20'şer adım arayla askerler dizilmişti.

Adnan Menderes son yolculuğuna çıkarken son kez dünyaya baktı ve ağzından şu iki cümle duyuldu:

"Hiç küskün değilim... Hiçbir dargınlık duymuyorum."

* * *

Menderes'in idamı, Türkiye'de bir dönemin perdesini kapatmıştı. 1946'da bin bir emekle, özenle kurulan çok partili demokrasi, böylece ilk yarasını alıyordu. Artık Türkiye'nin tarihinde asılmış bir başbakan vardı ve bu kanın lekesi, kuşaklar boyunca temizlenemeyecekti.

Ancak bu acı infaz, demokrasinin ezeli maratonunu durdurmadı. Demirkırat tökezledi ama vurulmadı. Gerçi henüz eski kinler kabuk bağlamamıştı ama bekleyecek zaman yoktu. Darağaçları sökülmeden, sandıklar kuruldu. Demirkırat şimdi dörtlüde, yeni bir dönemin sokaklarında koşacaktı. İhtilalin pençesindeki bu koşu tam on yıl sürecekti. Ta ki on yıl sonra bir mart günü, ihtilal yeniden kapıyı çalınca dek...

Birinci bölüm

SANCI

idam edildi

ltı doktor, sıhhatinin iy
duğuna dair rapor verd

orlu ve Polatkan'dan sonr
n infaz da imralı'da yapıla

rkıye'nin on beşin
Başbakanı Adnan
enderes, Marmara
nizindeki Mahkûm-
Adası Imralı'da
n öğleden sonra
am edilmiştir.

nen, Menderes hakkın-

Yassia
Sanıkl
Ayrı ay
Cetaev

17 Eylül 1961 Pazar, Saat 14.30 Ankara

Demokrat Parti'nin devrik başbakanı Adnan Menderes'in asıldığı dakikalarda Ankara huzursuzdu. Menderes'in infaz haberi henüz gelmemiştir. Evlerde endişe dolu bir bekleyiş vardı. Kulaklar radyodaydı. Herkes İmralı'da ne olduğunu merak ediyordu. Meclis'teyse Milli Birlik Komitesi toplantı halindeydi. Onlar da Menderes'in akıbetini öğrenmeye çalışıyordu. Birden AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala ve Genel Sekreteri Şinasi Osma'nın acilen komiteyle görüşmek istedikleri haberi geldi. Komite üyeleri, eski komutanları olan Gümüşpala'nın bu isteğini kırmadılar ve saat 14.30'a randevu verdiler.

Suphi Karaman (MBK üyesi)

14.30'da Sıtkı Ulay'ın devlet bakanlığı makam odasında Gümüşpala ve Şinasi Osma'yla buluştuk. Randevuya komiteden iki arkadaş da katıldı. Birisi Refet Aksoy birisi de ben. Başbakanlık binasına basından kaçarak arka kapılardan girdik. Sıtkı Ulay'ın odasına biraz sonra Şinasi Osma ve Gümüşpala geldiler. Uzun bir konuşma oldu aramızda. Onlar Menderes'in asılmasının önlenmesi çabasıındaydılar. Bunun olanaksız olduğunu kendilerine anlattık.

Ancak Gümüşpala ikna olmadı. AP örgütünün ayakta olduğunu söyledi. İki bakanın kurtarılamadığını, hiç olmazsa Menderes'in kurtarılması için bir şeyler yapılması gerektiğini söyledi. Bunun da mümkün olmadığını anlayınca iki AP yöneticisi oradaki Milli Birlikçileri şaşkına çeviren bir öneri yaptılar.

Suphi Karaman

Dediler, "Bu idamlar yapılmasın. Veya hiç kurtuluş yoksa başka türlü bir ölüm söz konusu olsun. Ve resimlerde Menderes, idam sehpalasında asılmış olmasın."

Sıtkı Ulay (MBK üyesi-devlet bakanı)

Dedi ki, "Bu infazları yaparsanız bunları kahraman edeceksiniz." Adamin bu görüşü doğru. "Bak birisi boynuna ip takmış intihar ediyor. Bırakın etsin. Size ne? Bir tanesi evinden ilaç getirmiş içiyor. Bırakın içsin kahraman etmeyin," dedi.

Suphi Karaman

Yastıkla filan... yani nefes alamayacak bir duruma getirmek... Açıkçası yani bunu itiraf ediyorum çünkü anılarımda yastık diye geçiyor. Yani intihar, yani kendisi tekrar intihar etmiş filan gibilerinden bir hal vermek. Biz bunu hiddetle reddettik.

İki AP yöneticisi o görüşmede komite üyelerine, Menderes'in idamı durdurulamıyorsa, hiç olmazsa intihar süsü verilerek öldürülmesini mi önermişlerdi? "Yastıkla boğulması"nı mı teklif etmişlerdi? Görüşmede bulunan iki komite üyesine göre öyle... Ancak işin ilginç yanı, tam da Meclis'te bunlar konuşulurken, yani saat 14.30 sıralarında Menderes'in infazı yapılmış ve ölümünü belgeleyen fotoğraflar çekilmişti bile... O gün herkesin korkuyla beklediği bu haber ertesi gün manşetleri süsleyecekti.

18 Eylül 1961 Pazartesi Ankara

Menderes'in idamının ertesi günü başkente bir sessizlik çöktü. Sanki ülkeyi on yıl yönetmiş olan başbakan asılmamıştı. Ne partilerden bir açıklama ne protesto yürüyüşleri... Sokaklar sakin, Meclis tepkisiz, gazeteler yorumsuzdu. Kiminde küçük bir haber, kiminde sıradan bir başlık, kiminde birkaç resim... Hepsi o kadar... Dönemin büyük gazeteleri; *Hürriyet*, *Milliyet* ve *Cumhuriyet*, bütün uyarılara rağmen Menderes'in darağacında çekilmiş fotoğrafını yayımlamadılar. Gösterilebilen yegâne tepki de bu oldu... Aslında infazlardan tam on gün önce basın en önde gelen isimleri Devlet Başkanı Gürsel'in huzurunda 27 Mayıs'a sadık kalacaklarına dair bir bildiri imzalamışlardı. Ancak yine de askerler "ne olur ne olmaz" diye basının veya kamuoyunun olası bir tepkisine karşı önlem almışlardı.

Emin Aytekin (Albay)

Ama hayret edilecek bir şey, infazlar için almış olduğumuz bütün bu tedbirlerin hiçbirini kullanmak mecburiyetinde kalmadık. Çünkü infazlar süresince asayiş hiçbir zaman o seviyede mükemmel olmadı. Hiçbir tepki de hasıl olmadı.

Artık seçimin önünde hiçbir engel yoktu. Ülke, darağaçlarının gölgesinde sandık başına gidiyordu.

25 Eylül 1961 Pazartesi

Seçim kampanyası Menderes'in idamından tam bir hafta sonra başladı.

27 Mayıs'tan sonra ara verilen demokrasi havası, yeniden meydanlarda solunmaya başlanmıştı. Silahların gölgesini üzerlerinde hisseden liderler biraz ürkektiler. Ama meydanlar sanki hiçbir şey olmamış gibi yine tıka basa doluydu.

Menderes'ten sonra şimdi ülkenin siyasal tablosunda üç aktör vardı:

CHP'liler, DP'nin mirasçıları ve askerler...

CHP kendinden emindi. Ezeli rakip DP kapanmış, yöneticileri ya asılmış ya hapsedilmişti. Sağ paramparçaydı. Meydanlar yine İnönü'ye göz kırpyordu. Paşa iyimserdi ve iktidar planları yapıyordu.

Cüneyt Arcayürek (Gazeteci-yazar)

Bu plan şöyle bir plan: Tek başına gelince tabii ki Meclis, İsmet Paşa'yı cumhurbaşkanı seçecek. İsmet Paşa da başbakanlığa o zamanlar çok gözde siyasetçi olan ve genel sekreterliğini yapan İsmail Rüştü Aksal'ı getirecek. Kadro hazır. Belki kabine de hazır.

Siyasal tablonun ikinci aktörü; DP'nin mirasçılarıydı. Bu mirası üç sağ parti paylaşıyordu.

Osman Bölükbaşı'nın Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi, Ekrem Alican'ın Yeni Türkiye Partisi ve Ragıp Gümüşpala'nın Adalet Partisi...

Bu üç parti içinde sağ taban DP'nin mirasçısı olarak AP'yi görüyordu. AP henüz sekiz aylık bir partiydi ama yurt çapında süratle örgütlenmişti. Kayseri Cezaevi'ndeki Bayar ve arkadaşları da içeriden Kırat'ın yeni süvarisini gizlice işaret ediyorlardı. Yeni süvari, Adalet Partisi idi...

İşin ilginç yanı AP'nin başında emekli bir asker vardı. Gümüşpala, 27 Mayıs'ın genelkurmay başkanıydı. Haziranda atanmış, ağustosta emekli edilmişti. O kızgınlıkla da siyasete girmişti. Ama siyaset hiç ona göre değildi.

Nuri Beşer (AP kurucusu)

Paşa 12 Ağustos'ta emekliye sevk edildi ve benim tespitime göre 12 gün evinden çıkmadı. Çünkü adamın sivil elbisesi yok: Hayatında sivil elbise giymemiş. 46 sene o üniformayı taşımış. İşte 12 gün eve kapanıp mevsimine göre iki elbise yaptırdı: biri kahverengi, biri gri.

Ama Gümüşpala bu yeni elbisesinin de hakkını verdi. Hiç tanımadığı politika kürsüsünden meydanlara seslenirken, tarihî bir misyon üstlendi. Bir paratoner işlevi görerek bu en zorlu dönemde yeni dava arkadaşlarını eski silah arkadaşlarına karşı korudu. AP'nin 60'ların başında izlediği, "orduya karşı ılımlı yaklaşım politikası"nın mimarı oldu.

Ferruh Bozbeyli (AP kurucusu)

Gümüşpala'nın en çok kullandığı söz şuydu: "Ahval ve şeraiti düşünümüyorsunuz." Yani durumu ve şartları hesaplamıyorsunuz. Bu benim karşıma belki 50 defa çıktı siyaset hayatımda. Bir tarafta anayasa var, bir tarafta ahval ve şerait var. "Canım anayasa öyle yazıyor ama ahval ve şerait de bu," diyorlardı ve daima hukukun karşısına ahval ve şerait diye bir şey çıkarıyorlardı.

İşte o "ahval ve şerait"ın öz Türkçesi "Silahlı Kuvvetler"di. AP'yi tehdit olarak gören ordu, diken üstündeydi. Ancak ordu da dağınıktı. Aslında ortada üç ordu vardı.

27 Mayıs'ı yapan subayların oluşturduğu Milli Birlik Komitesi, Gürsel'le birlikte görünürde iktidardı ama gücünü tüketmişti.

Şimdi asıl güç, adı hiçbir resmî belgede yer almayan ama varlığı her yerde hissedilen Silahlı Kuvvetler Birliği'ne geçmişti. Emir komuta zinciri içindeki bu örgütlenmenin başında Genekurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay bulunuyordu, iktidarın ipleri onun elindeydi.

Ordu içindeki üçüncü güç ise Albaylar Cuntası'ydı. Cuntanın lideri de Harp Okulu Komutanı Talat Aydemir'di. Generalerin CHP'yi eksen alan politikasına karşılık Aydemir ve albayları, İnönü'ye güvenmiyorlardı. Ordunun henüz misyonunu tamamlamadığı görüşündeydiler. Köklü reformlar yapılmadan ordu kışlasına çekilmemeliydi. İşte kışlalarda manzara böylesine karmaşıktı. Bu yüzden de tüm karargâhlarda askerler nefeslerini tutmuş 15 Ekim'de sandıktan çıkacak sonucu bekliyorlardı. Düğümü sandık çözecekti. Ya da öyle sanılıyordu.

15 Ekim 1961 Pazar Ankara

27 Mayıs Harekâtı'nın ilk günü söz verilen seçimler tam bir buçuk yıl sonra bir pazar günü yapıldı. Tedirgin bir seçim kampanyası sona ermiş, artık taraflar karargâhlarına çekilmişlerdi. Soluklar tutulmuş, gözler sandığın vereceği karara çevrilmişti.

AP'liler meraklı, askerler tedirgin, CHP'liler iyimserdi. Gece olup da seçim sonuçları gazete bürolarına ve parti merkezlerine ulaşmaya başlayınca tam bir deprem yaşandı. Yine sürprizle karşılaşılmıştı. Yine beklentiler altüst olmuş ve CHP meydanlarda bulduğu desteği sandıkta alamamıştı. CHP'nin oyu yüzde 36'da kalmış, DP'nin mirasçısı Adalet Partisi'yse yüzde 35'lere tırmanmıştı. Üç sağ partinin oyu yüzde 61'i buluyordu. Seçmen, tüm sessizliğinin ardından Yassıada'ya ve İmralı'ya tepkisini oylarıyla göstermişti. Süngüyle gidenler sandıkla geri dönüyorlardı.

Menderes'in geceleri beyaz bir atın üzerinde bir evliya gibi dolaştığı yolunda yayılan efsaneler, silahlı güçten daha etkili olmuştu. Menderes, intikamını sandıkta almıştı. Demirkırat diriliyordu. Şimdi tüm iktidar hesapları yeniden yapılmak zorundaydı.

CHP'de büyük bir hayal kırıklığı, AP'de erken bir zafer ha-

vası yaşanırken gece yarısından itibaren beyinleri bir soru kurcalamaya başladı.

Peki askerler bu işe ne diyecekti? Başlarını ortaya koyarak devirdikleri bir iktidarın yeniden dirilişini sessizce izleyecekler miydi? Yoksa?

Yoksa yeniden süngü takıp tüfek mi kuşanacaklardı? Her kriz gecesi Genelkurmay Başkanlığı'nın pencerelerine bakma alışkanlığı işte o günlerde başladı. Genelkurmay'ın ışıkları sö-nükse mesele yok demektir. Işıklar yanıyorsa, bunun tek anlamı vardı. Ordu tedirgindi.

15 Ekim gecesi Genelkurmay'ın ışıkları sabaha dek yandı.

Emin Aytekin

Seçim neticeleri gelmeye başladığı zaman şoke olmaya başladık. Gece yarısına doğru artık neticeler belli olmaya başlamıştı. Ordu kumanda-nı telefonla beni aradı. "Ne oluyoruz, nereye, ne neticeye gidiyoruz?" diye sordu. O da çok üzgündü. Bu, bir karşıihtilal manasında değeriendiriliyordu.

17 Ekim 1961 Salı Ankara

Askerleri en çok rahatsız eden ihtimal ertesi gün gündeme geldi: Hiçbir parti tek başına iktidar için gerekli çoğunluğu sağlayamamıştı ve AP sağda bir koalisyon arıyordu. Oyların yüzde 61'ini alan üç sağ parti bir koalisyonda bir araya gelebilirse, Demirkırat bıraktığı yerden devam edebilirdi.

Tabii bu, 27 Mayıs'ın sonu demektir. Kışlalardaki mırıltılar daha o günden Ankara'da duyulmaya başladı.

Suphi Karaman

Silahlı Kuvvetler ismi altında harekete geçen ve beş-altı aydır bizi çok rahatsız eden Talat Aydemir cuntası harekete geçmeye başladı. Mırıldanmalarını hisseder olduk. Yani, "27 Mayıs oldu da ne oldu? Ne değişti? Yine Demokratlar iktidara geliyor. Askerlerin etkisi kaybolacak, biz kaybolacağız," diye bir mırıltı başladı.

Talat Turhan (Kurmaya yarbay)

Seçim sonuçlarının Demokrat Parti yandaşı olan partiyi iktidara taşıdığını görür görmez o zamanki milli emniyet, Silahlı Kuvvetler'e bir rapor gönderdi. Meclis'e seçilenlerin kaçta kaç DP yandaşıdır, kaçta kaç akrabadır, kaçta kaç nasıl soruşturmaya tabi tutulmuştur? Yani gelen Meclis'in yapısını bildirdi. Tartışma da o zaman orada başladı. Yani bu, aşağı yukarı kediye ciğer emanet etmek gibi bir şeydir. Hem devrim yapıyorsunuz hem de Meclis'i karşıdevrime teslim ediyorsunuz ki sizin defterinizi dürsün, hesabınızı görsün.

Oysa savaş daha yeni başlıyordu.

Gündemdeki ilk sorun cumhurbaşkanının kim olacağı sorunuydu ve Köşk ilk savaş alanı olarak seçilmişti. Ortada iki aday vardı.

CHP'lilerin gönlündeki isim İnönü'ydü. Ama partisinin oyu yetmiyordu.

Diğer adaysa halen devlet başkanı olan Cemal Gürsel'di. Gerçi orduda tabanını yitirmişti ama CHP'nin desteğine sahipti.

İşte kimsenin beklemediği bir üçüncü aday o günlerde ortaya çıkıverdi. Bu sürpriz adayın adı: Profesör Ali Fuat Başgil'di. Başgil, DP'ye yakın bir hukuk profesörüydü. Sert çıkışları ve uzlaşmaz tavrıyla askerleri son derece rahatsız eden bir isimdi. Şimdi AP, adeta intikam alırcasına Gürsel'in karşısına "sivil aday" olarak Başgil'i çıkarmaya hazırlanıyordu.

Meclis'teki sağ çoğunluğun Gürsel'i seçtirmeyip Başgil'i

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Köşk'e yollaması aritmetik olarak da mümkündü. Orduyu da işte bu olasılık ayaklandıracaktı.

Meclis'in açılmasına üç gün kala ordu için karar ânı gelmişti.

Ya sandıktan çıkan iradeye uyulacak ve iktidar tekrar "Düşükler"e terk edilecek ya da yeniden müdahale edilecekti. Hemen kışlalarda cuntalar toplantıya çağrıldı. Serumla yaşatılan demokrasinin üç günlük ölüm kalım savaşı başlıyordu.

21 Ekim 1961 Cumartesi İstanbul

21 Ekim Cumartesi günü öğleyin İstanbul Yıldız'daki Harp Akademileri müthiş bir trafiğe sahne oldu. Saat 14.30'da Akademi binasında tam 10 general ve 28 albay toplandı. Bu, generaller ile albayların seçim sonrası ilk zirveleriydi. "İstanbul cuntası" karar için bir aradaydı. Ev sahibi, İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Korgeneral Refik Tulga'ydı. Katılan generaller arasında ileride 12 Mart Muhtırası'na da imza koyacak olan Faruk Gürler ve Celal Eğicioğlu da vardı. Toplantı başlar başlamaz "gündem"e geçildi. Gündemde yeni bir "müdahale" vardı.

Emin Aytekin

Herkes oraya o kadar dolu geldi, öyle konuşmalar oldu ki, bu toplantı derhal bir müdahale toplantısı haline dönüştü. Arkadaşlar bu durumun devam edemeyeceğini, mutlaka müdahale etmek mecburiyeti olduğunu ve bu müdahalenin 29 Ekim'den evvel yapılmasında zaruret olduğunu, yeni bir ihtilal tasarrufu mahiyeti almaması lazım geldiğini ama daha evvel müdahale edilmiş olursa, mesela 25 Ekim'de müdahale edilecek olursa 27 Mayıs'ın bir tasarrufu niteliğinde olacağını ifade ediyorlardı arkadaşlar.

Üç buçuk saat süren toplantının sonunda İstanbul Cuntası, "Demirkırat dönüyor" paniği içinde "hemen müdahale" kararı aldı. Bekleyecek zaman yoktu. Üç gün sonra Meclis açılıyordu. O halde mutlaka üç gün içinde bu işin bitirilmesi gerekiyordu.

Bu karar hemen oracıkta kâğıda döküldü ve 38 asker "21 Ekim Protokolü" adı verilen bu belgeye hiç tereddütsüz imza attı, imzaladıkları protokol, Türkiye'de yeni bir askerî müdahalenin yemin belgesiydi. Seçimler geçerli sayılmayacak, partiler faaliyetten men edilecek ve Meclis açılmadan kapatılacaktı. Herkes imzaladıktan sonra protokol metni İstanbul sıkıyönetim komutanı ve geleceğin Genelkurmay Başkanı Korgeneral Cemal Tural'a götürüldü.

Emin Aytekin

Tural, bütün maddeleri okuduktan sonra protokolü önüne koydu. Dolmakalemi cebinden çıkardı. Herkesin imzasının üzerine "Cemal Tural" imzasını attı. Sümeninin üzerine koydu. Ellerini de üzerinde kitlemek suretiyle konuşmaya başladı: "Ben imzaladığım şeyin hakkını veririm. Ankara'ya elim boş gitmek istemiyorum. Hükümeti kuralım öyle gidelim," dedi. Oysa hiç kimsede bir hazırlık yoktu. Sivilleri de tanı mıyorduk. Hükümeti nasıl kuracaktık? İçimizde geniş bir muhiti olan ve sivil bir hükümette yer alabilecek keskin şahısları tanıyabilen bir tek Refik Tulga vardı. Adeta hükümeti Tulga dikte ettirdi.

O gün oracıkta askerlerin kabine listesi de hazırlandı. Başbakanlığa Orgeneral Kazım Orbay, içişleri bakanlığına Faruk Güventürk yazıldı. Askerler, ülkeyi kurtarmak için en doğru olanı yaptıklarına içtenlikle inanıyorlardı.

Emin Aytekin

O kararı imzaladıktan sonra işin sorumluluğunun farkına vardık. Nasıl yapacağız? Hangi kitleye dayanacağız? 27 Mayıs CHP'ye dayanıyordu.

Onu tutan bir gençlik vardı. Şimdi bu gençlik bizim tarafımızda yer alacak mı, bunu bilmiyorduk. Belki de karargâhların önünde toplanacak ve, "Hürriyet... hürriyet..." diye nümayişe başlayacaklardı. Peki hangi parti bizi destekleyecekti? Hiçbir siyasi bazımız yoktu. Ne yapmıştık, nasıl yapmıştık, farkında değildik. Yani siyasi ortam bizi o derecede basiretsiz bir grup haline getirmişti.

O gün karargâhtakilerin pek azı bunları düşündü. Protokol metni acilen cuntanın Ankara kanadına ulaştırıldı. Önce Albay Talat Aydemir ve arkadaşları imzayı bastılar. Sonra da bazı generaller... Örneğin Eskişehir 1. Taktik Hava Kuvvetleri Komutanı Tuğgeneral Muhsin Batur...

Albaylar Cuntası sevinç içindeydi, istedikleri nihayet olmuştu. İki gün içinde iktidara el koyacaklardı.

Ok yaydan çıktı sanıyorlardı.

Bütün paşaları arkalarında zannediyorlardı.

Sadece bir paşayı unutmuşlardı:

İsmet Paşa'yı...

22 Ekim 1961 Pazar Ankara

Haber Ankara'da Ayten Sokak'a çoktan ulaşmıştı, İnönü sadece protokolün içeriğini değil, imzacıların adlarını da öğrenmişti. Bir numaralı imza İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Refik Tulga'ya aitti. O halde ona ulaşmalıydı. Telefon edemez, kendi gidemezdi. O yüzden bu iş için en güvendiği yakınlarından birini görevlendirdi.

Metin Toker (Gazeteci-yazar)

İsmet Paşa dedi ki: "Git, Refik Tulga'yı gör. Ve benim durumumun, görüşümün ve tutumumun ne olacağını kesin şekilde kendisine anlat. Ben seçim sonucunun tanınmamasının karşısındayım, karşısında olurum ve açıktan vaziyet alırım. Herkes bilsin."

İşte İnönü devredeydi.

Tam demokrasiye geçilirken baş gösteren bu krizde kesin tavrını koymuş ve bunu darbecilerin kalesi sayılan İstanbul'a bildirmişti. Bir yandan da evindeki telefonda Cumhurbaşkanı Gürsel'i ve Genelkurmay Başkanı Sunay'ı arıyor, ordunun zirvesine de bu tavrını bildiriyordu: "Darbe olursa kesinkes karşısında olacak"tı. Ancak protokoldeki dinamitin fitili tutuşturulmuştu bir kez... Patlamaya üç gün vardı ve şimdi herkes elbirliğiyle bu fitili söndürecek bir formül arıyordu.

Metin Toker

Şöyle bir formül bulundu: Eğer politikacılar parlamentonun açılmasından önce askerlerin birtakım vazgeçilmez şart olarak gördüğü hususları kabul ederler ise bu protokolün uygulanmasından vazgeçilecek. Buna hem Sunay yatkındı hem Gürsel yatkın oldu ve bunu başta İsmet Paşa olmak üzere parti liderlerine bildirdi.

İnönü kıvrak bir diplomasiyle, hem askeri yatıştıracak hem de Meclis'in açılmasını sağlayacak formülü bulmuştu. Parti liderleri, askerlerin koşullarını kabul ettiklerini bir protokolle açıklayacaklar ve bu protokolle de müdahale önlenecekti.

Şimdi iş, askerleri ve sivilleri buna ikna etmeye kalmıştı.

İkna turları için 23 Ekim Pazartesi günü seçildi.

23 Ekim, Türkiye için karar günüydü: ya darbe ya demokrasi...

23 Ekim 1961 Pazartesi Ankara

O gün Ankara, tarihinin en yoğun günlerinden birini yaşadı. Başkentin hemen her karargâhında bir toplantı yapılıyor ve Meclis'in açılmasına 48 saat kala ülke darbeyle demokrasi arasında gidip geliyordu.

İlk toplantı, sabah Genelkurmay'da yapıldı. Cevdet Sunay, İnönü'den işareti almış ve hemen durum değerlendirmesi için Silahlı Kuvvetler'in komuta kademesini toplantıya çağırmıştı. Kuvvet komutanları, ordu komutanları, kolordu komutanları, kısacası Silahlı Kuvvetler'in en güçlü generalleri birer ikişer Genelkurmay'ın aslanlı kapısına çıkan merdivenleri tırmandılar.

Aralarındaki en genç general Eskişehir'den apar topar çağrılan Muhsin Batur'du.

Muhsin Batur (Tuğgeneral)

Orada herkes serbestçe fikirlerini söyledi. Tartışılan konular şunlardı: Türkiye bir bunalım içindedir. Bu bunalımın Silahlı Kuvvetler içindeki akisleri nedir? Silahlı Kuvvetler'deki huzursuzluk nedir? Ordunun istekleri nelerdir? Hatta daha da detaya inildi: Meclis açılsın mı, açılmasın mı? Bu konuya kadar gelindi.

İşte şimdi "başkomutan"ın devreye girme ânıydı. Sunay, müdahale yanlılarını teker teker dinledikten sonra söz aldı. Bu yaklaşımı uygun bulmadığını söyledi. Seçimlerde en çok oyu CHP almıştı. O halde hükümeti İsmet Paşa kuracaktı. Gürsel'in de cumhurbaşkanı seçilmesiyle bütün mesele hallolacaktı. Müdahaleye gerek yoktu. Sunay, bu karardan vazgeçilmesini ve protokoldeki imzaların geri alınmasını istedi.

Daha bir gün önce darbe kararına imza atan Batur gibi generaller hiçbir şey diyemedi. Genelkurmay başkanı ordunun taleplerinin hemen o gün siyasi partilere bildirileceğini de söyledi ve tartışmayı noktaladı.

Ordunun talepleri derhal oracıkta kâğıda döküldü. Ordu, Gürsel'in cumhurbaşkanı seçilmesini ve Yassıada suçlarının affedilmemesini istiyordu. Bu istekler yerine getirilirse Silahlı Kuvvetler, Meclis'in açılmasına izin verecekti.

Toplantı bitince genelkurmay başkanı, salondakilere, "Şimdi hep beraber Çankaya Köşkü'ne gidip bu isteklerimizi Gürsel'in huzurunda parti liderlerine iletacağız," dedi. Askerler kendi aralarında kararlarını verirlerken, Genelkurmay binasından birkaç yüz metre ötedeki Başbakanlık binasında da Devlet Başkanı Gürsel, saat tam 12.00'de bütün parti liderlerini toplamıştı.

İnönü dışındaki liderlerin olup bitenlerden haberleri yoktu. Gürsel onlara durumu anlatırken hiç lafı çevirmeden, gayet net konuştu.

Ekrem Alican (YTP genel başkanı)

"Beyefendiler ben bu ihtilalin başıyım. Millete verdiğim sözü sonuna kadar yerine getireceğim. Seçimleri yaptım. Seçimlerden sonra şunlar şu kadar kazandı, bunlar bu kadar kazandı beni ilgilendirmiyor. Türk milletinin verdiği reylerle bu milletvekilleri seçildi. Ben bu Meclis'i toplayabilmek için elimden gelen her türlü imkânı kullanacağım," dedi. "Siz de rica ediyorum radyoya müşterek bir tebliğ verin, 'Bu mevzu da cumhurbaşkanını destekliyoruz,' deyin," dedi.

Parti liderleri Gürsel'in sözlerinden yeni bir müdahale tehlikesinin kapıda olduğunu anlamışlardı. Ama ordu ne istiyordu? Koşulları nelerdi? Gürsel daha fazla ayrıntı vermiyordu.

Ekrem Alican

Biz o zaman cumhurbaşkanına dedik ki, "Paşam güzel söylüyorsunuz. Sözünüze, taahhüdünüze sadıksınız. Biz de bu hareketinizi takdirle karşılıyoruz. Ama bu, 'Türk ordusuyla, Türk milletini karşı karşıya getireceğim,' demektir. Buna biz mutabık değiliz. Biz, ordunun başındaki muhterem kumandanların bizden farklı düşündüklerine kani değiliz. Ama demek ki onların bizden bazı şüpheleri var. Bizi bir araya getirin. Oturalım, konuşalım. Hangi konularda şüpheleri varsa bize sorsunlar. Biz onların cevaplarını verelim. O cevapları tatmin edici bulmazlarsa mesele yine sizin anladığınız gibi halledilir. Tatmin edici bulurlarsa mesele kalmaz, Meclis de açılır," dedik.

Zaten Gürsel'in istediği de buydu. Liderlere öğleden sonra Köşk'te komutanlarla buluşacaklarını söyledi.

Askerler ve siviller...

Ülkenin yönetimine talip olan bu iki kesim şimdi bir araya gelip soruna bir çare arayacaklardı. Ülkenin gözü, kulağı demokrasinin bu ölüm kalım kararını vermek için yapılacak bu zirvedeydi.

Randevu yeri, kavganın da nedeni olan yerd:

Çankaya Köşkü...

Muhsin Batur

Kendi arabalarımıza binerek 24 general ve amiral yukarı çıktık. Ben o salona ilk defa giriyordum. Sonradan öğrendim ki Güvenlik Kurulu toplantıları da orada yapılıyor. İşte rahmetli Cemal Gürsel, rahmetli İnönü, rahmetli Gümüşpala, Ekrem Alican ve Bölükbaşı varlardı. Biz de geldik, ellerini sıktık, oturduk.

Ekrem Alican

Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay Paşa komutanların başındaydı. Daha başka generaller vardı. Onlar adına konuşmayı Sunay Paşa yaptı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Muhsin Batur

Rahmetli Sunay, Silahlı Kuvvetler'in isteklerini okudu kâğıttan. Yani özetlersek Silahlı Kuvvetler'e sataşmaların bırakılması, siyasi af çıkarılmaması, 147'lerin geri dönmemesi, sürgündeki ağaların geri dönmesi gibi bazı istekleri içeriyordu bu okunan yazı. İlk itiraz Gümüşpa-la dan geldi. "Ben yeni kurulmuş bir partinin başkanıyım. Daha üyele-rimi bile yakından tanımıyorum. Onlara bu istekleri kabul ettiremem," dedi. Cevdet Sunay da cevaben, "Siz o partinin horozusunuz. Tavuklarınızı kontrol altında tutmaya çalışın," dedi.

Sunay'ın bu sözüne kimse gülemedi bile...

Salondaki tüm liderler adeta donup kalmışlardı.

Biri dışında...

İnönü tam bu aşamada söz aldı. Nefesler tutuldu, gözler Paşa'ya çevrildi. Paşa ise başkan koltuğundaki Gürsel'e değil, generallere doğru döndü.

Az sonra Köşk'ün duvarlarında İnönü'nün tok ve kızgın sesi çınladı.

Muhsin Batur

Dedi ki: "Sizler bu anayasayı yapmakla iftihar ediyorsunuz. Herhalde inanıyorsunuz. İnanıyorsanız bu işlere ne karışıyorsunuz? Çünkü bunlar Meclis'e ait işler." Tabii doğru bir söz ama buz gibi bir hava esti.

İsmet Paşa'nın bu çıkışıyla askerler sustu. Artık "Komutan" ne derse o olacaktı. Toplantı sonunda bir anlaşmaya varıldı.

Metin Toker

O toplantıda üç madde liderler tarafından taahhüt edildi: Birincisi; Gürsel cumhurbaşkanı olacaktı, onda mutabakat oldu. 147'lerin, yani

Milli Birlik Komitesi tarafından üniversiteden çıkarılmış olan hocaların geri dönmesinin önlenmesi isteniyordu. İsmet Paşa'nın itirazıyla ve ısrarıyla o fasıl kaldırıldı. Bir başka istek EMİNSU'ların, yani ordudan ayrılmış olan subayların orduya iadelerinin yapılmamasıydı. Liderler onu kabul ettiler. EMİNSU'lar orduya geri dönmeyeceklerdi. Bir de, "Af çıkarılmasın," deniyordu. Ona da İsmet Paşa'nın ısrarıyla "şimdilik" kelimesi kondu ve affın kapısı kapatılmadı, aralık bırakıldı.

Liderlerin ve komutanların makam arabaları birbiri peşi sıra Çankaya Köşkü'nü terk ederken yüzler gülüyordu. Köşk'e darbe kararlılığıyla çıkan generaller, demokrasinin erdemine inanarak geri dönüyorlardı.

Muhsin Batur

Şimdi tabii oraya pek cakalı gitmiştik de, biraz cakamız sönmüş döndük ama ben şahsen şuna kani oldum ki demokrasi, bütün hatalarına rağmen en iyi rejim ve o toplantıda da Türkiye'yi bu dönemden kimin geçireceği belli oldu. O da İsmet İnönü'ydü.

"İsmet Paşa" o günün koşullarında müdahale yanlılarına bu çıkışı yapabilecek tek kişiydi. En kritik anda gürelemiş ve tartışmayı bitirmişti. Müdahale durdurulmuş, ülke bir facianın eşinden döndürülmüştü. Ancak buna karşılık "güdümlü" bir demokrasinin yolu açılmıştı. Partiler süngü tehdidi altında Gürsel'in cumhurbaşkanlığına "evet" demek zorunda kalmışlardı. Acaba bu, "demokrasinin zaferi" sayılabilir miydi?

Metin Toker

Ya öyle olacak ya başka türlü olacak. Başka türlü demek yani, parlamento açılmayacak. Parlamento bir defa açılırsa demokratik rejime

dönüş ve bu demokratik rejimi tekrar işletme imkânı doğacaktır. Aksi halde asker tekrar müdahale edecektir. Buna nasıl mâni olacaksın? Halk idamlar karşısında hiçbir tepki göstermemiş. Elinde topu, tüfeği, tankı bulunan askere karşı halk sokağa çıkıp mâni olacak mı? Olmayacak. O zaman ne olacak? O zaman doğrudan doğruya birtakım eli silahlı kimselerin iradesi mutlak olarak yürürlüğe girecek. Öyle olduğu için, yani "ehvenişer" dedikleri, "Zarardan neyi kurtarabilirsen kâdır," hesabıyla böyle birtakım pazarlıklar zaman zaman yapılıyor.

O gece parti liderleri Adalet Bakanlığı'nda bir araya geldiler. Sabah 04.00'e kadar çalışıp orduya sunacakları ünlü protokolü hazırladılar. "27 Mayıs'a sadık kalmaya, Gürsel'in adaylığını desteklemeye, DP'lilerin affını gündeme getirmemeye" razı oldular. Askerlerin rahatsız olduğu her konuda güvence verdiler. Şimdi sırada bu teslimiyet sözleşmesinin imza töreni vardı.

24 Ekim 1961 Salı, Saat 10.00 Ankara

Başkenti sarsan üç günün sonuncusu Çankaya'da başladı. O sabah gazeteler "Ordu Duruma Müdahale Ediyor" başlığıyla çıktı. Oysa ordu çoktan müdahale etmiş ve durumu kontrol altına almıştı.

Gürsel'in yönettiği toplantıda ordunun koşullarını içeren protokol metni, askerlerin gözleri önünde parti liderlerince birer birer imzalandı.

Demokrasiyi kurtarmak için karşılıklı ödünler verilmiş, darbe önlenmişti. Meclis'in açılmasının önünde engel kalmamıştı. Artık tek iş, her şeyden habersiz bir şekilde cumhurbaşkanlığına aday olmak için Ankara'ya gelen Ali Fuat Başgil'in bu sevda-

dan caydırılmasıydı. "Ankara'nın en uzun günü" bitmeden son hesap Başgil'in hesabıydı...

Saat 19.00

Çankaya'da partiler Gürsel'i desteklemek için imza atarlarken Profesör Başgil de sevgi gösterileri arasında trenle Ankara'ya gelmiş ve bir otele yerleşmişti. Cumhurbaşkanlığına adaylık dilekçesi cebindeydi. Saat tam 19.00'da bir emir subayı gelip profesöre Başbakanlık'tan beklendiğini bildirdi.

Şadi Pehlivanoglu (AP milletvekili)

Başbakanlık binasına geldik. Arabadan indik. Gazeteciler hocayı orada çevirdi ve taarruzkâr, asap bozucu birtakım tavırlarla sorular sormaya başladılar.

Mete Akyol (Gazeteci-yazar)

Dedik ki: "Sayın hocam, paşalar size adaylığınızı geri almanızı söyleyecekler." "Yok böyle bir şey," dedi. "Öyle diyecekler ama," dedim, "siz de, 'Hayır geri almıyorum,' diyebilirsiniz. Yine de ısrar edecekler ve aldıracaklar," dedim. Birdenbire böyle dikeldi, dimdik oldu. "Nâmık Kemal'in bir beyiti vardır: Zulmün topu var, güllesi varsa / Hakkın. da bükülmez kolu, dönülmez yolu vardır," dedi. Girdi. Dedik ki: "Eyvah, içeride yumruk yumruğa olmasa da ona yakın bir savaş başlıyor."

Kapıda gazeteciler beklerken Başgil, içeride MBK üyeleri Sıtkı Ulay ve Fahri Özdilek tarafından karşılandı ve hemen bir odaya alındı.

Sıtkı Ulay

Hoca, reisicumhur olacağını zannediyordu. İstiklal Harbi'nde komutanlık yaptığından, hizmetlerinden filan bahsederken ben dedim ki: "Hoca, şunu kes şimdi şurada, ben sana açıkça söyleyeyim: Sen cumhurbaşkanı olursan ne top atılır ne bir şey. Senin cipin hazır, koyacaklar seni bir cipe, yukarıda bir yere götürecekler, orada akıbetin meçhul. Belki Etlik'te mezarını bile hazırlamışlardır senin." "Siz o zaman ne yaparsınız?" dedi. "Bizim elimizden iktidar gitti," dedik. "Yeni bir Silahlı Kuvvetler Birliği kuruldu. Onlar mutlaka kendilerinden Cermal Gürsel'in cumhurbaşkanı namzedi olmasını istiyorlar. Ama sen bilirsin. İstiyorsan kal, bunu dene," dedik. Hoca da yüzü kıpkırmızı gelmişti. Sapsarı kesildi adamcağız.

Şadi Pehlivanoglu

Kapı açıldı, Hoca yalnız başına çıktı. Girdiği gibi çıkmadığını gördük. Çok bitkin vaziyetteydi. Kendisinde bir psikolojik çöküntü müşahade ettik. Bunun içindir ki biz iki koluna girdik. Arkamızda diğer milletvekilleri olduğu halde çıktığımız Başbakanlık merdivenlerinden tekrar aşağı indik.

Türkiye'yi sarsan üç gün işte böyle geçti. AP'nin cumhurbaşkanı adayı Profesör Ali Fuat Başgil, o gece apar topar Ankara'dan uzaklaştırıldı, ardından da ülkeyi terk etti.

Tanrılar kurban istemiş ve o kurban verilmişti. Başkente 25 Ekim gününün ilk ışıkları düşerken kriz aşılmış, rejim yeni bir darbenin elinden kılpayı kurtarılmıştı.

Şimdi "tarihî uzlaşma" yürürlüğe girecek ve Gürsel cumhurbaşkanı, İnönü başbakan olacaktı.

Günümüzün penceresinden bakınca insan bu olup bitenlere inanamıyor. Seçim sonuçlarını geçersiz sayan bir ordu, iktidar sivillere geçmeden yeni bir darbe için yemin eden cuntacı-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

lar, Meclis'i açtırabilmek için zorla ızlaşan parti liderleri, süngü zoruyla uzaklaştırılan cumhurbaşkanı adayları...

1960'ların dünyasında tüm bunların bir tek açıklaması vardı: Bunlar "ehvenişer" yani kötünün iyisiydi. Köşk verilmiş ama karşılığında Meclis kurtarılmıştı.

Meclis işlerse her şeye çare bulunabilirdi.

Öyle sanılıyordu. Oysa son uzlaşmada ikna olan sadece generallerdi...

Albaylar hesaba katılmamıştı.

Şimdi silah çekme sırası onlardaydı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

İkinci bölüm

ALBAY

*Türkiye'de 60'lar, demokrasiyle darbe arasında oynanan bir
"ip çekme yarışı"nın yıllarıdır.*

*Ortada bir demokrasi çizgisi vardır. Darbeciler ve
Demokratlar ülkeyi sürekli bu çizginin bir o yanına, bir bu
yanına çekiştirirler. Ve milyonlarca insan bu tehlikeli yarışı
soluklarını tutarak izler.*

İşte 1961 yılında da böyle oldu.

*Uzun çekişmelerden sonra yarışın ilk raundunu siviller
kazandı ve 27 Mayıs'ta kapatılan parlamento, bir buçuk yıl
sonra yeniden açıldı. 25 Ekim günü Meclis toplanırken, Milli
Birlik Komitesi de tarihe karışmış oldu. Demokrasi teknesi bir
kez daha fırtınalı denizlere açılıyordu.*

25 Ekim 1961 arşamba Ankara

O günlerin deyişiyile “İkinci Cumhuriyet’in ilk parlamentosu, yeni binasında bir arşamba günü saat 15.00’te açıldı. O anda ülkeyi 27 Mayıs’tan beri yönetmekte olan Milli Birlik Komitesi tarihe karıştı. Artık bir Meclis, bir de Senato vardı. Eski Milli Birlik Komitesi üyeleri ömür boyu “tabii senatör” olmuşlardı.

Ülke bir buçuk yıllık aradan sonra nihayet yeniden parlamentosuna kavuşuyordu. Sancılı nice günler ve gecelerden sonra ulaşılan bu başarıda en büyük pay İsmet İnönü’ye aitti.

Metin Tokar

25 Ekim sabahı İsmet Paşa her zamanki gibi erken kalktı. Her zamanki gibi berber Ekrem Efendi geldi. Kendisini tıraş etti. Beyazpeynir, kızarmış ekmek, çay, zeytinden oluşan mutat kahvaltısını yaptı. Her zamanki gibi Paşa’yı eşi giydirdi. O gün frak giydi; çünkü en yaşlı üye sıfatıyla Meclis’in açılışını yapacaktı. Paşa heyecanlı fakat memnundu. Heyecanlıydı çünkü Meclis açılıyordu. Memnundu çünkü hedefine varmıştı. Gayretleri iyi netice vermişti. Meclis’i açtı ve yerine oturdu.

Bugün Meclis Basın Bürosu'nun duvarını süsleyen o ünlü fotoğraf işte o gün çekildi. İnönü, bir buçuk yıl sonra yeniden Meclis'te, frakıyla grubunun en ön sırasındaydı.

AP'lilere gelince... Onlar İnönü kadar memnun ve huzurlu değildi. Seçim sonrası yaşanan o yoğun pazarlıklardan sonra askerlerin baskısıyla Gürsel'in cumhurbaşkanlığına "evet" demek zorunda kalmışlardı. AP'nin adayı Ali Fuat Başgil apar topar şehir dışına çıkarılmıştı. AP, bu yeni döneme "süngü korkusu" altında giriyordu.

Nitekim Meclis'in açılış günü bu süngünün gölgesi Genel Kurul Salonu üzerine düştü. Başta Genelkurmay Başkanı Sunay olmak üzere tüm komutanlar izleyici locasındalardı.

Suphi Karaman (Tabii senatör)

Meclis'in toplanacağı saat 15.00'ten 15 dakika evvel sivil elbiselerimizi Meclis'e getirmiştik. Meclis'in odalarında üniformayı çıkardık, sivilleri giydik, aşağıya indik.

Ferruh Bozbeyli (AP milletvekili)

Yukarıya baktığımız zaman manevra kıyafetli subaylar ve yanlarında hanımlar vardı. Böyle bir dehşet havası... Yan localarda ise yine askerler oturuyordu. Ve yemin ediyorduk.

Mehmet Turgut (AP milletvekili)

Halk Partililerin veya Milli Birlikçilerin ismi duyulduğu zaman gök gürlemesi gibi bir alkış kopuyor. Biz yeni gelmişiz. Kendi arkadaşlarımızı bile tanımıyoruz. Ve o baskı altında bir kısmımız hakikaten perişan vaziyetteydik.

Türkiye'nin dördüncü cumhurbaşkanını belirleyecek seçimlere işte bu hava içinde geçildi. Tek aday olan "Cemal Aga",
Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

Köşk'te sonucu beklerken, Meclis'te kürsüye konan oy sepeti yavaş yavaş doluyor, ama Genel Kurul da içten içe kaynıyordu. Gerçi parti liderleri Gürsel'e oy vereceklerine dair protokol imzalamışlardı ama, AP içinde bir grup, ihtilalin liderine oy vermeyi içine sindiremiyor, başka bir formül arıyordu.

Ferruh Bozbeyli

O sıra birinin aklına şöyle bir şey geldi: Boş kâğıt atalım... Gidelim oraya hiçbir şey yazmadan boş kâğıt atalım. Hiç değilse, "Şu kadar da geçersiz oy çıktı," derler. Bu fikir birdenbire rağbet buldu. İşte tam biz yüksek sesle bunu konuşurken, başkana göre sol locada, cumhurbaşkanı locası tarafından bir albay yarı beline kadar aşağı eğildi ve hepimize küfretti, "Eşekoğlueşekler," diye bağırdı. O zaman Mehmet Ali Aytaç diye bir İzmir milletvekili vardı. O da albaylıktan emekliydi. O da aşağıdan yukarıya onun söylediklerinin hepsini, "Ulan... senin..." diye tekrarladı. Bir karışıklık oldu bizim grubun içerisinde.

Askerlerle AP'liler arasında yıllar yılı sürececek bir çekişmenin ilk tohumları işte o gün böyle atıldı. Bu cumhurbaşkanlığı seçimi, Meclis'te geçersiz oyla protesto yönteminin de başlangıcı oldu. Sayım sonucunda çıkan 156 boş oy, AP içindeki isyancı grubun gücünün göstergesiydi. Ama sonuç değişmedi. Gürsel'in 434 oyla cumhurbaşkanı seçildiği açıklandı ve bu sonuç ayakta alkışlandı.

Az sonra Gürsel, kapıda kendisini merakla bekleyenlerin alkışları arasında Meclis'e geldi. Sivil giysileri içinde ağır adımlarla, bastonuna dayanarak tören kıtasını denetledi. Genel Kurul Salonu'na girdiğinde herkes ayaktaydı. Yorgun hareketlerle, günler öncesinden hazırladığı teşekkür metnini cebinden çıkardı ve okumaya koyuldu.

O, artık Türkiye Cumhuriyeti'nin dördüncü cumhurbaşkanı idi...

Bu seçim Türk siyasal yaşamında yeni bir geleneği başlattı. Cumhurbaşkanlığı artık Genelkurmay Başkanlığı'ndan sonra bir üst rütbe haline geliyordu. Köşk'ün yeniden sivilleşmesi için 22 yıl daha beklemek gerekecekti...

Gürsel iki hafta sonra, askerlerin de yönlendirmesiyle hükümeti kurma görevini İnönü'ye verdi.

İnönü de üç hafta süren pazarlıklardan sonra AP ile cumhuriyet tarihinin ilk koalisyon hükümetini kurdu.

AP ve CHP...

Yakın siyasi tarihimizin bu iki ezeli rakibi son derece zorlu bir döneme sırt sırta giriyorlardı. Politikanın düşman kardeşleri, şimdi ülkenin en çok ihtiyaç duyduğu tecrübeyi yaşayacaklardı:

Barış içinde bir arada yaşama tecrübesini...

31 Aralık 1961 Pazartesi İstanbul

1961'in son günü Saraçhanebaşı'nda yapılan büyük işçi mitingi Türkiye'nin yeni bir döneme girmekte olduğunu ilk işaretiydi.

1961 Anayasası'yla bir anda siyasi, toplumsal haklar genişletilmiş, toplum yeni özgürlüklerle donatılmıştı. Ülke uzun bir kış uykusundan uyanıyormuşçasma kıpır kıpırdı. İşçi mitinglerinde on binlerce emekçi yürüyor, sendikalar, partiler, üniversiteler artık, "Biz de varız," diye sokağa çıkıyorlardı. Sivil toplum yeni yeni palazlanıyordu.

O günlerde kimse bu özgürlüklerin Türkiye'ye bol gelip gelmeyeceğini, kolayca verilen hakların aynı kolaylıkla geri alınabileceğini düşünmüyordu.

Türkiye toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı, örgütlenme özgürlüğü, hak arama hürriyeti, din ve vicdan özgürlüğü, toplu

sözleşme ve grev hakkı, özerk üniversite, tarafsız televizyon, planlı ekonomi gibi yeni kavramlarla tanışıyordu.

60'ların o fırtınalı, rengârenk dünyası işte bu hava içinde başladı...

Yeni bir anayasanın çizdiği özgür sınırlar içinde, yeni bir iktidar, yeni bir dönemin kapısını aralıyordu.

O iktidarda, sonraları bize çok tanıdık gelecek bir de genç isim vardı. 1. İnönü Kabinesi'nin en kritik makamlarından biri olan Çalışma Bakanlığı'na Bülent Ecevit adında bir gazeteci getirilmişti.

Bülent Ecevit (Çalışma bakanı)

Beklemiyordum bakanlığı... O gece sabaha kadar uyuyamadım. Çünkü büyük bir sorumluluk duygusuyla bu olanağı değerlendiriyordum. Türkiye'nin o henüz yeteri kadar istikrara kavuşamamış ortamında çok ağır bir sorumluluk üstlenmiş olacaktım. Bu büyük görevler, önemli görevler beni daima o sorumluluk açısından kaygılandırmıştır. Hâlâ öyleyimdir. Konuşma yaparken bile bayağı sınav heyecanı çekeirim. O gece de o heyecanı çekmiştim.

Aslında bu, Bülent Ecevit'in kişisel sınavı değildi. Tamtakır bir bütçe devralan hükümet de, ilk kez bir koalisyonu deneyecek olan iki büyük parti de, birdenbire yepyeni özgürlüklerle kucaklaşan toplum da büyük bir sınava giriyordu.

10 yıl boyunca, 1960'ların sokaklarından sırasıyla işçiler öğrenciler, polisler ve en son da askerler geçecek ve "Demir Yumuruk" inene kadar sınav devam edecekti...

Ocak 1962

Kayseri Cezaevi

Ankara'da DP'nin mirasçıları iktidar ortağıydılar ama asıl mal sahipleri Kayseri'de mahkûmdular Yassıada'da hüküm giyenler seçimlerden birkaç gün sonra kafieler halinde askeri uçaklarla Kayseri'ye taşınmışlar ve cezaevine yerleştirilmişlerdi. Gerçi artık aralarında devrik başbakan yoktu ama cumhurbaşkanından bakanlarına genelkurmay başkanından milletvekillerine kadar 450 kişilik DP kadrosu adeta sürgünde bir meclis gibi kurulmuştu Kayseri'ye.

Dönemin Cezaevi Komutanı Yılmaz Erkekoğlu bu "garip Meclis"i nasıl çalıştığını şöyle anlatıyor:

Yılmaz Erkekoğlu (Üsteğmen-Kayseri bölge cezaevi komutanı)

Bayar aynen Çankaya'da oturan bir cumhurbaşkanı gibi, oturdu Kayseri Cezaevi'nde de... Herhalde arkadaşlarının desteğiyle kendisine bir koltuk alınmıştı. İstirahatlerinde cumhurbaşkanlığı koltuğundaki gibi orada otururdu danışmanları vardı, en yakın arkadaşlar, Medeni Berkler, Himmet Ölçmenler, Osman Kavrakoğullar bunlar Bayar'ın etrafından hiç ayrılmayan insanlardı. "Onlara talimat verir, Ankara'da hükümetin ve Meclis'in aldığı kararlar hakkında bilgi alır, tekrar temsilci olarak Ankara'dan gelen kimselere o talimatları aynen iletilir. Yani adeta Kayseri'de ikinci bir hükümet kurulmuştu ve o hükümetin başkanı da Sayın Bayar'dı.

Bayar, seçim öncesi İmrallı'dan verdiği sinyallerle oyların AP'de toplanmasını sağlamıştı. AP'nin seçim başarısında, bu gizli desteğin etkisi büyüktü. AP iktidara gelince tabii ilk aklı gelen DP'lilerin affı oldu. Kayseri'dekilerin yakınları şimdi AP

milletvekili olarak Meclis'teydiler. Basında da yandaşları vardı. Her türlü tehdide rağmen Meclis'e bir af teklifi getirdiler.

Baha Akşit (Kayseri mahkûmu)

AP gibi DP'nin vârisi olduğunu iddia eden bir partinin bunu kendi teşkilatına, kendi vatandaşlarına anlatması da mümkün değildi. Gittikleri her yerde vatandaş, onlara, "Bunları niye hâlâ hapishanede tutuyorsunuz, af çıkarın," diye şikâyet ediyorlardı. Bu haletiruhiye içerisinde elbette kendilerine bir başka şekil vermek mecburiyetindeydiler.

Mehmet Turgut

Diyorduk ki, jet pilotlarının ses duvarını aşması gibi biz de korku duvarını aşmalıyız. En iyi yer de bu af meselesidir. Çünkü millet bu affı istiyor. Zaman geçtikçe basın da, millet de, bazı Halk Partililer de affı ister oldular. O zaman biz diyorduk ki: "Bu affı getirelim. Şu korku duvarını aşalım. Şu 27 Mayıs baskısının, şu zinde kuvvetler korkusunun öbür tarafına geçelim." Yani, "Ne olur?" diye düşünmüyorduk hiç. Biz geçince her şeyin hallolacağına kaniydik.

Oysa duvarı örenler, yani "zinde kuvvetler" tetikteydiler. Kayseri'de sessiz sedasız volta atan DP'lilerin affı lafından asıl rahatsız olanlar da onlardı. Daha üç-beş ay önce idamlarından söz edilenlerin şimdi aflarının gündeme gelmesi Ankara'da bazı tüyleri diken diken ediyordu.

Suphi Karaman

Bu af meselesini o kadar istismar ettiler ki, arabaların yeni plakalarını da bütün Adalet Partililer, AF plakalarını aldılar. AP plakalarını aldılar.

Korkulan şey çok geçmeden başa geldi. 1962'nin ilk günlerinde Tevfik İleri'nin cenazesinde eski Demokratlar af sloganları atınca ortalık karıştı.

İstanbul'da gençler sokaklara döküldü. Elllerinde bayraklar ve Atatürk resimleriyle binlerce genç, af aleyhine sloganlar atarak yürüdü. 27 Mayıs şehitleri için saygı duruşunda bulunuldu, DP'lileri kınayan hararetli konuşmalar yapıldı ve nihayet öğrenci dernekleriyle birlikte subaylar da Atatürk Anıtı'na çelenk koyarak tavırlarını sergilediler. Yatıştı sanılan eski kin, yeniden dirilmişti. İşte o günlerde tam da bu hava içinde Ankara'da patlak veren bir başka olay işi iyice çığrından çıkardı.

Bu kez fitili ateşleyen, bir AP milletvekili oldu.

18 Ocak 1962 Cuma Ankara

Başkenti sarsan fırtına bir içki masasında koptu. AP milletvekili Nuri Beşer o gün Anadolu Kulübü'nde İller Bankası Genel Müdürü Selahattin Babüroğlu'yla yemek yiyordu. Babüroğlu eski askerdi. Konu askerlerden açılınca, Nuri Beşer, ordu mensuplarını çok rahatsız edecek şeyler söyledi. Bu sözler üzerine de kulüpte kavga çıktı ve Beşer acilen oradan uzaklaştırıldı.

Ancak bu olay 15 dakika içinde Ankara'daki bütün ordu birliklerinde duyuldu. Sanki başkente bir yıldırım düşmüştü. Bütün garnizonlardan beline silahı takan subaylar sokağa fırlıyor ve ev ev AP milletvekilini arıyorlardı. Tam bir süre avı yaşıyorlardı. Bu küçük olay, pek çok askerin aylardır içine attığı tepkiyi dışa vurmuştu. İşin şakası yoktu. Beşer bulunsa kan akabilirdi.

AP için Nuri Beşer'i feda etmekten başka çare yoktu. Hedefteki milletvekili partiden ihraç edildi. Dokunulmazlığı kalkar kalkmaz da iş adalete intikal etti ve Beşer mahkûm oldu.

Talat Turhan (Milli savunma bakanının özel kalem müdürü)

24 saat içinde dokunulmazlık kalktı. Böyle bir olay yaşanmamıştır. Ordunun siyaset üzerindeki baskısı bu derece yoğundu. Ve bu baskıyı kabulleniyorlardı.

Nuri Beşer (AP milletvekili)

Kimse kurtaramadı beni. Bana selam vermeye korktular aslında. 14 gün Ankara'da her gece bir ev değiştirdim. 14. gün Meclis'e gittim, savunmamı yaptım. Ondan sonra bizi tıktılar içeri. İki gün sonra tevkif edildim.

Ama sinirler yatışmadı. Asker silaha davranmıştı bir kere... Ani bir olayda tepkinin nasıl büyüyebileceği ortaya çıkmıştı. Ordu artık ayaktaıdı.

Özellikle Talat Aydemir'in başını çektiği Albaylar Cuntası kıpırdanıyordu. Ve tabii kışlalardaki bu kıpırdanmanın ayak sesleri hemen Ankara'da Ayten Sokak'a ulaşmıştı. Orduyu avucunun içi kadar iyi tanıyan İsmet Paşa hemen bir radyo konuşması yaparak tavrı almayı düşündü ve damadı gazeteci Metin Toker'i çağırarak yapacağı konuşmayı kelime kelime dikte ettirdi.

Metin Toker

Bu radyo konuşmasında iki hususu gayet açık şekilde söyledi. Dedi ki: "Bir, demokrasiye karşı hiçbir hareketin içinde yer almam, aksine onunla mücadele ederim. Bunu herkes bilsin. İkincisi, birtakım hınç ve intikam duygularının teşvik ve tahrik edilmesine ve bunların harekete geçmesine başbakan olarak kesinlikle izin vermem."

Mesaj gayet açıktı. İsmet Paşa hem DP'nin intikamı peşinde koşanlara hem de bunu fırsat bilip müdahale hesapları yapanlara, yani "cuntacılar" a gözdağı veriyordu.

İnönü, tavrını bu kadar net bir şekilde belirledikten sonra ikinci kozunu oynadı: Sunay'ı devreye soktu.

Genelkurmay Başkanı Sunay, hem İnönü'ye yakındı hem de bu tür maceraperest girişimlere karşıydı. Ordunun artık hızla kışlasına çekilmesini savunuyordu. Şimdi zemin yoklama sırası Sunay'daydı. Genişletilmiş Komuta Konseyi'ni acilen toplantıya çağırırdı.

Orduda kozlar, bu zirvede paylaşılacaktı.

19 Ocak 1962 Cumartesi, Saat 17.00 Ankara

O akşam tam 72 kumandan Genelkurmay karargâhında toplandılar.

İki cepheye ayrılmışlardı: Müdahale isteyen Talat Aydemir ve albaylar bir yanda... buna karşı çıkan Sunay ve generaller öbür yanda...

Talat Turhan

Silahlı Kuvvetler'in bütün önde gelen insanları vardı. Generaller, kuvvet komutanları vardı. Ben de vardım. Orada Sunay bir tavır değişikliği sergiledi. Seçimlerden 19 Ocak 1962'ye kadar olan süreç içinde Sunay'ın gücü Silahlı Kuvvetler Birliği'ni dağıtmaya yetmediği için –ne yanında ne karşısında– idare etmişti. Ne zamana kadar? 19 Ocak 1962'ye kadar. O günden itibaren siyasilerle birlikte olmayı kendi çıkarlarına uygun gördüğü için bu tarafı göz ardı etmeye başladı.

Genelkurmay Başkanı Sunay, toplantıyı ılımlı bir konuşmayla açtı. İnönü başta olduğu sürece her şeyin düzeleceğini söyle-

di. "Ordu, İsmet Paşa'ya destek olmalı ve kışlasına çekilmelidir," dedi. Sözlerini bitirince, "Aksini düşünen var mı?" diye sordu. Generallerden ses çıkmadı. Onlar, onaylıyordu. Ancak sıra albaylara gelince iş değişti. Şimdi söz, ihtilalcilerindi.

Albayların lideri Talat Aydemir ayağa kalktı ve, "Bu memlekette yüzde yüz ikinci bir ihtilalin olacağına inanıyorum. Hiyerarşik bir ihtilal en az zararlısı olur," dedi. Herkes donakaldı. Bir albay, genelkurmay başkanına ihtilalin başına geçmeyi teklif ediyordu. Aydemir'in daha sonra yazdığı anılarına göre tartışma şöyle devam etti:

Talat Aydemir'in Hatıraları'ndan...

Bu sözlerim üzerine Sunay derhal yerinden fırladı ve iki elini havaya kaldırarak, "Yoo, beni mesuliyet altına sokma," diye bağırdı. Heyecanlanarak devam ettim. "Ben sizi ikaz ediyorum. Orduda parçalanma var. Alt kademenin baskısı artıyor. Hiçbir komutan birliğine hâkim değil. Hangi kuvvet kumandanı kıtasına hâkimse ayağa kalksın, açıkça hesaplaşalım." Bu teklif içeride bulunanları şaşırttı. Kumandanlardan hiçbiri ayağa kalkma cesaretini gösteremedi.

Talat Turhan

Çok sert bir konuşmaydı. Yani şimdi bir askerlikte olmayacak bir konuşmaydı. Bir tarafta genelkurmay başkanı ve kuvvet komutanları, orgeneraller, karşılarında bir albay çok ağır eleştiri getiriyor, hiç kimse gıkını bile çıkaramıyor. Neden? Çünkü orada, o çizgi içinde o albayın haklılığı var. Yani demokrasiden yana olmak veya olmamak tavrı değil. O koşullar içinde geline süreçte bir birliktelik var. O birliktelik içinde bir tavır var. O tavır ne tavrı? Karşıdevrimciye iktidar verilmez tavrı. Eh Sunay da şimdi "verilir" tavrını öne çıkarıyor. Demokrasiden yana olduğundan değil, artık çıkarını orada gördüğü için...

Sunay zor durumda kalmıştı. Kısa yoldan toplantıyı kapattı ve sanki konuşulanları hiç dinlememiş gibi, "Arkadaşlar mesele anlaşılmıştır," dedi. "Ben şimdi Başbakan İnönü'ye gidip ordu-
nun kendisini yüzde yüz desteklediğini söyleyeceğim."

Aydemir ve albaylar duyduklarına inanamadılar.

Talat Aydemir'in Hatıraları'ndan...

Dışarı çıkarken Sunay bana dönerek, "Sen çok ateşlisin albay," deyince, "Ben sadece gerçekleri söylüyorum," dedim, "kimin haklı veya haksız olduğunu olaylar gösterecektir."

Sunay, toplantı biter bitmez soluğu Pembe Köşk'te aldı ve, "Paşam, ordu arkanızdadır," dedi.

Ama Aydemir ve albaylarının sözleri Sunay'ın da general-
lerinin de midelerini bulandırmıştı. Bir şeyler yapılmalı ve albay-
lar sindirilmeliydi.

Metin Toker

Sunay ve büyük paşalar İsmet Paşa'ya şöyle bir teklif getirdiler. Dedi-
ler ki: "Paşam, biz gerçi orduya hâkimiz fakat bu ordu size bizden
daha fazla itimat eder. Eğer birtakım endişeler varsa bunların gideril-
mesinde siz rol alırsanız, siz teminat verirsiniz asker size daha fazla
inanır. Eğer böyle bir yardımı bizden esirgemezseniz, biz işi daha kolay
kazanırız." İsmet Paşa bunu doğru buldu.

O, sadece Başbakan İnönü değil, aynı zamanda ve daha çok
"İsmet Paşa"ydı. Savaşlar görmüş, ordular kumanda etmişti. Ve
şimdi beyninde dolaştığı söylenen tilkiler de ona alarm zillerini
çalıyordu. Çizmeleri giyme vaktiydi. Kararını verdi. Harbiye'ye
gidecek ve cuntacıları kendi kalelerinde vuracaktı.

Harbiye, adeta ihtilalin cephaneliğiydi ve İsmet Paşa içeri elinde meşaleyle dalacaktı.

Bu, ateşin barutla randevusuydu...

5 Şubat 1962 Pazartesi Ankara-Harbiye

Harbiye, İnönü'nün hiç yabancısı değildi. 60 yıl önce kendisi de bu ocaktan yetişmişti. Bu ocakta, Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkacak bir ihtilalin ilk ateşlerini, sekiz-on devrimci subayla birlikte tutuşturmuşlardı. Enverler, Mustafa Kemaller, Ali Fuatlar gibi o da Harbiye'nin ihtilalci havasından etkilenmişti.

Ama şimdi 60 yıl sonra, ihtilalciliğe başladığı bu okula bir yeni ihtilalciye gözdağı vermeye gidiyordu.

Hem şu her darbe lafında adı geçen meşhur albayla tanışacak hem de Harbiyelinin gözlerinin içine bakıp, "Ben sizlerden biriyim, sözümünden dışarı çıkmayın," diyecekti.

Bu kararlılıkla Harbiye'nin kapısına dayandı. İnönü ve Aydemir el sıkıştılar. Sonra da birlikte tören kıtasının önünden yürümeye başladılar. Harbiyeli heyecandan put kesilmişti. O gün o tören kıtasında bulunan Ertoz Vahit Suiçmez, Harbiye komutanının o anki halini hâlâ unutamıyor.

Ertoz Vahit Suiçmez (Harbiye öğrencisi)

Yüzü son derece gergindi, ki Talat Aydemir deyince ben genelde gülen bir fizyonomi hatırlıyorum. Ama o gün İsmet Paşa'nın yanında çok gergin bir yapıda idi. Biz İsmet Paşa'yı görmeden bile adı geçtiği zaman heyecanlanan insanlar, o gün başka bir duygu, başka bir düşünsel yapı içerisine itilmiştik.

İşte İnönü bu duygular içindeki Harbiyelinin önünden geçerken hiç beklenmedik bir olay oldu. Hem de tam gazetecilerin gözleri önünde...

Mete Akyol

Tam İsmet Paşa şeref kıtasının önünden geçerken hışır hışır diye bir sesle irkildik. Kitanın üçüncü sırasındaki tam teçhizatlı bir öğrenci, hiç unutmuyorum, kalıp gibi devrildi. Ne dizini büktü ne kolu büzüldü. Katlaşmış bir şekilde, ön sıradaki arkadaşlarının arasından o hışır-tılarla gümmmm diye yüzükoyun İsmet Paşa'nın önüne düştü. Paşa iki adım geri çekildi ve durdu.

Bayılan Harbiyeli, Malatyalı bir öğrenciydi. Karşısında hemşehrisi bir büyük komutanı görünce bu heyecana dayanamamıştı.

Albay Talat Aydemir'in korktuğu da buydu: İnönü'nün Harbiyeliyi etkilemesi... Bu yüzden Paşa, okulun kurmaylarıyla hatıra fotoğrafları çektirirken önlemini aldı: Öğrencileri yemekten önce araziye çıkardı. Böylece İnönü'nün Harbiyeliyle birlikte yemek yemesini önleyecekti. İnönü, bu sürprizi, yemekhanenin kapısı aralanınca fark etti.

Mete Akyol

Aaa, bir baktık şöyle 10-15 kişilik bir yemek masası hazırlanmış, bardaklar, peçeteler, tabaklar duruyor. İsmet Paşa yemekhaneye girince birdenbire durdu, "Ben öğrencilerle yemek yiyecektim," dedi. Bugün gibi hatırlıyorum: Aydemir döndü dedi ki: "Sayın Paşam, bugün öğrencilerin tatbikat günüdür. Onun için yemeğimizi biz bize yiyeceğiz." Paşa bir şey demedi, oturdu.

Yemekhanenin bahçesinden tatbikat için hazırlanan Harbiyelilerin sesleri geliyordu. İnönü, Aydemir'in bu oyununa fena halde sinirlenmişti. Ne yapıp yapıp Harbiyeliyi görmeliydi. Yemek biter bitmez aniden yerinden fırladı, avluya çıktı. Tabii Aydemir ve bütün erkân da peşinden... Harbiyeli, çivili postallarıyla beton zemini delen sert adımlarla tatbikata giderken, İnönü kenarda durdu ve bağırdı.

Mete Akyol

"Merhaba asker!" diye bağırdı İsmet Paşa ve şapkasını kaldırdı. Fakat çocuklar böyle dimdik yürüdükleri için duymadılar. O şapka hareketini de görmediler. Aydemir de bunu görünce Paşa'yı teselli etmek istedi. Kulağına eğilerek, "Duymadılar, Sayın Paşam," dedi. İsmet Paşa şöyle bir baktı –hiç unutmam o sahneyi– elini şöyle Aydemir'in göğsüne koydu: "Sen geri çık bakayım," diye itti Aydemir'i... Aydemir sendeleyerek arkalara geçti. Savaş, o an başlamıştı. Hiç kuşku yok. İsmet Paşa birdenbire fırladı. "Bölük dur!" dedi. O tank birdenbire tüm frenlerine basılmış gibi durdu. Paşa, "Merhaba asker!" deyince, "Sağ ol," diye öyle bir gürlledi ki, neredeyse o binaların camları kırılacaktı.

İnönü, başarmıştı.

Ayrılırken Aydemir tören kıtası çıkarmak istedi. Paşa, "Sen bırak onu. Ben göreceğimi gördüm," dedi.

Mete Akyol

Tam gidiyor, arabaya binmek üzere, gittim. "Sayın Paşam, bugünkü izlenimleriniz nedir?" dedim. Aynen söylediği şudur: "Bugün burada Harp Akademisi'ndeki günlerimi yaşadım."

İsmet İnönü, Harbiye'de yarım yüzyıllık eski bir kokuyu, ihtilal kokusunu solumuştu.

Şimdi yapılacak iş, bu kokuyu etrafa yayılmadan temizlemektir...

Ama bu, hiç de kolay olmayacaktı...

9 Şubat 1962 Cuma İstanbul

İnönü'nün "Harbiye baskını"ndan sonra cuntalar telaşlandı. Müdahale güçleşiyordu. Acele etmek lazımdı.

İstanbul ve Ankara'daki ihtilalci gruplar hemen harekete geçtiler. Tek istekleri, bu ihtilalin, ordunun hiyerarşik zinciri içinde yapılmasıydı. O zaman hem harekât kolaylaşacak hem de Türk Silahlı Kuvvetleri bölünmemiş olacaktı.

Hiyerarşik müdahale için de bir tek koşul vardı: Genelkurmay başkanının onayı... Yani her şey Orgeneral Cevdet Sunay'ın bir işaretine bakıyordu, ihtilalciler, şubat başında bu işaret için Sunay'ın evinin kapısını çaldılar ve hazırlıklarını anlattılar.

Emin Aytekin

Dinledi, sonra bana dedi ki: "Ağızındaki baklayı çıkar. Ne demek istiyorsun yani? Bu teşkilatın başına geçeyim yine ve bu ihtilali yönlendireyim. Bir defa şunu bilin ki, Allah beni bir ihtilal lideri olarak yaratmamış. İkincisi Cemal Gürsel gibi devasa bir adam bu ihtilalde ne hale geldi gördünüz. Ben onun kadar da dayanamam. Bu, bir... İkincisi, eğer, 27 Mayıs'ta yaptığım gibi tekrar beni alıp vazifeye davet edecek olursan, kim gelirse gelsin evvela onu öldürürüm, ondan sonra da intihar ederim. Bunu böyle biliniz."

Sunay'ın sözlerinde hiçbir yanlış anlamaya yer yoktu. Genelkurmay başkanı ihtilale karşıydı.

Bu net tavır üzerine Ankara ve İstanbul'daki cunta temsilcileri 9 Şubat akşamı Balmumcu'daki jandarma tugayında bir ortak strateji toplantısı düzenlediler. 54 subayın katıldığı bu toplantıya İstanbul Valisi Korgeneral Refik Tulga başkanlık ediyordu. Tulga Genelkurmay Başkanı Sunay'ın itirazını orada öğrendi ve ortaya atıldı.

Emin Aytekin

Dedi ki: "Arkadaşlar, kumanda zincirini Sunay kabul etmiyorsa, onun altındakiler kabul eder. Hiç kimse kabul etmezse ben de omzunda üç tane yıldız olan bir korgeneralim, ben kabul ediyorum ve teklif ediyorum: Harekâtın başına geçerim."

İşte bu konuşmadan sonra tarihe "9 Şubat Protokolü" adıyla geçen yazılı belge imzalandı. Bu protokole göre komuta kademesi ve Hava Kuvvetleri ikna edilerek 20 gün içinde iktidara el konulacaktı. Başta İstanbul valisi olmak üzere 54 subay tek tek bu dokümanı imzaladı, ihtilal için geri sayım başlamıştı.

Başbakan İnönü ve Genelkurmay Başkanı Sunay, 9 Şubat Protokolü'nden hemen ertesi gün haberdar oldular. İmzalara bakılırsa ordu tam ikiye bölünmüş durumdaydı.

Bir yanda darbe isteyen karacılar ve denizciler; öte yanda darbe karşıtı havacılar ve komuta kademesi...

Fital ateşlenmişti ve patlama için de tam 20 gün vardı. Şimdi hamle sırası yine İsmet İnönü'deydi. Derhal harekete geçti. Bir karşıdarbe planlıyordu. Emir verip hepsini tutuklatabilirdi. Ama bu seçenek işine gelmedi.

Metin Toker

Neden gelmedi? Çünkü İsmet Paşa askerlikten yetiştiği için orduyu iyi tanıyan bir siyaset adamı, bir devlet adamı, bir komutan. Ordu, ihtilal-den yeni çıkmış bir ordu. Şimdi bu ordunun birtakım mensupları hakkında sivil bir iktidar harekete geçerse onları doğrudan doğruya cezalandırmaya kalkarsa, bu onların etrafında bir destek oluşturabilirdi. Fakat bunlar tehlikeli birtakım hareketlere hazırlanıyorlardı. Ne yapmak lazımdı? Bunların emrinde kuvvetler vardı. Eğer bunlar o kuvvetlerden mahrum kalacakları yeni görevlere atanırlarsa mesele halledilecekti. Yani hem bir ceza görmüş olmayacaklardı hem de harekete geçmek için güvendikleri birlikler ellerinden alınmış olacaktı.

İnönü, bu “Temizlik Operasyonu” için 21 Şubat Çarşamba gününü seçti, ihtilalcilerin tayin kararnameleleri hazırlandı, Hava Kuvvetleri alarına geçirildi ve düğmeye basıldı.

Başkentin en uzun iki günü başlıyordu.

21 Şubat 1962 Çarşamba Ankara

Başkent o gün gergin uyandı. Havada darbe kokusu vardı.

Gece tüm askerî birlikler alarına geçirilmişti. Kulaktan ku-lağa “yeni ihtilal” lafı geziniyordu. Gece boyu süren pazarlıklarda Hava Kuvvetleri, böyle bir hareketin içinde yer almayacağını açıkça ortaya koymuş ve hükümetin yanında yer almıştı. Hava desteği olmayan bir darbe imkânsızdı. Bu yüzden düne kadar Talat Aydemir’e destek vaat eden, darbe protokollerine imza atan generaller bir anda ortadan kayboluverdiler.

Talat Turhan

İstanbul vazgeçince Aydemir bu hareketin başına geçmek durumunda kaldı. Çünkü başka şansı yoktu. Aşağıda 18 bin kişi o hareketi istiyordu. Yani 18 bin kişi ona bakıyordu. Aydemir eğer o işin başını çekmeseydi, o insanlar tek tek patlasalardı Türkiye'de çok büyük bir kaos yaşanır, on binlerce, yüz binlerce adam gidebilirdi. Yani o kişiler, emir komutadan çıkıp kendi kompleksleri ve kırgınlıklarıyla, ellerindeki tüfeklerle, tanklarla, toplarla eylem yapmaya kalksaydı, bu işin ne-reye gideceğini kimse saptayamazdı.

Talat Aydemir, yapayalnız kalmıştı.

Ama inat ediyordu. Tek başına da olsa dönmeyecekti. Generaller dönerse, ihtilal onları da hedef alacaktı. Elindeki tek silah Harp Okulu'ydu. Adeta Harbiye, tüm bir iktidar aygıtına karşı tek başına isyana kalkışiyordu.

İsyancı albay, İnönü'nün hamlesi için tetikteyken beklediği haber, bir telefonla geldi. Arayan bir gazeteciydi.

Mete Akyol

"Komutanım," dedim, "kusura bakmayın, şu anda bir dedikodu dolaşiyor, bunu doğrulamak için evinizi aradım ama artık sorumun anlamı yok; çünkü karşımdasınız," dedim. "Ne olmuş?" dedi. "Efendim, tevkif edildiğinize dair yoğun bir dedikodu var," dedim. "Tevkif edildiğime dair mi? Onlar zor tevkif eder beni. O kadar kolay değil beni tevkif etmek," dedi. Aa bir baktım bana böyle nutuklar çekerek çıkışıyor, küfrediyor, "Çok affedersiniz sayın komutanım," dedim ve kapattım.

Talat Aydemir, hazırlanan tuzağı böylece haber almış oldu. Nitekim çok geçmeden Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay telefon etti. Kendisini makamına çağırdı. Aydemir saat 11.00'de yanına en güvendiği arkadaşı Merkez Kumandanı Kurmay Albay Selçuk Atakan'ı da alarak gitti.

Selçuk Atakan (Merkez komutanı-kurmay albay)

Girdik içeri. İşte sanki babadan tanıyor. "Evladım, yavrucum," filan diye rol yapıyor. Anladım bir hassasiyeti var. "Paşam," dedim, "üzülerek geldik yanınıza. Haddimiz değil, sizin karşınıza çıkalım. Ne emrediyorsunuz, ne demek istiyorsunuz?"

Sunay, zor durumdaydı. Bir yanda hükümet ve Hava Kuvvetleri, diğer yanda Harbiye ve gücünü tam kestiremediği Albaylar Cuntası... Talat Aydemir, o görüşmenin en ilginç bölümünü daha sonra anılarında şöyle yazacaktı:

Talat Aydemir'in Hatıraları'ndan...

Sunay, "Sizleri feda etmek zorundayım," dedi, "Ancak hepiniz himayemedesiniz. Sizin yerlerinizi değiştiriyorum." Tabancamı çekerek masanın üzerine koydum, "Beni ya şimdi bununla temizlersiniz ya Divan-ı Harp'e verirsiniz. Benim damarlarımda CHP kanı dolaşmıyor, vatan-severlik kanı dolaşiyor. Böyle bir haksızlığa tahammül edemem. Siz şayet kumandansanız, esas suçluları cezalandırın," dedim.

Albay Aydemir saat 13.30'da Harp Okulu'na döndü, işin rengi ortaya çıkmıştı. Kan akacaktı. Muhafız Alayı, Merkez Komutanlığı, Tank Taburu, Harp Okulu ve Ankadaki tüm jandarma birlikleri alarma geçirildi.

Karşı taraf, yani Genelkurmay ve Hava Kuvvetleri zaten günlerdir alarmdaydı.

İsyan için vakit gelmişti.

Bir yanda İsmet İnönü... Orduları yönetmiş, savaşlar kazanmış bir efsanevi komutan...

Diğer yanda ise Talat Aydemir... Ordunun huzursuz unsurlarından ve genç Harbiye'den destek alan bir isyancı albay...

Bu iki askerin başkentte düello yaptıkları gün, ülkenin tarihindeki en kritik günlerden biridir.

O günün sabahında başkentliler ufukta süngülerin parladığını gördüler. Tank paletleri bir kez daha hareketlendi. Jetler bir kez daha kıpırdandı...

Bu kez kavga, askerle sivil arasında değil iki askerî güç arasındaydı.

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin hava ve kara unsurları belki de tarihlerinde ilk kez birbirlerine karşı alarına geçirilmişlerdi.

Taraflar karargâhlarına çekilmiş, yığınaklarını yapmış, işaret fişğini bekliyorlardı. Beklenen işaret ertesi sabah geldi.

22 Şubat, ihtilalin günüydü.

HURRIYET

YASAK: İkt. Bakanlık. Cadd.
İBAF : İstanbul - Hürriyet
No: 224895 - 94 - 93 - 92
1: 224895 - 224895 - 224715

GÜNLÜK MUSTAKİL SİYASİ GAZETE

Müessesisi: SEDAT SIMAVI

Abonelik: Türkiye İkt.
8 aylık 40, 12 aylık
Yabancı memleketler
ilave edilir. Aylık 2

“Bugün dünyaya karşı, 1
ile dev kuvvetinde bir

BÜYÜK BİR BÂDİR

, Türk
İvdu

Hükümete
karşı ayaklanan
subayların ordu
ile ilgisil kesiliyor

Ankara, 23 (Husul) —
Hükümet aleyhine dün a-
yaklanan birliklere komu-
ta eden bütün subayların,
ordu ile ilgilerinin kesile-
ceği Milli Savunma Basın
Bürosu tarafından açık-

Üçüncü bölüm

İSYAN

*Cumhuriyet tarihi beş ihtilal girişimi görmüştür.
Bunlardan üçü başarıya ulaşmış, ikisi önlenmiştir. Bu
ikisinin altında da aynı ismin imzası vardır:*

*Kurmay Albay Talat Aydemir... Aydemir'in 22 Şubat İsyanı,
Türkiye'de, karşısında direniş gören ilk ihtilal girişimiydi.
Ama aynı zamanda en tehlikelisi oldu... Ordunun en çok
korktuğu şey, başına geldi. Sorumlu komutanların en
istemedikleri olasılık gerçekleşti ve ordular arasında sürtüşme
çıktı. Cumhurbaşkanlığına o dönemde 27 Mayıs'ın komutanı
Cemal Aga getirilmiş ancak rahatsızlık bitmemişti. Albay
Talat Aydemir'in liderliğindeki bir grup, yeniden müdahale
peşindeydi. Ancak ordunun bir bölümü, özellikle de Hava
Kuvvetleri, Aydemir'i son anda yalnız bırakmıştı. Talat,
Ankara'da hâlâ güçlüydü. Başbakan İnönü, bu gücü kırmak
için isyancı subayların liderlerini görevden alıp Doğu'ya
tayin formülünü buldu. İşte 22 Şubat, bu tayin kararlarının
isyancılara bildirileceği gündü. Kıyametin o gün kopması
bekleniyordu. Ve o gün koptu.*

22 Şubat 1962 Perşembe, Saat 12.00 Ankara

O gün iki karargâhta da eller tetikteydi.

Silahlı subaylarla dolu olan Genelkurmay karargâhı diken üstündeydi.

Albayların karargâhı olan Harp Okulu'nda ise sinirli bir bekleyiş vardı. Tam bir fırtına öncesi sessizlik yaşanıyordu. Nihayet kopacak fırtınanın ilk işareti Genelkurmay'dan gelen bir telefonla verildi. Sunay, Albaylar Cuntası'nın üç önemli ismini, Talat Aydemir, Selçuk Atakan ve Turgut Alpague'u Genelkurmay'a çağırıyordu. Aydemir, hazırlanan tuzağı hemen sezdi. Randevuya kendisi gitmedi. Arkadaşlarını yolladı. Genelkurmay'daki randevuya giden albaylar hemen enterne edildiler. Arkadaşlarının tutuklandıkları haberi Talat Aydemir'e çabuk ulaştı. Albay küplere bindi. Savaş başlamıştı.

Saat 12.15

İstanbul

Aydemir hemen cuntanın İstanbul'daki temsilcilerini aradı. Daha iki hafta önce iktidara el koymak için ortak protokol imzaladığı komutanlara "vakit geldi" demek istiyordu. Zaten generaler bir aradaydılar. Telefona iki hafta önce ihtilalin başına geçmek isteyen İstanbul Valisi Korgeneral Refik Tulga çıktı.

Emin Aytekin

Tulga telefonu açtı. Talat'a, "Talat Bey, bakınız," dedi, "protokolde öngörülen şartlar elde edilememiştir. Hava Kuvvetleri kumandanı kabul etmemiştir. Emir kumanda zinciri kurulamamıştır. Sizin münferiten enterne edilen iki albay arkadaşınız için ordu ihtilal yapmaz. Çok rica ederim. İstanbul grubu olarak hareketinizi katiyen tasvip etmiyoruz. Bu hareketi gerekirse bastırmak için tertibat içindeyiz," diye söylerken Talat'ın oradan haykırarak Tulga'yı terslediğini ve avazı çıktığı kadar bağırdığını kendisi bize intikal ettirdi. Ve ahizeyi bana uzattı, "Emin Bey," dedi, "beni dinlemiyor, belki sizi dinler. Siz de konuşun kendisiyle," dedi. Telefonu aldım, "Talat, bu alarmı çöz," dedim, "yoksa sen de hayatını kaybedeceksin, Harbiyeliler de... Onların da tarihlerine bir kara leke süreceksin. Böyle bir emrivakiye müsaade etmeyeceğiz, bunu bil," dedim. Bana da bağırmaya başladı. Ağlar vaziyette telefonu kapattı.

Saat 12.30

Harp Okulu

Talat Aydemir artık tek başınaydı.

İstanbul ekibi ihanet etmiş, arkadaşları tutuklanmış, Genelkurmay harekete geçmişti. Ya "tamam" diyecek ve teslim olacak ya da ölümü göze alıp devam edecekti.

İkincisini seçti.

Artık silahlar konuşacaktı.

Ertoz Vahit Suiçmez

Yarımda Harp Okulu'nda alarm başladı. Hoparlörlerle odalara, "Harp Okulu alarm... Harp Okulu alarm..." diye anons edilince bunun bir ihtilal hareketinin başlangıcı olduğunu hepimiz anlamaya başladık. Ve bütün Harp Okulu alayı, o saatten itibaren harekâtın emrine girmiş oldu. Gece harekâta başladık.

Az sonra yüzlerce Harbiye öğrencisi konferans salonunda toplandı. 42 yaşındaki Talat Albay ağır adımlarla kürsüye geldi ve ülkenin genel bir değerlendirmesini yaptı, "27 Mayıs amacına ulaşamadı. Meclis çalışmıyor. Orduya dil uzatılıyor. Şimdi de zinde kuvvetleri dağıtmak için komutanlar Şark'a sürülüyor," dedi. Sonra da heyecanla, "Planlarımız hazır!" diye bağırdı. "Ordu bizimle beraber. Parolamız Halaskâr, işareti Fedailer... Bu hareket neticeye ulaşmazsa intihar edeceğim."

Koca salon bir anda silkелendi. Harbiyeliler heyecanla ayaklandı. İşte günlerdir bekledikleri an gelmişti.

Zihni Çetiner (Harbiye öğrencisi)

Biz Talat Aydemir'e güvenmiştik. Yani ihtilaller niye yapılır? İşte genelde birlik ve beraberlik için yapılır. Bozulan tren raylarını yerine oturtmak için yapılır. Biz de Talat Aydemir'in bu dışlıleri değiştireceğine, yerine oturtacağına güveniyorduk. Ama bize ne olacak? Ne olursa olsun... Yani bunun hesabı sorulmazdı. İhtilalcilik zor zanaat arkadaş... Kafa her gün ipte gezeceksin. Yani başını yastığa koyduğunda kafan ipte... Zor zanaat ihtilalcilik.

Ertoz Vahit Suiçmez

O yıllarda 19 yaşımdaydım. 19 yaşında bir Harp Okulu öğrencisi komutanlarının verdiği emre uyar. Ama bir de şu var: Bu emirler zaten bizim yüreğimizin doğrultusunu, çizgisini de kavrayan, kucaklayan bir yoldaydı. Biz hemen 27 Mayıs sonrasının Harp Okulu öğrencileriydik. Ankara'ya geldiğimiz zaman halktan ve çevreden çok coşkulu bir ilgi görüyorduk. Ve belki farkında olmadan çok yüksek bir moral ve güven duygusu içindeydik. Sanki yeni kurulan, 27 Mayıs sonrasının Türkiye devletinin düzeninin güvencesi, koruyucusu bizlerdik. O anlayış, o psikolojik duygu ve doku içindeydik.

Saat 15.00 Harp Okulu

“Halaskâr Fedailer Harekâtı” böylece başladı. Hemen silahhanede öğrencilere mermi dağıtıldı. Bu arada Talat Aydemir'in yerine tayin edilen Tuğgeneral Semih Sancar, komutanlığı devralmak üzere Harp Okulu'na geldi. Ve gelir gelmez göz hapsine alındı. Rahatsızlanınca da geri gönderildi.

Saat 16.00'da tank taburu Harbiye'den Dikmen yoluna doğru uzanan yola dizildi.

Tankların namluları Meclis'e doğru döndü.

İçeride bütçe görüşmeleri sürüyordu. Ama tanklar kapıya dayanınca bir panik havası esti. Görüşme ertelendi ve Meclis dağıldı.

İsyen kapıya dayanmıştı.

Suphi Karaman

Meclis pencerelerinden, yemekhanenin pencerelerinden Yedek Subay Okulu, Harbiye arasındaki boşlukta birtakım kıta hareketleri, gi-

diş gelişler görölüyordu. Ve bir kuşku duyuyorduk, tabii istihbarat da yapıyorduk bu arada. Öğleden sonra saat 15.30-16.00'da, böyle karlı bir havada bir baktık, bir kısım tanklar Meclis'in yakınına kadar geldi, durdu.

Emin Aytekin

Ve Genelkurmay'ın etrafı tanklarla çevrildi. Genelkurmay'da bulunan subaylar hemen merkez kıtalarından temin ettikleri silahlarla kendilerini ve karargâhlarını müdafaa eder duruma geldiler. Yani feci bir gelişmenin akabindeydik.

Asıl feci gelişme, Talat Aydemir'in askerî gücünün tahmin edilenden fazla olduğunun anlaşılmasıydı. Ankara'daki birliklerin çoğu isyancılardan yanaydı. Genelkurmay bir yandan bahçeye tanksavarlar yerleştirerek kendini korumaya çalışırken, bir yandan da Ankara çevresinde bulunan bazı askerî birlikleri silahla göreve çağırırdı. Ama bu aşamada hiç beklenmedik bir şey oldu. Hükümeti korusun diye Çubuk ve Polatlı'dan çağrılan bu birliklerin komutanları bir süre sonra Talat Aydemir'in emrine girdiklerini açıkladılar.

Başkent düşmek üzereydi...

Ali İhsan Göğüs (CHP milletvekili)

Ankara Zırhlı Birlikler Okulu, Tank Taburu 228. Piyade Alayı, Polatlı Topçu Atış Okulu, diğer bütün birliklerin; yani Ankara'da 22 Şubat'ta saat 16.00'dan sonra harekete geçen birliklerin ve Talat Aydemir'e şeklen olmakla beraber büyük mikyasa bağlı olan kuvvetlerin 18 bin kişiye ulaştığını söylersem, 22 Şubat hareketinin büyüklüğü anlaşılır.

Saat 16.00 Çankaya Köşkü

Bütün bunlar olurken İnönü, Bakanlar Kurulu'yla toplantıdaydı. Gelişmeleri dakika dakika izliyor, birliklerin bu kadar kolay el değiştirmesine de hayret ediyordu. Durumun vahametini anlayınca toplantıya Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nde devam etmeyi kararlaştırdı. Genelkurmay başkanı, kuvvet komutanları ve tüm parti liderleri de Köşk'e çağırıldılar. Şimdi devlet mekânı tam kadro Çankaya'ya sipere yatıyordu.

Bülent Ecevit

Herkes çok kaygılıydı. Ne yapılacağı, nasıl önlem alınacağı, Ankara'da hangi birliklere güvenileceği bilinmiyordu. Sadece Hava Kuvvetleri'ne güvenilebileceği anlaşılmıştı.

Ekrem Alican

Orada Harp Okulu Komutanı Talat Aydemir'in tanklarla harekete geçtiği, ihtilale teşebbüs ettiği, tankların Meclis'i sarmak üzere olduğu konuşmaları yapılıyordu. Ve genelkurmay başkanı da kendi askerî gücünü anlatıyor, karşı taraftaki birlikleri anlatıyor ve bu teşebbüs hakkında düşüncelerini ifade ediyordu. O sırada biz parti liderlerine müştereken bu hareketi tasvip etmediğimizi bir beyannameyle ifade etmemiz teklif edildi. Ve bu beyanname de o akşamki yedi ajansında Türk milletine okunsun diye karara varıldı.

Ekrem Alican, bu bildiriye kaleme almak üzere ayrılınca birden aklına bir fikir geldi. Talat Aydemir, Alican'ın ağabeyinin kayınbiraderiydi. Çocuklukları birlikte geçmişti. Görüşüp ikna

edebilirdi. Cumhurbaşkanına bu önerisini ilettili. İnönü, bunu duyar duymaz hemen Alican'ın yanına koştı.

Ekrem Alican

Geldi İsmet Paşa. "Alican böyle bir teklif yapmışsın," dedi. "Evet Paşam," dedim. Koluna girdim götürdüm kenara. Dedi ki: "Yalnız bizim bir niyetimiz var. Eğer biz bunları durduramazsak Harp Okulu'nu bombalayabiliriz. Onun için bu eğer hakikaten ihtilalcıyse seni orada kapıdan alır, binanın altında bir yere sokar, seni orada tutar. Seninle konuşup senin tesirin altında kalmak gibi bir yolu seçmez bana kalırsa. Böyle bir tehdit var. Gene de gider misin?" "Paşam," dedim, "bu ihtimali hiç söz konusu etmeyelim. Benden istifade edeceğinizi düşünüyorsanız, ben giderim." "Peki Alican, öyleyse mesele yok," dedi.

İnönü, orada isyancılara mesajını da verdi, "Söyle onlara eğer kan dökülmeden bu işten vazgeçerlerse yarın sabah hepsini emekli edeceğim ama hiçbirini Divan-ı Harp'e vermeyeceğim," dedi. Pazarlık başlıyordu.

Saat 17.00 Çankaya Köşkü

Ekrem Alican arabasıyla Harbiye'ye gitmek üzere Çankaya'dan ayrılırken Basın Yayın ve Turizm Bakanı Kamuran Evliyaoğlu, Köşk kapısında merakla bekleyen gazetecilere gelişmeleri özetliyor, "Harekât bir buçuk saate kadar başlayacak. Buradan sağ çıkıp çıkmayacağımızı dahi bilmiyoruz," diyordu.

İşte 22 Şubat İsyanı'nın kaderini belirleyecek gelişme tam o sıralarda oldu.

Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı aniden el değıştirdi. Köşk'ü korumakla görevli alayın komutası bir süvari binbaşısının eline geçmişti. Bu binbaşı, Talat Aydemir'in en büyük dava arkadaşı Fethi Gürcan'dı...

Köşk şimdi fiilen isyancıların elindeydi. Tabii yalnız Köşk değil bütün devlet ricali de... Meclis tanklarla çevrilmiş, cumhurbaşkanından, başbakanına, genelkurmay başkanından bakanlarına kadar tüm iktidar sahipleri Köşk'te kısıtılmışlardı.

Fethi Gürcan, Muhafız Alayı'ndan heyecanla Harp Okulu'nu aradı Talat Aydemir'i buldu ve müjdeyi verdi.

"Albayım, şu anda Gürsel, İnönü, bütün kumandanlarla bakanlar elimdeler. Köşk'ü sardım. Hepsini enterne edip hesaplarını göreyim mi?"

Artık ülkenin kaderi, harekâtı Harbiye'den yöneten bir hid-detli albayın iki dudağının arasındaydı.

İste Aydemir hayatının hatasını orada yaptı.

"Bırak gitsinler," dedi, "benim onlarla hesabım yok..."

Aydemir, çok kan akacağını düşünmüş ve elindeki kozu har-cayıvermişti. Ama bu emirle kendi sonunu da hazırlamış oldu. Bedelini hayatıyla ödeyecekti.

İsmet İnönü hızla Köşk'ten ayrılırken yanındaki komutanların kulağına şöyle fısıldadı:

"İşte şimdi partiyi kaybettiler."

Ali İhsan Göğüs

Ertesi gün İsmet Paşa'yı ziyaret ettiğimde, "Paşam, bir şeyi merak ediyorum," dedim, "Talat niçin başaramadı, siz niçin başardınız?" Bana cevabı kısa ve kesindi: "Ben ölmeyi göze almıştım. Talat ise öldürmeyi göze alamadı, inanç, inançsızlığı her zaman mağlup eder..."

Zaferler komutanların kafasında kazanılır.

Bu 22 Şubat'ta da böyle oldu.

Eski Kuva-yı Milliyeci İsmet Paşa, karşısındaki ihtilalci albayın zayıf noktasını bulmuştu. Şimdi bu en kritik noktayı aştıktan sonra kozlar onun eline geçiyordu.

İnönü ve yanındakiler Radyoevi'nde konuşmalarını banda aldırdıktan sonra, güvenilecekleri en emin yere, Hava Kuvvetleri Karargâhı'na geçtiler, İsmet Paşa, harekâtı oradan yönetecekti.

İsyancıların karargâhı ise Harp Okulu'ydu. Başkentin üstüne ağır ağır karanlık çökerken, herkes kendi karargâhında nihai hesaplaşma için geceyi beklemeye koyuldu.

22 Şubat gecesi, uzun bir gece olacaktı.

22 Şubat 1962 Perşembe, Saat 18.30 Ankara

Ankara'ya karanlık çöktüğünde Harp Okulu'nda heyecan iyiden iyiye artmıştı. Tanklar çoktan Meclis'e yürümüştü. Harbiyelilerse manevra kıyafetleri giymiş, silah kuşanmış, komutanlarının saldırı emrini beklemeye koyulmuşlardı. O gün harekâta katılan herkes iktidarın birkaç saatlik mesafede olduğuna inanıyordu. Bu yüzden hükümeti temsilen gelen aracıya hiç de sıcak bakmadılar.

Ekrem Alican

Bana böyle sert sert baktılar. Oturduk. "Nedir istekleriniz?" diye sordum: "Meclis kapatılacak, hükümet değiştirilecek, anayasa ilga edilecek," filan diye gayet aşırı istekleri vardı.

Alican bu istekleri hemen telsizle Hava Kuvvetleri Karargâhı'nda bekleyen Başbakan İnönü'ye ulaştırdı. İnönü, hiç tereddütsüz reddetti:

Ekrem Alican

İnönü tabiatıyla bunların taleplerini katiyen kabul etmedi. Reddetti. Ama, "Kendilerini cezalandırma bakımından cezalandırmam, mahkemeye sevk etmem ama emekliye ayırırım," dedi.

Bu net yanıt üzerine her iki karargâhta da sinirler bir parça daha gerildi. Genelkurmay, bu arada gerektiğinde gerçek mermlerle ateş emri verdi. Mamak yoluna silahlı birlikler mevzilelendirildi. Kavşaklara bazukalar ve makineli tüfekler yerleştirildi. Radyoevi ve postane binaları koruma altına alındı. Hava Kuvvetleri'ne ait jetler de Harp Okulu üzerinde uyarı uçuşları yapmaya başlamışlardı. Her yerde bir panik başladı. Dışişleri Bakanı Selim Sarper kaybolmuş; Cumhurbaşkanı Gürsel, Mürted Havaalanı'na sığınmış; Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel, Eskişehir'e uçmuştu. Milletvekilleri ve bakanlar ise İnönü'nün yanına, Hava Kuvvetleri Karargâhı'na ulaşmaya çalışıyorlardı.

Bülent Ecevit

Meclis büyük ölçüde boşalmıştı. Bu da bana çok acı ve hüznü verici geldi. Bir bakan arkadaşımıza rastladım. Çok morali bozuktu. Adı lazım değil, çok iyi niyetli, demokrasiye bağlı bir bakandı. Fakat bu arkadaşımız gençlik yıllarında Nazi Almanyası'nda öğrenim görmüştü. Onu da arabama aldım, Hava Kuvvetleri'ne götürüyorum. Yol boyunca sayıklar gibi, "Abidevi binalar yapmak lazım... Abidevi binalar yapmak lazım," diyordu. Yani devletin ancak o şekilde korunabileceğini düşünüyordu.

Saat 19.00

Radyoevi

Saatler 19.00'u vurduğunda radyoda Cumhurbaşkanı Gürsel'in tok sesi duyuldu.

Gürsel, Türk ordusu ve Türk subaylarına seslenirken, "Seni aldatmak ve yanlış yola sevk etmek isteyenler var. Onlara uyuma! Bil ki yanlış bir hareketin Türk milletinin felaketine sebep olacaktır," diyordu.

Bunu Genelkurmay Başkanı Sunay'ın konuşması izledi. Sonra da spiker, Başbakan İsmet İnönü'nün millete hitap edeceğini duyurdu. Ama o anda hiç beklenmedik bir şey oldu: Radyo bir an sustu, sonra da hiçbir açıklama yapmadan Chopin'in bir sonatını yayınlamaya başladı.

Tüm ülkede nefesini tutmuş radyo başında bekleyen milyonlarca insanın beyninden aşağı kaynar sular dökülmüştü adeta. Özellikle de Ayten Sokak'takilerin...

Metin Toker

Radyoda, "Şimdi başbakan konuşacak," diye ilan edilip de yayın kesilince, herkesi bir telaş aldı. En az korkulan Radyoevi'nin işgal edilmesiydi. Ama en çok korkulan; acaba İsmet Paşa öldürülmüş, veyahut esir mi alınmıştı... Bunun üzerine tabii bizim evde en fazla endişe ve heyecan duyuldu. Ben hemen Necdet Calp'i aradım. Radyoevi'nden, onun karşısındaki Hava Kuvvetleri'ne geçmişlerdi. Orada buldum. Necdet Calp, telefonu İsmet Paşa'ya verdi. İsmet Paşa, "İyiyim, çok iyiyim. Hiç merak etmeyin," dedi.

Aslında İsmet Paşa'nın sesini kesen, Etimesgut vericisini basan Harbiyelilerdi. Vericiyi işgal edip Radyoevi'nden yapılan yayını kesmişlerdi. Arşivden müzik bantları çalarak yayını sürdür-

rüyoları. Yarım saat sonra Hava Kuvvetleri'nin teknik ekipleri bir "karşıdarbe" ile Etimesgut'un elektriklerini kesiverdiler. Radyo bu kez tamamen sustu. Ankara sessizliğe büründü. Bu, evlerdeki paniği iyice artırdı. Yollar karlarla kaplıydı ve darbe sokaklarda kol geziyordu. Yine de Ankaralıları, merakla kendilerini sokaklara attılar. Radyoevi'ni çevreleyen birliklerin arkasına halk yığıldı. Herkes İsmet Paşa'yı soruyordu.

Saat 22.00 Genelkurmay

İsmet Paşa ise o sırada Genelkurmay'a geçmişti. Yolda, Genelkurmay kavşağında Harp Okulu'nun tankları ile Genelkurmay'ın tanksavarlarının karşı karşıya olduğunu görmüş ve ürpermişti. Artık bu düğüm çözölmeliydi.

Aynı dakikalarda arabulucu Ekrem Alican da Talat Aydemir'le dört saattir süren pazarlığını bitirmiş, isyancıların yeni teklifiyle Genelkurmay'a geliyordu.

Ekrem Alican

En sonunda bunlar bana dediler ki: "Alican Bey, bu tayinlerden vazgeçilsin, biz bu işi durdururuz. Tayinlerden vazgeçilsin meselesini de yumuşatalım." "Tayinleri bize sorsunlar. Yani tayin etsinler ama nereye gideceğimizi bize sorsunlar," diye mutabık kaldık. Yalnızca Talat, "Ben Harp Okulu'nun başından ayrılamam," dedi. Bir tek o, Harp Okulu'nun başında kalmakta ısrarlıyken, ötekiler de kendilerine sorularak tayinlerin yapılmasını kabul ettiler ve Meclis'in dağıtılması, hükümetin değiştirilmesi, anayasanın ilgası gibi isteklerinden vazgeçtiler. Aydemir'le şöyle anlaştık: "Saat 12.00'ye kadar kesin cevabımızı bildiririz," dedik. Ben kendisinden ayrılırken çok yakın çocukluk arkadaşım olduğu için, "Talat

sen bu işi müspet olarak neticeye vardıracaksın ve bunu bitireceksin. Yani bu kaostan içinde boğulmayacaksın. Ben sana inanıyorum. Hayatımda kimseyi sarılıp öpmedim. Seni öpeceğim şimdi," dedim. Öptüm, gözleri yaşlıydı. "Güle güle Alican," dedi ve vedalaştık.

Alican'ın Genelkurmay'a getirdiği mesaj bir anda oradaki-
leri rahatlatmıştı. İşte isyancı albay gerilemişti. Önceki taleplerin-
den vazgeçmiş kendisinin görevinde kalıp arkadaşlarının başka
yere tayinlerine razı olmuştu. Şimdi bu tehlikeli satranç oyu-
nunda hamle sırası İnönü'deydi.

Teklifler masaya serilince bütün gözler İnönü'ye döndü.

Ali İhsan Göğüş

O gün Genelkurmay'da mukavemet eden silahlı gücün diğer fertleri
de söylemiyorlar ama iç dünyalarından bu en son teklife yatkınlar.
Yani Talat kalsın, diğerleri emekliye sevk edilsin. İsmet Paşa orada
mukavemeti gevşetmemek için, bu teklife temayülün olduğunu his-
settiği anda cevabı şu oluyor: Abdurrahman Doruk'a, "Talat, genel-
kurmay başkanı olsun, sen de onun yardımcısı olursun," diyor. Cevabı
bu: "Hayır efendim," diyor, "olmaz öyle şey." Ve dönüyor: "Hepsini
emekliye sevk ediniz."

İşte bu, Garp Cephesi komutanının silkiniş ânıydı, İsmet
Paşa, Genelkurmay'daki şaşkınlık ve yılgınlık havasını görmüş ve
duruma el koymuştu. Artık çizmelerini giyip komutanlığını gös-
termenin zamanıydı. O gecenin ve ülkenin kaderini belirleyecek
patlamayı orada, o anda yaptı ve adeta kükredi

"Bu nasıl iş?" diye bağırdı. "15 tane çapulcu çıkacak, hepi-
mizi teslim alacak. Biz hiç mukavemet göstermeyeceğiz."

Çevredekiler şoke olmuşlardı. Paşa konuştuğu köpürüyordu:

“Gerekirse ben yalnız üzerlerine giderim. Öldürebilirlerse öldürürler. Ama ancak benim ölümün üstünden geçerek devleti teslim alırlar.”

Dinleyenlerin gözleri dolmuş, put kesilmişlerdi. Paşa’nın son sözleri sert ve kesin oldu:

“Eğer kan dökmek icap ediyorsa dökülecektir. Hem de olukla.”

Bu, şok tedavisiydi.

Genelkurmay karargâhı hafif sallandı ve dirildi. Başkomutan son sözünü söylemiş ve orduyu kazanmıştı, inisiyatif artık onun elindeydi. Genelkurmay’dan ayrılırken kesin emrini verdi:

“Bu bina son adamına kadar savunulacak.”

Bülent Ecevit

İnönü, demokrasiyi içtenlikle benimsemiş bir insandı. Türkiye’ye demokrasiyi getirmiş olan insandı. Fakat çok kritik dönemlerde çok demokrat yapılı bir liderin bile, gereğinde bir kumandan gibi inisiyatifi eline alması gerekebileceğini orada görmüştüm.

Peki ne olmuştu da İnönü, kan akıtması muhtemel bir ihtilalciye çekinmeden “rest” çekmiş ve “şah” demişti? Krizin ertesi günü bir dostuna bu hamlenin sırrını şöyle açıklayacaktı:

Ali İhsan Göğüs

Bir ihtilalci müzakereye girdiği andan itibaren kaybetmiştir. Kendi iç dünyasında evvela anlaşılmazlığa düşmüştür. Kendi kafasında kargaşaya düşen bir lider, sağlam karar veremez. Onun saat saat şartlarını değiştirmesinden zayıfladığını hissettim. Bu hissettiğim anda da isyan benim nazarımda bitmişti.

Saatler gece yarısını vurduğunda bu korkunç gerilimde ibre hükümet tarafına dönmüştü. İnönü, rakibinin yüzünden elindeki kartları anlamış ve restini çekmişti. Şimdi ünlü, "Bekle gör," taktiğini uygulayacak ve köşeye sıkıştırdığı rakibinin tükenmesini bekleyecekti.

Artık ipler İsmet İnönü'nün elindeydi...

23 Şubat 1962 Cuma
Saat 00.30, Ankara

Harbiye'de panik vardı.

İnönü'nün son teklifi de reddetmesinden sonra Aydemir, köşeye sıkıştığını hissetti. Geriledi. Aracılara, "İnönü, yargılanmayacağımıza ve emekli edilmeyeceğimize dair yazılı güvence versin, duralım. Yoksa saat 01.00'den itibaren harekete geçeceğiz," dedi. Mesaj derhal İnönü'ye ulaştırıldı.

Bülent Ecevit

O zaman bazı bakanlar ve bazı parti başkanları, "Paşam yapmayın, hangi birliğe güvenebileceğimizi bilmiyoruz. Siz bu isteği kabul etmiş gibi görünün, 'Peki sizi yalnız Divan-ı Harp'e vermemekle kalmayacağım ordudan çıkarmaktan da vazgeçiyorum. Eski görevlerinize iade edeceğim,' deyin. Bu olay yatıştıktan sonra, yine bildiğinizi yaparsınız. İster onları ordudan emekli edersiniz, ister cezalandırırsınız," dediler. İsmet İnönü şu yanıtı verdi: "Şu anda benim tek kuvvetim, sözüme güvenilir oluşumdur. Ben bu kuvveti harcayamam. Eğer bu hareketten vazgeçeceklerse, benim sözüme güvendikleri için vazgeçeceklerdir," dedi.

Ve İnönü işte orada bu tarihî taahhütnameyi imzaladı, "Silahlı Kuvvetler başkomutanının emirlerine uymak ve girişilen harekâta derhal son vermek şartıyla, şimdiye kadar kan dökülmesine meydan verilmemiş olması göz önünde tutularak harekâta katılanlar hakkında hiçbir cezai takibat yapılmayacağına hükümet başkanı olarak söz veriyorum."

23 Şubat 1962, Saat 01.00 Başbakan İsmet İnönü

Bülent Ecevit

İnönü bu mesajını gönderdi ve, "Artık ben yapacağımı yaptım," diyen bir insanın huzuru içinde, "Ben biraz bir odaya çekilip uyuyacağım," dedi ve bir odaya çekildi. Ona derme çatma bir yatak hazırladılar. Derhal uykuya daldı. O sırada baktım, askerler koridorlardan bir pencereye doğru kablolar döşüyorlar. "Ne yapacaksınız, niye döşüyorsunuz bu kabloları," dedim. "Bu yürüyüşe geçenler buraya kadar gelip, bu binayı basmaya kalkışabilirler. Bizim bu binayı savunacak kadar gücümüz yok. Ancak belki İsmet İnönü, hoparlörden konuşarak onları yatıştırabilirse olay önlenebilir diye bu kabloyu döşüyoruz," dediler.

Saat 01.30 Harbiye

İnönü, "şah" demişti. Ve karşıdan "mat" sesi gelinceye dek uyuyacaktı.

Şimdi asıl uykusu kaçanlar Harbiye'dekilerdi. Zaman aleyhlerine işliyordu. Harekât için verdikleri mühlet dolmuş ama harekâta başlayamamışlardı.

Saldırsalar kan akacak, bıraksalar üniformalarından olacaklardı. Emeklilikle ölüm arasında bir tercih yapmaları gerekiyordu.

Albay Talat Aydemir, o karar ânını, daha sonra hatıralarında şöyle yazdı:

Talat Aydemirin Hatıraları'ndan...

Eğer harekete geçseydim tanklar Genelkurmay'ı ve Hava Kuvvetleri Karargâhı'nı yerle bir edecekti. Ordu her yerde birbirine girecekti. Namlunun namluya dönmesiyle bir içharp doğacaktı. Bütün bunlara rağmen Ankara'da yüzde yüz muvaffak olacaktım. O andan itibaren liderdim. Kan döküldüğü için mecburen dikta rejimine gidecektim. Oysa bizim amacımız dikta değil, demokrasiydi. Her şeye rağmen diktaya gitseydik, ihtilalin şartlarını yerine getirmek ve her şeyden önce kendi kellelerimizi koruyabilmek için karşı harekâta girişen ve protokollere imza koyup sonradan ihanet eden kumandanları yok etmemiz gerekecekti. Kısaca geniş çapta bir katliam olacaktı. Tarih önünde böyle bir sorumluluk altına girmeye gönlüm razı olmadı. Harekâtı durdurmaya karar verdim.

Ertoz Vahit Suiçmez

Biz Harp Okulu'nda toplandık. Bir süre sonra bir içtima, toplanma borusu çalındı. Toplanıldı. Herkesin tekrar sınıflarına, koğuşlarına dönmesi talimatı verildi. Ve biz döndük bunun üzerine. Çekildik yani...

SAAT 03.00 ANKARA

Sabah yaklaşırken başkent, bir facianın eşiğinden dönmüş-
çesine rahatlamıştı.

Harbiyeliler sokaklardan yorgun adımlarla koğuşlarına çe-
kilirlerken Talat Aydemir de evine gitti. Üniformasını son kez
çıkardı ve eşine, “Bil ki bu iş bitmedi. Bir gün gelecek muvaffak
olacağım,” dedi. Yenik komutan, evinde uykuya çekilirken, sa-
vaşın galibi de Hava Kuvvetleri’ndeki karargâhında uykudan
uyandırılıyordu. Harbiye’nin süngüsü düşmüştü.

Bülent Ecevit

Ben gidip rahmetli İsmet İnönü’yü uyandırımdı. Ancak yarım saat uyu-
yabilmişti, ama tam bir sükûnet içindeydi. Artık bir politikacı gibi değıl,
bir komutan gibi duruma hâkimdi.

23 Şubat gününün ilk ışıkları başkenti aydınlatırken gaze-
telerin ilk baskıları “Demokrasi Tehlikede” başlığıyla çıktı. Oysa
demokrasi, tehlikeyi atlatmıştı bile...

Ve bu başarının mimarı İsmet Paşa’ydı.

O sabah saat 06.00’da Hava Kuvvetleri Karargâhı’ndan çı-
karken, yüzünde mağrur ve mutlu bir ifade vardı. Etrafındaki
bitkin subaylara ve yorgun bakanlara inat, İsmet Paşa dinç ve
zindeydi.

Bir isyanı kararlılığı ve ustalığıyla bastırmıştı.

O gece yalnız Albaylar Cuntası’nın değıl, demokrasinin ma-
kus talihini de yenmişti...

İşte, Türk demokrasi tarihinin en zorlu 24 saatinin öy-
küsü...

22 Şubat İsyanı'nı bir el kurşun bile sıkmadan bastıran Başbakan İnönü, ertesi gün Meclis'te bir kahraman gibi karşılandı. CHP'lisi, AP'lisi bütün Meclis, Paşa'yı ayakta alkışladılar.

Rejim, sırat köprüsünü aşmıştı ve bunda en büyük pay, bu yaşlı askere aitti.

Şimdi yeni önlemler sağanak gibi gelecekti. Gerçi İnönü sözünde durdu ve ihtilalci subayları mahkemeye vermedi ama isyanın elebaşlarını hemen emekliye sevk etti. Bazı generalleri değiştirdi. Ve yeni bir Tedbirler Kanunu çıkararak 27 Mayıs'ın ve ordunun eleştirilmesini yasakladı.

Peki Aydemir gitti, kavga bitti mi? Hayır...

Aydemir o sabah uyumadan önce eşine, "Bu iş bitmedi, yeneden deneyeceğim," demişti.

23 Şubat'tan itibaren de bu yeni isyanın hazırlığına başladı.

Bu ikincisi, ilki kadar kolay atlatılmayacak ve cana mal olacaktı...

En başta da kendi canına...

MAYIS 1938

Sayı 36 - No. 6407

Fake 55 Kuruş

MATBAASI: İsm. Bakkal Oda
Ticariye 124/100 - 54 - 55 - 57
Sicil 1 17485 - 22905 - 19714

Müfettiş: SEDAT SEMAVİ

Talât Aydemir ve arkadaşları

HTİLÂL TEŞE

etler bu sabah 5.15 te Harboku
ombaladılar - Ankara'da çar

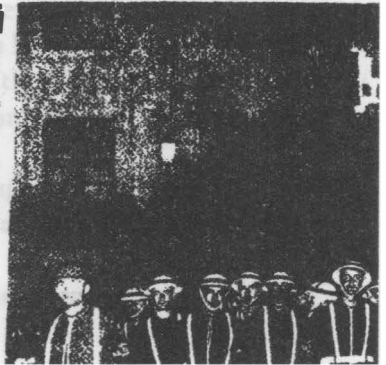
biyelilerle Çankaya Köşkünü
atan süvariler teslim oluyor

Ankara Radyosu, tam dört defa e.
doğıştirdi - Hükümet duruma hâkin.

Ankara, 21 (HA) — Gece yarısı saat 24 de Ankara'da
ben biriktirilen şehir içinden geçerek belli belli mevkileri
işgal ettiler. Bu arada Ankara Radyosunu 25 dakika
süre ile ellerinde tuttukları müşahade edilmiştir. Fakat bu
gün sabah saat 02.30 da tekrar iltisam Harboku
süvariler, şehirde ben biriktirilen herif ve karışıklık
çarpışmalar oluyor. Saat 03.15 de radyo Harboku
eski kumandanı Talât Aydemir'in idareye el koyduğunu ha-
da etmiş ve iki tebliğ olmuştur.

AYDEMİR'İN İLK TEBLİĞİ

Bir numaralı tebliğ, Türk Silâhlı Kuvvetleri Düşük
Genel Karargâhı adına Talât Aydemir imzası ile yayınlan-
mıştır. Bunda T.B.M.M. ve onun hükümetlerinin Atatürk
ilkelilerinden ayrıldığı, partizan idareler kurduğu, ekono-
mik ve siyasi hayatı felce uğrattığı söylenmiş, idareye or-
dunun bu sebeplerle el koyduğu ifade edilmiştir. Ayrıca
İhtilâl idaresinin Atatürkçü, devrimci ve demokratik bir

Dördüncü bölüm

BASKIN

22 Şubat Harekâtı ihtilal yapamadı ama hükümeti devirmeyi başardı. Hem de hiç beklenmedik bir şekilde, bir af meselesi yüzünden... İnönü, Talat Aydemir'i teslim alırken ona af sözü vermişti ve bir yasa tasarısı hazırlayarak bu sözünü tuttu. Ama bu tasarı Meclis'e gelince AP'liler ayaklandı. Eski Demokratların da affedilmesini istediler. "Ya hepsine ya hiçbirine," dediler. Ortalık karıştı. AP ısrar edince de İnönü istifasını verdi. Böylece Türkiye'nin ilk koalisyonu fazla bir iş yapamadan altı ayda dağılmış oldu.

Yeni koalisyonun başına tekrar İnönü getirildi. Ancak bu defa AP dışlanarak CHP, YTP ve CKMP ile ikinci bir koalisyon hükümeti kuruldu.

Yine de af sorunu gündemden düşmedi... Ankara'dan kilometrelerce uzaklıktaki 500 DP'li başkentte hükümet devirmişti.

Ve Kayseri'den esen rüzgârlar Ankara'yı süpürmeye daha yıllarca devam edecekti.

18 Ekim 1962 Pazar Kayseri

60'lı yılların bitmeyen kavgası af, nihayet 1962 Ekim'inde çıktı. Ama bu, kısmi bir aftı. Sadece Yassıada'dan az bir cezayla kurtulanları kapsıyordu. Bayar gibi müebbetlikler ve ağır ceza mahkûmları Kayseri Cezaevi'nin duvarları içinde kaldılar. Dışarı çıkabilenleri ise coşkulu, sevinçli bir karşılama töreni bekliyordu.

İşte Yassıada'dan bir yıl sonra o günün deyimiyle "Düşükler" normal hayata dönüyordu. Sıkı güvenlik önlemleri altında tahta bavullarını, daktilolarını, hatta gramofonlarını otobüslere yükleyip Ankara'nın yolunu tuttular. Resmen siyaset yapmaları hâlâ yasaktı ama başkentte siyasetin kaderini onlar değiştirecekti.

Demokratların affı henüz küllenmemiş eski kinleri kabarttı. Tepki, yeniden sokaklara taştı. O hafta İstanbul'da beş bin öğrenci af aleyhine gösteri yaptı. Tahliyeler protesto edildi. "Katillere af yok!" diye bağırıldı. Affı destekleyen gazete büroları ve AP binaları taşlandı.

Gençlerin bu tepkisinin, bir yıl önce DP iktidarını deviren orduya yansımaması imkânsızdı. Ordu, zaten 22 Şubat'tan beri için için kaynıyordu. İrili ufaklı o kadar çok cunta vardı ki, artık Ankara, cuntalararası koordinasyon toplantılarına sahne olu-

yordu. Ondörtler, 22 Şubatçılar, Havacılar, Milli Devrimciler... Liste uzayıp gidiyordu. Kışlalar boğazına kadar politikanın içine gömülmüştü.

Emin Aytekin

Ordu tamamen siyaset zeminine entegre olmuştu. Bundan kurtulmak, orduyu yeniden asli görevine sevk etmek büyük bir problem haline gelmişti. Çünkü ihtilal süreci bizi hasta etmişti. Yani ruhen hasta insanlar haline gelmiştik. Bu süreç içinde her altı ayda bir alt kademede bir cunta kuruluyor ve devletin kaderine hükmetmek için harekete geçiyordu.

Tabii bu cuntalar içinde en güçlüsü hâlâ Talat Aydemir'in Albaylar Cuntası'ydı. Gerçi Aydemir, 22 Şubat girişiminden sonra emekli olup üniformasını çıkarmış, sivilleriyle evine çekilmişti ama ertesi gün ziyaretine gelenlere ihtilali yeniden deneyeceğine dair söz vermişti. Bazı dostları onu vazgeçirmek için boşuna dil döktüler.

Emin Aytekin

"Talat," dedim, "artık deniz bitti. Bunu kabul etmen lazım. Herkesin kabul etmesi lazım. Bunun daha fazla kurcalanması memleket için de yazık olur," dedim. "Bırakalım artık, bu demokrasi kendi şartları içinde, kendi mekanizmaları içinde tezahürlerini vermeye çalışsın. Bakalım gerçekten çalışabiliyor mu, çalışmıyor mu? Yani tekrar bir hareketi provoke etme," dedim, "bu son derece tehlikeli bir hareket olur. Bak," dedim, "sen işbaşındayken Harp Okulu'nu kumanda ederken, arkadaşların, bütün kumanda kademeleri kıtaları kumarda ederken bu harekâtı gerçekleştiremediler. Bunu ordu dışında gerçekleştirmenizin imkânı yok," dedim. Kendisi beni dinledikten sonra, "Hayır," dedi, "bu hareket bugünden itibaren yeniden başlamıştır."

Aydemir, tabii bu mesajı Harbiye'ye de ulaştırdı. Ve o günden sonra Ankara'da her hafta sonu özel bir tören düzenlenmeye başladı, izne çıkan Harbiye öğrencileri, bölükler halinde Talat Aydemir'in önünden geçiyor ve geçerken de eski komutanlarını selamlıyorlardı. Bu bağıllık gösterisi, albaya cesaret veriyordu.

Zihni Çetiner

Ankara Garı'na inerken devre arkadaşlarımızdan biri geldi, "Albay, Zafer Parkı'nda," dedi. Selam verdi. Ben de boru trampet takımına "selam" işaretini verince herkes selamladı geçti.

Ertoz Vahit Suiçmez

Tüm Harp Okulu öğrencileri onu selamlamak için oradan, onun önünden geçmeyi büyük bir zevk sayardık. Bu, sanki o bir günlük tatilimizin bir gıdası gibi gelirdi bize... O da selamlarımıza sevgiyle, güler yüzle karşılık verirdi. Bu belki ona yapılan bir haksızlığa tepkinin oluştuğu bir duyguydu. Belki de sadece masum bir Harp Okulu öğrencisinin delikanlılık dürüstlüğünün, vefanın gereği bir davranışı olarak da algılanabilir.

Ama Aydemir bunu, "Harbiye yeniden isyana hazır," diye yorumladı. Hele bir başka olay onu iyice keyiflendirdi: İnönü o günlerde, Harbiyelilerin "aldatıldıklarını" söylemişti. Bir grup Harbiyeli buna, Atatürk Anıtı'na bir çelenk koyarak cevap verdi. Çelengin üzerinde iki kelime yazılıydı:

"Harbiyeli aldanmaz."

Aydemir işte o gün karar verdi: Yeni ihtilalin parolası bu iki kelime olacaktı:

"Harbiyeli aldanmaz."

Emin Aytekin

Esasında Talat Aydemir'i kuran bir sivil entelijansiya var. O entelijansiya devamlı olarak Talat Aydemir'i böyle bir harekete itiyor. Şaşılacak basiretsizlik... Evi kaynıyor. İnsanlarla kaynıyor. Siyaset adamlarıyla, profesörlerle, bilimadamlarıyla, işadamlarıyla... Karşısında karakol var. Girenin çıkanın fotoğrafı alınmasına rağmen bu sirkülasyon devam ediyor. Ve Talat da bundan güç alıyor.

İşte her dönemin vazgeçilmez aktörleri, “sivil cuntacılar” yine sahnede idi. 27 Mayıs'ı kışkırtanlar, idamlar için baskı yapanlar arasında da profesörler, gazeteciler yok muydu? Şimdi bu grubun yeni kahramanı Talat Aydemir'di. Albay bu ilgiyi fark edince bir İstanbul çıkarması yaptı ve Babıâli'yi ziyaret etti. Ve gazeteler bir anda isyancı albay için övgü dolu yazılarla dolmaya başladı.

Cüneyt Arcayürek

Şimdi bir ünlü gazeteci, merhum yazarın bir yazısı şöyle: Talat gitmiş, İstanbul'da konuşmuş onunla... Gazetede ertesi gün bir yazı yazıyor: “Gözlerinde Mustafa Kemal'in ışıltılarını gördüm.”

Gözlerdeki bu ışıltılar, Türk solunda bir gruba da ilham veriyordu. Özellikle *Yön* dergisinde toplanan bir kısım aydın arasında Aydemir'e sempati gitgide artıyordu. Başını Doğan Avcıoğlu'nun çektiği bu aydınlar, ordu, üniversite, bürokrasi içindeki bazı dinamik unsurların topluma “yön” vermesinden ya-naydılar.

Bu unsurlara “zinde kuvvetler” denmesi o yıllarda moda oldu. Bu zinde kuvvetlere güvenen aydınlara ise “tepeden inmeciler” deniyordu.

Topluma bazı reformları yukarıdan müdahaleyle benimsetmeyi amaçlayan bu hareket, aradığı soluğu Talat Aydemir’de bulmuştu.

Harbiye, “tepeden inmeciler” ile “zinde kuvvetler”in yollarının kesiştiği bir tapınağa dönüştü.

Ertoz Vahit Suiçmez

O günlerde Harp Okulu’na sokulması yasaktı ama sürekli Yön dergisi alıyorduk biz. Gizli, açık, Yön dergisi okuyorduk. Aydemir’in bildirileri Harp Okulu’na geliyordu. Belirli bir süre sonra, yeniden bir silahlı eylemin bir ölçüde psikolojik hazırlıkları sayılabilecek iletişim akışı başlamıştı denilebilir.

Mümtaz Soysal (Gazeteci-yazar)

Arada herhalde gidip gelenler, bu “sıcak temas” diyelim ya da belki biraz “uzak temas” diyelim onu, kuran insanlar olmuş olabilir. Tabii bunun amacı düpedüz bir askerî diktatörlük kurmak biçiminde tanımlanamaz, haksızlık olur. Temel düşünce şuydu; madem toplumu belli bir yöne çekebilen güçler bunlardır, onların da bu devrimci yönde etkilenmesi gerekir. Etkilenmekle kalmaz, onların hareketleriyle de ilgilenmek gerekir. Ve kıyısından köşesinden bu hareketin başarısı için de çaba göstermek yanlış olmaz.

Mümtaz Soysallı, İlhan Selçuklu Yön, DP’lilere af çıkınca şöyle yazdı: “Aftan sonra memleket daha huzursuz, zinde kuvvetler daha sinirlidir.”

Oysa “zinde kuvvetler”i asıl sinirlendirecek olay 1963 Mart’ında patlayacaktı.

Patlamanın adresi yine Kayseri’ydi...

22 Mart 1963 Cuma Kayseri

Celal Bayar o gün Kayseri'den tahliye edilecekti. Eski cumhurbaşkanı artık 80 yaşındaydı ve hastaydı. Hükümet, Bayar için Kayseri'ye iki doktor göndermiş ve onların hazırladığı rapora dayanarak sağlık gerekçesiyle sadece Bayar için bir af çıkarmıştı. Kayseri Cezaevi'nin bir numaralı hükümlüsü, devrildiği 1960 İhtilali'nden tam üç yıl sonra özel afla salıverilecekti. Kapıda yakınları ve bir gazeteci ordusu bekliyordu.

Mete Akyol

Her zamanki o vakur haliyle ağır ağır geldi. Hem sevenleri hem gazeteciler herkes ona biraz yaklaşıp "geçmiş olsun" demek, hatta şöyle bir dokunabilmek için yarış içindeydi. Bize şunu dedi; "Şu anda cezaevinden çıkmanın mutluluğunu yaşayamıyorum. Arkada beton duvarlar arkasında arkadaşlarım kaldılar. Onların acısını içimde duyuyorum."

Yılmaz Erkekoğlu

67 vilayetten konvoylar geldi. O zaman il emniyet müdürlükleri kanallıyla hangi ilden kaç aracın Kayseri'ye yola çıktığı bize bildirildi. Büyük rakamlara ulaştı bu... Yüz binin üstünde insan toplulukları, büyük araç konvoyları...

Mete Akyol

Nasıl bir yolculuk... Herhalde bir helikopterle tepeden baksanız bir ucu bilmem nerede, diğer ucu bilmem nerede, kilometrelerce uzunluğundaki bir yılan gibi bir şey böyle kıvrıla kıvrıla gidiyor, hiç kopukluk olmadan...

Geceyi Kayseri’de geçiren Bayar’ın ertesi gün büyük bir konvoy eşliğinde başkente yaklaşmakta olduğu haberi tüm ülkeyi birbirine katmaya yetti. Zaten hem eski DP’liler hem de affa karşı olanlar günlerdir sokaktaydı. Tansiyon alabildiğine yükselmişti. Taksim’de Milli Türk Talebe Birliği büyük bir gösteri yürüyüşü düzenlemiş, gençler heyecanlı nutuklarla iyiden iyiye coşmuşlardı.

Tam o anda karşıt grupların da İstiklal Caddesi’ne yürümesiyle bir büyük kargaşa doğmuş, facianın eşiğine gelinmişti. O gün, muhtemel bir çatışmayı, son anda yetişen askerî birlikler önledi. Cemseler dolusu asker, iki grubun arasına set çekerek gençleri ayırmayı başardılar. Bu arada bazı komutanlar omuzlarda taşındı.

Benzer görüntüler Ankara’da da yaşanıyordu ve Bayar’ın yüzlerce arabalık konvoyu işte bu hava içindeki başkente geliyordu.

Adeta elektrik yüklü iki bulut kümesi Ankara semalarında buluşmak üzereydi. Patlayacak fırtınanın gök gürültüsünden önce alçaktan uçan jetlerin gümbürtüsü duyuldu. Ordu, Bayar’a, “Biz hâlâ buradayız” mesajı veriyordu.

Mehmet Turgut

Konya yol ayrımından Ankara’ya kadar vasıtayla ve insanla doluydu. Arabanın üstüne atlayanlar, arabayı durdurup öpenler... Öyle bir havaydı...

Mete Akyol

Ankara’nın içine girdikçe baktık ki Ankaralıları büyük randevuyaünden hazır. Kaldırımlarda falan bayağı kalabalık var. Yani konvoy bekleniyor. Ve Bayar geliyor.

Süleyman Demirel (AP Genel İdare Kurulu üyesi)

Gerçekten fırtına gibi bir karşılamaydı. Çok müthiş bir şeydi yani... Tabii bu çeşit halk hareketlerine gelindi mi kontrol elinizde değildir. İşte Milli Savunma Bakanlığı'nın oradan geçerken birtakım hareketler olduğu ileride söylenmiştir. Olabilmiştir de... Yani onlar artık kontrolde değildir.

Mete Akyol

Ve orada konvoydaki bazı fanatik mi diyeyim, hasta taraftarlar mı diyeyim, onlar ellerini filan sallayarak hani nispet yaparcasına o binalardaki görevli subaylara karşı birtakım davranışlarda bulundular.

Zihni Çetiner

Orduya bayağı hakaret ediliyordu gösterilerde. Bu da bizi tahrik ediyordu, şöyle veya böyle... O küfürleri filan duyunca biz de sivil giyindik, zaten Harp Okulu'nun arkasındaki bir emanetçide elbiselerimiz vardı. Giyindik aşağıya geldik.

İşte kıyamet o anda koptu. Konvoy, Bayar'ı Atatürk Bulvarı'ndan, üç yıl önce indirildiği Çankaya'ya doğru çıkarırken, Bayar'ın adına bile tahammül edemeyen bazı gençlik örgütleri sokağa döküldüler. Başkentte aniden bir kin rüzgârı esmeye başladı. Yüksek Askerî Şûra acilen toplandı. Bayar'ın Anıtkabir'e gideceği duyulunca Anıtkabir acilen ziyarete kapatıldı.

Şehirde gerilim giderek yükseliyordu. Bunun üzerine Bayar, evine çekildi. Orada dostlarını kabul edip taraftarlarıyla özlem gidermeye başladı.

Ama olaylar durulmadı.

Öfkeli kalabalık sokağa dökülmüştü bir kez. Üstelik taş ve sopalarla donanmışlardı.

Sloganlar atarak yürüyüşe geçtiler. Hedefleri AP Genel Merkezi'ydi. Ve genel merkezde o sırada Genel İdare Kurulu üyesi genç bir mühendis tek başındaydı.

Süleyman Demirel

Hadise gözümün önünde fevkalade canlıdır. Böyle bir mantıksızlığı anlamak da mümkün değildir.

Dışarıda taşlı sopalı yüzlerce gösterici sloganlar atarak binayı kuşatırken, içeride Süleyman Demirel ve acilen yardımına koşan birkaç arkadaşı kapıya barikat kuruyorlardı. Bir cinnet ânyıydı sanki... Bir linç psikolojisi sokağa yayılmıştı. O birkaç saat içinde, ülkenin gelecekteki cumhurbaşkanının, hayatı boyunca unutamayacağı olaylar olacaktı...

24 Mart 1963 Pazar Ankara

Çılgın bir kalabalıktı...

En öndeki bir bayrak taşıyordu.

Arkada yüzlerce insan akın akın AP Genel Merkezi'ne doğru yürüyordu.

Öfkeyle, "Af yok! Af yok!" diye bağıyorlardı.

AP Genel İdare Kurulu üyesi Süleyman Demirel, genel merkezin penceresinden dışarıyı dehşet içinde izliyordu.

Süleyman Demirel

O kalabalık geldi, onlar 300-400 kişidir. Kalabalığın içinde kimlerin olduğunu da biliyorum. Onlar zaman zaman beni görür, mahcubiyet

içine girerler. Sonra yavaş yavaş Meclis'ten milletvekili arkadaşlar gelmeye başladı.

Mehmet Turgut

Hep birlikte genel merkeze gittik. Bir saat sonra filan, parti muhasara edildi. 70-80 tane milletvekili-senatör vardı içeride... Partililer vardı. Kapılar tutuldu.

İşte ülkenin ana muhalefet partisinin hemen hemen tüm yöneticileri bir binada kuşatma altına alınmışlardı. Kalabalık, binayı çevirmiş, içeride sıkışıp kalmışlardı. Az sonra polis ve asker yetişti ve binayı çepeçevre kuşattı.

Sadettin Bilgiç (AP milletvekili)

Polis ve jandarma bunların üzerine biraz harekete geçince bunlar dağılmışlardı. Ama subaylar, polis ve jandarmanın bu hareketini önleyince çocuklar büsbütün bir himaye gördüklerini anladılar ve gene partiye tecavüz etmeye, taş atmaya ve camları kırmaya başladılar.

Ferruh Bozbeyli

Ellerinde önceden tedarik ettikleri sopa, taş, ne varsa bizim binaya atıyorlardı. Bütün camlar, çerçeveler kırıldı. İçeride tabii biz çok telaş halindeyiz.

Süleyman Demirel

Bir ara balkona çıktık, "Ne oluyor," diye. Bir sürü sopalı adam, ellerinde taşlarla taşladılar bizi. Ondan sonra, "İçişleri bakanına haber verin," dedik, içeriden bir yerden. İçişleri bakanı, "Ne yapayım, hâkim olamıyorum," diyerek savuşturdu.

Şimdi kalabalık iyiden iyiye büyümüş ve artık kontrolden çıkmıştı. İçeride kalsalar bu saldırıda hayatları tehlikeye girecekti. O telaşla, kalabalığı yarıp dışarı çıkmayı denemeye karar verdiler.

Mehmet Turgut

Onun üzerine içeride ne kadar sandalye varsa, kırdık. Herkes elinde bir sandalye bacağıyla, dışarıya hücum etti.

Şadi Pehlivanoğlu

Biz aşağıya inince karşı taraftaki, zannediyorum eğitim görmüş, uzun boylu bir delikanlı, askerî kordonu yararak Faruk Sükan'ın üzerine geldi. Nasıl yaptıysa Faruk Sükan onun başını koltuğunun altına aldı. İkisi birden fırıldak gibi dönmeye başladılar. Ben de, Laz aklı işte, dedim ki: "Bu adamın burnundan bir kan aksın." Fakat yumruk atacağım, adamın burnuna yetişemiyorum. Çabuk çabuk gittim, nasıl yaptıysa burnuna bir yumruk attım. Kan akmaya başladı.

Parti binası, o akşam harabe haline geldi. Camlar kırılmış, tabela devrilmiş, ortalık yangın yerine dönmüştü. Gece, olaylar yatıştıktan sonra partiye dönen AP'liler partinin kapılarının kırılıp içeride ne varsa yakılıp, yıkıldığını gördüler.

Geleceğin başbakanı o gece, ani bir karara varacak ve bu karar tam 30 yıl onun peşini bırakmayacaktı. Süleyman Demirel'in yıllar yılı dillerden düşmeyen meşhur "şapkayı alıp gitme" efsanesi işte 30 yıl önce, bir mart gecesi yapılan o toplantıda doğdu.

Sadettin Bilgiç

Peder, rahmetli, sağdı o zaman. Sabah namazına kalkmış, bizi bekliyordu. Kapıyı açar açmaz Demirel, "Amca, bu memlekette 50 sene daha demokrasi olmaz. Biz partiyi kapatmaya karar verdik," dedi. Peder dedi ki, "İhtilali yapan cumhurbaşkanı, yaptıran başbakan ola-

cak. Siz de sözümona iktidara namzet partinin yetkilileri olacaksınız. Bunu çelik çomak oyunu mu zannetmiştiniz? Bunların hepsi olacak."

Süleyman Demirel

İşte efendim, bir kısmı dediler ki: "Biz bu karşılama işine hiç karışmaya-caktık. Karıştık, bunlar ondan oldu." Halbuki parti karşılama işine za-ten karışmadı. Zaten karışacağını söylese olay çıkmazdı. Ben baktım orada bir ahenksizlik var. İfade bir bizim arkadaşlar Gümüşpala'yı teh-dit ediyorlar. O, "Bırakır, giderim," filan diyor. Bizimkiler de diyorlar ki: "Gidersen git." Ve beni gösterip, "Bu, burada oturuyor," diyorlar. Onun kafasına da koymuşlar ki, "Bir gün bunlar beni indirirler, bu zati yerime geçirirler," gibi... Yani Gümüşpala rahatsız. Baktım ne ben çalışabiliyorum, ne o çalışabiliyor. "Ben bir ara vereyim bu işe," dedim. Sonra yine partiyle irtibatım devam etmiştir. Ben orada o görevi bıraktım.

Ferruh Bozbeyle

O kadar ısrar ettik. "Senin istifan parti içinde paniğe yol açar. Sen partinin ikinci adamısın," dedik. Dedi ki: "Bu memlekette daha 50 sene politika yapılmaz. Sonra siz rahatlık içindesiniz. Milletvekilisiniz, bir maaşınız var, para alıyorsunuz. Ben bu siyaset yüzünden bir ihale bile alamıyorum. Benim de bir geçimim var." Bütün ısrarlarımıza rağmen kabul etmedi ve istifa etti. İşte bugün siyaset edebiyatımıza, "Şapkasını aldı kaçtı," şeklinde geçen hikâyenin aslı budur.

Süleyman Demirel

Şapkayı alıp gitme hadisesi şu: Dokuz arkadaş orada o görevi bıraktık o gün... Bunlardan yedisi, üç gün sonra tekrar görevlerine döndüler. Ben dedim ki: "Hayır, sizinle beraberce karar verdik. Benim görevi bırakma gerekçem caridir." Sonradan onların bir kısmı beni, "Şapkayı aldı gitti," diye itham ettiler...

İşte, ünlü “şapkayı alıp gitme” hikâyesinin içyüzü...

Tabii bugün herkes olayı işine geldiği gibi anlatıyor. Ama gerçek olan bir şey var: O gece o masanın etrafında toplanan insanların yolları bu sancılı karardan sonra ayrıldı. Ve partiyi bölünmeye götürecek bir çekişmenin ilk tohumları da yine o gece atılmış oldu. Sonuçta Demirel istifa etti. Onun koltuğuna Sadettin Bilgiç oturdu.

Bayar'a gelince... Tabii bu olaylardan en çok zarar gören Bayar oldu. Eski cumhurbaşkanı hakkındaki geçici af hemen kaldırıldı. Bayar bir gece yarısı apar topar evinden alınıp hastaneye yatırıldı. Bir süre sonra da, sağlığında hiçbir değişiklik olmadığı halde Kayseri'ye geri yollandı.

Bayar gitmiş ama kavga bitmemişti.

O mart ayında yaşanan olaylar, yeni bir ihtilal hazırlığındaki Talat Aydemir'e cesaret verdi.

Albay, artık vaktin geldiğine inandı.

Ve yeniden denemeye karar verdi...

19 Mayıs 1963 Pazar Ankara

Başkentte mayıs demek ihtilal demekti.

27 Mayıs'ın üzerinden üç yıl geçtiği halde ihtilal fırtınası dinmemişti. Yine aylardan mayıstı ve yine havada ihtilal kokusu vardı. Bu kokuyu en iyi alan insan ise Başbakan İnönü'ydü.

19 Mayıs günü, yanında Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay olduğu halde keyifle 19 Mayıs gösterilerini izleyen İnönü yaklaşan tehlikenin farkındaydı. Daha birkaç gün önce Meclis'te tüyleri diken diken eden bir konuşma yapmış ve, “Vaziyet çok mühim ve kritiktir. Üç-dört gün içinde her şey olabilir. Dikkatli olun,” demişti. İşte stadyumun tribünlerini dolduranların kafası

bu sözlerle doluydu. Acaba üç-dört gün içinde olacak şey neydi? Paşa, acaba bir şey mi haber almıştı?

Metin Toker

Haber almıştı. Yani "haber almıştı" dediğim tabii Talat Aydemir bu darbeyi hangi gün, kimlerle, ne şekilde hareket edeceğini söylemiş değildi. Ama Paşa'nın iki kaynağı vardı: Birincisi herkes Talat Aydemir'in yeni bir darbeye hazırlandığını biliyor ve görüyordu. İkincisi, ordunun içinde, İsmet Paşa'nın kendisine mahsus istihbarat kaynaklarından ulaşan haberler de albayın yeni bir darbeye teşebbüs edeceğine dair bilgi veriyordu.

20 Mayıs 1963 Pazartesi Ankara

Albay Talat Aydemir, 20 Mayıs günü, ihtilalci arkadaşlarını son kez Ankara'da Zafer Meydanı'ndaki çay bahçesinde topladı.

İhtilal o gece saat tam 23.00'te başlayacaktı. Tam bir baskın planlanıyordu. Gece yarısı ihtilal bildirisinin radyodan okunmasıyla bütün birlikler harekete geçecekti... Desteğin ne kadar olacağını kimse kestiremiyordu. Gerçi birtakım çalışmalar yapılmıştı ama 22 Şubatçılar artık üniformasızdı ve kime ne kadar hükmedebilecekleri de şüpheliydi.

Talat Aydemir'in Hatıraları'ndan...

Artık iş saatlere kalmıştı. Şüpheliyi davet etmemek için normal hayatımda hiçbir değişiklik yapmadım. Kızılay'da dolaştım. Zafer Çay Bahçesi'ne gittim. Akşam, karım kızım damadıyla oturduk, sanki bir şey

yokmuş gibi yemeğimizi yedik. Damadım Atilla Altugan saat 10.45'te helalleşip Tank Okulu'na gitti. Radyoevi'ne gidecek ilk tankta vazifeliydi.

Atilla Altugan (Harp Okulu öğrencisi)

Benim görevim Radyoevi'nin işgali ve ondan sonra da Talat Albay'ın yanında muhafızlığını ve irtibat subaylığı yapmaktı. Ben o gün dahili elbiselerimi giydim ve oradan bir arabaya binip, Tank Okulu'na gittim. Askerleri kaldırdık. Cephaneliği açamadık, kırdık. Omzumza alabildiğimiz kadar uçaksavar mermileri ve diğer mermileri aldık. Hemen garaja koştuk. Askerlerle uğraşmaya zamanımız yoktu. Bir teğmen arkadaşımız hemen bir tankın içine girdi. O tankı çalıştırdık O arada iki tank daha hazır oldu. Biz, üç tank olarak hemen Radyoevi'ne doğru hareket ettik.

Saat 23.00'te üç tank, gecenin karanlığını yarararak Ankara caddelerini arşınlarken Talat Aydemir evde heyecanlı ve sabırsızdı. Vakit gece yarısına yaklaşırken 15 aydır gardırobunda bekleyen albay üniformasını giydi ve yanındakilere, "Şu âna kadar hükümet haber alamadığına göre bu iş bitmiştir," dedi.

Oysa aynı saatlerde harekât haberi hiç ummadığı bir yerden hükümete sızıyordu.

Haberi dolaylı da olsa duyuran; o anda evinde milletvekili arkadaşlarıyla oturmakta olan bir başka ihtilalci albaydı.

Alparslan Türkeş (Emekli albay)

Benim dairemin altında oturan emekli bir kurmay albay var. Amerikan Yardım Kurulu'nda çalışıyor. O bana uğradı. Ben Amerikalılardan duydum. "Talat Aydemir bu akşam ihtilal yapacak. Sen evde bulunma. Ne olur ne olmaz," dedi. Bunun üzerine o milletvekilleri hemen, "Biz de Ankara dışına mı çıksak?" deyip kalkıp gittiler. O sırada CKMP koalisyon ortağı. Ve CKMP Genel Başkan Vekili Hasan Dinçer başbakan yardımcısı. Dinçer'e haber vermişler. O da İsmet Paşa'ya telefon etmiş.

İsmet Paşa, aylardır zaten bir tavşan uykusu uyuyordu, işte beklediği vahim haber gelmişti. Ama baskını da zamanında haber almıştı. Bir anda Pembe Köşk'ün bütün ışıkları yanıverdi.

Metin Toker

On iki civarında eve döndük. Baktık Paşa'nın odasında ışıklar yanıyor. Kayınvalidem ayaktaydı. Radyoyu açmış, onu dinlemeye çalışıyordu. Biz gittiğimiz zaman, "Metin Bey," dedi, "galiba bir şeyler oluyor." "Radyoyu dinleyin," diye telefon ettiler. "Birtakım tanklar manklar harekete geçmişler," dedi.

Oysa o sırada radyo daha faaliyete geçmemişti. Radyoevi'nin içinde büyük bir mücadele sürüyordu. Üç tank, Radyoevi'nin kapısına dayanmış, tanktan atlayan genç Harbiyeliler de ellerinde silahlarıyla saat tam 24.00'te içeri dalmışlardı.

Atilla Altugan

Hemen yayın odasına çıktık. Yayın daha yeni kesilmişti. Bizim hadiseyi saat 24.00'te başlatmamızın bir gayesi de, şimdiki gibi değil tabii radyolar filan. Radyonun devreye girmesi bir-bir buçuk saati buluyormuş. Bunu evvelden öğrenmiştik. Yayın kesilmeden devreye girmemiz lazımdı.

Ama yayın odasında hiç beklenmeyen bir aksilik çıktı. Nöbetçi spiker Müberra Yetkin, kendisine uzatılan bildiriye heyecandan okuyamıyordu. Oysa saat 24.00'ü geçmişti Bütün birlikler harekete geçmek için radyodan yükselecek sesi bekliyordular. Bunun üzerine Radyoevi'ni basan gruptan Üsteğmen İlhan Baş kolları sıvadı. Mikrofonun başına geçip, saat gece yarısını 12 geçte bildiriye okumaya başladı:

Dikkat... Dikkat... Şimdi Türk Silahlı Kuvvetleri İhtilal Genel Karargâhı'nın bildirisini dinleyeceksiniz. Büyük Türk milletine... Türk Silahlı Kuvvetleri idareye el koymak zorunda kalmıştır. Millet Meclisi ve Senato feshedilmiştir. Bütün siyasi partiler ve dernekler kapatılmıştır. Özel parolayı bilmeyen hiç kimse sokağa çıkmayacaktır. Aksı takdirde ateş edilecektir. Büyük Türk milleti... Halaskâr fedailerin yalnız ve daima senin emrinde ve hizmetindedirler...

Bildirinin sonundaki "Halaskâr fedailer" lafı, ihtilalin şifresiydi. Birlikler bu sözcükleri duyunca harekete geçtiler. Silahlı Harp Okulu öğrencileri kilit hedeflere doğru birkaç koldan akmaya başladılar. Gece yarısını çeyrek geçe tanklar meydanları tuttu.

İhtilal sokağa hâkim olmuştu.

Artık lider ortaya çıkabilirdi.

Zihni Çetiner

Küçükesat'ta bir evin önünde durduk. Yukarı çıktık. Albay resmî elbisesini giymişti. Bir selam verdik. Selamımızı aldı. "Allah bugünleri gösterdi," dedi. Eşi Şadan Hanım'la vedalaştı. Elinde bir radyo vardı ve radyo Aydemir'in bildirisini okuyordu, "Silahlı Kuvvetler iktidara el koymuştur," diye...

Talat Aydemirin Hatıraları'ndan...

Arkadan "Harbiye Marşı" çalmaya başlayınca ben şöyle dedim: "Bugünü gördüm. Artık ölsem de gam yemem." Eşim, çocuklarım sevinç içindeydik. Hemen evdekilerle helalleşip Harbiye'ye hareket ettik.

İhtilalin lideri Albay Aydemir, ihtilal karargâhı Harp Okulu'na giderken, Ankara'da herkes radyodaki anonsu duymuş ve endişe içinde beklemeye koyulmuştu. Acaba iktidar gerçekten devrilmiş miydi? Albay bu kez başarmış mıydı?

Bülent Ecevit

İlk haberler, darbecilerin duruma tamamen hâkim oldukları yolundaydı. Onun üzerine biz evde eşimle birlikte beklemeye başladık, "Gelip beni götürecekler," diye eşime rica ettim. "Benim için bir bavul hazırla. Biraz çamaşır, giyecek koy. Birkaç kitap, bir-iki felsefe kitabı." Böyle olaylarla karşılaşınca hep Sanskrit çalışmamı yenileme hevesine kapılırdım. "Sanskrit sözlüğümü, kitaplarımı koy," dedim ve beklemeye başladım.

Metin Toker

Paşa da uyanmıştı. Pijaması ile koltuğunda oturuyordu. Dinledik radyoyu. Sonra Paşa'ya haber verdim. Hemen, "Altındaki imza kimin," diye sordu. "Talat Aydemir," dedim. "Maskara," dedi. "Genelkurmay başkanını ara," dedi genelkurmay başkanını aradım. Sunay, 22 Şubat'ın aksine son derece sakindi. "Metin Bey, Paşa hiç rahatsız olmasın. Biz bu işi hallederiz," dedi.

Saat 00.50

Radyoda ihtilal bildirisi inatla üst üste okunuyor, marşlar çalınıyor, Silahlı Kuvvetler'in iktidara el koyduğu söyleniyordu. Oysa aslında bütün ihtilal kuvveti, birkaç 22 Şubat emeklisi subay, bir grup Harp Okulu öğrencisi ve Radyoevi önündeki üç tanktan ibaretti.

Radyo susmazsa bütün ülke, Talat Aydemir'in iktidara el koyduğunu zannedecekti. Ne yapıp edilmeli, radyo susturulmalıydı. Bu işi başaran ise 28. Tümen Komutanı Yarbay Ali Elverdi oldu: Elverdi, yanında iki erle Radyoevi'ni bastı. Anonsları yapan ihtilalci üstegmeni tutukladı ve spiker koltuğuna oturup, şu sözlerle karşı anonsa başladı:

Muhterem Türk milleti... Ben 28. Tümen Kurmay Başkanı Ali Elverdiyim. Bundan önce yapılan bütün beyanlar yalan ve yanıltır. Bunları Talat'ın üç buçuk adamı yapmıştır. Bunlar maceracı insanlardır. Silahlı Kuvvetler bunların karşısındadır. Silahlı Kuvvetler alarm vermiştir. Bütün birlikler bunları toplayacaktır. Birlikler, size hitap ediyorum: Hemen kışmalarınıza dönün ve ikinci emri bekleyin...

İşte bu anons gecenin kaderini değiştirdi. Bütün Silahlı Kuvvetler'in Talat Aydemir'in arkasında olduğunu sanan birlikler birden duraladılar. Bu duralama, o sırada bir ciple Harp Okulu'na gitmekte olan Talat Aydemir için öldürücü darbe oldu.

Zihni Çetiner

Albay radyoyu kapattı. Harp Okulu'nu çıkarken bir köprü var. O köprü'nün orada cipe, "Dur," dedi. Durduk. "Aşağı inelim," dedi. İndik aşağıya. Harp Okulu'nu selamladı. Harp Okulu da onu selamladı.

İşte albay, Harp Okulu'na kavuşmuş, generaller de Genelkurmay'da üslenmişlerdi. Şimdi başkentte hükümetle isyancılar karşı karşıyaydılar. Silahlar doldurulmuş, nefesler tutulmuş, "hücum" emri bekleniyordu. Ancak işin ilginç yanı henüz görünürde ne darbeciler ne de hükümete bağlı birlikler vardı. Her şey bir Radyoevi anons stüdyosunun içinde olup bitiyordu.

Saat 02.05

Saat 02.00'de radyo yeniden el değiştirdi. Bu defa binayı basan Harbiyeliler, Ali Elverdi'yi esir alıp yeniden ihtilal bildiri-leri okumaya başladılar.

Herkes şaşkına dönmüştü. Artık Radyoevi'ni kim erken batarsa iktidar ona geçiyordu.

Cüneyt Arcayürek

Subaylar giyinmiş, evlerinin kapısında duruyorlardı. Elllerinde küçük bir radyo. Birçok subay vaziyeti oradan kontrol ediyor. Talat mı egemen oluyor, öbürü mü? Ona göre gidecek.

Zihni Çetiner (Harp Okulu öğrencisi)

Onlara yelkenci diyorlardı bizim arkadaşlar mahkemede. Gelip, soruyorlarmış, "Rüzgâr nereden yana?" Genelkurmay anonsunu dinleyince onlardan oluyorlardı. Onlar yelkenci. Rüzgâr nereden eserse yelken oraya gider ya...

O sırada Genelkurmay da toparlanmış ve ilk şaşkınlığı üzerinden atıp harekete geçmişti. Orgeneral Sunay önce üç ordunun komutanlarını aradı. Hükümete bağlılıklarını kontrol etti. Üçü de sağladı. Radyoyu susturmak için Etimesgut vericisine kuvvet sevk edildi. Muhafız Alayı'nın iki bölümü de Kızılay'a indirildi.

Şimdi başkent adeta ikiye bölünmüş gibiydi. Bakanlıklar ile Çankaya arası hükümetin elindeydi. Ulus ile Bakanlıklar arası ise isyancıların...

Sınır bakanlıklarda çizilmişti. Silahlar da bakanlıklarda patladı. Başkent bir anda savaş meydanına döndü.

Atila Altugan

Genelkurmay'dan bize ateş açıldığını, duyduk. Oraya gittim. Tabii orada arkadaşlarla, Meclis binasının bahçesinden biz de ateş ettik.

Zihni Çetiner

Muhafız Alayı sipere girmiş Meclis'in üst tarafında, biz de Tarım Bakanlığının orada. Onlar iki tane sıkıyor "takır takır"... Biz de sıkıyoruz iki tane... "taka... taka..." Gidiyor işte öyle. Yani ciddi bir silahlı çatışma yok ortada. Zaten hedef yok. Biz, Türk Silahlı Kuvvetleri harekete bütünüyle katıldı sanırken baktık ki bizden yana kimse yok aslında. Bir Harp Okulu kaldı ortada.

Saat 03.00

"İhtilal Karargâhı" Harbiye karmakarışıklı. Radyo sürekli el değiştiriyor, genç talebeler, şehirden topladıkları üst rutbeli generalleri cemselerle okula taşıyorlardı. Ancak Aydemir, elindeki bu çok önemli kozu kullanmak istemedi.

Zihni Çetiner

"Hiçbirine dokunmayacaksınız. Ellerinden silahlarını almayacaksınız. Hiçbir Türk subayının silahı belinden alınmaz. Komutanlarınıza saygılı davranın," dedi. Biz de saygılı davrandık. Ağırladık ve sonra da serbest bıraktık. O serbest bıraktırdığı subaylar sabah birliklerinin başında Harp Okulu'nu kuşattı. Pazarlık şansını da kaybetti. İyi bir örgütçü, iyi bir komutan, iyi bir eğitimciydi ama iyi bir ihtilalci değildi. İyi ihtilalci acımasız olur. Başını koyduğun yerde baş almayı da bileceksin.

Saat 03.30

Harp Okulu'ndaki şaşkınlığı sezen Sunay hemen harekete geçti ve gece boyunca süren radyodaki iktidar savaşını kazandı.

Etimesgut vericisi devreye sokuldu. Ve üç saat içinde radyo, dördüncü kez el değıştirdi. Bu kez antene çıkan Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay'ın sesi idi:

Aziz vatandaşlarım, şerefli silah arkadaşlarım; Silahlı Kuvvetlerimiz vatan ve milletin selameti yolunda ananevi ve müstesna vazife şuuruyla ve büyük milletin itimat ve sevgisine layık olarak görevi başındadır. Azimlidir ve güçlüdür.

Bu ses, isyanın sonu oldu. Talat Aydemir, bu bildirinin yayınlanmasından sonraki durumu ileride anılarında şöyle yazıyordu:

Bu andan itibaren subaylarda, kıta kumandanlarında bir çözölme başladı. Halbuki karşımızda hiçbir kıta yoktu. Subaylar, tankları bölükleri bırakıp kaçmasaydı hiçbir şey olmayacaktı. Radyonun bu kadar tesirli bir silah olduğunu o zaman anladım. Mağlubiyetimizin tek sebebi radyodur.

İhtilalin en güçlü silahı radyo, şimdi namlusunu ihtilalcilere çevirmiş, ateş kusuyordu. Şafak sökerken, darbeci albayın yanında pek az dost kalmıştı.

İhtilal can çekiyordu.

Saat 04.00

Şimdi başkent geri alınacaktı.

Topçu Okulu önce Radyoevi'ni kurtardı. Çubuk'taki alay gelip caddelerdeki Harbiyelileri toplamaya başladı. Az sonra alacakaranlık göklerde Hava Kuvvetleri jetlerinin kulak tırmalayan gürlemeleri duyuldu.

Bunlar, adeta hükümetin zafer çığlıklarıydı. Jetlerin kumandanı ise Tuğgeneral Muhsin Batur'du.

Muhsin Batur

İlk iş olarak matbaayı açtırdım. Bir beyanname bastırdım. O beyanname dedim ki: "Millet çoğunluğu anayasanın ihlal edildiğine inanmadığı sürece, yani demokratik sistemin doğru gittiğine inandığı sürece biz havacılar anayasayı korumaya kararlıyız." Uçakları kaldırdım tabii... Ve bunu Ankara'da havadan attırdım. Ses duvarını aşarak Harbiye'de bazı camları kırdık.

Saat 05.30

Artık hava aydınlanmıştı. Muhafız Alayı tankları muharebe nizamı içinde, Harbiyelileri Harp Okulu'na doğru sürüyordu. Jetlerin açtığı ateşten ölenler olmuştu. Harp Okulu kuşatılmış, Talat Aydemir için de karar ânı gelmişti: Ya kalıp teslim olmak ya da çarpışıp ölmek... Ancak Aydemir, üçüncü bir yol buldu: kaçmak... Hava Kuvvetleri'nin yoğun ateşi altında Albay Aydemir ve birkaç isyancı arkadaşı Harbiye'den kaçmayı başardılar.

Sabah olduğunda isyan tamamen bastırılmıştı.

Bütün geceyi silah seslerini dinleyerek geçiren Ankaralılar sabah bu trajikomik “ihtilal teşebbüsü”nü gazetelerden öğrendiler. 21 Mayıs Ayaklanması’nın bilançosu sekiz ölü, 21 yaralıydı. Gece yaşanan çatışmanın izleri hâlâ Hava Kuvvetleri binasının üzerindeydi. Bütün kavşaklar polis ve askerlerce tutulmuştu. Gece dört kez el değiştiren Radyoevi binasından sabah Başbakan İnönü’nün kısık sesi duyuldu:

Gece yarısında başlayan haince tecavüz hareketi, şimdi saat 09.00’da tamamıyla ezilmiş bulunuyor. Vatanın yüksek varlığına yönelen bu menfur saldırı, genelkurmay başkanımızın şerefli komutasında imha edilmiştir. Müsterih olunuz. İç ve dış emniyetimiz kudretli ellerdedir. Demokratik rejim Türkiye de ebedî olarak şerefle yaşayacaktır.

İnönü’nün bu konuşmasının hemen ardından radyodan şu anons yapıldı:

Burası Türkiye radyoları... Sayın dinleyiciler, şimdi aldığımız bir haberi veriyoruz. Ayaklanmanın elebaşısı Talat Aydemir, saat 12.25’te Küçükçekirtili’deki bir evde yakalanmıştır.

Aydemir’in de yakalanmasıyla 21 Mayıs İsyanı sona erdi, isyancılar birer birer yakalanıp karakollara götürüldüler. Aydemir’e götürüldüğü karakolda bir polis, “Kurtulursanız ne yapacaksınız?” diye sordu, isyancı albay tek cümleyle cevap verdi: “İlk fırsatta bir yenisini yapacağım.”

Ama bir fırsat daha olmadı, isyancılar, 1963 yazı boyunca yargılandılar. Sanık sayısı 1.500'e yakındı. Sonunda bütün Harbiyeliler okuldan atıldılar. Çoğu, ihtilaldeki rolünü inkâr etti ve salıverildi. Bir kısmı birkaç yıl hapis cezası aldı. Yalnızca iki kişi son âna kadar 21 Mayıs'ı inatla savunarak idam kararını adeta zorladı:

Biri Binbaşı Fethi Gürcan, diğeri ise Albay Talat Aydemir' di...

Zihni Çetiner

Hiçbir zaman idam edileceğini düşünmüyordu. Devamlı kendinde bir güç görüyordu. İhtilalcinin gücü odur zaten. Yoksa kelle koltukta gezmez insan.

Ergin Konuksever (Gazeteci)

Hiç pişmanlık duymadı. Hatta oğluna ve karısına kesin talimat verdi, "Sakin benim için af talebinde bulunmayın. İnönü'ye filan gitmeyin. Affımı istemeyin," diye. İstenmemiştir de zaten.

1964 Haziran'ında Meclis ve Senato idamları onayladıktan sonra iki ihtilalci, Fethi Gürcan ve Talat Aydemir Ankara Cezaevi'ne götürüldüler. Ayrılırken Albay Aydemir, son âna kadar kendisini terk etmeyen damadı Atilla Altugan'a kapalı bir zarf içinde vasiyetini uzattı.

Atilla Altugan

"Bunu ancak ben ölünce açacaksın," dedi. Ben de tabii, "Bu hiçbir zaman kısmet olmayacak herhalde albayım," dedim. "Hiçbir zaman açmayacağım bu zarfı," dedim. "Kısmet," dedi.

Önce Fethi Gürcan asıldı.

En yakın silah arkadaşının asıldığından habersiz olan Talat Aydemir, deviremediği İnönü'nün kendisini yine affedeceğini umuyordu. Hücresinde günlerini Babeuf'ün savunmasını okuyarak geçiriyordu. Son sayfaya geldiğinde şu satırları gördü:

Canım dostlarım,

Bir defa daha allahısmarladık.

Son bir defa erdemli bir uykunun koynuna dalıyorum.

Bu satırları okuduktan sonra altına elyazısıyla şu notu düştü:

Büyük Allah bu sayfadan beni mahrum bırakacak inşallah. İnancım, ümidim tamdır. İnşallah kurtulacağım. Geride kalan sevdiklerime göz-yaşı döktürmeyeceğim.

2 Temmuz 1964, saat 18.45

Ancak Aydemir yine yanılmıştı. Ve bu son yanılışı oldu.

İnfaz için nihai kararı verecek olan İnönü o günlerde Amerika'dan döndü. Havaalanında sıkıyönetim komutanı, Paşa'ya Aydemir'le ilgili son kararını sordu. İsmet Paşa, "İnfaz edin," dedi.

Aydemir o gün son kez eşi ve oğluyla görüştü. Vedalaştı. Gece yarısı hücresinden alındı. Yakasında Harbiye rozeti bulunan kazağının üzerine infaz gömleği giydirildi ve darağacının yanına götürüldü.

Sehpaya çıktı.

"Memleket için hayırlı olsun," dedi... ve sandalyeyi tekmeledi.

Kapalı zarfta verdiği vasiyeti nice sonra açıldı. Harp Okulu bahçesine gömülmek istiyordu. Başucunda da iki kelime yazacaktı:

“Harbiyeli aldanmaz.”

22 Şubat ve 21 Mayıs dosyaları böyle kapandı. Albay Talat Aydemir imzalı bu iki tarih, yakın tarihimize, başarısızlamamış iki darbe girişimi olarak geçti. Aydemir’in asılmasıyla Silahlı Kuvvetler içindeki kaynama duruldu. Artık hiçbir asker, hiyerarşik olmayan bir darbe girişiminde kolay kolay yer almayacaktı. Peki ya diğerleri?

Bu ateşli albayı destekleyen siviller, aydınlar, yüksek rütbeli generaller...

Darbe protokollerine onunla birlikte imza atanlar, onunla ihtilal yemini edenler?

Onlar altı yıl daha bekleyecek ve geldiklerinde Aydemir kadar zayıf ve yalnız olmayacaklardı...

ULUS

İMİZ ANDIMIZDIR

Kurucusu : KEMAL ATATÜRK

Adres : ULUS Gazetesi ANKARA

ni vermiştir,,

vergidi

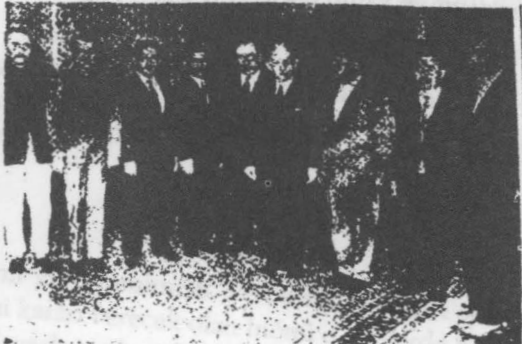
teşekküllerin nesi istenildi

İçin ileri sürülen yeni vergi
leri karşısında İnönü'nün bu
işmayı yaptığı belirtilmekte-
İnönü, yeni vergi talepleri kar-
da yaptığı konuşmada özete-
arı söylemiştir:

«Halk fedakarlığını yap-
mıştır. Artık yeni bir ver-
gi düşünülemez. Halk ver-
ebileceğini vermiştir. Bu
bakımdan da yeni bir ver-
gi koymak mümkün de-
ğildir. Binaenaleyh bu imkân-
ın en verimli yerlerde kul-
lanılmamız, İktisadi kural-
lara uyarak hareket etme-
lisiniz.»

Başbakan İnönü, bu ko-
nuşmasının sonunda İktisadi
devlet teşekküllerinin
tasarruf zihniyetiyle hare-
ket etmelerinin ve ekono-
mik kuralları dikkate ala-
rak çalışmalarının en uy-
gun yol olduğunu belirt-
miştir.

Yüksek Planlama Kurulunun ön-
süleri ile 1933-34'e kadar süren
konuşmasında, Başbakan İnönü'den

Malatya Heyeti İnönü'yü ziyaret etti.

Başbakan İnönü İnönü evvelki akşam Malatya'nın
Ürğün İsmetli Belediye Başkanı ve Belediye Mec-
lisi üyelerinden kurulu heyetle kahvaltı etmiş, bu arada işleri hakkında dinlemiştir. Heyet, Başba-
kan, Devlet Bakanı Veisler, Malatya Milletvekili Akıncı ve Delikanlı ile birlikte ziyaret etmiştir.

S. Demirel AP Genel Başkanlığına seçildi

Tasnif geç saatlerde sonuçlandı, Süleyman Demirel'i
1072, Saadetttin Bilgiç'in 552 oy aldıkları anlaşıldı

Adliye Partisi Genel Başkanlığına seçildi ve aynı zamanda partiye başkan seçildi.

Yeni Parti Genel Başkanı Süleyman Demirel, 1072 oyla seçildi. Aynı zamanda partiye başkan seçildi. Saadetttin Bilgiç'in 552 oyu aldıkları anlaşıldı.

Başbakan İnönü'nün başkanlığında
kurulan, Saadetttin Bilgiç'in 552 oyu
aldıkları anlaşıldı.

Beşinci bölüm

DEMİR-EL

*1963 yılı biterken Türkiye'de artık darbe lafı edilmiyordu.
Talat Aydemir tarih olmuş, 27 Mayıs depreminin
son sarsıntıları da geçmiş ve rejimin kayan
fayları yerine oturmaya başlamıştı.*

*Dört yıldan fazla süren bu geçiş döneminde gemiyi
karaya oturtmadan limana ulaştırmayı başaran insan
İsmet İnönü'ydü. Silahlı ayaklanmalar, Kıbrıs krizleri,
koalisyon hükümetleri ve rejim tartışmaları arasında can
çekişen bir ülkeyi dört sıkıntılı yıl boyunca yönetmişti.
Ama bu arada kendisi de yıpranmıştı. 1963 sonunda
yapılan yerel seçimlerde CHP'nin oyları yüzde
37'de kalırken AP, yüzde 45'i buldu.*

*Sağ kesimdeki ilk şaşkınlık geçmiş ve oylar ana ırmağa, yani
AP'ye akmaya başlamıştı. Sağdaki diğer partiler ise
CHP'yle koalisyon yaptıkları için oy kaybettiklerini
düşünüyorlardı. Bu yüzden ortaklığı bozmaya niyetliydiler.*

*Ama tam seçimin kesin sonuçlarının alındığı gün, Atlantik
ötesinden duyulan birkaç el silah sesi her şeyi altüst etti.*

22 Kasım 1963 Cuma, Saat 12.30 Dallas-Amerika

Teksa's'ta bir binanın altıncı kat penceresinden sıkılan üç el kurşunla dünyada bir dönem kapandı. Amerika'nın umudu, genç Başkan John Fitzgerald Kennedy trajik bir sonla dünya siyaset sahnesinden çekildi.

Amerika için yeni ve belirsiz bir sayfa açılıyordu.
Tabii Türk-Amerikan ilişkileri için de...

Metin Toker

O akşam İsmet Paşa, Özden ve ben operadaydık. Temsil devam ediyordu. Bir ara baktım Başbakanlık basın bürosu şefi Fikret Tokat gelmiş, beni çağırıyordu. Yanına gittim. "Başkan Kennedy'ye suikast yapıldı, öldü," dedi. Hemen döndüm. Paşa'ya, "Kennedy'ye suikast yapılmış," dedim. "Ölmüş mü?" diye sordu. "Ölmüş," dedim. Bir anda kalktı. "Hadi gidelim çocuklar," dedi. Çıktık, eve döndük.

27 Kasım 1963 Çarşamba Washington

İnönü, apar topar Amerika'ya gitti, Kennedy'nin cenaze törenine katıldı. Bu, onun Amerika'yla ilk karşılaşmasıydı.

Türk heyeti, ertesi gün Beyaz Saray'ın yeni patronu Johnson'la görüşecekti. Randevu sabah saat 11.00'deydi. İsmet Paşa, büyükelçilikte görüşmeye hazırlanıyordu.

Tam o sırada odaya Büyükelçi Turgut Menemencioğlu girdi.

Turgut Menemencioğlu (Washington büyükelçisi)

Kendisi yüzümden anladı bir şey olduğunu... "Sende bir şey var, nedir?" dedi. Bu sefer mecbur oldum. Kem küm ederek anlattım: "Böyle böyle haberler geldi," filan diye... Çok üzüldü tabii.

Gelen haber o günkü Türk gazetelerinin manşetindeydi. Koalisyonun iki ortağı, CKMP ve YTP, yerel seçimlerde oy kaybetmeleri üzerine başbakana danışmaya bile gerek duymadan koalisyondan çekildiklerini açıklamışlardı.

Bu bir siyasal suikasttı.

Hükümet çökmüştü.

İnönü artık başbakan değildi. Oysa birkaç saat sonra başbakan sıfatıyla Amerika'nın yeni başkanıyla randevusu vardı.

Paşa'nın tansiyonu yükseldi. Doktoru sakinleştirici ilaçlar yetiştirirken O, Beyaz Saray'a bu skandalı anlatmanın bir yolunu arıyordu.

Turgut Menemencioğlu

Bana dedi ki, "Yeni reisicumhura telefon edin söyleyin. Beni başbakan olarak kabul edecekti ama ben artık başbakan değilim. Bunu iptal

edelim." Ben telefon ettim. Beyaz Saray'da Kennedy'nin genç yardımcısı vardı. Onlar hemen Johnson'ın cevabını verdiler: "Bu ne demektir? İsmet Paşa çok büyük bir devlet adamıdır. Başbakan olsun veya olmasın Türkiye'yi en iyi temsil edecek kişi kendisidir. Bizim için onunla görüşmek şereftir. Bekliyoruz," dediler.

O gün saat 11.00'de Başkan Johnson, Beyaz Saray'da İnönü'yü gayet gösterişli bir şekilde karşıladı.

İnönü ilk kez geldiği Amerika'da daha fazla kalamadı. Aklı Ankara'daydı.

Ve Ankara, yeni bir hükümet krizine gebeydi.

Aralık 1963

Ankara

Üçüncü İnönü hükümeti bir ay süren yoğun pazarlıklar sonucu kurulabildi.

Aslında son yerel seçimlerden yüzde 45 oyla AP galip çıkmıştı. Ama Meclis'te yeterli oyu yoktu. Bu yüzden görev yine İnönü'ye verildi.

İnönü de bu kez iktidar ortağı olarak bağımsızları seçti. Ama ülke artık zayıf koalisyonlardan, başarısız darbe girişimlerinden, kısır parti çekişmelerinden yorgun düşmüştü. Paşa, yalnızdı. Kabinesine bakan bulmakta bile zorlanıyordu. Üçüncü koalisyon, Meclis'te salt çoğunluğu bile tamamlayamadı ve bu, Türkiye'nin ilk azınlık hükümeti olarak tarihe geçti.

Ama o kabinenin tarihi açıdan bir başka önemi daha vardı: Bu, İsmet Paşa'nın son başbakanlığıydı...

21 Şubat 1964 Cuma, Saat 11.45 Ankara

“Son İnönü hükümeti” göreve olaylı başladı.

O karlı şubat günü Başbakanlık binası önünde her şey normal gibiydi, inzibatlar rutin nöbetlerini tutuyorlardı. Bina önünde, öğle tatiline çıkan memurlar ve iş için başbakanın çıkışını bekleyen birkaç kişi dışında kimse yoktu. Saat tam 11.45'te İnönü, Başbakanlık merdivenlerinde görüldü. Makam otomobili merdivenlerin bittiği noktada bekliyordu. Ama bekleyen biri daha vardı. Bekleme nedeniyse diğerlerinden hayli değişikti. Başbakan arabaya binince üç el silah sesi duyuldu. Kurşunlar İnönü'nün oturduğu arka tarafa saplandı ama Paşa'ya ulaşmadı. Polisler derhal suikastçının üzerine çullandırken, başbakanın arabası da hızla uzaklaştı. İnönü'ye pusu kuran adam Mesut Suna'ydı. Bir gericiydi. İsmet Paşa'yı vurursa dünyanın düzeleceğine inanmış ya da inandırılmıştı. Birkaç dakika sonra Başbakanlık binası güvenlik güçlerince çepeçevre sarıldı. Savcılar olay yerinde inceleme yaparken, halk da toplanmış, başbakandan haber almaya çalışıyordu. Oysa İnönü çoktan olayın şokunu atlatmış, yabancı gazetecilerle şakalaşmakla meşguldü:

Samimiyetle söyleyeyim ki; olaydan sonra son derece soğukkanlı ve sakinim. 58 yıldır böyle şeylere alışkınım.

Ertesi günkü gazeteler “İnönü'ye Suikast” başlığıyla çıktılar. Tarih inadına 22 Şubat'tı...

Ve Paşa bu yeni 22 Şubat'ı da sağ salim atlatmıştı.

Onu asıl yaralayacak kurşunlar, Ankara'dakiler değil Kıbrıs'takiler oldu.

15 Mart 1964 Pazar

Kıbrıs

1964 baharı geldiğinde Kıbrıs'ta katliam hazırlanmış Meclis de hükümete müdahale yetkisi vermişti. Savaş kapıdaydı. On binlerce genç "Ordu Kıbrıs'a" sloganıyla yürüyor ve 27 Mayıs'ın ünlü şarkısı bu kez de Kıbrıs için dillerde geziyordu.

Olur mu böyle olur mu
Kıbrıs Rumlara kalır mı
Kahrolası EOKA'cılar
Bu Kıbrıs size kalır mı

Akdeniz'de nicedir susan silahlar, yeniden konuşmak için bir Noel gecesini seçmişlerdi. Avrupa sarhoştı. Türkiye hükümet krizindeydi. Kıbrıs'ta "Enosis" arayanlar için siyasi barometre "vakit tamam" diyordu.

Ve geldiler... Başlarında "Enosis"ın adadaki bayraktarı Nicos Sampas vardı.

Yaktılar, yıktılar, gittiler...

Olaylar, tarihe "Kanlı Noel" olarak geçti. Türk alayının doktoru Nihat İlhan'ın eşi ve üç çocuğunun katledilmesi bardağı taşırdı.

Türkiye'nin Kıbrıs üzerinde ihtar uçuşları yapmasıyla kriz iyice alevlenecek, adanın yeşil hatla bölünmesiyle sürecektir ve Londra Konferansı'na kadar uzanacaktı. Ancak konferans da bir sonuç vermeyince Kıbrıs bir cehennem adasına döndü. Ve tabii Türkiye de ayağa kalktı.

Donanma, İskenderun Limanı'nda çıkarma için hazır bekliyordu. Tek endişe Batı'nın bu işte ne tavır alacağıydı. O günlerde İsmet Paşa müttefiklere mesaj vermek için uygun bir yol

buldu. *Time* dergisi muhabirine randevu verdi. Randevuya, derginin Türkiye temsilcisi Mehmet Ali Kışlalı'yla birlikte gelen muhabir, Paşa'ya ısrarla, "NATO sizi desteklemezse ne yapacaksınız?" diye soruyordu. Paşa sonunda patladı.

Mehmet Ali Kışlalı (Gazeteci)

"Peki, size istediğinizi söyleyeceğim," dedi. "Yaz bakayım," dedi ve kelime kelime yazdırdı: "Kıbrıs'taki bu haksız durum devam eder, müttefiklerimiz bizi yalnız bırakır, NATO yanımızda olmaz, anlayışsızlık hüküm sürer, Türk azınlığı ezilir, bu böyle devam ederse günün birinde Batı'nın savunma sistemine inanç yıkılır. Ve yeni bir dünya kurulur ve Türkiye de bu dünyanın içinde yerini alır," dedi.

Bu tarihi demeç ertesi gün *Milliyet*'te manşetten yayımlandı. İnönü restini çekmişti. Bakanlar Kurulu toplandı ve müdahale için tarih belirlendi: 6 Haziran'da ordu Kıbrıs'ta olacaktı. Kader günü gelip çatmıştı.

4 Haziran 1964 Perşembe Ankara

Ancak İnönü, Türk ordusunun bu müdahaleyi gerçekleştirip gerçekleştiremeyeceğinden pek emin değildi. Komutanlara son defa sordu; Genelkurmay'ın yanıtı çok netti. "Türk ordusu müdahaleyi yapacak güçte değil"di. "Teknik donanım yetersiz" di. Asker çıkarılsa dahi büyük zaiyat verilebilir ve operasyon büyük bir fiyaskoyla sonuçlanabilirdi.

İnönü, bu soğuk gerçek karşısında şaşırды. Ancak bir yandan da hiçbir şey yapmamak, Kıbrıs'taki katliama seyirci kal-

mak anlamına gelecekti. Tek çıkış yolu, müdahaleyi Batı'nın durdurmasıydı. İnönü, yaşamının en güç manevralarından birini devreye soktu. Açıkçası şansını deneyecekti. Zira sıkışmıştı. Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'i çağırdı ve ona hiç beklenmedik bir görev verdi.

Metin Toker

Erkin'e dedi ki, "Amerikan Büyükelçisi Raymond Hare'i bakanlığa çağır ve kendisine yarın Kıbrıs'a çıkarma yapacağımızı bildir." Erkin şaşır-
dı, "Paşam eğer bunu Amerikalılara haber verirsek durdurmaya kal-
karlar," dedi. Ama başbakanın aklında başka planlar vardı. Dedi ki: "Biz
haber verelim, görevimizi yapalım, müttefiklerimize bildirmiş olalım."
Raymond Hare Dışişleri'ne çağırıldı ve Erkin, kendisine ertesi sabah
Türkiye'nin Kıbrıs'a bir çıkarma yapmayı kararlaştırdığını bildirdi. Hare
telaşlandı ve dedi ki: "Bana bir saat mühlet verin. Ben durumu derhal
Washington'a bildireyim."

İşte ne olarsa o bir saatte olacaktı.

Amerikan büyükelçisi bir saat sonra döndüğünde elinde
Başkan Johnson'ın ünlü mektubu vardı, İnönü hemen okuttu ve
şoke oldu. Amerika, Kıbrıs'a müdahale durumunda Türkiye'nin
Amerikan silahlarını kullanamayacağını söylüyordu.

Mektubun üslubu bir arkadaş'a yazılsa dahi yakışık al-
mayacak denli kabaydı. Kaldı ki bu mektup bir arkadaş'a değil,
"Başbakanlık-Ankara" adresine yollanmıştı.

Muhatabı ise Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı İnönü'ydü...

Haluk Bayülken (Diplomat)

Ciddiye aldığınız zaman korkunç bir mektup: "Rusya bu konuda size
bir müdahalede bulunursa ben size karşı NATO vecibelerimi yerine
getirmem." Bu, çok ağrıma gitti. Hariciyeciliği bırakmayı düşündüm.
Bu adamlar Kore'de yaptığımız şeyden sonra yazıyorlar bu mektubu.

Metin Toker

Aslında Paşa, bu mektubu, daha doğrusu Amerika'nın bu durdurma teşebbüsünü bekliyordu. Ama onun niyeti Amerika'yı işin içine daha fazla sokmaktı. Bu müdahale ile Amerika işin içine girmiş oluyordu. İsmet Paşa'nın beklemediği; Johnson'ın mektubundaki ağır, kırıncı, hat-ta çığ ifadelerdi. Ondan dolayı başından aşağı kaynar sular akmış gibi oldu.

Gerçi İnönü istediğini elde etmiş ve adaya asker yollamak-tan kurtulmuştu ama Türkiye bu krizden yara alarak çıktı. 5 Haziran 1964 tarihli "Johnson mektubu" Türk-Amerikan ilişki-lerinde bir dönüm noktası oldu.

İnönü, mektupta Johnson'ın yaptığı çağrıya uyup bir ay sonra başkanın gönderdiği özel uçakla Amerika'ya gitti, Beyaz Saray'da gösterişli törenlerle karşılandı ama artık Amerika'nın gülümseyen yüzünün ardındaki gerçeği Türkiye'de herkes daha iyi görmüştü.

Mektubun tam metni açıklandıktan sonra kamuoyu yollara döküldü. Okyanus ötesinden gelen iki sayfalık bir mektupla eski dost düşman olmuştu. "*Go Home Yankee!*" pankartları ve Amerikan aleyhtarı gösteriler ilk kez o yıllarda yayıldı. Bu hare-ket 60'ların sonlarına doğru iyiden iyiye canlanacak, ciddi bir siyasal akıma ve gençlik hareketine dönüşecekti.

İnönü'ye gelince...

Paşa'nın Amerika kartı ters tepmişti. Şimdi yeni bir kart gerekiyordu.

Tıpkı birkaç ay önce dediği gibi, "Yeni bir dünya kurula-cak... ve Türkiye de orada yerini alacaktı..."

"Yeni dünya"nın adı Sovyetler Birliği'ydi. İnönü hemen Dış-ışleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'i Moskova'ya gönderdi.

Amaç, "düşman kardeş" Amerika'yı, kuzeydeki komşuyla dengelemektir.

Tabii bu, Amerika'nın hiç hoşuna gitmedi. Amerikan tarihi bu türden ihanetleri koltuğu ya da hayatıyla ödeyen devlet adamlarıyla doluydu. Ve şimdi sıra İsmet Paşa'nındı...

6 Haziran 1964 Cumartesi İstanbul

5 Haziran'ı, 6'sına bağlayan gece, İstanbul'da Adalet Partisi'nin Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala öldü.

Eski asker, yorgun bir Anadolu gezisinin ardından İstanbul mitingine hazırlanırken fenalaşmış ve komaya girmişti. Kurtarılamadı.

Cenazesine büyük bir kalabalık katıldı. Kravatlı ve üniformalı resimleri yan yana taşındı. Gümüşpala, Adalet Partisi'ni çok zorlu bir dönemden en az yarayla çıkarmayı başarmış, misyonunu tamamlamıştı.

Şimdi Amerika gibi Adalet Partisi de yeni bir lider arıyordu...

Kırat yeni süvarisiyle şahlanacaktı...

Tarihçiler, Adalet Partisi'nin 1960'ların başında izlediği siyaseti "titrek muhalefet" olarak adlandırıyorlar.

Gerçekten de Meclis'in üzerine süngü gölgesinin düştüğü bu yıllarda Gümüşpala önderliğindeki AP, uzlaşmacı bir politika izliyor, askerin duyarlı olduğu konularda dikkatli davranıyor, sesini yükseltmeye çekiniyordu. Arada birkaç çıkış yapınca da son derece sert bir tepkiyle karşılaşılıyordu. Ama 1960'ların ortalarına doğru askerin politikadaki ağırlığı azalmaya başlayınca AP cesaretlendi. Kitleler mitinglerde AP'ye göz kırpmaya başlamıştı.

İşte tam bu aşamada Gümüşpala'nın ölümü partiyi bir dönüm noktasına getirdi. AP, artık değişim bekleyen kitlelere beklediklerini verecekti.

Şimdi bundan sonraki 30 yıl Türkiye'nin kaderine hükmedecek insanın tarih sahnesine çıkma zamanıydı.

7 Haziran 1964 Pazar

Türkiye'de kısmi Senato seçimleri vardı ve Adalet Partisi seçime bir gün kala liderini kaybetmişti. Yine de lidersiz AP, sandıktan zaferle çıktı. Oyların yüzde 50'sini aldı. Bu, yaklaşan siyasal dönüşümün işaret fişegiydi.

AP, adeta "geliyorum" diyordu.

Şimdi tek yapılacak iş Kırat'ı iktidara sürecektir lideri bulmaktır.

Tüzük gereği kongreye kadar partinin başına vekaleten teşkilat Başkanı Sadettin Bilgiç geçti. Kongre kasımda yapılacak ve kasıma kadar kıyasıya bir mücadele sürecekti.

AP içinde iktidara oynayan iki eğilim vardı:

"Hışımlılar" ve "İlımlılar"...

Başını "Koca Reis" Sadettin Bilgiç'in çektiği "Hışımlılar" AP'nin artık orduya karşı izlenen ezik politikayı terk etmesinden yanaydı.

"İlımlılar"ın adayı ise eski bir asker olan Tekin Arıburun'du. "İlımlılar" da uzlaşmayı ve ilişkileri gerginleştirmeden sürdürmeyi istiyorlardı.

Ama iki adayın da bir handikapı vardı: Deneyimsizdiler... Devlet tecrübeleri yoktu. Oysa iktidara yürüyen AP'ye hem genç hem de devlet tecrübesi olan bir lider lazımdı. Düşününce de akla, bu tanıma uyan bir tek kişi geliyordu.

Mehmet Turgut

"Süleyman Bey, Menderes'in umum müdürlüğünü yapmış. Bu devleti bizden daha iyi bilir," diyorduk. Bir de Süleyman Bey'le temasımız az olduğu için her gün temasta olduğumuz arkadaşların kusurlarını görüyorduk Süleyman Bey'in kusurlarını görmüyorduk. Yani bilinenin, bilinmeyenden ucuz olması gibi, bazı yerleri kendi arkadaşlarımıza layık görmüyorduk ama Süleyman Bey'e layık görmüyorduk.

Oysa o sıralarda Demirel kendi işleriyle meşguldü. Ünlü parti baskınından sonra AP'yle ilişkilerini askıya almış, iş hayatına atılmıştı. Yarım gün ODTÜ'de ders veriyor, kalan zamanda da ODTÜ'nün yeni kampüsünü inşa eden Amerikan Morisson firmasının Türkiye temsilciliğini yürütüyordu. Bu görevinin ileride yıllarca muhaliflerine koz olacağı aklından bile geçmiyordu.

Süleyman Demirel (Müteahhit-mühendis)

Müteahhitlik yapıyorduk, müşavir mühendislik yapıyorduk. Elimizde inşaat işlerimiz vardı. Bayağı güzel işlerimiz vardı. Yani para falan da kazandık. Daha önümüz de açıldı, onu da söyleyeyim... Bir taraftan onları yapıyordum, bir taraftan siyasetle meşguldüm.

Demirel, politikayla işadamlığı arasında boçalıyordu. Ticaret, zevkli ve kârlıydı. Siyaset ise onu küstürmüştü ama hâlâ beynini kurcalıyordu. İşte tam o sıralarda bir gün partili arkadaşları son derece cazip bir teklifle kapıya dayandılar.

Mehmet Turgut

Dedik ki: "Gel, seni genel başkan vekili seçelim. Çünkü temsilciler meclisinde biz hâkimiz o zaman. Kongreye götürelim. Kongrede de tek aday ol. Genel başkanımız ol."

Süleyman Demirel

Tabii ki ben, siyasette böylesine önemli bir adımı atarken düşünüp taşınmalıydım. Kendi ailemle konuşmalıydım. Önce eşimle konuştum. Eşim bana daima destek vermiştir. Fevkalade sağlıklı düşünen bir kişidir. Biz bu muhasebeyi o zaman yaptık. Eşimle beraber, "Bizim bu görevden çekilmememiz lazım gelir. Külfeti ne olursa katlanınız," dedik. Şimdi benim o tarihte bir anam, bir de babam var. Anam bir köy kadını. Sağduyusu olan bir kadın. Onun söylediği, "Aman oğlum, çok söz gelir üstümüze... Nemize lazım." Babam var. Babam da bir köylü. O da sağduyulu, yalnız o çok güngörmüş bir insan. Ona da sordum, "Ne yapalım?" diye. "İnsanlar bir yerde ülkesine lazımdır. O kanaate geldiysen bundan imtina edemezsin. Evet, yakın maziye baktığımız zaman rahmetli Adnan Bey'in kaderine çok üzölmüşüzdür. Ama bundan gelebilecek birtakım sıkıntıları ne yapalım çekeriz. Binaenaleyh zamanı geldi. Ver kararını. Benim rızamı soruyorsan, benim rızam mevcut," dedi. Ondan sonra ben, "Evet ben bu işte varım," dedim.

İşte Süleyman Demirel'in 30 yıl sürecek siyasal mücadelesi o gün verdiği bu tarihî kararla başladı.

30 yaşında Menderes'in genel müdürü olan bu orta yaşlı mühendis, şimdi 40 yaşında Adalet Partisi'nin liderliğine soyunuyordu.

Bu savaşta fethetmesi gereken ilk kale Adalet Partisi'nin il kongreleriydi. Bu kongrelerde genç başkan adayının tanıtılması işini, sonradan ezeli rakibi olacak Sadettin Bilgiç üstlendi.

Mehmet Turgut

Sadettin Bey kongrelere gidiyor. Konuşmalar yapıyor. Konuşmaları hep birlikte hazırlıyoruz. Konuşmalar büyük sükse yapıyor, manşetlere çıkıyor. Sadettin Bey her gittiği yerde itibar görüyor. Ve herkes

Sadettin Bey'i genel başkan namzedi olarak görmeye başladı. Halbuki Sadettin Bey de gittiği yerde açıklamıyor ama herkese, "Genel başkan adayımız Süleyman Bey," diye fısıldıyor. Fakat öyle bir an geldi ki, Süleyman Bey, tereddüt içinde, bir geliyor, bir gelmiyor, Samsun'a gidelim dedik önce söz verdi, gelmedi. İstanbul kongresine gidelim dedik, gitmedi. Sadettin Bey de, "Canım Süleyman'ın yaptığını ben de yaparım," demeye başladı.

Artık "Hışımlılar" ekibinin iki adayı vardı: Süleyman Demirel ve Sadettin Bilgiç...

Bilgiç, Demirel'in baştaki kararsız tavrı üzerine aday olmaya karar vermişti. Ama kongrenin yapılacağı kasım ayı yaklaşırken meydana gelen birkaç olay, Bilgiç'in şansını bir anda azaltıverdi.

Cüneyt Arcayürek

Tam bu, adaylığa soyunduğu sırada, Meclis'te bir Kıbrıs görüşmesi açıldı. Hükümete ve İsmet Paşa'ya karşı bu görüşmeyi isteyen de Adalet Partisi. Konuşacak olan ise tabii Adalet Partisi genel başkan vekili olarak Sadettin Bilgiç. Bir yazılı metinle çıktı. Yazılı metni doğru dürüst okuyamadı. Ben o zaman, "Olacak şey değil," dedim.

Sadettin Bilgiç (AP genel başkan vekili)

Ben maalesef o hatayı yaptım. İlk defa halka açık, radyodan da yayınlanan bir oturumda Kıbrıs mevzusunda bir konuşma yaptım. Ama yazılı metni okumak zorunda kalınca da metni rahat okuyamadığım için, Kıbrıs müzakerelerindeki o konuşmam, kongreye birkaç ay kala benim aleyhime büyük bir şekilde istismar edildi.

Bilgiç radyoya yenilmişti.

Türkiye, iletişim çağına girerken artık siyasette daha iyi konuşan, daha iyi görüntü veren liderlerin prim yaptığı bir dönem

başlıyordu. Artık mesaj kadar, imaj da önemliydi. Önündeki metni rahat okuyamayan Bilgiç, ne kadar doğruları söylese de şansını kaybediyor; halkın dilinden konuşan Demirel, gazetelelerin de desteğini alarak puan topluyordu. Bilgiç'e ikinci darbeyi ise askerler vurdu. AP il kongrelerinde birkaç ateşli delege sinirlenip orduya sataşınca fatura tura Bilgiç'e kesildi. Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay zehir zemberek bir uyarı mektubu yazdı. Bunun üzerine de "Bilgiç başkan olursa ordunun iktidarı AP'ye vermeyeceği" dedikodusu yayıldı.

Nihayet üçüncü darbe de eski DP'lilerden geldi. AP kongresine 20 gün kala sessizce tahliye edilen Bayar, yakınları aracılığıyla Demirel'i işaret edince Bilgiç'in hiç şansı kalmadı.

Kongre günü kapıyı çaldığında aslında seçimin sonucu çoktan belli olmuştu.

27 Kasım 1964 Cuma Ankara

Hem Adalet Partisi'nin, hem Türkiye'nin kaderini değiştirecek Kongre bir cuma günü Ankara'da Büyük Sinema'da toplandı.

Ortada üç aday vardı:

Sadettin Bilgiç, Tekin Arıburun ve Süleyman Demirel...

Adaylar arasında yıpratma savaşı günler öncesinden başlamış ve ihbar trafiği hızlanmıştı. Kulislerde Demirel için cadı kazanları kaynatılıyordu.

Genel başkan adayının mason olduğundan Morrison firmasının Türkiye temsilciliğini yaptığına, iş çevrelerinin ve Amerikalıların adamı olduğundan, parti basıldığında şapkasını alıp gittiğine kadar bin bir söylenti ortalığı kaplayıverdi.

Cüneyt Arcayürek

İşte meşhur Morrison lafları o sırada çıktı. İşte, "Morrison firmasının temsilcisi de," işte, "Amerika'ya Johnson'dan burs alarak gitmiş," işte, "Amerika'nın desteğinde... Masondur," diye belge çıkardılar. Kim çıkardı ilk belgeyi biliyor musunuz: Sadettin Bilgiç...

Sadettin Bilgiç

Teşkilatımız mütemadiyen, "Partiye kim genel başkan olacak?" diye sorduğu halde, biz hiçbir zaman Sayın Demirel'in 1963'te Celal Bayar'ın tahliyesiyle partiye bırakıp gitmiş olduğunun istismarını yapmadık.

Ama kongrede suçlamalar ve savunmalar epey vakit aldı. İlk kez bir mason örgütü Demirel'in loca üyesi olmadığına dair açıklama yaptı ve bu belge bizzat Demirel tarafından kürsüden okundu.

Johnson'la dostluk hikâyesine gelince... Evet... Demirel, Amerika'nın yeni başkanı ile burslu bir öğrenciyken tanışmıştı. Johnson o yıllarda valiydi ve Demirel'in Amerikan başkanı ile çektiirdiği bu fotoğraf, kongrede inadına gururla dağıtıldı.

Sıra asıl konuşmalara gelince, Demirel'in beklediği oldu. Bilgiç, yine heyecansız bir nutuk çekti. Demirel ise sabah erken kalkıp elyazısıyla güzel bir metin hazırlamıştı.

Bu, o gün başlayan bir siyasal kariyerin ilk manifestosuydu.

Süleyman Demirel (AP genel başkan adayı)

O konuşmayı hatırlıyorum. Çok güzel bir konuşmaydı. Fırtına gibi bir konuşmadır. Aşağı yukarı, kısa cümlelerle yapılmış, Anadolu delegesini ayağa kaldıracak bir konuşma yaptım. Böyle bütün delegeler ayağa kalktı. Zaten o iki konuşmayı dinleyen, ben hiçbir faaliyet yapmasam da bana oy verirdi. Çok güzel konuşmaydı. Ve istişare de yaptım.

Bana destek olan arkadaşlarım, "Bu iş bitmiştir," dediler. "Bu iş bitmiştir."

Konuşma bitip Demirel delegelerin ayakta alkışlamasıyla ödüllendirilirken, kürsüden inen adayın artık Adalet Partisi genel başkanı olduğunu herkes tahmin ediyordu.

Ama Demirel, seçimde yine de kimsenin tahmin etmediği kadar yüksek bir oy alarak Bilgi'in oylarının iki katına ulaştı.

Süleyman Demirel (AP genel başkanı)

Ankara sokakları bazen öyle olur. Ankara sokaklarında beni bilen bilmeyen, tanıyan tanımayan herkes benim tarafımdaydı. Dehşet bir kamuoyu vardı arkamda. Müthiş bir rüzgâr aldım. Bina filan yok orta yerde. Ne duvarı var binanın ne tavanı... Hepsi gitmiş. Büyük bir sevgi seli içerisinde dua ettim Cenab-ı Allah'a içimden. Dedim ki, "Yarabbi, bu insanlara karşı beni mahcup etme. Milletime karşı beni mahcup etme." İşte odur mesele...

Demirel siyaset hayatının ilk basamağını işte böyle tırmandı. Artık o, "ana muhalefet partisi lideri"ydi. Bilgi'i devirmiş ve ilk kaleyi fethetmişti. Sırada yeni bir kale vardı. Şimdi hedef başbakanlıktı... Orada ise çok daha güçlü bir komutan oturuyordu...

8 Aralık 1964 Salı Çankaya

O gün Çankaya'da yeni bir "huzur toplantısı" vardı. Yani, "Liderler Zirvesi"...

Gürsel çoktandır parti liderlerini toplayıp durum değerlendirmeyi âdet haline getirmişti.

Ama bu zirvenin özel bir anlamı vardı: Ana muhalefetin çiçeği burnunda genel başkanı o gün ilk siyasi sınavını verecekti. Tüm parti liderleri kulübe yeni katılan bu "muamma üye"yi tanımak için sabırsızlanıyorlardı.

Demirel yanında kurmaylarıyla gelmişti. Gürsel, onu diğer liderlere tanıttı. Sonra da sağına İnönü'yü, soluna da Demirel'i oturttu.

Bu, Demirel'in İsmet Paşa'yı ikinci görüşüydü. İlk karşılaşma 28 yıl önce Isparta'ya tren geldiğinde olmuştu. O zamanlar İnönü "Atatürk'ün başbakanı" idi. Demirel ise Isparta Ortaokulu'nda birinci sınıf öğrencisi... Şimdi ikinci kez karşılaştıklarında İnönü yine başbakanı. Demirel ise ana muhalefet lideri...

İnönü 80 yaşındaydı, Demirel 40...

Biri gidenin simgesiydi, diğeri gelmekte olanın...

Biri yorgundu, diğeri heyecanlı...

Süleyman Demirel

Nasıl heyecanlı olmazsın canım... Yani ben aşağı yukarı 1963'ten 64'ün Kasım'ına kadar genelde siyasi meselelerin içindeyim. Ama parlamento kürsüsüne çıkmamışım. Büyük tartışmalara hiç girmemişim. Ama ben hadiseleri biliyorum. Bildiğim kadarıyla ifade etmekte de bir sıkıntım yoktur. Ama siyaset öyle bir zor iştir ki, karşında hiç ummadığın adam, ummadığın taş, baş yarar. Öylesine bir yerinden yakalar, yere çarpar ki mahcup olursun. Kaldı ki o toplantının içerisinde siyasetin Türkiye şartları içinde ustaları var. Yani Ekrem Alican usta siyasetçidir. Osman Bölükbaşı çok büyük bir siyasetçidir. Ondan sonra rahmetli Ahmet Oğuz fevkalade değerli bir siyasetçiydi. Eh İnönü, 80 yaşında ama devirler görmüş. Ondan sonra kim bilir kaç tane o çeşit meseleyi gördü.

Demirel iŖte Ŗimdi bu "kurtlar sofrası"nda konuŖacak ve rüŖtünü ispat sınavı verecekti.

Gürsel hiç uzatmadan sözü Süleyman Demirel'e verdi. Ve masada bütün gözler, bu yeni lidere çevrildi.

Süleyman Demirel

Ben dedim ki: "Memleket kötü Ŗartlar içerisindedir. Türkiye bugün seçime dahi gideceğini bilmiyor. Seçimin tehir edileceğinden söz ediliyor. Eğer seçim yapılacağı ilan edilirse Türkiye rahatlar." Bu arada Kemal Satır, bazı Ŗeyleri duymazsa diye yazıp İnönü'ye veriyor... Sonra herkes de aŖağı yukarı aynı Ŗeyleri söyledi. "Hükümet memleketi iyi idare etmiyor," filan dediler. İsmet PaŖa, bana döndü dedi ki: "Sayın Demirel, Ŗikâyetin benden mi? Yani hükümetten mi?" Ben de İhsan Bey'e dedim ki: "PaŖa bizim mesajı iyi anlamış." "Evet," dedim, "sizden hükümetinizden..." "Ben de onu anladım," dedi, "onu anladım zaten..." dedi. "Çöldeki Bedevi Ŗeyhi dahi tehlikenin kendisine nereden geleceğini bilir," dedi. "Yalnız," dedi, "hükümet, Çankaya işi değildir. Hükümet Meclis'in işidir. Gelin orada konuşalım. Size de zorluk çıkarmam," dedi. Gürsel son derece sağduyulu bir adamdı. Dedi ki: "Toplantı bitmiştir. Bundan sonra da yapılmayacaktır."

Çankaya'nın toplantı salonuna bomba düşmüş gibi oldu.

80'lik İsmet PaŖa, 40 yaşındaki taze genel başkana kulübün kurallarını hatırlatıyor ve ilk demokrasi dersini veriyordu. Bu kulüpte oynayacaksa, bu kurallarla oynayacaktı.

Demirel ilk siyasi sınavında korktuğı akıbete uğramış ve ummadığı bir taşla başı yarılmıştı.

Süleyman Demirel

Ŗimdi biz kalktık. Çok iyi hatırlıyorum. Pardösülerimizi filan aldık. Ağaçların yaprakları dökölüyor böyle fevkalade bir manzara var Çan-

kaya Köşkünde... Halen bugün de öyledir... "Gelin," dedim ben, "şu otomobillere binmeyelim de yürüyelim kapıya kadar." Gazetecilerin durduğu kapıya kadar İhsan Sabri Bey bir tarafımda, Ali Naili bir tarafımda yürüyoruz. Zaman zaman konuşuruz biz bunu kendi aramızda. Ben dedim ki, "Adam haklı. Bu hükümet, Çankaya'nın işi değil. Ama bizi çağırdılar buraya. Biz de bunu söyledik. Şimdi gidelim Meclis'e. Adam haklı demekle kalmıyor ki, "Gelin Meclis'e," diyor. Hay hay. Gidelim Meclis'e... Meclis'te bu hesabı görelim.

Demirel'in yıllarca dilinden düşürmeyeceği "Bulun 226'yı devirin," sloganı işte o gün böyle bulunmuştu ve aslında patentli İsmet Paşa'ya aitti. Paşa, karşıdaki genç ekibe artık demokrasinin rayına oturduğu mesajını veriyor ve oyunu kurallarına göre oynamaları uyarısında bulunuyordu.

Tabii bu uyarıyla kendi sonunu da hazırlamış oluyordu. Rakibine taktik vermiş ve asılacağı ipi, neredeyse tarif etmişti. Demirel'e sadece ipi çekmek kalıyordu.

O da bunu yaptı.

Metin Toker

Paşa, bu sözleri neden söyledi? Birinci sebep orada bulunan herkese ve özellikle de politika hayatına yeni başlayan rakibine bir demokrasi dersi vermek istemesi. Yani, "Oyla iktidar değişikliği Meclis'te yapılır, orada halledilir." Ama ikinci bir sebep vardı: İsmet Paşa hakikaten yorgundu; yılgın değil ama bıkkındı. Ve ben bunu 1965'in başından itibaren daha iyi sezmeye başlamıştım. Her şey ondan soruluyordu. Birçok gayret sarf ediyordu ve kimseye yaranamıyordu. Rakiplerinin dışında kendi cephesinde olanlar, hatta kendi partisinde olanlar, anlayışsızlıklarıyla Paşa'yı bezdirmişlerdi. Paşa, bu ateşten gömleği üzerinde daha fazla tutmak için direnmek niyetinde değildi.

İnönü misyonunu tamamlamıştı.

Kendi açıklamasına göre tam 15 darbe girişimi önlenmiş, ordu kışlasına çekilmiş, 27 Mayıs'tan dört buçuk yıl sonra nihayet demokratik düzenin kuralları gereğince işlemeye başlamıştı.

Yerleşmesine onca emek verdiği bu kurallar, bugün onun aleyhine işliyordu. Şimdi tarih, acımasız yüzünü gösterecekti.

13 Şubat 1965 Cumartesi TBMM

O gün Meclis'te bütçe oylaması vardı.

Demirel, iki aydır sabırla bugünü bekliyordu. Bu iki ay içinde muhalefeti, hükümete karşı bir araya getirmeyi başarmıştı.

İnönü'nün verdiği taktik uygulanmış ve saldırı günü gelmişti.

Kavga şimdi Çankaya'da değil, olması gereken yerde, Meclis'te verilecekti.

Metin Toker

Oylama günü Meclis tıka basa doluydu. Dinleyici localarında özellikle kadınlar göze çarpıyordu. Askerî erkân, kendi locasında sükûnet içinde oylamayı seyrediyordu. İsmet Paşa, daha oylamadan önce açıklamıştı ki, eğer kırmızı oylar, yani .ret oyları beyaz oylardan, yani kabul oylarından bir tane fazla çıkarsa istifa edecekti. Askerî erkân bu sonucu tahmin ediyordu. Tıpkı İsmet Paşa'nın bu sonucu tahmin ettiği gibi. Ama hiç kimse artık iktidar değişikliğine karşı bir ağırlık koymak niyetini taşımıyordu.

Aslında o gün dinleyiciler arasındaki asıl flaş isim Süleyman Demirel'di... AP genel başkanı, milletvekili olmadığından bütçe oylamasını Genel Kurul Salonu'nun duvarları içine oturtulan camlı bir odadan izliyordu.

Cüneyt Arcayürek

Bilirsiniz Meclis'i, Genel Kurul Salonu'nun iki yanında camlı bölmeler vardır. Odalar. Onlardan birinde oturuyordu Demirel. Ben girdim oraya. Baktım elinde bir kâğıt. Bir şey yapıyor. "Ne yapıyorsunuz siz burada?" dedim. Şimdi orada hükümete oy veriliyor: Açık oy. Kabul ya da ret diye... Kabulü, reddi işaretliyor. Kaça kaç çıkacak diye. Çetele tutuyor.

Süleyman Demirel

Benim elimde çetele, zaten ben hesabı yapmışım. Şu kadar kişi... Şu, şu, şu kişiler gelip oy verirse bütçe geçmez. Onların tedbirini almışız. Hepsiyle konuşulmuş, her şey hazır. Ve girdim oraya oturdum. Benim yapacağım şey noktalamaktır. Noktaladım. Bir yere geldi. Ondaki sonra oy çıkmaya da bitiyor iş. "Bitti," dedim kapattım defteri...

Demirel, aşağıda gladyatörler boğuşurken, locasından zevkle onları izleyen bir Romalı komutan edasındaydı. Savaşçıları, rakiplerini alt etmiş, kesin darbe için işaret bekliyorlardı. Demirel'e kalan sadece başparmağını yere doğru işaret etmekten ibaretti.

Önündeki kâğıda son artıyı koyduğunda Meclis'te bir alkış koptu. Kırmızılar gereken sayıya ulaşmış, hükümet devrilmişti.

Kimse sonuca inanamıyordu.

Bu, artık hükümette İsmet İnönü yok demekti.

Cam kabinin arkasındaki yeni bir adam, 40 yıllık İsmet Pa-

şa'yı küçük bir işaretle devirivermişti. Hem de ondan aldığı takikle...

Süleyman Demirel

"Gelin Meclis'te halledin," dedi ya Paşa. Biz de onun sözünü tuttuk. "İşte geldik, hallettik burada," dedim. Arkadaşlarım geldi. Hepsi kucakladılar. Sonra aynı hadise bizim de başımıza gelecektir. Çünkü siyasette, "Nasıl gelirsen öyle gidersin," diye kaide var. Anlatabiliyor muyum?

Metin Toker

İsmet Paşa oylamanın sonunda üzüntülü değildi ama üzüntülü olanlar vardı. Sanırım askerî erkân üzüntülüydü. Bir de dinleyici locasındaki hanımlardan bir kısmı gözyaşlarını tutamıyordu. İsmet Paşa'ya hâkim olan duygu ise derin bir huzurdu. Memnundu. Demokraside iktidar bir defa daha oyla değişiyordu.

İnönü oylama sonucu açıklandıktan sonra kürsüye geldi, istifasını hemen cumhurbaşkanına vereceğini söyledi ve alkışlar arasında kürsüden indi.

Rejim artık onsuz da işleyebilirdi.

Tıpkı 1950 seçimlerindeki gibi, "En büyük yenilgisi, en büyük zaferi olmuştu."

Artık iktidar değildi ve bir daha da hiç olamayacaktı...

Türk siyasi yaşamı o gün çok önemli bir kilometre taşını geride bıraktı. Kahramanlar devri sona ermişti. Bayar gibi, İnönü gibi, Gümüşpala gibi İstiklal Savaşı kahramanlarının siyaset hayatındaki etkileri artık son buluyordu. Onlar artık birer tarihî şahsiyet olarak tarihteki rollerini oynayacaklardı.

Yaşamdaki roller için ise sıra cumhuriyet kuşağındaydı.

1924 doğumlu Süleyman Demirel bu kuşağın ilk temsilcisiydi.

Şimdi bayrağı o devralacak ve Kırat'ı bu maceralı yolculuğunda o sürecekti.

“Devr-i Süleyman” işte böyle başladı.

nü, sağlam, sarsılmaz bir haldeyiz.

“Şimdi CHP ye düşen vazife, bu seçim muamelelerinin sükûn içinde bitmesidir. huzur içinde, yeni iktidarın kurulmasına yardımcı olmaktır. Meclis teşekkül ed işlemesine başlar, o zaman, vazifeler ciddiyetle takip olunur, yürütülür. Pre sarsıntı yoktur. Memleketin siyasi hayatında, büyük rolümüzü ifaya

7. Genel Seçimle ilgili olarak, seçimler 20 gün, seçim sonuçları 20 gün içinde açıklanacaktır.

İkinci Cumhuriyet Halk Partisi için, bu seçimlerin ikinci aşamasında, seçim sonucu beklenmektedir. Seçim sonuçları 20 gün içinde açıklanacaktır.

3. Genel Seçimle ilgili olarak, seçimler 20 gün, seçim sonuçları 20 gün içinde açıklanacaktır.

İkinci Cumhuriyet Halk Partisi için, bu seçimlerin ikinci aşamasında, seçim sonucu beklenmektedir. Seçim sonuçları 20 gün içinde açıklanacaktır.

3. Genel Seçimle ilgili olarak, seçimler 20 gün, seçim sonuçları 20 gün içinde açıklanacaktır.

İkinci Cumhuriyet Halk Partisi için, bu seçimlerin ikinci aşamasında, seçim sonucu beklenmektedir. Seçim sonuçları 20 gün içinde açıklanacaktır.

Seçimler: A.P. iktidarda Boğunluğunu sağladı

EÇİMLERE İŞTIRAK OK DÜŞÜK : % 56

Seçim sonuçları, 20 gün içinde açıklanacaktır. Seçim sonuçları, 20 gün içinde açıklanacaktır.

Seçim
oldu

Seçim
daha ödü

Seçim sonuçları, 20 gün içinde açıklanacaktır. Seçim sonuçları, 20 gün içinde açıklanacaktır.

Seçim sonuçları, 20 gün içinde açıklanacaktır. Seçim sonuçları, 20 gün içinde açıklanacaktır.

Altıncı bölüm

SAĞ-SOL

1965'te iki aylık çiçeği burnunda bir lider, Garp Cephesi kumandanı koca çınarı, bir silkeleyişte devirivermişti. Biri 40, diğeri 80 yaşındaydı. Son beş yılda, ülkede İnönüsüz bir hükümeti düşünmek bile mümkün değildi ama işler değişiyordu. Artık asker yoktu devrede. Seçimlere sekiz ay kalmıştı ve ülke hükümete sızdı. Aslında görevi Demirel'in alması gerekiyordu ama AP lideri istemedi. Başbakanlık için erkendi. Deneyimsizdi. Sekiz aylık bu geçici dönem için mutedil bir isim bulundu: İnönü'nün eski başkanlarından, yeni AP Senatörü Suat Hayri Ürgüplü. Hükümeti Ürgüplü, CHP'nin karşısındaki cepheyle yani AP, YTP, CKMP ve MP'li bakanlarla kurdu. Demirel de başbakan yardımcılığı koltuğuna oturdu.

Sekiz aylık bu dönem Demirel'in iktidar stajı oldu. Hayatında ilk kez bu dönemde Meclis Genel Kurul Salonu'na girdi. Milletvekili olmadığı halde Bakanlar Kurulu sıralarının en önüne yerleşti, iktidarla tanıştı, iktidarı asla AP'ye vermeyeceği söylenen çevrelerle uzlaştı. Sekiz ayın sonunda seçimler kapıya dayandığında artık meydanlar onu bekliyordu.

Eylül 1965

Türkiye “fötr”le 1965 sonlarında tanıştı.

40 yaşında bir mühendis, elindeki bu garip şapka ile miting meydanlarını boydan boya dalgalandırıyordu. Gittiği yerlerde konuştuğu kürsünün önünden başlayan coşku dalga dalga geriye sarkıyor, caddelere taşıyordu. Daha bir yıl öncesine kadar kimselerin adını sanını bilmediği bu genç adam, modern görünüşüyle çelişen köylü şivesi ile kitleleri heyecanlandırıyor, peşinden sürüklüyordu.

Seçime beş kala AP, amblemini değiştirmiş ve Kırat'ı partinin simgesi haline getirmişti. Beş yıldır kilit altında tutulan “Demir Kırat” işte yeniden dörtlüye koşuya başlamıştı. Bu kez üstündeki süvarinin adı Süleyman Demirel'di.

Süleyman Demirel

Hangi meydana çıksam, o meydandaki insanların mahalli ihtiyaçlarını söylüyorum. Hepsini biliyorum. En ufak bir kasabanın elektrik işinden, bir kasabanın okul işine kadar her şeyi söylüyorum. Meydanlar o hale döndü ki artık siyaset lisan değiştiriyor. Nitekim İsmet Paşa sonunda demiştir ki: “Bu Demirel'in lisanına dikkat edin. Bu, başka bir lisan

konusuyor." Bunu Kemal Satır bana söyledi. "Bunun kumaşı başka bir kumaş. Bununla mücadele edecekseniz dikkat edin. Bu, alıştıklarımız gibi değil. Bir defa kızmıyor adam. İkincisi meseleyi biliyor," demiş.

Kampanya sorularla doluydu. Demirel, Meclis'te devirdiği İnönü'yü sandıkta da devirebilecek miydi? Seçimden zaferle çıkarsa bugüne dek Kırat resminden bile rahatsız olan ordu, iktidarın AP'ye geçişine göz yumacak mıydı? "İyi saatte olsunlar" bu işe ne diyecekti?

Süleyman Demirel

Rahmetli Ziya Selışık MAH Reisi idi. Yani MİT değil de, MAH'tır o zaman. Ve gelir bana her hafta istihbarat raporu verirdi. Enteresan bir adamdı. Çok iyi yetişmiş bir istihbaratçı. Bir de böyle resmî konuşmazdı. Tatlı tatlı, sohbet eder gibi konuşurdu. Herhangi bir rahatsızlık, huzursuzluk vesaire anlamında haberi varsa, "İyi saatte olsunlar şöyle düşünüyor," filan diye bilgi verirdi. Boyuna, "İyi saatte olsunlar... İyi saatte olsunlar..." Allah Allah, bu "iyi saatte olsunlar" kim acaba? Ben verdiği bilgilerden çıkardım bir şey ama... sonra sordum: "Ziya Bey bu, 'iyi saatte olsunlar', cihet-i askeriye tarafı mı?" dedim. "Evet," dedi, "o işte..."

İşte AP'de herkesin "iyi saatte olsunlar"ı kolladığı günlerde Giresun'da tatsız bir şey oldu. Demirel, tam konuşmasını tamamlayıp kürsüden iniyordu ki eline küçük bir kâğıt tutuşturuldu. Bugün Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nde hâlâ sakladığı bu küçük kâğıtta bir tehdit yazılıydı:

Süleyman Demirel

Baktım, diyor ki: "Menderes'i astık, seni de asarız." Kâğıt bu... Ben çıktım, dedim ki: "Böyle bir pusula geldi, oradan bir yerden. Menderes'i

asmakla cinayet işlediniz. Kim astıysa cinayet işledi. Binaenaleyh katillğe kimsenin talip olmaması lazım." Fakat ben bir şey söyledim, "Halk hizmetinden çıkanlar, yolları cehenneme de gitse gider. Binaenaleyh kim bunu yazdıysa ayıp etmiştir."

Demirel için yapılan tezahürat, yelpazenin sağındaki dağınıklığın bittiğini gösteriyordu. Artık sağın tartışmasız önderi Adalet Partisi'ydi.

Tartışılmaz lideriyse Süleyman Demirel...

Sağ cemahta 1965 yılında sivrilen bir başka önemli isim ise Alparslan Türkeş'ti. 27 Mayıs'ın ihtilalci albayı, önce Gürsel tarafından Hindistan'a sürülmüş, dönüşte bir süre AP'de zemin yokladıktan sonra Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nde karar kılmıştı.

Alparslan Türkeş (CKMP genel başkanı)

CKMP'liler gidip geliyor bana. Sayın Bölükbaşı bırakmış partiyi. "Siz bizim başımıza geçin," diyorlar. "Memleketin bütün ileri gelen aydınları etrafımızda toplanacak. Memlekete daha iyi hizmetler yaparız," diyorlar. İsrar ediyorlar.

Ve Türkeş böylece girdiği partide dört ayda liderliği ele geçirdi. O günden sonra "Başbuğ Türkeş", "Dokuz Işık" adını verdiği ilkeleri ve "Bozkurtları"yla Türk sağında yeni bir yapılanmanın mimarı olacak ve meydanlara çıkacaktı. Yelpazenin soluna gelince... Orada da radikal bir oluşum filizleniyordu. 27 Mayıs'ın getirdiği özgürlükçü iklim içinde yeşeren devrimci görüşler CHP'de umduğunu bulamamış ve Türkiye İşçi Partisi'nde toplanmaya başlamıştı. TİP, genel başkanı Mehmet Ali Aybar'ın öncülüğünde Türkiye'yi sosyalizmle tanıştıırıyordu.

Ve tabii bu tanışma o güne dek solu umacı gibi görmüş bir ülkede hiç de kolay olmuyordu.

Çetin Altan (Gazeteci-yazar)

Çok dövmüşlerdi solu. Bekçiyle 1. Şube arasında canım şairler yok oldular. Bir-iki, üç-beş değildi bunlar. İnsanlık adına hazindir. 42'lerin şairleri falan toz edilmişlerdi. Ben de istedim ki böyle bir şey olmasın. Sonuçta bir parti lazımdı parlamentoda.

İşte o parti TİP'ti...

Genç Türk demokrasisinde ilk kez bir sosyalist parti seçime girerek Meclis'te temsil olanağı arıyordu. Yazar Çetin Altan'ın da bağımsız aday olarak desteklediği Mehmet Ali Aybarlı, Behice Boranlı TİP, meydanlarda yepyeni bir sol hava estiriyordu.

Bu tablo karşısında asıl işi güçleşen partiyse İsmet Paşa'nın CHP'siydi.

Gerçi İnönü de meydanlardaydı ama kitleler CHP'ye soğuktu. Parti, art arda gelen koalisyon hükümetleriyle yorgun düşmüştü. Koca İsmet Paşa, sağdan genç bir liderin işaretiyle devrilmişti. Üstelik artık sol oyların TİP gibi iddialı yeni bir adresi vardı. Ve CHP bu girdaptan kurtulmak için mucizevi bir formül arıyordu.

Aranan formülü İnönü bir pazar günü CHP'nin Beşiktaş ilçe merkezinde yapılan toplantıda açıkladı. CHP'nin tarihinde bir dönüm noktası olacak iki kelimelik bu formülün adı, "ortanın solu"ydı...

Bülent Ecevit (CHP milletvekili)

Orada İsmet İnönü ilk defa, "Biz, 'ortanın solu'nda bir parti sayılırız," sözünü söyledi. Tabii ben hemen bu söze dört elle sarıldım. Bazı parti meclisi üyelerimiz tepki gösterdiyseler de, diğer başka bazı parti meclisi üyelerimiz de dört elle sarıldılar. Ve ben tabii bu konuyu işlemeye başladım.

CHP, "ortanın solu" sloganıyla ortaya çıkınca kıyamet koptu, iktidardaki sağ partiler aradıkları kozu bulmuş gibi saldırıya geçtiler, işte nihayet CHP, solculuğunu itiraf etmişti. Hemen bir slogan icat edildi:

"'Ortanın solu', Moskova yolu."

CHP, artık tüm bir seçim kampanyasını "ortanın solu"nın komünizm olmadığını kanıtlamaya çalışarak geçirecekti.

Bülent Ecevit

O arada bu sol kavramının o kadar kötü bir şey olmadığını anlatmak için parti üst kademesinden çok ilginç öneriler de geliyordu. Diyorlardı ki, "Halka şunu söyletelim. Kalbimiz vücudumuzun sol tarafındadır. Eğer sol çok kötü bir şey olsa kalbimiz solda olmaz, sağda olurdu." Veya, "Bizim milletimiz ata çok meraklıdır. Ata binerken evvela sol ayak üzenliğe basılır. Bunu anlatalım." Tabii bunlarla halkı ikna etmek mümkün değildi.

Süleyman Demirel

Merhum İnönü Trabzon Meydanı'na çıkıyor, "Trabzonlular, size 'ortanın solu'nu anlatmaya geldim," deyince meydan dağılıyor. Ertesi gün ben çıkıyorum, "Gelin ben size bir anlatayım şu 'ortanın solu'nu," diyorum. Aaa kıyamet kopuyor o sırada... İyi ki söylenmiş onlar... Öyle süpürdüm geldim ki, "Yani ordu kimin ordusu?" dediğim zaman, meydan ayağa kalkıyor. "Ordu CHP'nin ordusu değil ki, milletin ordusu," dediğim zaman hem ordunun hakkını veriyorum hem de bu çeşit orduyu istismara kalkanları sıkıntıya sokuyorum. İyi toparladık halkı.

Artık Türk siyaset arenasında eskinin "Halkçı-Demokrat" çatışmasının yerini yeni bir çatışma almıştı. Ülkeyi yıllarca oyalayacak bu yeni karşıtlığın adı, "sağ-sol çatışması"ydı.

Nihayet sağıdaki ve soldaki partiler son mitinglerini de yaptılar ve kampanya bitti. Liderler, radyodaki son konuşmalarını da yaptıktan sonra kararı seçmene bıraktılar.

Süleyman Demirel

Konuşmalar altıda bitiyordu sanıyorum. Altıya on kala geldim. Konuşmamı yaptım. Sesim de biraz kısalmış yüzüm yanmış, turuncu gibiyim, ellerim el sıkılmaktan nasır tutmuş. Kapıdan çıkarken birisi bana sordu: "Kiminle koalisyon yapacaksınız?" dedi. Ben dedim ki: "Kimseyle koalisyon yapmayacağız. Adalet Partisi tek başına iktidar olacaktır." Çıktım, otomobile bindim. Dedim ki: "Yahu, büyük mü söyledik acaba? Sandık bir acayip iştir. Sandığı kimse bilemez. Ne çıkacak ne bileyim ben?"

10 Ekim 1965 günü kapıyı çaldığında herkes nefesini tutmuş ve seçmenin kararına kulak kabartmıştı. Artık söz, sandığa aitti ve sandık o pazar günü, içten içe büyük bir sürpriz hazırlıyordu.

11 Ekim 1965 Pazartesi Ankara

Ertesi günkü gazeteler, seçim sonucunu iki kelimeyle özetlediler:

"AP iktidarda."

Bu haber Türk siyasal tarihinde yeni bir köşe taşının da habercisiydi. 27 Mayıs'ta süngüyle devrilen zihniyet işte beş yıl sonra ezici bir çoğunlukla iktidara dönmüştü. AP'nin oyları yüzde 53'e vurmuştu. Bu, DP'nin 1950'lerin başındaki büyük oy patlamasını andıran bir zaferdi.

Beş yıl süren koalisyonlar dönemi sona ermişti. Şimdi AP, 239 milletvekiliyle tek başına iktidardır.

Süleyman Demirel

Sabahleyin 07.30'da kalktım. Evet, seçimi kazanmışız. Ben de memnun oldum. Memnun olmamak mümkün mü? Çok büyük bir olaydır. Yalnız şunu söyleyeyim: O zamanlarda hiç , "Bu işi nasıl yaparım, yapabilir miyim, yapamaz mıyım," diye bir endişeye düşmedim. Benim kafamda bir şey vardır. Yani zafer kumandanın kafasında kazanılır. "Yapacağım," diyen yapar.

Seçimin AP'den sonraki en büyük sürprizi TİP'ti. Kampanyanın en canlı partisi olan TİP, büyük bir çıkış yapmış ve yüzde 3 oyla, 14 milletvekilini Meclis'e yollamıştı, ilk ve son kez Türk parlamentosunda bir sosyalist parti bu orana ulaşıyordu. Bu mucizenin sırrı seçim yasasında "milli bakiye sistemi"yle küçük parti oylarının hesaba katılmasıydı. Bu sayede TİP aradan sıyrılmış ve Meclis'te sayıca az ama sesi gür bir muhalefet oluşturmuştu.

Sonuçlar AP ve TİP için zaferdi ama CHP için tam bir yıkımdı. Devleti kuran partinin oyları yüzde 30'un altına düşmüştü. 60'tan bu yana iktidarda olduğu için 27 Mayıs'ın tüm faturası CHP'ye çıkarılmıştı. Sonuç, tam bir hezimetti. Hemen bu faciaya bir sorumlu arandı ve düne kadar mucize beklenen "ortanın solu" sloganı suçlu ilan edildi.

Teşhis bu olunca da bu sloganı sahiplenenler, baskılar karşısında umutsuzluğa düştüler.

Bülent Ecevit

Öyle bir umutsuz durum gördüm ki ben aktif politikadan çekilmeyi, yavaş yavaş yine yazarlığa, gazeteciliğe dönmeyi bile düşünmeye baş-

ladım. Fakat birkaç arkadaşım, "Umutsuzluğa kapılma, sen bu işin liderliğini kabul et, bu hareketi başlat ve sürdür," dediler. Ve beni ikna ettiler. Ve ben bu hareketi çok az sayıda arkadaşla birlikte sürdürmeye başladım.

Türk siyasetinde yeni bir liderin doğuşuyla sonuçlanacak bu hareket işte böyle başladı.

Ecevit, o gün aldığı bu kararla, hem kendisinin hem de partisinin kaderini değiştiriyordu.

Şimdi gençleşme ve yenilenme sırası CHP'deydi...

22 Ekim 1965 Cuma TBMM

1965 Meclis'i bir cuma günü görkemli bir törenle açıldı. Dinleyici sıraları, basın locası, tıklım tıklım doluydu. Çiçeği burnunda parlamenterler koyu renk takımları içinde şık ve heyecanlıydılar.

Demirel, o gün ilk kez milletvekili olarak Bakanlar Kurulu sıralarında oturuyordu. Gerçi yanında henüz istifasını vermemiş olan Suat Hayri Ürgüplü vardı ama herkes birkaç saat sonra bütün iktidarın 40 yaşındaki bu mühendise geçeceğini biliyordu.

AP sıraları seçim zaferinin keyfiyle gülümseyen milletvekilleriyle doluydu.

Bugüne dek iktidar sıralarında oturmaya alışmış CHP'liler için ise muhalefet saflarındaki ilk gün hayli sıkıntılıydı. Yüzler asık, bakışlar donuktu.

Meclis için bir başka yenilik ise sosyalist TİP grubuydu. TİP'liler bir dönem boyu yaşayacakları türden maceraların ilki-

ni, ilk günden yaşadılar. Çünkü Meclis'te merkez sağın ve orta solun geleneksel yerleri belliydi. Peki acaba sosyalistlere de bir yer verilecek miydi?

Çetin Altan (TİP milletvekili)

Vermediler. Biraz yani adam yerine koymamak gibi oldu. Biraz alışık değillerdi. Biraz nereye koyacaklarını bilemediler. Oraya mı, buraya mı? Bizim arkadaşlar da grupta bunu protesto etmeye karar verdiler. "Bize doğru dürüst yer gösterilinceye kadar hepimiz öyle hazır ol vaziyetinde duralım," dediler. Ondan sonra, "O zaman hiç girmeyelim," diyenler oldu. "Yahu buraya girelim diye şu kadar yıl hapis yatmış arkadaşlar var, vazgeçelim mebusluktan," filan diye uzun tartışmalar oldu. Böyle girdik, ilk defa giriyoruz Türk tarihinde parlamentoya. Kazık gibi duruyoruz orada, oturmadan böyle. Sonra da efendi gibi gittik, oturduk.

Meclis'te o gün önce Atatürk için saygı duruşu yapıldı. Sonra da milletvekilleri alfabetik sırayla birer birer yemin etti. Çoğu tanıdık sima o gün ilk kez Meclis kürsüsünde boy gösteriyordu.

Demirel ertesi gün Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'den hükümeti kurma görevini aldı. Ve o heyecanla doğrudan Meclis grubuna geldi.

Cüneyt Arcayürek

Demirel geldi, girdi içeriye. Kürsüye çıktı. Elinde bir zarf. Onu salladı. "Şu 50 gramlık zarf," dedi, "bütün kuvveti ve kudreti temsil eden bir zarftır."

Süleyman Demirel

"Ama bu 50 gramlık zarfı elde edinceye kadar, hepimiz, hep beraber ne kadar zahmet çektik. Yalnız bunun sorumluluğu 50 gram değil. Bu,

çok ağır bir sorumluluk. Hadi bakalım, bunu yapalım." Ve bunu benim arkadaşlarım gözyaşıyla ve büyük bir coşkuyla karşılamışlardır.

Ancak bu coşku uzun sürmedi. Demirel muhalifi Bilgiç ve yandaşlarına yer vermediği hükümet listesini Meclis'te okuyunca lacivert takımları içinde bakanlık bekleyenler vurgun yemiş gibi oldular.

Süleyman Demirel

Liste okunuyor. Ben de hükümet sırasında oturuyorum. Fakat iki gün önce böyle Meclis'in çatısını uçuracak şekildeki alkışlardan bir tanesi yok. Bir tane yok. İyi mi? Tavan uçtu. Gökteki bulutlarda ne kadar su varsa, kaynar su oldu, başımdan aktı. Siyaset hayatımın en sıkıntılı anlarından biridir.

Bu, Başbakan Demirel'in aldığı ilk iktidar dersi idi. Ama grupta sınırlar hızla yatıştırıldı. Gönüller alındı ve Demirel hükümeti keyifle işbaşı yaptı. Sıra güvenoylamasına geldiğinde o suskun AP grubu başbakanlarını yine çılgınca alkışlıyordu. Demirel o moralle kolları sıvadı ve işe koyuldu.

1 Ocak 1966 Cumartesi

1966'nın ilk günü açıklanan anketlere göre Türkiye'de "Yılın Adamı" Süleyman Demirel'di. 1965, adeta onun yeniden doğduğu yıl olmuştu. Birkaç yıl içinde politik kariyerinde hızla tırmanmış ve bir anda kendini başbakanlık koltuğunda buluvermişti. Ancak 1966'ya girerken devraldığı tablo hiç de iç açıcı değildi:

Ekonomi, beş yıllık siyasal istikrarsızlıkla sarsılmış, yatırımlar durmuş, ticaret açığı büyümüştü.

Dış politikada Kıbrıs sorunu patlamaya hazır bir çıban olarak öylece duruyordu.

İçeride genç başbakan, hem parti içi muhalefetle hem de Meclis'te İnönü gibi bir kahramanla uğraşmak zorundaydı.

Tüm bunların yanı sıra 27 Mayıs'tan beri politikaya müdahale etmeye neredeyse alışmış, AP'ye hiç de sempatiyle bakmayan Silahlı Kuvvetler'i de kollamak zorundaydı.

Bu manzara karşısında Demirel'in başarı için zamana ihtiyacı vardı. Ama daha iktidarının ilk haftalarında ilk kriz patlak verdi.

Krizin adresi Çankaya Köşkü'ydü.

Kaynağı ise Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel...

Şubat 1966 Ankara

27 Mayıs'ın simge komutanı Orgeneral Cemal Gürsel'in sağlığının çoktandır bozuk olduğu biliniyordu. "Cemal Aga" ağır hastaydı. Sol yanına felç inmiş ve yorgun bedenini, artık zorlukla yüklenmediği bastonu da taşıyamaz olmuştu. Makam koltuğunda ufalıp kalmış gibiydi.

Muayene eden doktorlar dışarıda tedavisinin yararlı olacağı görüşündeydiler. Bu kararı Gürsel'e bildirmek ise Başbakan Demirel'e düştü.

Süleyman Demirel (Başbakan)

Gürsel ağlıyordu. Mütemadiyen ağlıyordu. O zihnî rahatsızlıklarda artık kişinin kendini kontrol edebilmesi diye bir olay yok. Mütemadiyen ağlıyordu, gözleri yaşlıydı.

Bu, Demirel'in Gürsel'le son görüşmesi oldu. "Cemal Aga" şubat ayı başında Amerikan Başkanı Johnson'ın gönderdiği özel uçakla tedavi için Washington'a götürüldü, ilk kez bir Türk cumhurbaşkanı yurtdışında şifa arıyordu.

Washington'daki Walter Reed Hastanesi'nde ilk iki gün her şey iyi gitti. Ancak iki gün sonra cumhurbaşkanı komaya girdi.

Ankara'da durumun umutsuz olduğu anlaşılınca Gürsel'in kendi toprağında ölmesi fikri ağır bastı ve yine özel bir uçak, hüzünlü bir ilkbahar günü koma halindeki "Cemal Aga"yı Türkiye'ye taşıdı. Havaalanındaki kortej, ambulanstaki cumhurbaşkanı'nı sessizce izledi.

Artık Gürsel için kurtuluş yoktu. 38 doktordan oluşan bir heyet toplanıp cumhurbaşkanının bitkisel hayata geçtiğini belgeledi.

Süleyman Demirel

Rapor geldi, 38 imzalı. İşin garipliğine bakın. Bu Milli Birlik Komitesi de 38 kişiden müteşekkildir. Çok garip bir işti bu... Biz, "38 imza koyun," filan demedik. Benim elime geldi. Yani merhum Gürsel'i cumhurbaşkanı yapan da 38 imzadır, indiren de 38 imza...

Bu rapor üzerine o âna kadar Gürsel'in sağlığına çevrili olan gözler, aniden bir başka soruya döndü:

Peki Gürsel'in koltuğu ne olacaktı? Gürsel'den sonra Çankaya'ya kim tırmanacaktı?

Demirel, iktidarının ikinci ayında devletin zirvesindeki bu sorunla yüz yüze gelivermişti.

Süleyman Demirel

Şimdi orada biz düşündük ki, henüz yara kabuk bağlamamıştır. Yara açıktır. Yani henüz asker-halk kucaklaşması istediğimiz şekilde olmamış-

tir: Binaenaleyh, askerin saygı duyduğu bir kişi bulalım. Bir süre daha bir katalizör vazifesi görecek ve bu meselelerde bize yardımcı olabilecek, devlete yardımcı olabilecek birisini bulalım. Ama kimi bulalım?

Bu misyonu başarabilecek bir tek isim vardı: Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay...

Sunay, 27 Mayıs'tan sonra genelkurmay başkanlığına gelmişti. Ordu içinde Milli Birlik Komitesi'ne karşı oluşan Silahlı Kuvvetler Birliği'nin başıydı. Dolayısıyla ordu içinde kuş uça haberi olan bir komutandı. Güç dengelerini çok iyi bilir ve son âna kadar tavrını ortaya koymazdı. Makam odasında nice darbe hesapları yapılmış, Talat Aydemir gibi nice heyecanlı subay ilk müdahale önerilerini ona yapmışlardı. Sunay ne onlara "evet" demiş ne de bu hazırlıkları hükümete bildirmişti. 22 Şubat ve 21 Mayıs'ta Aydemir'e karşı hükümetin yanında yer almıştı. Ama daha sonra Meclis'e zehir zemberek bir mektup yazarak orduya sataşmaları kınamış ve adeta bir muhtıra vermişti. Şimdi bu mektubun üstünden henüz bir yıl geçmeden Köşk boşaldığında akla gelen ilk isim oluyordu.

O günlerde AP'deki sertlik yanlıları, 1961'de kaçan fırsatın nihayet ele geçtiğini söyleyip bir sivil aday ararlarken Demirel, acaba niye "İnönü'nün adamı" olarak bilinen Sunay'a Köşk kapısını açıyordu?

Süleyman Demirel

Bakın ne oldu?... Biz Şubat 65'te merhum İnönü'yü istifaya mecbur ettik. Hükümet kurduk geldik. Hükümet kurulduktan sonra geldiler, selamlarını çaktılar. Niye? Kaide o... "Demokrasinin askeriyim," diyor. "Demokrasi buysa, bunun askeriyim ben," diyor. Binaenaleyh bu unutulacak şey değildir. Ondan sonra 65'te ben başbakan oldum. Ben de Sunay'ın yarı yaşında bir adamım. Ertesi gün geldi kumandanlarıyla beraber, selamını verdi. Türkiye'nin meselelerini çözmeye hep bera-

ber oturduk. Şimdi elimizde böyle bir değer var. Bundan Türkiye yararlanmalıydı.

Demirel, önce araçlar koyarak İsmet Paşa'nın nabzını yokladı. Paşa "itirazı olmayacağı" mesajını gönderdi. Artık engel kalmamıştı. Şimdi iş, sadece Sunay'ı razı etmeye kalıyordu.

Süleyman Demirel

Başbakanlık'la çalıştım. Mart ayı. Muayyen bir saat, 18.30-19.00 falan oldu. Ortalık kararmıştı. Dedim ki, hususi kalem müdürüme: "Arkamdan kimse gelmeyecek emniyet müdürü dahil. Ben tek başıma gideceğim, nereye gittim, ne oldum, kimse bilmeyecek." Sunay zaten Başbakanlık'ın arkasında Saraçoğlu evlerinde oturuyordu Gittim, beni karşıladı. Oturduk. Dedim ki: "Biz sizi devlet başkanı yapacağız." Yani Sunay, benim emrimde ama bak ben sana geldim, benim emrimde olan kişi olarak sizin emrinize gireceğiz biz. Türkiye'nin menfaati bunu gerektiriyor. Sizden istediğimiz bir tek şey var: O da Türkiye'nin demokratik istikrar içinde yoluna devam etmesine yardımcı olacaksınız. Sadece benim partim değil, başka partiler de sana oy verecek. Bunların hepsini aradık, öyle geldik. Dedi ki: "Şeref sayarım böyle bir görevi..."

İşte "tarihî uzlaşma" böyle sağlandı. Ülkenin üç büyük gücü sayılan ordu, AP ve CHP bir aday üzerinde anlaşmıştı. Sunay apar topar Genekurmay'dan emekli edildi. Yerine ordunun en sert komutanlarından Orgeneral Cemal Tural, genekurmay başkanlığına atandı.

Genekurmay'daki uğurlama töreninde Sunay mağrur bir edayla merdivenlerden inerken aslında pek farkına varmadan Türk siyasetinde yeni bir geleneği de başlatıyordu: Artık emekli genekurmay başkanları için bir sonraki durak Cumhurbaş-

kanlığı Köşkü olacaktı. Kararg htan uğurlanan arabalar bundan böyle doğruca  ankaya'ya çıkacak ve Köşk' n sivilleşmesi için yaklaşık çeyrek asır daha beklenecekti.

28 Mart 1966 Pazartesi TBMM

Türkiye'nin beşinci cumhurbaşkanı bir pazartesi günü seçildi.

Genel Kurul salonunda herkes, sonucu önceden belirlenmiş bir seçimin huzuru içindeydi. Başta Genelkurmay Başkanı Cemal Tural olmak üzere komutanlar şeref locasına yerleşmişlerdi.

Nazmiye Demirel ve Mevhibe İ  n  locada yan yanaydılar. Eşleri ise Genel Kurul Salonu'nda aynı aday üzerinde uzlaşmış olmanın keyfiyle oturuyorlardı.

Az sonra oylamayla birlikte oy sepetleri Sunay için dolmaya başladı. Meclis'te T P dahil hemen tüm partiler Sunay'ın adaylığını desteklediklerini açıklamışlardı. Bunun siyasal yaşamda antidemokratik bir geleneği başlatacağını o günden gören bir tek kişi  ıktı:

CKMP Genel Başkanı Alparslan Türkeş.

Alparslan Türkeş

Genelkurmay başkanının cumhurbaşkanı adayı yapılmasını bir nevi siyasi rüşvet sayıyorduk. Yani politikacıların korkuyla, "İşte sizin başınızı  ankaya'ya getirdik, cumhurbaşkanı yaptık," gibilerinden bir hareketi biz doğru bulmadık. Buna karşı arkadaşlarımız bizi aday gösterdiler. Bu şekilde adaylığımızı koyduk.

Seçim bitip oylar sayıldığında Türkeş'in 11, Sunay'ın 461 oy aldığı görüldü. Türkiye'nin beşinci cumhurbaşkanı o sırada frakını giymiş, evinde bu sonucu bekliyordu. Meclis Başkanı Ferruh Bozbeyli, gidip kendisine müjdeyi verdi ve Meclis'e davet etti. Meclis, Sunay'ı ayakta alkışlarken, Demirel koltuğunda keyif içindeydi. Karşılaştığı ilk sınavı bir zafere dönüştürmeyi bilmiş, bir taşla iki kuş vurmıştu. Artık yedi yıl süreyle ankaya'da oturacak Sunay sayesinde hem orduyu kontrol altında tutacak hem de Köşk'le sorunsuz ilişkiler kurabilecekti.

Sunay'ı cumhurbaşkanlığına yollayarak orduyla partisi arasındaki husumete ve grubundaki ihtilal korkusuna da bir son verdiğini düşünüyordu.

Beş yıl sonra bir başka mart günü asker kapıya dayandığında bu hesabın boşa çıkacağı o anda kimsenin aklına gelmiyordu.

Oysa 1971 Mart için geri sayım, o günlerde başlamıştı...

19 Mayıs 1966 Perşembe ANKARA

1966 yılının 19 Mayıs törenlerinde her şeyden çok genç kızların mini şortları konuşuldu. Tutucu çevreler, kızların şortla gösteri yapmasına karşı çıkıyordu. Aslında şortların boyları önceki yıllardakinin aynıydı. Ne uzamış ne de kısalmıştı. Törenlerde de hiçbir değişiklik yoktu. Değişen, ülkedeki dinci glerin seslerini yükseltmeye başlamalarıydı.

Seçim kampanyası sırasında sağ partilerin dindar kesime bolca göz kırpmaları sonucu bu çevreler sakallarını sıvazlamaya başlamışlardı. Din örgütlenmeler çoğalmış, ülkedeki Batılılaşma salgınına karşı bir tepki yeniden su yüzüne çıkmıştı.

İlk işaret nisan başında İzmirden bir Atatürk heykelinin bal-

tayla parçalanması oldu. Ardından değişik kentlerde peş peşe üç Atatürk büstü saldırıya uğradı.

Saldırıları manşetlere yerleşirken laik güçler de protesto yürüyüşleriyle karşı saldırıya geçtiler. 1950'lerden beri kapatılmış bir eski dosya, bir anda yeniden açılıverdi. Laiklik yeniden Türkiye'nin gündemindeydi.

İşte tam o günlerde bir AP milletvekili "19 Mayıs'ta şorta hayır" kampanyasına katılıverdi. Meclis'te bir konuşma yapan Muammer Dirik, "Kızlar şort giymesin," deyince kıyamet koptu.

Gençler yollara döküldü, İnönü, "Bunlar Nurcu," diye ayağa kalktı. Genelkurmay Başkanı Tural, "Nurculuğun da komünizm kadar tehlikeli olduğunu" söyledi. Demirel orduyla ilişkilerini tam düzeltmişken yeniden arada kalmıştı. Ama bu kez hiç tereddütsüz tavır aldı. Protestocu milletvekili bir gün içinde AP'den ihraç edildi, ilk kriz böylece atlatıldı.

Ama ikincisi kapıdaydı.

60'ların bitmeyen masalı af, yeniden pişiriliyordu.

Beş yıldır kor haline gelmiş olan bu ateşe uzanacak el, bu kez Başbakan Süleyman Demirel'in eliydi.

Temmuz 1966

Türkiye kâğıt üzerinde demokrasiye geçmişti. Ama geçiş dönemi boyunca cezaevleri de dolup taşmıştı. Adalet Partisi iktidara gelir gelmez ülkede iç barışı sağlamak için bir Genel Af Yasası hazırladı. Hapishaneler boşalacaktı.

Buraya kadar kimsenin itirazı yoktu ama affedilecekler listesindeki iki grup ortalığı karıştırmaya yetti.

Bunlar; Yassıada ve 21 Mayıs mahkûmlarıydı. Yani DP'liler ve Aydemirciler...

Bu iki grup da ordunun o güne dek hatırlamak bile istemediği insanlardan oluşuyordu. Daha önce değil affetmek, onlardan söz etmek bile suçken, şimdi salıverilmeleri söz konusuydu.

İşte bu aşamada ordu içinde yeni bir isim birden parlayıverdi:

Orgeneral Cemal Tural...

Genelkurmay Başkanı Tural, Silahlı Kuvvetler içinde sertliği ve disiplini ile tanınan bir askerdi. Zaman zaman politik yaşama yaptığı müdahalelerle dikkati çekmişti. Affa kesinlikle karşıydı.

Demirel arada kalmıştı. Bir yanda Kayseri'deki eski dava arkadaşları, öte yanda Türk Silahlı Kuvvetleri...

Hangisine yakın dursa diğerinden uzaklaşacaktı.

Başbakan 1966 yazı boyunca cumhurbaşkanının ve komutanların nabzını yokladı. Sonunda iki tarafı da rahatsız etmeyecek bir uzlaşma formülü buldu:

21 Mayısçılara kısmi bir af getirilecek ve cezalarının yalnızca üçte biri affedilecekti.

DP'liler ise serbest bırakılacak ama siyaset yapamayacaklardı.

Sonunda ağustosta Kayseri Cezaevi boşaldı. Bayar ve arkadaşları salıverildiler. 21 Mayısçıların bir bölümü de tahliye edildi. Demirel bir sorunu daha kazasız belasız atlatmış ama yorgan gitmiş kavga bitmemişti.

DP'lilerin siyasi hakları sorunu, birkaç yıl sonra başına çok daha büyük bir dert açacaktı.

Daha da önemlisi, af kriziyle Demirel orduyla ilk kez karşı karşıya gelmiş oluyordu. Artık bir şeyden emindi: Ordunun başında kendisini hiç sevmeyen bir general oturuyordu.

Ekim 1966

Ankara

1966'nın o toz dumanı arasında gözlerden kaçan çok önemli bir gelişme oldu.

İsmet İnönü, yakın çevresine liderlikten çekileceği işaretini vermeye başladı. Paşa, artık 80 yaşındaydı. Nice mücadeleler, savaşlar, seçimler görmüştü. Yorgundu. Artık yerini huzur içinde bir yeni isme terk edebilirdi.

Ama kime?

İşte bu soru CHP içinde fırtınalar koparmaya yetiyordu. Kurultay yaklaşmış ve "ikinci adamlık" için savaş başlamıştı. Bu savaşı kazanan ileride İnönü'nün tahtına oturacaktı. CHP içinde bir grup partinin fazla sola kaydığı inancıyla muhalefete başlarken, bir başka grup, "ortanın solu" sloganına sarılıp mücadeleye girişiyordu. Bu ikinci grubun başındaki isim: Bülent Ecevit'ti.

Bülent Ecevit

O arada İsmet İnönü'yü de ziyaret etmiştim. Ondan habersiz bir şey yapmak istemiyordum. Bizim bir arkadaş grubu olarak bu "ortanın solu" hareketini devam ettirmek istediğimizi, bunun için toplantılar yaptığımızı ve hazırlığa başladığımızı söyledim. Ne, "İyi ettiniz," dedi, ne de, "Yapmayın," dedi. Biz bunu en azından sarı ışık gibi, hatta biraz da yeşil ışık gibi değerlendirdik.

Ecevit böylece parti içinde bayrağı açtı. 16 arkadaşıyla başlattığı "ortanın solu" hareketi kısa zamanda katılmalarla büyüdü. Partideki tutucu kesimin muhalefetine rağmen il kongrelerinde iyi sonuçlar alındı.

CHP'nin tarihi 18. Kurultayı toplandığında parti ortadan ikiye bölünmüş gibiydi. "Tutucular" ve "solcular" İnönü'nün ve-

liahtlığı için yarışacaklardı. "Tutucular"ın başını Turhan Feyzi-oğlu çekiyordu. "Ortanın solu"ndaki aday ise Bülent Ecevit'ti.

Altan Öymen (Gazeteci-yazar)

Kim kurtaracak partiyi? İşte o zaman Ecevit ve arkadaşları bir kurtarıcı gibi görüldü. Bir de *Ortanın Solu* kitabıyla giriyordu liderlik mücadelesine. Yani yepyeni metotlar uyguluyordu. Daha ayağı yere basan, biraz yazı çiziyse uğraşan, bir şeyler vaat eden, ilkeler koyan bir grup geliyordu Ecevit liderliğinde...

Ecevit, aylardır yaptığı hazırlığın karşılığını o gün gördü. Salona girdiğinde büyük bir tezahüratla karşılandı. Yarım saat ayakta alkışlandı. Yaptığı konuşmada da sağlam bir mantık ve düzgün bir Türkçe ile "ortanın solu" fikrini savundu.

Ecevit kürsüde konuşurken genel başkan İsmet İnönü, birkaç metre ötede, yanında eşi Mevhibe Hanım olduğu halde onu dinliyordu. Paşa'nın yüz hatları duygularını ele vermese de bu genç adamın genel sekreterliğini erken bulduğunu herkes biliyordu. Ama yine de kıran kırana geçen kurultay sonunda Ecevit'in listesi kıl payı farkla kazandı.

Artık 80 yaşındaki Garp Cephesi kumandanı'nın veliahtı 41 yaşındaki Bülent Ecevit'ti.

Yeni veliaht o gece sevinç içinde İnönü'nün evine koştu ama onu hiç ummadığı bir sürpriz bekliyordu.

Bülent Ecevit

Rahmetli İnönü beni çağırdı ve, "Sen ve arkadaşların kazandınız bu kurultayı. Ama oylar arasındaki fark da pek fazla değil. Sen bu aşamada genel sekreter olmasan daha iyi olur," dedi. Ve tutucu kanattan birini genel sekreterlik için düşündüğünü söyledi. Ben bu hareketin liderliğini üstlenmekte çok isteksiz davranmıştım başlangıçta ama, bir kere

üstlendikten sonra da sonuna kadar gereğini yapmak gerektiğini düşünüyordum. Onun için rahmetli İnönü'nün benden beklemediği bir direniş gösterdim, "Hayır. Ben bir görev alacaksam, genel sekreter olurum," dedim. Rız oldu o da... Engellemedi. Ve genel sekreter oldum.

Liderler bazen zaferlerden, bazen de yenilgilerden doğar.

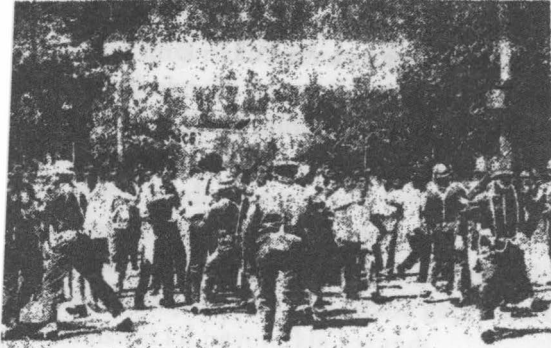
1965 seçimleri Demirel için zafer, Ecevit için bozgundu.

Ama ikisi de bu seçimle siyaset sahnesinin ışıkları önüne çıktılar.

Türk siyasi hayatına uzun yıllar damgasını vuracak bu iki lider, siyasal yelpazenin iki yanında kendi rollerini oynamaya koyuldular.

1965'in o zorlu sonbaharından sonra yolları kimi zaman kesişecek kimi zaman ayrılacaktı. Kimi zaman da, oyuna ara verildiğinde, sahneden birlikte inip seyirci koltuğunda yine yan yana oturacaklardı.

İstanbul'da kanlı olaylar çıktı, polis ve

ATISMA — Polisle öğrenciler arasında çatışmalar çıkınca, askeri birlikler polislerle gençlerin arasına girerek yatırdılar.

**DENİZDEN TOPLANAN
atılan Amerik**

nizcileri halk de

ULUS

adımız andımızdır

KURUCUSU: KEMAL ATATÜRK

Adres : U L U S Gazetesi -

Yedinci bölüm

BAŞKALDIRI

“Büyük Türkiye” sloganı ilk kez 60’ların ortalarında duyulmaya başlandı. Türk ekonomisi askerî müdahalelerin, geçici hükümetlerin elinde istikrarsız, durgun bir hal almıştı.

1965’ten sonra sistem yerleşmeye başladı. Ekonomi de kendine geldi. 2. Kalkınma Planı’yla liberal bir ekonominin çarkları döndürüldü. Özel sektör teşvikleri bir yandan, Keban Barajı, Boğaz Köprüsü gibi büyük projeler öbür yandan, ülkede refah yayılmaya başladı. Köylere elektrik gidiyor, dünyadaki büyümeden Türkiye de nasibini alıyor, ülke başbakanın tabiriyle “ikiye katlanıyor”du. Enflasyon, yüzde beşti.

Temel atma törenlerinin birinden diğerine koşturan Demirel’in keyfine diyecek yoktu. Tabii bu canlılık sosyal yaşama da yansıyor. Sendikalar, dernekler, üniversiteler kıpır kıpırdı. Dünya ve Türkiye doludizgin 1968’e gidiyordu. Dünyanın ve Türkiye’nin tarihinde hep özenilerek bakılacak bir kuşağa ismini veren yıl; 1968 gelip çatmıştı.

Mayıs 1968

Paris

1968, tarihin fazla mesai yaptığı yılı.

Dünya, 50'lerin soğuk kış uykusundan, 1968 baharında uyandı ve o yıl geçmiş, gelecekte ayrıldı.

Almanya'da başlayan bir deprem, hızla önce Paris'e oradan da dalga dalga bütün Avrupa'ya yayıldı. Sokaktaki bu devrimin motoru gençlerdi.

Onlar İkinci Dünya Savaşı sonrası cepheden dönen askerlerin çocuklarıydılar. Yeni bir entelektüel bilinçle yetişmişlerdi. Ama kendilerine sunulan dünya, vaat edilenden oldukça farklıydı. 60'lar biterken sistem tıkanmaya başlamıştı. İşsizlik büyüyordu. Ve "yeni sistemin patronu" Amerika, Vietnam'da çirkin yüzünü göstermeye başlamıştı. Savaş sonrasında ilk genç kuşağı, dünyaya gözlerini Vietnam görüntüleriyle açtı ve isyan etti.

Vietnam Savaşı... Ay'a seyahat... Martin Luther King ve Robert Kennedy'nin öldürülmeleri ve nihayet Prag'da Sovyet tankları... Hepsi inadına tek bir yıla sığıdı. Ve o yıl, dünyanın dört bir yanında milyonlarca genç, setlerini yıkan nehirler gibi meydanlara aktı.

Bu, yirminci yüzyılın en kalabalık ayaklanmasıydı. Avrupa sokakları şiddetle tanıştı. Üniversiteler işgali gördü. Devrim virüsünün işçilere de bulaşmasıyla hayat felç oldu ve 1968, insanlık tarihine “başkaldırının yılı” olarak geçti.

Şubat 1968 Ankara

Dünyayı sarsan değişim fırtınası aslında Türkiye’de çoktandır esiyordu. Gençler, daha 1960 yılında örgütlü öğrenci hareketleriyle bir iktidara kafa tutmayı öğrenmişlerdi. Buna, 27 Mayıs’ın getirdiği yeni fikirler ve haklar da eklenince gençlik kendini devrimin motoru olarak görmeye başlamıştı.

Bu “öğrenci ihtilali”nin karargâhı ise; üniversitelerdi...

Üniversite gençliği, belki tarihinde olmadığı kadar politize olmuştu ama barışçıydı, işe henüz silah karışmamış şiddet, kampüslere egemen olmamıştı. Üniversitelerdeki 200 bin öğrenci, yeni akademik haklar ve daha özgür bir eğitim sistemi için örgütleniyordu. O yılların en popüler üniversitesi Mülkiye’de bu örgütlenmenin öncüleri ise günümüzün tanıdık isimleriydi.

Okul Öğrenci Derneği seçimlerinde sağ grupların başkan adayının adı Murat Karayalçın’dı. Karşısındaki sol grubun başında ise Sosyal Demokrasi Derneği Başkanı Uluç Gürkan vardı.

Uluç Gürkan (SBF’de sosyal demokrat grubun lideri)

Murat Karayalçın’ı destekleyen okul içi derneklerden Hür Düşünce Kulübü’nün Başkanı Hasan Celal Güzel’di. Abdülkadir Aksu ve Mehmet Keçeciler de Hür Düşünce Kulübü’nün üyeleriydiler. Veysel Atasoy ve Mesut Yılmaz, kulübün birinci sınıftan üyeleriydiler. Sosyalist

grubun yani Fikir Kulübü'nün yöneticileri arasında o devirde öğrenci hareketlerinde çok ön plana çıkmış Mahir Çayan, Yusuf Küpeli gibi arkadaşlarımız vardı.

Mülkiye'de o yıl şenlik havasında yapılan seçimleri sağcıların adayını Karayalçın değil, solcuların adayını Uluç Gürkan kazandı.

Ama üniversitedeki bu barışçı havayı bozan ilk şiddet eylemi şubat sonunda patladı. Hem de hiç beklenmedik bir yerde:

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde...

O gün Meclis, İçişleri Bakanlığı bütçesini görüşüyordu. Kürsüde Bakan Faruk Sükan vardı. Sükan, kendine hedef olarak Meclis'in en hırçın grubunu, TİP'i seçmişti. Konu, Nâzım Hikmet'e gelince, Meclis'in en hırçın milletvekili ayağa kalktı ve...

Çetin Altan

Dedim ki, "Nâzım, Türkiye'nin en büyük şairidir." Bunun üzerine böyle cangılın üzerinden atlayan vahşi maymunlar gibi ayağa fırladılar. Hepsi vatanperverliklerini ispat etmek için üstüme döküldüler. Büyük sayı ama: 140... Birisi ceketimi çekti, ben yere düştüm. Allah'tan sıraların arası dardı. Tekmeliyorlardı ama ayakları çok açılmıyordu. Üstüme çıkıp tepindiler. Ama çok tepindiler. Ben kafamı sakladım, omzumda tepindiler. O sırada Hamido geldi, tabancasını çıkardı. Yunus geldi, pösteki gibi kapadı beni. Hamido, onun kafasını yardı tabancayla. Ortalık kan... Üstelik bu, İçişleri Bakanlığı bütçesi olduğu için, jandarma teşkilatı orada, bütün İçişleri Bakanlığı polisleri orada, MİT orada... Yani Türkiye'nin güvenliğinden sorumlu ne kadar örgüt varsa orada. Onların gözünün önünde oluyor bu linç hadisesi.

Bu "linç hadisesi" bir dönüm noktası oldu. TİP'lilerin Meclis'te dövülmesini, Seçim Yasası değişikliği izledi. "Milli bakiye sistemi" kaldırılarak TİP'in bir daha Meclis'e girmesi engellendi.

Zaten yıllardır parlamenter yolla mücadele verilemeyeceğini savunan sol gruplar haklı çıktı. Ve kavga, Meclis duvarlarını aşır sokaklara taşır. Meclis'te susturulan muhalefet, şimdi artık sokakta konuşacaktı...

Şubat sonunda önce devrimci öğrenciler çıktı meydanlara... "Uyanış Mitingleri" adı verilen bu gösteriler, sağcı bir grubun saldırısıyla kana bulandı. Sağdaki gençler de Meclis'teki büyüklerinin izinden gidiyorlardı artık.

Sağın siyasi örgütü sayılan Milli Türk Talebe Birliği bir hafta sonra "Şahlanış Mitingleri" ile cihat ilan etti. Mehter Takımı'nın da katıldığı bu yürüyüşten sonra dernek başkanı, "Bu, son fikri ikazımızdır. Şimdi sıra fiili ikazda," dedi.

Nitekim üniversitelerdeki ilk boykot eylemi de bu mitingden kısa bir süre sonra İlahiyat Fakültesi'nde bugün artık kanıksadığımız bir gerekçeyle başladı. Bazı kız öğrenciler okulda başörtüsü takmak istiyorlardı. Bu eylem AP'li milletvekillerince de desteklendi.

Boykotlar dönemi böylece açılmış oldu. Yaza girerken Avrupa'dan gelen haberlerin de etkisiyle gençlik eylemleri hızla tırmandı. Öğrenciler önce Ankara'da Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde boykot kararı aldılar. Birkaç gün içinde bu eylem hızla İstanbul'a yayıldı... Ve İstanbul Hukuk Fakültesi'nde işgale dönüştü. Rektörlüğü ele geçiren gençler bir işgal komitesi oluşturdular. Üniversite profesörlerinin toplantı odası şimdi ateşli gençlerin karargâhı oluvermişti, işte tam o işgal sırasında gençlerin arasından birinin ön plana çıktığı görüldü. 68'in isyan ateşini tutuşturan bu uzun boylu, yakışıklı gencin adı Deniz Gezmiş'ti...

Bozkurt Nuhoğlu (68 öğrenci lideri)

Karayağır bir delikanlı, bir Anadolu çocuğu, gözleri buğulu, çok duyarlı bir insan. Olaylardan çok etkilenen bir insan. O bakımdan konuşur-

ken, heyecanlanırken gözleri buğulanırdı. Onu bir türlü tarif etmek icap ederse ben onu çağdaş bir Robin Hood olarak telakki ederdim. Bir antiemperyalist kişilik, fevkalade yurtsever, dehşetli namuslu bir adam.

Mustafa Yalçiner (68 öğrenci lideri)

Ciddi olarak Deniz, elinin bir hareketiyle binleri yürütebilecek özelliğe sahip bir kişiydi. İçinde bulunduğu gençlik kitlesinin nabzını çok iyi tutan bir insandı. Hiç kimsenin göremeyeceği türden çok küçük bir sordundan binleri sokağa dökebilecek ve döktüğünde de onların başında onları hedefe götürebilecek durumda olan birisiydi. Örneğin gençler; başlarında Deniz olduğunda ne polisin ne de faşistlerin saldırılarından çekinirlerdi. Çünkü bilirlerdi ki Deniz hem onun önlemini almıştır hem de gereken yerde gerekli tavrı koyacaktır. Bu işi sonucuna vardi-racaktır.

Söz konusu olan henüz 21 yaşında bir delikanlıydı. Devlet, ilk kez bu yaşta bir üniversiteliyle pazarlığa oturma durumunda kalıyordu, işte böyle kritik bir dönemde, üniversite yönetimi ve hükümet olaylara büyük bir olgunlukla yaklaştı. Avrupa'dan da alınan derslerle gençlerle uzlaşma yoluna gidildi. Belki de bu yaklaşımın ilk göstergesi İstanbul Üniversitesi işgalinde yaşandı. İstanbul valisi işgali kaldırabilmek için çok ilginç bir aracı buldu. Bu aracı, o güne kadar oğlunun durumundan bile haberdar olmayan Cemil Gezmiş'ti.

Cemil Gezmiş (Deniz Gezmiş'in babası)

Dairede bizim müdür sekreteri geldi. Dedi ki: "Sizi Vali istiyor." Vali de o zaman Vefa Poyraz. Gittim. İçeride daire müdürleri filan var. Onları çıkardı dışarıya. Bana dedi ki: "Bu boykot ve işgal, amacına ulaş-

tı. Herkes bundan nasibini aldı. Artık çocukların ne istediklerini anladık. Üniversite de gerekli uyarıyı aldı. Artık bunu daha fazla uzatmaya gerek yok. Deniz'e söyle de bu işgale son versin." Kalktım oradan taksiye atladım, üniversiteye gittim Deniz'e dedim ki: "Deniz, durum böyle böyle... Vali böyle dedi. Ne diyorsun buna?" Dedi ki: "Baba –hâlâ akli havada– istiyorsa orayı da basalım, vilayeti de basalım," dedi.

Ama Deniz sonunda pazarlığa razı oldu. İşgal Komitesi toplandı ve valiyle görüşme kararı aldı. Bir grup öğrenci, yanlarında güvendikleri hocalarıyla yola koyuldular.

Cemil Gezmiş

Atladık bir taksiye geldik. Cağaloğlu'nda bir berbere soktum. Sakalı uzamış, uykusuz falan. Tıraş oldu. Gittik valinin yanına. "Sen gir," dedim. Ben özel kalem müdürünün orada oturdum. İçeri girdi. Bir yarım saat konuşmuşlar. Yarım saat sonra çıktı dışarı. Kimse var mı diye sağa sola baktı. "Gel oğlum, çekinme," dedim. "Baba," dedi, "işgali kaldıracamız."

Beklenen uzlaşma, birkaç gün sonra sağlandı. Üniversite rektörü ile öğrencilerin İşgal Konseyi sözcüsü radyoda Abdi İpekçi'nin yönettiği bir oturumda bir araya geldiler. Rektör, öğrencilerin isteklerinin kabul edilir olduğunu açıkladı. Ve işgal, bir şenlik havası içinde kaldırıldı.

Ancak bu barışçı hava uzun sürmedi. Temmuz ayında İstanbul Boğaz'ı açıklarında boy gösteren bir askerî filo ile her şey değişti. Amerikan 6. Filo'sunun Türkiye ziyareti adeta yangına benzin döktü. Türkiye tarihinin en sıcak yazı asıl şimdi başlıyordu.

17 Temmuz 1968 Çarşamba İstanbul

Yolumuz devrim yolu
Gelin kardaşlar gelin
Yurdumuza yankee dolmuş
Vurun kardaşlar vurun

68 gençliği Amerikan 6. Filo'sunu bu marşlar ve sloganlarla karşıladı. Zaten başından beri mitinglerin en önemli sloganı "Bağımsız Türkiye"ydi. Şimdi Amerika'ya karşı duyulan tepkinin somut bir simgesi vardı ve o da Dolmabahçe açıklarında demirlemiş duruyordu.

Karaya çıkacak Amerikan askerleri için İstanbul genelevi yine beyaza boyanarak hazırlanmıştı ama bu kez 6. Filo'yu çok farklı bir karşılama bekliyordu. Günlerdir üniversitelerde Amerikan aleyhtarı bildiriler basılıyor, duvarlar sloganlarla donatılıyordu. Eylemler denizcilerin üzerine zift ya da mürekkep atmakla sınırlıydı. Asıl büyük miting 17 Temmuz günü yapılacaktı. Ancak polis, bu mitingden önce bazı öğrenci liderlerini gözaltına aldı. Eylemin karargâhı sayılan üniversite yurdunu da sardı. Bu arada içerideki öğrenciler, bir polis şefini arkadaşlarına karşı rehin aldılar. Gerilim büyüdü ve günlerdir korkulan şey başa geldi.

Ergin Konuksever

Polis, Teknik Üniversite'ye hücum etti, içeri girdi. Bu arada artık önüne geleni copluyor, yerlerde sürüklüyor. Derken arkadaki yurdun içine kadar giriyorlar. O yurttaki boğuşma oluyor. Bu arada Vedat Demircioğlu camdan atılıyor dışarıya. Oradaki damın üzerinden sokağa düşüyor. Yerler böyle kan içinde kaldı. Hemen İlk Yardım Hastanesi'ne

götürdüler. Oradan alıp götürülene kadar zaten komadaydı. İki gün komada kaldıktan sonra Vedat Demircioğlu öldü.

İşte 68'i kana bulayan olay böyle gelişti. Vedat Demircioğlu, sonu 12 Mart'a varacak bir kanlı tırmanışın ilk kurbanıydı. O güne kadar karşılıklı bir özenle şiddetsiz sürdürülen eylemler aniden çığrından çıkıverdi. Öfke, bir anda bu olayların nedeni olarak görülen şeye, yani 6. Filo'ya döndü.

Binlerce genç, kızgın adımlarla Dolmabahçe rıhtımına doğru koşmaya başladı. Artık polis de çaresizdi. Kıyıdaki Amerikan askerleri birdenbire sel gibi akan öğrenci kitlesiyle karşı karşıya kalıverdiler.

Ergin Konuksever

Hiç unutmam, bir tanesinin sırtında kocaman bir golf takımı vardı. O da çocuklara selam verir gibi elini salladı. Öyle yapınca, ona daha çok sinirlendiler. Birisi sırtından uzun, deri kılıflı golf sopasını aldı, kafasına geçirdi. Sonra bir yumruk... Doğru denize... Ondan sonra bunların hepsi denize atıldı orada...

17 Temmuz direnişinin bilançosu bir ölü ve 40 yaralıydı. Ama daha da beteri sıradaydı. Ölen öğrencinin cenaze töreni tam bir savaşa dönüştü. Arkadaşlarının cenazesini alamayan gençler, sembolik bir tabutla üniversite önünde büyük bir gösteri yaptılar. Yine kortejin en başında Deniz Gezmiş yürüyordu. Törenden sonra öğrenciler vilayete yürümek isteyince kıyamet koptu. Cağaloğlu'nda polisle çok şiddetli bir çatışma yaşandı. Bu çatışma sağcı grupların da katılmasıyla çığrından çıktı. Olaylar ancak askerî birliklerin araya girmesiyle önlenebildi.

Ertesi gün *Milliyet*'te, Abdi İpekçi, olaylardan toplum polisini sorumlu tutacaktı. Gazetedeki yazısının sonunda ise şu satırlar vardı:

“Polis, olayların elebaşısı olduğu iddiasıyla Deniz Gezmiş adındaki öğrenciyi aramaktadır.”

Bülent Ecevit (CHP genel sekreteri)

Sanırım sağlı sollu bazı çevreler, o olaydan sonra gençliği hem etkisizleştirmek hem de birbirlerine kırdırıp kendi amaçları doğrultusunda kullanmak istediler. Ve sağlı sollu eylemler hızlanmaya başladı.

Mustafa Yalçiner

Gençlik içinde bu tür saldırıların bir silahlanma eğilimine yol açtığından söz etmek gerekir. Birincisi, gelişmekte olan öğrenci hareketini ezip dağıtmaya, bastırmaya yönelik bir sivil faşist örgütlenme ve onun saldırıları vardı. İkincisi de polisin bu tür saldırıları gençliği ve özellikle onun ileri unsurları kendini savunmaya itti. Savunmada başlıca aklı gelen şey de silahlanma eğilimi oldu. Oradan silahlanma başladı.

Aslında daha da tehlikeli bir gelişme, sağ cenahta hazırlanıyordu. Olayların en tırmandığı günlerde gazetelerde küçük bir haber gözlerden kaçmadı. Türkeş'in partisi CKMP'nin sözcüsü Rıfat Baykal partisinin, kamplarda gençlere komando eğitimi vereceğini açıklıyordu.

Alparslan Türkeş

Rıfat Bey kendisi İzmirli. Ege bölgesiyle meşgul olma görevini ona vermiştik. Orada Ege Üniversitesi'ndeki gençlerle ilgileniyordu. O sırada deniz kenarında geniş bir arazisi vardı. Orada yaz kampı kurmuş. Gençlere demiş ki: “Arzu ederseniz, burada denize girersiniz, spor yaparsınız.” Yaz kampında aynı zamanda bir okul olarak dersler verilir. Dokuz ışık anlatılır filan. Öyle bir teşebbüsü olmuş. O tabii sonra komando kampı filan şekline sokuldu.

Yakında patlayacak büyük savaşın karşı tarafı işte bu kamplarda yetiştiriliyordu. O yıllarda sayıları 50'ye varan bu komando kamplarından birine girip fotoğraf çeken gazeteci Ergin Konuksever, gözlerine inanamamıştı.

Ergin Konuksever

Çanakkale'de bir komando kampına gitmiştik. Orada yakın dövüş teknikleri, nasıl molotofkokteyli yapılacağı gibi şeyler öğretiliyordu. Kamp bittikten sonra da olayların içine giriliyordu tabii...

Böylece müthiş bir coşku ve demokratik bir ortamda başlayan 1968 yılı, kötü bir finalle noktalandı. Sokak, siyasete hâkim olmuştu. Başbakan Demirel, "Sokaklar yürümekle aşınmaz," dediyse de iş yürüyüşle kalmadı.

1969'a girilirken 68 kuşağı, ölülerini gömdü, yaralarını sarı, silahlarını kuşandı ve büyük kavga için sahneye çıktı.

Bundan sonra sadece şiddet ve silahlar konuşacaktı.

Sonu 12 Mart'a varacak bir kanlı dövüş işte böyle başladı...

6 Ocak 1969 Pazartesi Ankara

1969 yılının ilk eylem haberi ODTÜ'den geldi. ODTÜ gerçi Amerika tarafından finanse edilen bir üniversiteydi ama beklenenin aksine adeta Amerikan aleyhtarı hareketin öncüsü durumundaydı.

Üniversitenin, "Amerika defol!" sloganlarıyla çınladığı bir dönemde, Amerikan Elçiliği, hiç yapılmayacak bir şey yaptı ve

Türkiye'ye yeni gelen elçiyi, ODTÜ rektörünü ziyarete yolladı. Yeni elçi Commer zaten daha önce CIA'da çalıştığı ve Vietnam'dan sonra Türkiye'ye gönderildiği için, daha havaalanına indiği andan itibaren protestolarla karşılanmış bir diplomattı. Şimdi, adeta inadına, kaynayan bir cehennem kazanının içine dalıyordu. ODTÜ, "beklenmeyen misafir"ın ziyaretini çok çabuk haber aldı.

Mustafa Yalçiner (ODTÜ öğrencisi)

ODTÜ'de Rektörlük'ün önünde Commer'in arabasını gördüm. Elçiliğin arabasıydı. İnsanları Commer'in arabasının geldiğinden haberdar etmek üzere hızla yurtlara koştum. En fazla beş-altı dakika sürdü bu. Tekrar koşarak Rektörlük'ün önüne geldiğimde Commer'in arabası ters çevrilmişti ve yanıyordu.

Commer'in yanan Cadillac'ı, adeta Türkiye'deki Amerikan aleyhtarlığının sembolü oldu. Türk hükümeti yanan arabanın tazminatını ödedi. ODTÜ, Rektörlükçe kapatıldı. O gün bu eyleme imzasını atıp yanan arabanın önünde gururla resim çektiren öğrenciler ise okuldan atıldılar.

İşte o andan itibaren mücadele yasadışı bir zemine kaymaya başladı. Atılan öğrencilerle birlikte savaş da kampüs dışına çıktı.

Mustafa Yalçiner

Türkiye'de gençlik olarak sorunların çözümü için artık o güne kadar davranılardan farklı davranmak gerektiğine ilişkin bir görüş doğmaya başlamıştı. Bu, aynı zamanda sorunun salt gençlik sorunundan öte bir sorun olarak kavranması süreciydi. İktidar sorunu tartışılmaya başlanmıştı ve burada silahlanma fikri geliştiğinde, birinci olarak örgütlen-

menin, ikinci olarak da silah kullanmayı, silahlı çeşitli etkinliklerde bulunmayı öğrenme gibi bir ihtiyacın farkına varılmıştı. Filistin'e gitme düşüncesi bu temelde doğdu.

İşte sağdaki komando kamplarının karşısına solun seçeneği çıkmıştı: Filistin kampları... O yıllarda İsrail'e karşı gerilla yetiştiren Filistin kampları bir anda Türk öğrencilerle doluverdi. Doğu Şeria'daki bu kamplara ilk giden grubun içinde Deniz Gezmiş de vardı. Türk solu ilk silahlı eğitimini orada aldı ve mücadeleyi kırlara ve dağlara taşıyacak Türk Halk Kurtuluş Ordusu'nun temelleri de yine o kamplarda atıldı.

69 baharı yaklaşırken artık her iki tarafta vuruşan gençler silah kullanmayı öğrenmişlerdi. Öğrendiklerini uygulamak için de fazla beklemediler. İlk meydan savaşı kapıdaydı.

16 Şubat 1969 Pazar İstanbul

Tarihe Kanlı Pazar olarak geçen ünlü pazar günü zaten gerilim içinde başladı. Gerilimin gerekçesi yine Boğaz'da boy gösteren Amerikan 6. Filo'suydu. Bu kez gençler, yanlarına sendikaları ve meslek kuruluşlarını da alarak Taksim'de dev bir protesto mitingi düzenlemişlerdi. Sirkeci'den başlayan yürüyüşe katılanların sayısı 30 bini buluyordu. Dillerde hep bağımsızlık marşları vardı.

Ancak bu kez karşı taraf da örgütlüydü. Sağcı *Bugün* gazetesi günler öncesinden, "Cihad için hazır olun," diye yazmıştı. Bu çağrıya uyanlar da Dolmabahçe Camii önünde toplanmışlardı. Namazdan sonra çoğu çember sakallı ve bereli gençlerden

oluşan bu gruplar Taksim'e doğru çıkmaya başladılar. Göğüslerinde birbirlerini tanımaları için Türk bayrakları asılıydı. Elllerinde ise gazete kâğıtlarına sarılı sopa ve demir çubukları taşıyorlardı.

Aynı anda solcu gençlik ve işçi örgütleri de Gümüşsüyü Caddesi'nden Taksim'e girdiler. İşte korkulan düellonun vakti gelmişti.

Bir anda, "Allah için vurun!" sesleriyle sağcılar saldırıya geçtiler. Yürüyüş yapan topluluk panik içinde dağıldı. Atılan molo-tofkokteylleriyle ortalık dumana büründü. Ve toplum polisinin gözleri önünde öldürücü bir meydan muharebesi başladı. 10-15 kişilik gruplar aralarına aldıkları solcu gençleri kıyasıya dövüyorlardı. Bir süre sonra bıçakların da çekildiği ve meydanın kana bulandığı görüldü.

Olaylar yatıştırıldıktan sonra sağcı gruplar Taksim'de ikinci namazı kıldılar. "Cihad"ın bilançosu iki ölü, 114 yaralıydı. O günden sonra meydanlara yeni bir slogan hâkim oldu:

"Kana kan, intikam..."

3 Mayıs 1969 Cumartesi Ankara

Kanlı Pazar'dan sonra gericiilerin ikinci büyük saldırısı bir cenaze töreninde oldu. Ama bu kez hedefteki adam İsmet İnönü'ydü...

Cenaze, Yargıtay Başkanı İmran Öktem'indi. Öktem gericilere karşı yaptığı sert çıkışlarla tanınıyordu. Bu yüzden de irticanın hedefi durumundaydı. Cenazeden bir gün önce Milli Türk Talebe Birliği, Öktem'in dinsiz olduğunu bu yüzden cenaze namazının kılınmaması gerektiğini açıklamıştı. Nitekim Yargıtay

başkanının naaşı Maltepe Camii'ne getirildiğinde öğle namazından çıkan bir grup, "Allahsızın namazı kılınmaz!" diye bağırdı. Birden imamlar ortadan kayboldu. Ortam gerginleşmişti, İnönü cenazenin başında kalakalmıştı. Çevredekiler "namazın mezarlıkta kılınmasını" önerecek oldular, İnönü sinirlendi, "Namaz burada kılınacak. Kılınmadan gitmem," dedi. Sonunda namazı törene katılanlardan biri kıldırdı. Ama ne olduysa namaz çıkışında oldu. Gericı kalabalık cami kapısında bekliyordu. Korumalar İnönü'ye arka kapıdan çıkmayı teklif ettiler. Paşa, şiddetle reddetti ve inadına bekleyen gericı kalabalığın üzerine doğru yürüdü. Bir anda ortalık birbirine girdi. Sonunda Paşa'nın yanındaki bir tuğgeneral tabancasını çekip kalabalığa yöneltti ve CHP genel başkanı bu koruma altında dışarı çıkabildi. İnönü ertesi gün, yaşadığı bu dehşet dakikalarını "ikinci bir 31 Mart olayı" diye tanımlayacaktı.

Tabii tepkiler büyük oldu. Başta Yargıtay olmak üzere bütün hukuk kurumlarının mensupları, Hukuk Fakültesi öğretim üyeleri ve üniversiteli gençler Ankara'da büyük bir yürüyüş düzenlediler. Gericiliğe karşı bir dayanışma gösterisine dönüşen ve Anıtkabir'de biten bu yürüyüşte başı çekenlerden biri de o yılların genç hukuk asistanı Uğur Mumcu'ydu.

O yürüyüşte, o gün hiç dikkati çekmeyen ama yıllar sonra Türkiye'nin çok iyi tanıyacağı bir genç daha vardı.

Tapu Kadastro Meslek Lisesi'nde okuyan bu Urfalı gencin adı Abdullah Öcalan'dı. O yürüyüşü görene kadar, her gün düzenli namaz kılan muhafazakâr bir öğrenciydi. Ama o gün, coşkuyla yürüyenlerden etkilenmiş ve bir anda kendini yürüyüşçüler arasında buluvermişti. Yıllar sonra anılarını anlatırken bu olayı kendisi açısından bir "dönüşüm ânı" olarak tanımlayacaktı.

Apo, o günden sonra sol yayınlarla tanışacak, Siyasal'a girecek ve o yıllarda meydanlara çıkan "Doğu Mitingleri" nin de etkisiyle Kürt sorunuyla ilgilenmeye başlayacaktı. Böylece 1980'li ve 90'lı yıllarda Türkiye'nin en önemli gündem maddesi haline gelecek PKK terörü ve Kürt sorunu da 60'ların son basamağında filiz vermiş oluyordu.

Silahlanan sol ve sağ gruplar... Giderek yükselen toplumsal gerilim... Gerici saldırılar... Kürt sorununun sahneye çıkışı...

İşte 60'ların son virajı dönölürken Türkiye böyle bir manzarayla karşı karşıyaydı.

68'de öğrenci olayları başladığında gösterilen sağduyulu tavır korunamamış ve şiddetin üstüne şiddetle gidilerek olay bir kan davasına dönüştürölmüştü.

Sokaklar, böylesine dalgalanırken Meclis neredeyse tamamen devre dışıydı. Hükümet ise yıllardır baş edemediği bir af sorunuyla boğuşuyordu.

27 Mayıs'tan dokuz yıl sonra hâlâ Bayar ve arkadaşlarına siyasal hakları verilememiştı. Verilmeye yeltenildiğinde ise çok bildik bir marş hemen çalınmaya başlandı: "İhtilal geliyor..."

14 Mayıs 1969 Çarşamba Ankara

14 Mayıs Çarşamba günü İnönü'nün Pembe Köşk'ü çok önemli bir konuk için hazırlanıyordu. Heyecanla beklenen bu konuk, Celal Bayar'dı.

14 Mayıs, Celal Bayar'ın yaş günüydü.

Aynı zamanda Demokrat Parti'nin 1950'de iktidara gelişinin de yıldönümüydü.

Ama 1969 yılının 14 Mayıs'ın asıl özelliği unutulmaz bir zirvenin tarihi oluşuydu:

İnönü-Bayar zirvesinin...

DP'nin cumhurbaşkanı olan Bayar, önce Yassıada, ardından Kayseri'yi yaşadıktan sonra afla salıverilmiş ve evine çekilmişti. 27 Mayıs'ın üzerinden dokuz yıl geçmiş, bu arada DP'nin devamı olduğunu ilan eden AP, tek başına iktidara gelmişti ama Bayar ve arkadaşlarının siyasat yasağı hâlâ kaldırılamamıştı. Siyasi af,

anayasa değişikliği gerektiriyordu. Bunun için de CHP'nin desteği şarttı.

İşte tam bu kritik aşamada İnönü ani bir açıklama yaparak Bayar'la buluşacağını açıkladı ve herkesi şaşırttı. İsmet Paşa, eski yaraları sarmak istediğini söylüyor, "Böylece bir üzüntü devresi kapanacaktır," diyordu.

Bu açıklamayla adeta siyasal arenaya bir bomba düştü. Muhallifleri, Paşa'nın bunu AP'yi zor durumda bırakmak için yaptığını söylediler. CHP grubu ayağa kalktı. Ama İnönü, grubunu ikna etti. Kürsüye çıktı ve, "Kuyuya düşmüş birisini kuyudan çıkaracağım. Asla kararımdan dönmem," dedi.

Böylece Paşa'nın siyasal manevrasının adı konmuş oldu:

"Kuyudan adam kurtarma operasyonu..."

İşin asıl ilginci İnönü'nün zamanlamasıydı. Paşa, Bayar'a tam da af teklifinin Meclis'te görüşüleceği günün akşamına randevu vermişti. Gündüz, AP'nin teklifine destek vererek, Bayar'ın zincirlerini çözecek, akşam da evde kutlamasını yapacaktı.

Başbakan Demirel de durumdan memnun görünüyordu. Bu tarihî oturumdan hemen önce Meclis Başkanı Bozbeyli ile görüşürken oldukça keyifliydi.

Ferruh Bozbeyli (TBMM başkanı)

Keyifliydi çünkü İsmet Paşa affa taraftar olduğunu ilan etmişti. "Artık çıkacak," diye düşündü. Dizime vurdu. "Hani," dedi, "büyük gazinolarda assolist sahneye gelmeden evvel bir adam sahneye gelip, 'Alkışlarınızla filanca şarkıcı geliyor,' diyor ya, şimdi sen de kürsüye çıkacaksın, 'Şimdi alkışlarınızla anayasa değişikliği geliyor,' diyeceksin, pat diye çıkacaksın. İş bu hale geldi," dedi. Yani böyle neşeliydi.

Ancak bu neşe uzun sürmedi. Oturum başladıktan kısa bir süre sonra bir görevli, Meclis Başkanı Ferruh Bozbeyli'nin yanına çıkıp kulağına garip bir haber fısıldadı.

Ferruh Bozbeyli

Dedi ki: "Efendim, size önemli bir haber vereceğim. Faruk Gürler telefon etti. İsmet Paşa'nın konuşmasının bir özetini istedi. Ben de verdim. Haberinizi olsun," dedi. Ben de bir not halinde durumu Süleyman Demirel'e bildirdim. O da notu okudu, cebine koydu.

Başbakan Demirel'in cebindeki not, aslında yaklaşan bir felaketin habercisiydi. Çünkü Meclis, Demokratların siyasi affını görüşürken aynı dakikalarda ordunun komuta kademesi de Genelkurmay'da toplantıdaydı. Toplantının ev sahibi, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç'tı. Daha iki ay önce bu görevi Orgeneral Cemal Tural'dan törenle devralmıştı.

Tağmaç'ın sağ kolu ise Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Faruk Gürler'di. İşte İnönü'nün konuşmasını Meclis'ten Gürler istiyordu.

Kamuoyu bu iki komutanın adlarını daha çok işitecekti. Ama o an için yolladıkları bir haber Meclis Başkanı Bozbeyli'ye riyasette soğuk terler döktürmeye yetmişti. Daha bunun şoku geçmeden ikinci haber geldi.

Ferruh Bozbeyli

Aradan yarım saat geçti. Bizim özel kalem müdürü geldi yukarıdan ve arkamdan bana dedi ki: "Beyefendi, Cumhurbaşkanı Sunay telefon etti. Sizi yarın saat 10.00'da Köşk'te bekliyor."

Yükseklerde çok önemli bir şeyler döndüğü belliydi Ama Bozbeyli bir şey yokmuş gibi devam etti. Akşam olup görüşmeler bitince de anayasa değişikliğini oyladı ve kabul edildiğini açıkladı. Şimdi teklif Senato'dan da geçerse Bayar ve arkadaşları siyaset yapabileceklerdi.

İşte Türk siyasal yaşamının 80'lik iki devi o akşam bu ortamda buluştular. Bütün ülkenin gözü bu "Pembe Köşk" zirve-

sindeydi. Dile kolay, çeyrek asırlık bir buzdağı eriyecek, eski düşmanlar dost olacaktı. Atatürk'ten bu yana ayrı kulvarlarda kendi çizgilerinde koşan bu iki yaşlı adam şimdi son dönemece el ele giriyorlardı.

Ali İhsan Göğüş

İsmet Paşa çok duygulandı. Çıktıktan sonra, bana, "Sayın Bayar'ı yorgun gördüm. Tabii kolay değil çektiğı çileler," dedi.

İnönü, Bayar'ı uğurlarken eski bir kinin küllendiğini ve Bayar'ın hakları için oy vererek üzerine düşeni yaptığını düşünüyordu.

Ancak yanıliyordu.

Gerçi o üzerine düşeni yapmıştı ama Bayar, zaferi kutlamakta acele ediyordu.

Tanrıların gazabı hesaba katılmamıştı.

15 Mayıs 1969 Perşembe Ankara

Çankaya Köşkü yine hareketli günlerden birine hazırlanıyordu. Sabah saat 09.00'da Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç, Köşk'e çıktı ve Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'la görüştü. Kapıdan çıkışta gazetecilere orduya politika giremeyeceğı söylendi. Oysa içeride konuşulan sadece politikaydı.

Tağmaç'ın hemen ardından saat 10.00'da Köşk'e Meclis Başkanı Ferruh Bozbeyli geldi. Ve Sunay, ordunun mesajını hiç ağzında gevelemeden söyledi.

Ferruh Bozbeyli

"Dün akşam," dedi, "ordunun yüksek kademesindeki bütün subaylar Ordu Yardımlaşma Kurumu'nun bir toplantısı görüntüsü vererek genelkurmay başkanının başkanlığında bir araya gelmişler," dedi. "Ve bunlar bu Af Kanunu'na karşılar," dedi. "Bu Af Kanunu çıkmayacak, diyorlar," dedi.

İşte yine af konusunda ordu devreye girmiş ve yine Genelkurmay restini çekmişti. Şimdi yine siviller toplanacak ve bu resti görüp görmemeye karar vereceklerdi. Bozbeyli hızla Meclis'e koşup haberi Demirel'e yetiştirdi ve AP'nin kurmayları değerlendirme toplantısı için bir odaya çekildiler.

Sadettin Bilgiç (AP milletvekili)

Dediler ki: "Askerden ilk reaksiyonu gördük. Bunun ikinci oylamasının yapılarak, kanunun Meclis'ten geçmesi istenmiyor." Kendi aramızda onu konuştuk. "Bu mümkün değildir. Eğer bu yapılır ve kanun Meclis'ten geçmezse bizim millete söyleyecek sözümüz kalmaz. Bunun hiç olmazsa Meclis'te ikinci oylamasını da yapalım, sonra da kanun Senato'nun gündeminde kalsın seçime kadar. Seçimde milli irade bizim lehimize tecelli ederse kimsenin bir diyeceği kalmaz. Bu kanun çıkar," dedik.

Bu, Orgeneral Tağmaç'ın Demirel'le karşılaşmasının ilk runduydu. Ve Tağmaç'ın sert çıkışı karşısında Demirel gerilemeye mecbur olmuştu. Bir gün sonra, ordu, demek istediğini daha da net söyleyecekti.

16 Mayıs 1969 Cuma Ankara

Ankara'da gün, caddelerde silahlı askerlerin ayak sesleriyle başladı. Ankara Merkez Komutanlığı alarm vermişti. Milli savunma bakanı bunun "NATO tatbikatı gereği" olduğunu söyledi. Herkes inanmış göründü.

Oysa alarmın gerekçesi olan konu o saatlerde Çankaya Köşkü'nde görüşülüyordu. Sunay, Köşk'te askerlerle AP'li Savunma Bakanı Ahmet Topaloğlu'nu ve CHP kurmaylarını bir araya getirmişti. Komutanlar, taleplerini bir kez de onlara söylediler. Topaloğlu'ndan, konuyu Demirel'e iletmesini istediler. Demirel, haberi evinde milli savunma bakanından aldı.

İnönü ise, aradan çekilmeyi tercih etti ve bir demecş vererek, "hükümet ordu ilişkilerine karışmayacağını" açıkladı.

Metin Toker

Ben o günlerde bir düğünde çoğu ahababım olan büyük komutanlarla görüştüm. Hepsi Bayar'ın kuyudan çıkarılması operasyonundan dolayı İsmet Paşa'ya ateş püskürüyorlardı. 27 Mayıs'ı İnönü ile kendilerinin ortak eseri sayıyorlardı ve İsmet Paşa'nın o devrin başlıca sorumlusunu kurtarmak istemesini, kendi sırtlarına bıçak saplamak olarak görüyorlardı. Hatta bir tanesi, "Canım, şimdi bunun sırası mıydı? Biz bunu altlarımıza nasıl anlatacağız?" dedi. Gece eve döndüğümde bu konuşmayı İsmet Paşa'ya naklettim. İsmet Paşa dedi ki: "İşte mesele bu..."

İnönü, askerlerin kendisine duyduğu tepkiyi 19 Mayıs törenlerinde açıkça hissetti, ilk kez komutanlar, Paşa'ya sırtlarını döndüler. O gün İnönü ile selamlaşmayan Sunay, bayram mesajında açıkça anayasa değişikliğine karşı olduğunu ilan etti.

İnönü'nün tepkisi ertesi gün geldi. İsmet Paşa, bir gece yarısı Köşk'e bir mektup göndererek "affın çıkarılmaması için günlerdir Köşk'ün ve komutanların kendisine baskı yaptığını" hatırlattı ve bu konuda doğru adresin başbakan olduğunu söyledi. Sonra asıl darbeyi vurdu:

"Senato'dan affın çıkmasında ısrar edeceğiz."

İnönü, orduyla arasındaki gemileri yakmıştı. Üstelik bunu yaparken Demirel'i askerlerle baş başa bırakmıştı.

Başbakan hayatının en zor kararlarından biriyle karşı karşıyaydı. Bir yanda eski kader arkadaşlarının affı, öte yanda kıpırdanan bir ordu...

İşte Cumhurbaşkanı Sunay'ın çağrısını tam bu aşamada aldı ve 20 Mayıs sabahı hemen Köşk'e çıktı.

Süleyman Demirel

Sunay bana dedi ki: "İki gündür uyumuyorum. Bak gözlerime kan çanağı gibi. Genelkurmay karargâhı fevkalade ayakta." Memduh Tağmaç geldi: "Altımı zapt edemiyorum," dedi. Ben tabii şunu yapabilirdim: "Biz bu kanunu çıkaracağız." Ondan sonra ya bir şey olur ya bir şey olmazdı. Bir şey olmayabilirdi. Ama o riski almadım. Açık söyleyeyim almadım. Çünkü bu, sekiz sene evvel idam edilmiş bir başbakan ve bakanlarla, çözmeye çalıştığım çok büyük bir olay var. Parlamente'ye yeniden güç kazandıracağım. Parlamente'yi yeniden birtakım güçlerle karşı karşıya bırakmak yerine bu işin sindire sindire götürülmesine taraftar oldum.

Devletin en üst mevkisindeki cumhurbaşkanı, bir başbakana, asker'in ihtilal yapacağını haber veriyordu. Demirel, hemen Başbakanlık'a geldi ve apar topar kabinesini topladı.

Süleyman Demirel

Topladım Bakanlar Kurulu'nu. Ahmet Topaloğlu, milli savunma bakanı. Ona dedim ki: "Böyle bir durum var. Söyle bakalım Bakanlar Kurulu'na bu durumdan ne çıkarıyorsun." "Ortalık fevkalade rahatsız," dedi. Sonra içişleri bakanı olarak Faruk Sükan'a sordum. "Doktor sen ne diyorsun?" "İhtilal olur," dedi. Şimdi biz hükümetiz. Ordunun başındaki genelkurmay başkanı, "Altımı tutamıyorum," diyor, "Allah aşkına etmeyin, eylemeyin, memleket fenaliğe gidiyor," diyor. Bu durumda Türkiye'nin bütün sorumluluğunu taşıyan adam ne yapacak? O benim. Ben ne yapacağım? 15 dakika sonra çıkıp, "Koyver gitsin," diyeceğim. O zaman ülke ya ihtilale gidecek veyahut başka türlü huzursuzluklara gidecek.

Nihayet Meclis 21 Mayıs günü toplandı. Demirel o gün grubunda yaşamının en zor konuşmalarından birini yaptı. Silahlı Kuvvetler'in devrede olduğunu anlattı: "Siyasi hakları vermek vazifemiz de orduyu rencide ettirmemek vazifemiz değil mi?" diye sordu. Ve nihayet teklifin komisyona iadesini isteyerek restini çekti

"Aksi halde çekilirim. Başka çare yok."

Süleyman Demirel

Metin Tokoğlu, Senato başkan vekili. Çağırdım geldi. "Sen celseye çıkacaksın." "Evet." Zaten Meclis de seçim dolayısıyla tatile girecek. Bu kanun bugün geç girecek. Ona göre ayarla kendini." Tokoğlu kürsüye çıktı. Zaman dolduruyor. Aşağıdan dünyanın hakaretini ediyorlar. Ve kanun çıkmadı.

Ve o gün Senato'da AP'nin verdiği DP'lilere af teklifi, yine AP'lilerin oylarıyla geri çekildi. Meclis, tarihinde ilk kez mayıs ayında tatile sokuldu ve Bayar'ın affı meselesi seçime kadar rafa kaldırıldı. Sorun çözüldü mü? Elbette hayır...

Hükümet ile Genelkurmay arasındaki bir gizli savaş böylece başlamış oluyordu, “ihtilal” sözcüğü yeniden Türk siyasetinin gündemine gelip yerleşmişti.

Ancak Türkiye’yi asıl sarsacak gelişmenin tohumları, bazı gizli karargâhların, karanlık toplantı salonlarında atılıyordu.

Asker kıpırdanıyordu.

Ve “cuntaların dansı” başlamak üzereydi...

YIL: 21, SAYI: 8104

**BUGÜN
12
SAYFA
50
KURUS**

Milliy

Halk Gazetesi

DİSK, Sendikalar Kanunu'na karşı direnişe geçti

İŞÇİLER ANKARA

nyla ilgili demirde De-
di, «Kürasuluhan
güldürün hakından
ik, bunun da hakkın-
geleceğiz.» dedi.

ASFALTINI KESTİ

Süngülü asker ve tank barikatını aşan işçiler, tankları da aralarına alıp yürüşe devam ettiler

İŞKİYE Devrimci İleri Sendikası Kandıracıoğlu (İSKİS) başı İsmail Güler yeri protesto için diğer işçilerle birlikte işyeri kapılarına kilit vurdu. İşyeri kapılarının açılması için polisler çağırıldı. İşçiler, yarı yarıya kırılacak kadar zorlukla kapıları açtılar. İşçiler ve polisler arasında tartışmalar yaşandı. İşçiler, işyeri kapılarının açılması için polisleri zorladılar. İşçiler, işyeri kapılarının açılması için polisleri zorladılar. İşçiler, işyeri kapılarının açılması için polisleri zorladılar.

Sekizinci bölüm

CUNTA

Artık 1960'lı yıllara veda ediyoruz. 60'lar 27 Mayıs'la olaylı başlamıştı. Başladığı gibi olaylı bitti. 70'lere miras olarak, tırmanan şiddet eylemleri, öğrenci olayları ve müdahale söylentileri kaldı. Başbakan Demirel, bir yandan sokaktaki yangını söndürmeye, bir yandan da giderek huzursuzlanan orduyu yatıştırmaya çalışıyordu.

Ekim 1969 seçimlerine bu hava içinde gidildi ve sandıktan yine Adalet Partisi çıktı. 27 Mayıs, DP iktidarını devirerek gelmiş ama 60'tan bu yana yapılan üç seçimin üçünden de DP'nin devamı olduğunu ilan eden AP başarıyla çıkmıştı. Demirel, yeni bir dönem için kolları sıvamak üzereydi. Artık kimsenin kendisini durduramayacağını düşünüyordu. Yanlıyordu.

Zaferden başı dönerken Caesar'ın hatasına düştü.

Brutus'u unuttu.

11 Şubat 1970 Çarşamba Ankara

O gün Demirel'in yaşamının en zor günlerinden biriydi. Meclis'te bütçe oylaması vardı. Gerçi hükümet kurulalı henüz üç buçuk ay olmuştu ama başbakanın başı dertteydi. Açıkladığı hükümeti beğenmeyen parti içi muhalefet, isyan bayrağını açmıştı. Kabineye giremeyenler "dosyalı muhalefet" başlatmışlardı. Gazeteler birdenbire Demirel aleyhine haberlerle doluvermişti.

Önce başbakanın kardeşi Hacı Ali Demirel'in Ziraat Bankası'ndan usulsüz kredi aldığı iddiası ortaya atıldı. Ardından daha da çirkin bir üslupla Nazmiye Demirel'in adı, kunduracısının ölümü olayına bulaştırıldı.

Demirel kızmış, yıkılmış ve evine kapanmıştı. Cuntacı askerler ve CHP muhalefeti yetmezmiş gibi şimdi bir de basın-dan ve daha önemlisi parti içinden darbe yiyordu. Ocak ortasında 72 AP'li parlamenter genel başkanlarına bir muhtıra verdiler. Muhtıra metninde en önemli imza Demirel'in en güçlü rakibi Sadettin Bilgiç'e aitti.

Sadettin Bilgiç (AP Genel İdare Kurulu üyesi)

Bu metin öyle kırıcı falan değildi. Yapılan yanlışların tashihini ve parti-de organların çalıştırılmasını istiyordu. Sayın Demirel, "Muhtıracılarla çalışmam ve görüşmem," dedi. Ve etrafındakiler, Demirel adına devamlı surette, "İp inceldiği yerden kopsun," demeye başladılar.

Ve ip, 11 Şubat günü inceldiği yerden gerçekten koptu. Meclis bütçe oylaması için toplanırken, AP'de muhalefet, kılıcını çekmiş, dövüşe hazırlanmıştı. Demirel, oylamadan önce kötü haberi aldı. Ama inanamadı.

Süleyman Demirel

Bana geldiler, dediler ki: "Bir kısım arkadaşlar kırmızı oy verecek." "Yahu olur mu öyle şey?" dedim. "İki ay oldu, meydanlardan geldik. Bu meydanlarda Halk Partisi'ne demediğimiz lafı bırakmadık. Ondan sonra şimdi Halk Partisi'yle benim arkadaşlarım, hele partinin önde gelen kimseleri bir araya gelip de kırmızı oy vermez. Olmaz böyle şey," dedim. İhtimal vermedim. Son dakikada birtakım kimseleri çağırdım. Geldiler. Baktım yüzleri çok ekşi. Herkesle tek tek konuşma imkânı da yok. İndim aşağı oylamaya.

Genel Kurul kaynayan bir kazan gibiydi. Ne olacağını kimse bilemiyordu. Oturumu yöneten Ferruh Bozbeyli ilk oy için bir AP'linin ismini okuduğunda herkes nefesini tutmuş bekliyordu.

Ferruh Bozbeyli

İlk kişiye soru soruyorum ben, "Oyunuz nedir," diye, 'Ret' dedi. Bütün Adalet Partili milletvekilleri onu dövmek için üstüne yüklendiler. O sırada ben, biraz da sert bir hareketle, "Hiç kimse verdiği oydan

dolayı suçlanamaz. Yassıada mahkemeleri dünde kaldı. Lütfen kimse kimsenin oyuna müdahale etmesin. Herkes yerine otursun. İsteyen istediği oyu verebilir," dedim.

Ve yuhalamalar, küfürler arasında süren oylama sonunda tam 41 AP'li milletvekili kendi hükümetinin bütçesine kırmızı oy verdi. Hükümet devrilmişti. Başbakan Demirel adeta, kendi silahından çıkan 41 kurşunla vurulmuştu.

Süleyman Demirel

Hakikaten benim arkadaşlarım Halk Partisi'yle beraber şakır şakır oy kullandılar. Hani zaman zaman sorarlar, "En sıkıldığın zaman nedir?" filan diye. Ben bulup çıkaramam onu hemen. Ama o an gözlerim karardı. O Meclis'in kubbesi uçtu. Kubbeyi filan göremiyorum yani. "Yahu ne biçim iş bu," dedim. Neyse kalktım, "Bu da geçer yahu," dedim kendi içimden. "Demek ki bu çeşit şeylerle karşılaşılabilir. Önemli olan kendini kaybetme. Bunu da aşarsın," diye kendi kendime konuşuyorum. Neyse gittik. Grup toplantısı yaptık. Arkadaşlarımız çok bozuktu. Ben işi şakaya vurdum. Dedim ki: "Bu iktidardır. Nasıl gelersen, öyle gidersin. Biz de İsmet Paşa'yı kırmızı oyla düşürmüştük bir bütçe oylamasında. Bilahare biz de kırmızı oyla gidiyoruz."

Ve Demirel, bir kez daha şapkasını alıp Başbakanlık merdivenlerini indi. İstifası cebindeydi.

Cumhurbaşkanı Sunay, o gün hükümeti kurma görevini yeniden kendisine verdi. Yeni Demirel hükümeti üç haftada kurulabildi. Bu süre içinde Bilgiç ve isyancı arkadaşları partiden uzaklaştırıldı. AP çatırdadı. Ayrılanlar Bozbeyli başkanlığında Demokratik Parti'yi kurdular.

"Brutus krizi" hasarlı da olsa atlatılmıştı. Ama daha kötüsü sıradaydı. 1970 yazı, Demirel hükümetinin son ve en kötü yazı olacaktı.

15 Haziran 1970 Pazartesi İstanbul

Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'na mensup işçiler 15 Haziran Pazartesi sabahı yürüyüşe geçtiklerinde kimse bunun Türkiye tarihinin en büyük işçi eylemi olacağını tahmin etmiyordu. Eylemin nedeni hükümetin yeni Sendikalar Yasası'ydı. Meclis'ten geçen yasa DİSK'in faaliyetini sınırlıyordu. İşçiler, yasanın yürürlüğe girmesini engellemeye çalışıyordu. Ellerinde sopalar ve bayraklarla Ankara Asfaltı'ndan yürüyüşe geçtiler. Kısa zamanda İstanbul ve Kocaeli'nde yollara dökülen göstericilerin sayısı 70 bine ulaştı. Trafik durduruldu, bazı işyerleri tahrip edildi. 10 saatlik yürüyüş bittiğinde öfke dinmemişti. Asıl randevu ertesi gündü.

16 Haziran sabahı gösterici sayısı daha da büyümüştü. Üstelik bu kez askerî birlikler bazı kritik noktalara barikatlar kurmuşlardı. İşçilerin birleşmesini önlemek için Galata ve Unkapanı köprüleri açılmış, şehir hatları vapurları iskelelere bağlanmışlardı. Şehir, patlamaya hazır bir bomba gibiydi.

İşçilere artık DİSK de hâkim değildi. Kızgın bir kitle, polis barikatlarını yara yara, çığ gibi büyüyerek Bağdat Caddesi'nden Kadıköy'e akıyordu. "Hükümet istifa!" diye bağıyorlardı. Az sonra Kızıltoprak civarında bir yarbay, elinde megafonla işçilere dağılmalarını söyledi. Kimse duyacak halde değildi. Bunun üzerine "Süngü tak!" emri verildi. Bir anda işçilerin barikata ulaşmasıyla ortalık savaş alanına döndü ve silah sesleri duyuldu. Dipçikler inerken, coplar kalkıyor, havada kurşunlar uçuşuyordu.

Korkulan başa gelmişti.

Kızgın işçiler, Kadıköy'de Kaymakamlık binasını ateşe verirken aynı sıralarda Cağaloğlu'nda da vilayet binası askerî birlikler ve tanklar tarafından çevrelenmişti. Akşam olduğunda geride biri polis dört ölü ve 100'ü aşkın yaralı kalmıştı. 150 kişi

tutuklandı. Tanklar İstanbul sokaklarına hâkim oldu. Ve Demirel, istemeye istemeye sıkıyönetim ilan etti.

İşte aynen 27 Mayıs öncesinde olduğu gibi yine asker sıkıyönetimle iktidara ortak oluyordu.

Yollar, yürümekle aşınmaya başlamıştı.

21 Temmuz 1970 Perşembe Washington

Türkiye, tarihinin en sıcak yazını yaşarken, binlerce kilometre uzaktaki Amerikan Kongresi'nde de Demirel hükümeti için cehennem kazanları kaynatılıyordu. Konu haşhaştı.

Amerikan adalet bakanı, 21 Temmuz günü kongrede son derece ağır bir konuşma yaparak Amerikan gençliğini zehirleyen uyuşturucunun yüzde 80'inin Türkiye'den geldiğini öne sürdü ve, "Türkiye önlem almazsa cezalandırılmalıdır," dedi.

Bu, açık bir işaretti.

Başkan Nixon bütün siyasi geleceğini, uyuşturucuyla savaşla bağlamıştı. Bunun için ne gerekirse yapılacaktı. İlk yapılacak şey ise baskıydı. Nixon'ın bir temsilcisi o günlerde apar topar Başbakan Demirel'in kapısını çaldı.

Süleyman Demirel

Gayet yüksek seviyeli birisi geldi. "Yasaklayın," diyor. Ona dedim ki: "Biz bu afyonu yasaklamalıyız. Biz bunu yasaklarsak sizin gençliğinizi zehirleyen Türkiye olduğunu kabullenmiş oluruz. Halbuki Türkiye'de 120 ton afyon yetişiyor. Bu, sizin gençliğe bir hafta yetmez. Sizi zehirleyen başka yerler. Bizi suçlamayın. Ama ben ne yaparım, bunu kontrol altına alırım. Ekim sahalarını daraltırım. Ama afyonun kalesi olan,

ismini afyondan alan bir şehrin bulunduğu bir Türkiye'de ben afyonu yasaklayamam.

Türkiye zaten 21 şehirde afyon ekimi yapılırken bunu dörde kadar indirmişti. Ancak, "Amerika istiyor," diye 3 milyon dolarlık afyon ihracatından vazgeçip binlerce çiftçisini işsiz bırakamazdı.

Tabii bu yanıt Washington'ın hiç hoşuna gitmedi. Demirel, Beyaz Saray'da "istenmeyen adam" ilan edildi. Beş yıl önce Demirel için Ankara'da kulis yapanlar, şimdi esrar yüzünden "esrarengiz" faaliyetlere girişiyorlardı. Ne yapıp edilmeli ve hükümet ikna edilmeliydi.

Ya da ikna olacak bir hükümet gelmeliydi.

10 Ağustos 1970 Çarşamba Ankara

1970'in o sıcak yazının son darbesi de devalüasyonla geldi. Türkiye savaştan sonra 1958 ve 1960'ta iki kez devalüasyon görmüş ve bunları 27 Mayıs müdahalesi izlemişti. Şimdi 10 yıl sonra yine ülkenin dış ticareti tıkanmış ve Demirel hükümeti de devalüasyona mecbur kalmıştı.

"Acı ilaç" ertesi gün, gazete manşetlerindeydi. Türk lirası yüzde 66 oranında değer yitirmiş ve 1 dolar, 9 liradan 15 liraya çıkarılmıştı. Aynı kararlarla şeker ve benzin de zamlanıyordu. Birkaç gün içinde zamlar çığ gibi yağmaya başladı.

Türkiye 1970 sonbaharına işte bu kara tabloyla girdi: Artan pahalılık, ayaklanan işçiler, boykottaki öğrenciler, askere davetiye çıkaranlar... Kısacası bir askerî müdahalenin bütün koşulları hazırды. Bütün bu olaylar hemen kışlalarda yankı bulmuş ve subay-

lar toplantılarına başlamışlardı. "Nedir bu ülkenin hali" sorusuyla başlayan tartışmalar yaygınlaşıyor ve gruplar çoğalıyordu.

Demirel bunu sezmiş gibi bir basın toplantısı yaptı ve öfke dolu bir sesle herkesi kuşkulandıran şu sözleri söyledi:

Türk Silahlı Kuvvetleri'ni idareyi devralmaya davet edenlere şunu sorarız: O zaman yurt savunmasını kim yapacaktı? Türk Silahlı Kuvvetleri'nin cumhuriyetin ve rejimin bekçiliği ve yurdun iç ve dış tehlikelere karşı savunulması görevlerini bırakıp memleket idaresini ele alması halinde, bizatihi korumakla mükellef oldukları rejim; cumhuriyet ne hale gelir? Kim bu oyuna gelecek?

Süleyman Demirel

Niye geliyor anlamıyorum ki? Yani Türkiye'de her şey normal. Parlamontosu açık. Çalışıyor. Keyfi idare diye bir şey yok. Kalkınma bütün hızıyla sürüyor. Ve Türkiye'nin her türlü ihtiyacı karşılanıyor. Tarlası ekili Türkiye 100 bin traktör satıyor. Senede 100 bin traktörü köylü alıyor. Ne, neye geliyor yani? Onu anlamıyorum.

Başbakanın anlamadığı şey, başına gelmek üzereydi. O hafta *Washington Post* gazetesi, "Ordu huzursuz. Demirel'in günleri sayılı," diye yazdı. Müdahale için geriye sayma başlamıştı. Üstelik başbakan, olup biten her şeyi biliyor ama kımıldayamıyordu. Darbecilerin, cuntacıların her hareketinden ânında haberdar oluyor, MİT raporlarıyla gelişmeleri günü gününe izliyor ama bir şey yapamıyordu. Sanki eli kolu bağlanmıştı. Artık her yerde ihtilal konuşuluyor ve dipten gelen bu dalga ülkeyi adeta koşar adımlarla 12 Mart sabahına doğru sürüklüyordu.

30 Ağustos 1970 Salı Ankara

30 Ağustos günü Kara Kuvvetleri Komutanlığı önünde görkemli bir tören vardı. Karacı generaller heyecanla yeni komutanları Orgeneral Faruk Gürler'i bekliyorlardı.

Kara Kuvvetleri Komutanlığı, o günlerde Cumhurbaşkanlığı'na giden yolun ilk basamağı gibi görüldüğü için çok önemliydi. Ve yakın çevresinde hırslı, parlak bir general olarak bilinen Gürler, şimdi bu koltuğa yerleşiyordu.

Bu atama, ülkede aylardır müdahale hazırlığı yapan cun-tacılar da sevinç yarattı. Çünkü Gürler "çengel atılan" komutanlardan biriydi. Konya'da 2. Ordu'dayken bir gün CHP Konya Milletvekili Fakih Özfakih ziyaretine gelmiş ve her komutanı etkileyebilecek o sihirli cümleleri söylemişti.

Fakih Özfakih (CHP milletvekili)

"Vatan parçalanıyor... Sokakta evlatlar ölüyor, siz burada bakıyorsunuz. Bildiğiniz, bizim aklımıza gelmeyen bir çare peşinde misiniz? Var mı böyle bir çareniz? Yoksa böyle seyirci kalacak mısınız," diye sohbetlerde bazen iğneleyici, bazen ayıplayıcı konuşmalar yapmıştım. Ordunun mutlaka devreye girmesinde fayda mülahaza ediyorduk. Zaten kanun da buna müsaitti. "Hem emsali de var," dedik.

Bu teşvikler, zaten gidişattan memnun olmayan Gürler'i etkiliyordu. Böylece sivil gruplarla küçük toplantılar başladı. Bazı eski Milli Birlikçilerin de katıldığı bu toplantılardan birinde Milli Savunma Bakanlığı Hukuk Müşaviri Emin Değer, Gürler'i yoklamak için bir soru sordu.

Emin Değer (Milli Savunma Bakanlığı hukuk müşaviri)

"Paşam ben genç bir subayım. Ülkenin gidişatını beğenmiyorum. Yanılmış olabilirim. Ama sizin bunca deneyiminiz var. Deneyiminizle, bilginizle, kültürünüzle beni önce bir kardeş olarak kabul edin, bir ağabey olsanız bana o hareketin içinde olmayı önerir miydiniz, önermez miydiniz," diye sordum. Bu, gayet sempatik bir bakışla, "Önerirdim," dedi, "bu iş böyle gitmez," dedi.

Fakih Özfakih

Niye başkasına açmadık da ona açtık? Çünkü o, buna müsaitti. Yani Türkiye'nin bir numaralı adamı olmak hevesindeydi.

Böylece ihtilal için aranan lider bulunmuş oldu: O liderin adı Orgeneral Faruk Gürler'di. Ordu içinde sevilen bir generaldi. Politikaya ilgili, çevresinin telkinlerine açık ama temkinliydi. Demirel, Gürler'in siyasete ilgisini bildiği halde, hem de sırada bir başka general varken, Kara Kuvvetleri'ne Gürler'i atamış ve böylece kendi sonunu hazırlamıştı.

Bundan böyle bütün ihtilal hesapları bu isim etrafında dönecekti.

Celil Gürkan (Kara Kuvvetleri plan prensipler başkanı)

Orgeneral Gürler'in Türk Silahlı Kuvvetleri içindeki popülaritesi bir hayli yüksekti. O kadar ki Silahlı Kuvvetler içinde yapılan o hazırlık çalışmaları sırasında şu veya bu kişiye, o zamanki deyiimiyle "çengel atılarak" bu hazırlık çalışmalarına katılmasını temin yolunda yetkililer bir subaya yaklaşıp da üstü kapalı veya açık bir davette bulundu mu, ilk aldığı cevap şu oluyordu: "Bu işin içinde Gürler var mı, yok mu? Gürler varsa varım, Gürler yoksa, ben de yokum." Bu denli popüler bir komutan durumundaydı.

Gürler'in atanmasıyla ülkeyi 12 Mart'a götürecek komuta kademesi de tamamlanmış oluyordu

Ordunun bir numarası Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç'tı. Disiplinli ve sert bir asker olarak tanınıyordu. Askerin politikaya bulaşmasına karşıydı. Ülkedeki sorunların, anayasayla gelen özgürlüklerden kaynaklandığı görüşündeydi. Ama ordunun yönetime el koyması konusunda yapılan baskılara son âna kadar direnmeye kararlıydı. Bu kararlılığını da daha 1970 Eylül'ünde Tümgeneral Celil Gürkan'a gayet net şekilde belirtmişti.

Celil Gürkan

Tağmaç beni oldukça sıcak kabul edip çay ikram etti ve hemen âdeti olduğu üzere ayrıntıya girmeden, benim de beklediğim konuya girdi: "Gürkan, bir süredir bazı haberler alıyorum. Orduda gizli çalışmalar, cuntalar varmış. Evvela şunu söyleyeyim. Ben memleketin iyiye gitmediğini ve bu tertipte gitmeyeceğini biliyorum. Bütün bu kötülüklerin ve dertlerin başı da bugünkü politikacılarıdır. Ben şimdiye kadar, bunların arasında memleket sevenine rastlamadım. Deyim yerindeyse onların hepsi hain. Oluşturdıkları Meclis'ten de hayır yok. Ben de biliyorum bunu. Karar versem, fazla değil, yedi dakika içinde Meclis'in kapısına kilidi asarım. İş kilit asmakla bitse ne âlâ. Ama ertesi gün bu devleti kim idare edecek?"

Ama komuta kademesinde böyle düşünmeyenler de vardı. Örneğin Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhsin Batur...

12 Mart'ın üzerinde en çok tartışılan ismi Batur'du. Ordu içinde gençliğin temsilcisi sayılıyordu. Parlak ve atak bir komutandı. Yakın çevresinde "Uçan General" namıyla ünlenmişti. O da Gürler gibi, ülkenin içinde bulunduğu durumla yakından ilgileniyor ve bu konuda karargâhındaki subaylarla toplantılar yapıyor, çareler arıyordu. Bu toplantılardan çıkan sonuçları da 1970 başında bir rapor halinde Başbakan Demirel'e sunmuştu.

Acaba Başbakan Demirel, komutanların bu faaliyetlerinden haberdar olduğu halde neden bu komutanları emekli etmeyip yükselmelerine yardımcı olmuştı? Bu atamalarla ihtilalin yoluna halı serdiğini görememiş miydi?

Süleyman Demirel

Şimdi bakın. Ordunun bir zinciri var. Bu zincirde orduyu tasfiye ediyormuş manzarası verecek birtakım tedbirler alırsanız, yanlışdır. Eğer ben birtakım kimseleri keser biçer de birtakım hevesler uyandırırım, o hevesler aşağıdan gelir, yukarıyı devirme istikametine gider. Ben doğruyu yaptım.

Aslında Demirel çaresizdi. Çünkü artık ordunun her kademesinde müdahale eğilimi vardı. Kimi tayin etse fark etmeyecekti.

Ülkede cuntalar tam bir iktidar dansına başlamışlardı. Sadece ordu içinde değil, sivil kesimde de örgütlenmeler hızla yayılıyordu. Zamanla bu iki kesim bir araya gelip çareler aramaya koyuldular. Amaç ortaktı: AP'yi devirip 27 Mayıs'a kaldığı yerden devam etmek... Ülkenin ihtiyaç duyduğu, anayasada öngörülen reformları bir an önce gerçekleştirmek...

Altan Öymen

Sivillerle askerler, askerlerle askerler, sivillerle siviller arasında birçok böyle konuşmalar olmuştur. Bunların hepsi bir örgütlenme anlamına gelmez. Yani, "Ne olacak bu memleketin hali?" sorusuyla başlayan akşam sohbetlerinden tutun da bu konuda projeler hazırlanmasına kadar varan çalışmalar olmuştur.

Fakih Özfakih

Hakikaten Türkiye bir kurtarıcı iradeye ihtiyaç duyar hale gelmişti. Kim yapacaktı bunu? Ortada bir Meclis vardı. Meclis olayların derinine inemiyordu. Polis mi? Polis de, "Şu taraftan olanlar, bu taraftan olanlar..." ama, "Neden kan durmuyor?" sorusunun karşılığını getiremiyordu. Öyle bir an geldi ki bizim devletin üst kademesinde olan belirli insanlarla münasebetimiz bizi olaya daha çok yaklaştırdı. Ve diyorduk ki, Türkiye hakikaten bir müdahale yapmalıdır ve sokakta kan dökümü bitmelidir

Böylece çareyi bir askerî müdahalede gören siviller ile gidişattan rahatsız olan askerler bir noktada buluşular.

Tencere yuvarlanmış, kapağını bulmuştu.

Cuntacılar göre 27 Mayıs başarıya ulaşmamıştı çünkü fikrî hazırlığı yoktu. O yüzden, bu kez darbeden sonra yerine ne konacağını mutlaka önceden düşünülmesi gerekiyordu. İşte devrimin bu teorik hazırlığı o günlerde Doğan Avcıoğlu'nun *Devrim* gazetesinde yapılıyordu. İlhan Selçuk, İlhami Soysal, Hasan Cemal, Uluç Gürkan gibi şöhretlerin çıkardığı gazete, ihtilalciler için bir ilgi odağıydı.

Uluç Gürkan (*Devrim* gazetesini yazışları müdürü)

Doğan Avcıoğlu'nun temsil ettiği siyasi çizgi bakımından elbette derginin yayın merkezi böyle bir ilgi odağıydı. Telefonuyla, ziyaretçisiyle öylesine bir ilgi odağıydı ki o hareketi güçlü gördüğü için rahmetli Nihat Erim, 12 Mart müdahalecilerince başbakan atanmadan önce, "bu işi yaparsa Doğan Avcıoğlu yapar" anlayışıyla onun bürosunun sık ziyaretçileri arasındaydı.

Celil Gürkan

Silahlı Kuvvetlerimizde onun *Türkiye'nin Düzeni* adlı kitabı o denli geniş ve yaygın bir ilgi çekmiş, elden ele dolaşan bir referans kitabı hali-

ne gelmişti ki hiç unutmam bir konuşmamız sırasında Orgeneral Gürler bana, "Celil, *Türkiye'nin Düzeni* kitabını okumayan subayı ben eksik görürüm," demişti.

Mümtaz Soysal

O hareketleri düzenleyenlerin, Doğan'la yakınlık kurmak istemeleri çok doğal. Yani onlar bir şeyi güç kullanarak darbe yaparak değiştirmek istiyorlar ama bütün bütün bu yaptıklarının düşünsel bir içeriği olması gerekiyor. O içeriği de *Devrim* gazetesi dolayısıyla o harekette görüyorlar.

Devrim gazetesi çevresinde oluşan bu hareketin askerî destekçisi 27 Mayıs'ın unutulmaz komutanı Cemal Madanoğlu'ydu. Kontenjan senatörü olan Madanoğlu'nun adı, o günlerde bir "sol cunta" ile birlikte anılır olmuştu. "Madanoğlu Cuntası" dönemin en iddialı gruplarından biriydi. Ta ki bir gün Mahir Kaynak adında bir genç, bu cuntaya sızıncaya kadar...

Mahir Kaynak (MİT mensubu)

Ben önce Milli İstihbarat Teşkilatı'na girdim. Daha doğrusu MİT benden görev talep etti, ben kabul ettim. Bu görevi kabul ettikten kısa bir süre sonra Madanoğlu'nun yeğeni beni cuntaya davet etti. Böylece Madanoğlu ile tanıştım. O tanışıklıkla beraber cunta içindeki faaliyetlere başlamış oldum. Ben toplantılara katıldığım zaman, buradaki toplantıları önemine göre naklediyordum. Bir rapor halinde veriyor veya banda alıyordum. Önemli toplantılar, tedbir olarak banda alınıyor ve MİT'e veriliyordu.

İşte Demirel'in önüne giden MİT raporlarının çoğu bu sızma sayesinde hazırlanıyordu. Mahir Kaynak, cuntanın bütün toplantılarını MİT'e ayrıntılarıyla bildirerek "Madanoğlu Cuntası"nı kısa zamanda çökertmeyi başardı.

Ama Türkiye'nin asıl kaderini tayin edecek cunta, MİT'in de giremediği bir yerde, Türk Silahlı Kuvvetleri içinde oluşuyordu.

Fuat Doğu (MiT müsteşarı)

Silahlı Kuvvetler içinde, teşkilatın (MİT'in) ajanlanması mevzubahis olamazdı. Ama Silahlı Kuvvetler'de bu işlerin içinde, bu arzuda olanların zaman zaman bazı yerlerde toplanmaları, zaman zaman bazı ifadeleri bizim için tutanak oluyordu. Binaenaleyh bunları hatta isimleriyle tespit etmek mümkün oluyordu. MİT, 12 Mart'a gelinceye kadar olan safhaları bütün detaylarıyla asker, sivil bütün büyüklerimize bildirmişti. Sayın başbakan, bizim teşkilatımıza hakikaten inanan bir insandı. Ben sık sık kendilerine gider ve evlerinde bütün iç ve dış olayları kendilerine arz ederdim.

Süleyman Demirel

İstihbarat Teşkilatı aslında büyük meselelerde hükümete en son olacak işi söyleyememiştir. Mesela Angola'daki iki kabile birbiriyle çarpışmış, şu kadar Zululu, bu kadar da Mululu ölmüş. Onu size her gün sabah verir. Ama Ankara'da sizin altınızı oymuşlar, onu vermez.

Başbakan, altını kimlerin oyduğunu, çok geçmeden bir mektupla öğrendi. Mektubun yazarı Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur'du. 12 Mart'a giden yolda bir kilometre taşı olan bu mektup, 21 Kasım 1970 tarihini taşıyordu ve cumhurbaşkanına yazılmıştı. Batur, "muhtıra" havasındaki bu mektubunda ülkedeki durumun giderek kötüleşmekte olduğunu uzun uzun anlatıyor ve sonunda şu yargıya varıyordu:

"Silahlı Kuvvetler içinde örgütlenmeler var. Bu gidişe 'dur' denmezse Türkiye'nin kaderinde yazılı 10 yıllık devre bitmek üzeredir."

Batur açıkça cuntaları kastediyor ve yaklaşan bir müdahalenin işaretini veriyordu.

Muhsin Batur (Hava Kuvvetleri komutanı, orgeneral)

Vermemek için sebep yok. Çünkü Ankara içinde birtakım toplantılar yapılıyor. Bu toplantıları askerler yapıyorlar. Ve bu toplantılarda ne konuşulduğunu biz günü gününe takip ediyoruz. Örgüt gittikçe büyüyor. Biz atıl kalırsak, birtakım önlemler alınmazsa bir askerî müdahale beklenebilir. Bunu gizlemek ayıp ve hata bana göre. Onun için bunları yazma mecburiyeti hissettim.

Cumhurbaşkanı Sunay, mektubu aldıktan üç gün sonra Batur'u Köşk'e çağırdı. Bu görüşmede Batur, Sunay'a, "Müdahaleye gerek yok mu?" diye sordu. Sunay, "Hükümet iyi niyetle memleketi idareye çalışıyor. Şimdilik bu mektubu gizli tutalım," dedi.

Ama olmadı. Mektup birkaç hafta sonra basına sızdı ve ülkenin gündemine bir bomba gibi düştü. Bu, açıkça bir muhtıraydı. Birden herkes darbe konuşmaya başladı, iç ve dış basın ayağa kalktı. Tabii mektuptan en çok rahatsız olan, Başbakan Süleyman Demirel'di.

Süleyman Demirel

Oradaki yanlış şudur: Genelkurmay başkanını aşarak cumhurbaşkanı gelmesi yanlış. Hiyerarşiye sığmaz. Kuvvet komutanının başbakanı da aşarak cumhurbaşkanına gelmesi yanlıştır. Bakın bana kuvvet komutanı gelse, böyle bir şey verse, ben almam, onu geri çeviririm. "Genelkurmay başkanı getirsin," derim.

Kriz büyüyünce Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç hemen komutanları toplantıya çağırdı. Dört orgeneral 10 Aralık 1970 günü bir araya geldiler. Komuta Konseyi'nde o gün ülkenin durumunun düzelmesine artık olanak kalmadığı konusunda görüş birliğine varıldı ve karar verildi: Demirel gitmeliydi.

Şimdi tek sorun, bunun nasıl yapılacağıydı: Bir muhtırayla mı yoksa yönetime el koyarak mı?

Genelkurmay Başkanı Tağmaç, yönetime el koyarak doğrudan müdahaleye karşıydı. Bir uyarıyla yetinilmesini savunuyordu. Batur ve Gürler ise ordunun yönetime tümüyle el koymasından yanaydılar. Generaller kesin bir karar veremedenden dağıldılar. Ancak artık bir şey belliydi: Ordu Demirel'i devirmeye kararlıydı...

28 Aralık 1970 Pazartesi Ankara

Komutanları hükümetle buluşturan Milli Güvenlik Kurulu işte bu hava içinde toplandı. "Mektup gerginliği" yatışmamıştı. Üniversite olayları sürüyordu. Üstelik ülkede tuhaf olaylar olmaya başlamıştı. 28 Kasım günü İstanbul'da Kültür Sarayı anlaşılamayan bir nedenle yanıp kül olmuştu. Herkes bir sabotajdan kuşkulanıyordu. Yangın başladığında içeride Arthur Miller'in ünlü *Cadı Kazanı* oyunu sahneleniyordu.

Milli Güvenlik Kurulu toplandığında ülkenin durumu da "cadı kazanı"ndan farksızdı. Toplantıda Muhsin Batur, sözü hemen olay yaratan ünlü muhtırasına getirdi ve, "İzin verirsiniz, burada okuyayım," dedi. Ama Demirel ve Sunay itiraz ettiler. Hava gerginleşiverdi.

Muhsin Batur

Hafif bir tartışma çıktı sayın başbakanla aramızda. Hatta aşırı solculuğa kadar giden bir tartışma... Yani, "Biz nasıl bir rejim getirelim istiyorsunuz," diye bir suale muhatap kaldım.

Bu soruyla komutanlar birden içlerindeki dökme başladılar. Uygulanmayan yasalar, askıya alınan reformlar, sokaktaki olaylar birden ortaya döküldü. "Memleket batıyor," feryatları yükseldi. Sunay, bu tablo karşısında "sıkıyönetim" önerecek oldu. Ama Kara Kuvvetleri Komutanı Gürler karşı çıktı: "Sıkıyönetim, orduyu iktidarın emrinde gibi gösterir," dedi. İşte bu cümle başbakanı çileden çıkardı. Demirel söz alıp, "Bu ne demektir? Ordu iktidarın emrinde değil mi?" diye sordu. Salon-
dan ses çıkmadı.

Süleyman Demirel

Zaten bizim sıkıntımız hep bu oldu. Biz üstün iradeyi kabul edemedik. Üstün yasayı da kabul edemedik. Ve hep işte geliyor gene; Halaskâr Zabitânlar. "Memleket batıyor, kurtaralım," diyor. 12 Mart Muhtırası da odur netice itibarıyla. Ne söylüyor bana Sayın Batur mektubunda: "Reform yapın," diyorsa, onun işi değildir. Onun yapacağı şey, soyunup bir partiye girmektir.

Demirel ne derse desin o toplantıdan anladığı bir tek şey vardı:

Ordu artık onun emrinde değildi.

1971 yılına partisi bölünmüş, sokakları ayaklanmış, ordusu karışmış bir başbakan olarak giriyordu.

1971 Türkiye'si, içinde cuntaların cirit attığı, her köşede darbe hesaplarının yapıldığı, faili meçhul bombaların patladığı, bankaların soyulup üniversitelerin ayaklandığı yorgun bir ülkeydi.

Ve darbe için geri sayım başlamıştı.

22 Ocak 1971 Cuma Ankara

1971 yılının ilk Milli Güvenlik Kurulu toplantısı tam sekiz buçuk saat sürdü. O toplantı, Demirel'le komutanların nihai hesaplaşma toplantısıydı. Komutanların suratları asıktı. Ülke düzelmezse cuntaları tutamayacaklarını söylediler. Sıkıyönetim istediler. Demirel kızdı. Kendi üslubuyla cevap verdi: "Askeri cunta gelse ne yapacak? Suçluları denize mi atacak?"

Asıl düello ise, ortak bildiri konusunda yaşandı. Cumhurbaşkanı Sunay kamuoyunu tatmin için bir bildiri yayınlanmasını istedi. Bu bildiride "hükümetin ve anayasal kurumların parlamenter rejime sadık oldukları" vurgulanacaktı. Bildiri oya sunuldu.

Hükümet kanadı, "Kabul," dedi.

Askerlere döndü. Tek ses çıktı: "Ret."

Artık her şey ortadaydı. Generaller, hükümetle aynı metnin altını imzalamak da istemiyorlardı. Bir yandan darbe hazırlığı yaparken bir yandan parlamenter rejime sadakat sözü veremezlerdi. Ama devreye Sunay girdi, komutanları ikna etti ve bildiri adeta kerhen imzalandı.

Muhsin Batur

Sunay Paşa zorla imzalattı bize, bazı tashihler yaparak. Yani hem aleyhinde konuşuyorsun, hükümetin bazı zaafalarını anlatıyorsun, sonra da kamuoyuna beraber olduğun kanısını veriyorsun. O bildiri yayınlanınca Silahlı Kuvvetler'de komutanlara karşı bir güvensizlik havası uyandı. Yani şu vardır: Türkiye bir çalkantılı döneme girince, kimse körü körüne iktidarın adamı olmayı kendine yediremiyor.

Komuta heyeti bir anda istemeden kendini Demirel'in yanında bulmuş ve çok rahatsız olmuştu. O günlerde yeni bir dergi çıkarma hazırlığında olan gazeteci Mehmet Ali Kışlalı, Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler'e hemen toplantıdan sonra o kritik soruyu sordu.

Mehmet Ali Kışlalı

Dedim ki: "Paşam böyle böyle diyorlar. Siz, yani ordu Demirel'in yanında gibi gözüküyor," deyince Gürler, "Ordu hükümetin ya da başbakanın yanında olmaz. Ordu devletin, milletin yanındadır, hizmetindedir," diye rahatça orada ifade etti.

İşte *Yankı* dergisi o günlerde bu demeci kapağına alarak piyasaya çıktı. Kapakta o günün en güncel sorusu vardı: "Ordu Kimin Yanında?"

Kapak kompozisyonunda ise Demirel'in arkasında bir asker silueti görünüyordu.

Ordu, Demirel'in yanında değil, arkasındaydı. Ama destek için değil, devirmek için...

27 Ocak 1971 Çarşamba Ankara

Ordunun komuta kademesi 27 Ocak günü bir araya geldiğinde artık herkes gündemde ne olduğunu biliyordu. Gündemde darbe vardı. Genelkurmay Başkanı Tağmaç, toplantıyı açtı ve kimseye söz vermeden kendi görüşünü söyledi.

Muhsin Batur

Genel olarak anlatmak istediği şeydu: "Başbakan istifa ettirilsin. Cumhurbaşkanı bunu sağlasın. Biz askerler olarak ortaya çıkmayalım. Konu böylece halledilsin. Yeni bir hükümet kurulsun. Türkiye'nin problemlerini bu çözsün." Biz buna karşı çıktık. Pratikte böyle bir şey olamaz. Çünkü cumhurbaşkanı, arkasında bir güç, "Şu, şunu istiyor," demedikçe, ne sıfatla başbakana, "İstifa et," diyecek? Hem ordu ortaya çıkmayacak hem başbakan istifa ettirilecek. Bazı kanunlar Meclis'ten geçmiyorsa bütün Meclis'i karşımıza almamız lazım. Yani başbakan burada kusurlu olabilir ama suçun tamamı ona atfedilemez.

Anlaşmazlık artık ortadaydı.

Genelkurmay Başkanı Tağmaç, orduyu hiç karıştırmadan düğümü çözmek istiyordu. Ordu uyarıyı yapacak, cumhurbaşkanı da yeni bir başbakan atayıp hükümeti değiştirecekti.

Buna karşı çıkan Gürler-Batur ikilisi ise ordu tamamen devreye girmezse bunun uygulanamayacağı görüşündeydiler. Yalnız, hükümet değil, Meclis de değiştirilmeliydi. Yani çare uyarı değil, müdahaleydi.

Muhsin Batur

Ama yarım müdahale... Çünkü bize muhtelif partilerden hiç tanımadığımız senatörler, milletvekilleri geliyordu. Kendi liderlerini şikâyet ediyorlardı. Çok acayip, hiç alışmadığımız durumlar. "Ne duruyorsunuz? Bunların böyle böyle hataları var," diyorlardı. Şaşırp dinliyorduk. Ve öyle bir intiba uyandı ki kafamızda, "Türkiye'nin neler yapması gerektiği belli ama partiler arası çekişme ve bazılarının parti programına uymaması yüzünden bunlar gerçekleşmiyor. Ama partiler üstü bir hükümet kurulursa, Meclis de teknik bir uzuv olarak çalışıp bu yasaları hazırlar. Türkiye bir düzlüğe çıkar," havasına kapıldık biz.

Aslında Gürler ve Batur'un karargâhlarında kurulan alt kadrolar, müdahalenin teknik hazırlığını bitirmişlerdi bile... Hatta Batur'un subayları, müdahale sonrasının "devrim anayasası"nı bile hazırlamışlardı. Çalışmaları Batur'un Genel Sekreteri Tuğ-general Aydın Kirişoğlu koordine ediyor, bazı aydınlar ve hukukçular da destek oluyorlardı. Hazırlanan modele göre "devrim"den sonra yepyeni bir siyasal sistem kurulacaktı.

Emin Değer

Parlamento kalkıyordu. Senato yerine Devrim Konseyi geçiyordu. Bütün yetkiler Devrim Konseyi'nde olacaktı. Devrim Konseyi, harekâta katılmış subaylar ve generallerden kurulacaktı. Devrim Meclisi fikir ve eylem yönünden beğendiğimiz, Kemalist çizgide olduğuna güvendiğimiz aydınlardan, iş âleminden, işçilerden seçilecek bir Meclis olacaktı.

Fakih Özfakih

İhtilalin lideri, devletin başı olacaktı. Yani ordu, elinde kamçısı olan bir güç olarak ayakta kalacaktı. Yani sivillerin emrinde çalışan bir müessese olmayacaktı.

İşin ilginç yanı bu garip modeli siviller hazırlamıştı. Dosyada devletin yeni düzeni şemalarla çizilmiş, muhtemel Bakanlar Kurulu da isim isim saptanmıştı. Buna göre darbeden sonra Bahri Savcı adalet bakanı, Osman Olcay dışişleri bakanı, Nusret Fişek sağlık bakanı, Altan Öymen de basın yayın bakanı olacaklardı. Ancak listede ismi olanların bu hazırlıktan haberleri bile yoktu.

Altan Öymen

Beni münasip görmüşler. Ben de çok sonradan öğrendim. O listede ben de varım, benim gibi başkaları da var. Anlaşılan 27 Mayıs'ta olduğu gibi ya kamuoyundan ya da gazeteci yazar olarak, bilimadamı olarak bildikleri kimselerle tasarılar oluşturmuşlar.

Tabii listenin en önemli bölümü bu yeni devletin başına kimin geçeceğiydi. Dosyada bu kritik isimler verilmemiş, sadece kod adları yazılmıştı. Elyazısı listede şu adlar vardı:

Devlet Reisi: Selim Bey. Başbakan: Yavuz Bey.

Aslında "Selim Bey" kod adlı devlet başkanı, Orgeneral Faruk Gürler'di. "Yavuz Bey" kod adlı başbakan ise Muhsin Batur.

Bu isimlerle, cuntanın adı da kesinleşmiş oluyordu.

Bu, "Gürler-Batur cuntası"ydı.

Ortalıktaki onlarca cuntanın en etkili ve en güçlüsüydü. Silahı elinde tutan cuntaydı.

Ülkenin kaderini tayin eden de işte bu cunta oldu.

Muhsin Batur

Ben o dosyayı aldığım zaman çok şaşırdım. Yani şoke oldum diyebilirim. Çünkü devlet düzeni hakkında yazılanların hiçbirine katılmam mümkün değildi. Silahlı Kuvvetler'de de hiyerarşiyi altüst eden bir düzen getiriyordu. Apayrı bir rejim yani. Doğan Avcıoğlu'nun kitabında ne tarif edilmişse o yapılıyor: Devrim Konseyi, Devrim Partisi kuruluyor. Bütün partiler kapatılıyor. Basın kontrole alınıyor. Her şey devletleştiriliyor. Ve bunun adı da Atatürkçülük oluyor. Tabii ben elyazımla tenkitlerimi yazdım. "İnanmadığım bir harekete katılamam," diye de imzaladım verdim. Mesele benim açımdan kapandı.

Bu dosyanın Batur'un teşvikiyle mi yoksa ondan habersiz mi hazırlandığı bugün hâlâ tartışılıyor. Batur kurmaylarına bir darbe hazırlatıyordu da son anda mı vazgeçti yoksa birileri

onun adını mı kullandı hâlâ bilinmiyor. Batur, “Benim haberim yoktu,” diyor. Cuntacılar, “Her şeyi o istedi, biz yaptık,” diyorlar.

Ya belgeler?

İçeriğiyle 12 Mart’ın kaderini değiştiren o dosyadaki belgelere göre Batur’un karşı çıktığı noktalar hemen Hava Kuvvetleri’ndeki cuntada incelemeye alındı. Ertesi gün Batur’un genel sekreteri cunta adına Batur’a şu cevabı yazdı:

01.02.1972

Dün akşam havacılar bir araya geldik. Liderimizin görüşleri enine boyuna incelendi. Biz komünist değiliz. Bizler aynı kaynaktan yetişmiş katıksız Atatürk subaylarıyız. Yemin metnimizle aynen mutabık iseniz hepimiz kayıtsız şartsız sizin yarınki liderliğinizi kabul ediyoruz.

Kemal Tunusluoğlu
Hava Kurmay Albay
Genel Sekreteri

Muhsin Batur

Şimdi farz edin ben başlarına geçtim. Ve ben lider olarak bir askerî ihtilal yaptım. Böyle bir şey olmaz tabii. Silahlı Kuvvetler birbiriyle dövüşür. En azından Kara Kuvvetleri’nin tümüyle buna katılması lazım. Ama bu mümkün değildi o zaman. Bunu bilen bir insan liderliği kabul eder de hem Silahlı Kuvvetler’i hem Türkiye’yi bir maceraya atar mı?

Peki Gürlar de böyle bir müdahaleyi destekliyorsa? Kara Kuvvetleri de harekâta destek verecekse? Subayları Batur’a, “O zaman girer misiniz?” diye sordular.

Muhsin Batur

Hani yalan söylemeyeyim girerim. Ama bu bir varsayım değildi. Değil olunca da mümkün değildi.

Bu yanıt üzerine cuntanın dosyası Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler'e götürüldü. Gürler de "tamam" derse dosya yürürlüğe konacaktı. Bu, darbe demekti.

Yeni sistemde devlet başkanı olması öngörülen Gürler dosyayı aldı, inceledi ama "varım" demedi.

Celil Gürkan

Bana şu soruyu sordu: "Celil, duyduğuma göre arkadaşlar bana olası bir müdahale sonunda yapılanma sırasında devlet başkanlığı görevi vereceklermiş, doğru mu?" Sonra devam etti: "Celil, ben General Necip olmak istemem. Bana otoritesiz bir gölge görev vermenin anlamı yok. Ben ne yapayım devlet başkanlığını? Siz bana aslanlı kapıyı veriyor musunuz onu söyle?"

"Aslanlı kapı" Genelkurmay Başkanlığı'ydı.

Gürler, ordunun iplerini bırakmak istemiyordu. Müdahale olacaksa gözü Tağmaç'ın koltuğundaydı. Bu yüzden kendisine yetkisiz bir devlet başkanlığı öneren dosyadan rahatsız olmuştu. Emin Değer, Gürler'den bir sonuç alamayınca yeniden Batır'a döndü.

Emin Değer

Durumu kısaca özetledim kendisine. Faruk Gürler'in bir ikilem içinde olduğu kuşkusu duyduğumuzu söyledim. "Arkadaşlar daha fazla gecikmede sakınca görüyorlar. Eğer her şey son noktaya geldiğinde, son anda Gürler düğmeye basmazsa siz basar mısınız?" diye sordum. "Basarım," dedi.

12 Şubat 1971 Cuma Bursa

12 Mart'a bir ay kala Başbakan Demirel, darbenin soğuk yüzüyle ilk defa karşılaştı.

O gün Bursa'da TOFAŞ fabrikasının açılış töreni vardı. Devlet erkânı, Cumhurbaşkanı Sunay'ın arabası önde, Başbakan Demirel'inki arkada olduğu halde tozu dumana katarak Bursa'ya doğru ilerliyordu. Bursa'da yaşanacak gerginliğin temelleri yolda atıldı. Hem de hiç beklenmedik bir nedenden... Bir "dana" yüzünden...

Süleyman Demirel

Tabii oralarda halk bana karşı çok muhabbetlidir. Yol boyunca insan seli... Danaları hazırlatmışlar. Benim sonradan öğrendiğim, Sunay gelince, "Bu değil... Bu değil..." diyorlarmış ve danayı kesmiyorlarmış. Sunay geçiyor, ben gelince kesiyorlar danayı. Ben ayarlamış değilim ki bunu. Belki oradaki hata arka arkaya gitmek ama bilemezsin ki böyle hatalar olabileceğini. Bunlar ancak yaşanarak öğrenilir. Sonradan öğreniyoruz ki, "Bu kurbanlar bize değildir, arkadan gelenlere aittir," filan diye konuşmuş arabanın içinde.

Kafile Bursa'ya bu havada geldi.

Yapılan resmi törende Demirel konuşurken yan yana oturan Sunay ve Tağmaç'ın suratları asıktı. Kısa bir törenden sonra fabrikanın açılışı yapıldı. Sonra da öğle yemeği için Çelik Palas Oteli'ne gidildi. Ve ne olduysa orada oldu.

Süleyman Demirel

Zaten oraya gittiğimiz zaman onların o akşam Eskişehir'de bir toplantı yapacakları, binaenaleyh yemekten sonra Eskişehir'e gidecekleri bana söylenmişti. Ve tabii yemek biraz uzunca sürdü. Bir an evvel kalkıp gitmek gibi bir durum oldu. Belki nazik bir hareket de değildi. Onu da söyleyeyim.

Olacak iş değildi.

Ülkenin cumhurbaşkanı ve komutanlar, başbakanın yemeğinde aniden sofradan kalkıp, "Sis basıyor," diyerek oteli terk ediyorlardı. Demirel, kuşkulanıp meteorolojiyi arattı. Hiçbir yerde sis emaresi yoktu. Bunun üzerine Eskişehir'e haber uçuruldu. Sunay ve komutanların izlenmesi istendi.

1971 Türkiye'sinde başbakan, cumhurbaşkanını izletiyordu. Gelen raporlar kuşkulananın gerçeği ortaya koydu: Sunay, Eskişehir Hava Üssü'nde komutanlarla darbe toplantısında idi.

Süleyman Demirel

Sonra, ben üç-beş gün sonra rahmetli Sunay'a sordum. Dedim ki: "Bunlar size Eskişehir'de cumhurbaşkanlığınızın devamını vaat etmişler. Bir müdahale gibi bir şey düşünüyorlarmış." Çok sıkıldım ama... Dedi ki: "Süleyman Bey, Süleyman Bey, ben 22 Şubat'ı da, 21 Mayıs'ı da gördüm. Binaenaleyh ben o çeşit oyunların içine girmem ve benim sezgilerime göre öyle bir hareket de yoktur."

Cumhurbaşkanı, başbakanına gerçeği söyleyememişti.

Oysa Eskişehir'de müdahalenin son rötuşları yapılmış, roller dağıtılmıştı. Sunay her zamanki gibi durumu gözlemekle yetinmiş ve kimin kazanacağı belli olana dek klasik "bekle-gör" politikasını uygulamaya koymuştu.

Demirel ise, bütün olup biteni izliyor, biliyor ama hâlâ bir şey yapamıyordu.

Ülkenin bir tek ordusu vardı. O da artık kendi emrinde değildi.

Dinamitin patlamasına pek az zaman kalmıştı.

Saat 12 Mart'a beş vardı.

Ama o beş dakika içinde daha çok şeyler değişecekti.

DEMİREL İSTİFA

Komutanların muhtırası

[illegible]

şag. Düşük Lüksemburg'un gılgacı Ağır bir
teşkilatıdır. Söylenmektedir.

2. Bu Zaman Afrika'da ne sürmektedir
Nikola Kerkovitch'in bu zaman aralan hakkında
değerlendirmesi şu şekilde olmuştur: "Görünür
olarak, Afrika'da bir tür adalete meydanı
var. Sıcak iklimin etkisiyle, insanlar, en azından
sıcak iklimde, ne kadar dağınık olurlar da
insanlar bir hükümetin demokratik karakteri
konusu belirli zıtların karşılaştıkları.

3. Bu Zaman Avrupa'da şiddetli etkilenen
bir bölge. Bu bölge, Avrupa'da en önemli
konumda. Ülkelerin, yerel, Afrika Düşük
Lüksemburg'un konumları ve hükümetin görevleri
belirli yerler, görünür, idareci, dışardan dışarı
gösterir. Yerel, ülke, karakter.

Ekim 1994

İstifanın kabul edildiği, Cux
yayınlanan bir bildiri ile kam

[illegible]

İNÜNÜ : demokrati işlemesi i

[illegible]

CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, dün akşam kendisine atfen yöneltilen bazı şüpheler üzerine saat 21.30'

nutanların htırası mecliste ndü

[illegible]

Dokuzuncu bölüm

MUHTIRA

1971 yılının Mart ayı kaprını çaldığında artık ülkede bir askerî müdahalenin eli kulağındaydı.

Sağda solda garip şekilde peş peşe bombalar patlıyor, şehir gerillası banka soyuma, adam kaçırma gibi alışılmadık eylemlere başvuruyordu.

Generaller bu gidişe dur demek konusunda karar almışlardı. Dinamit, Başbakan Demirel'in altına yerleştirilmişti. Şimdi soru, dinamitin fitilini kimin ateşleyecekti.

Cumhurbaşkanı Sunay, yaklaşan patlamayı, sessizce Çankaya'dan izlemek için bekliyordu. Genelkurmay Başkanı Tağmaç, patlamayı mümkün olduğunca geciktirmeye çalışıyor, Demirel'in kendi kendini yok etmesini tercih ediyordu. İki general ise fitili kimin daha önce ateşleyeceğini görmek için birbirlerini kolluyorlardı. Bu iki general Faruk Gürler ve Muhsin Batur'du. Ateş onların ellerindeydi. Dinamiti onlar patlatacaklardı.

4 Mart 1971 Perşembe Ankara

4 Mart günü başkent Ankara, tarihinde görülmedik bir insan avıyla uyandı. Kentin bütün giriş çıkışları tutulmuştu. Tam 30 bin polis ve asker, arabaları durdurup didik didik arıyorlardı.

Aranan, o gün sabaha karşı kaçırılan dört Amerikalı havacıydı. Balgat'taki hava üssünde görevli Amerikalıların kaçırılması eylemini Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu üslenmişti.

Eylemciler 400 bin dolar fidye ve tüm devrimcilerin salıverilmesini istiyorlardı.

Bu bildiri yayımlanınca güvenlik güçleri derhal örgütün kargâhı sayılan ODTÜ'yü kuşattı. Amerikalıları ve onları kaçırdığı sanılan bir genci arıyorlardı: Aradıkları genç Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu'nun lideri Deniz Gezmiş'ti...

Mustafa Yalçiner

Yurtlara gireceklerini çünkü Deniz'in, Hüseyin'in burada olduğunu söylediler... Albayla diyalog kuruldu. Burada öyle insanların olmadığı, çekip gitmeleri söylendi. Olmayınca, ateş açıldı... Çeşitli aralarla karşılıklı ateş edildi. Yurtlardan dinamitle, küçük çaplı silahlarla karşılık ve-

rildi. Ama kuşatmayı yapan güvenlik kuvvetleri ciddi büyük silahlarla, makineli tüfeklerle yurtları taradılar.

Profesör Erdal İnönü'nün rektör olduğu ODTÜ'de 5 Mart çatışması tam dokuz saat sürdü. Çatışma bittiğinde üç ölü, 26 yaralı vardı. 200 öğrenci kampüsün stadyumunda gözaltına alındı. Üniversite süresiz kapatıldı. Ancak, ne Deniz Gezmiş ne de Amerikalılar bulunabildi.

Deniz Gezmiş'in Erdal Öz'e anlattıklarından...

Ben Amerikalıların başında bekliyordum. Onlara savaşları, Amerika'nın yaptıklarını filan anlatıyorum. Sinan onlarla içli dışlı olmamak için elinden geleni yapıyor. "Sonunda öldürmek gerekir de belki öldüremem," diyor. Suçsuzlar. Üstelik silahları da yok. Biz silahlıyız karşılığında. Ben, cellat pozisyonuna girmişim gibi bir duygu içindeyim. Kendimi bir an onların yerine koyuyorum. Anamı babamı düşünüyorum. "Olmaz," diyorum. Üçüncü gün filandı Larry'nin gizlice karısına mektup yazdığını gördüm. Aldım mektubu; vasiyetiydi. "Artık görüşemeyeceğiz," filan diyordu. Dayanamadım. "Göreceksin ulan karını," dedim. Ve öldüremedik. Kolay değil bir insanı öldürmek...

Bütün ülkeyi ayağa kaldıran üç günün sonunda Deniz Gezmiş ve arkadaşları, Amerikalı havacıları salıverdiler. Dört rehine, basın toplantısında soruları yanıtlarken bitkin ama mutlu görünüyorlardı:

"Sizi niye kaçırdıklarını söylediler mi?"

"Evet, Türkiye'yi kurtarmak istediklerini söylediler."

"Davranışları dostça mıydı? Niye sizi salıverdiler?"

"Sürekli olarak bize zarar vermek istemediklerini söylüyorlardı. Sanırım o yüzden bizi bıraktılar."

“Hayatınızdan endişe ettiniz mi?”

“Bir makineli tüfeğin namlusu ile yüz yüze olan herkes korkar.”

Amerikalıların serbest bırakılmalarıyla herkes rahatladı ama tansiyon düşmedi. Tersine, bu olay ve ardından ODTÜ’de yaşanan çatışma orduyu ayağa kaldırmıştı.

Çatışmada şehit düşenlerin Kara Kuvvetleri’ndeki cenaze töreninde korteji selamlayan generaller artık sabırsızlanıyorlardı. Gerçi Genelkurmay Başkanı Tağmaç, birkaç gün önce Hava Kuvvetleri’ndeki toplantıda darbecileri uyarmış ve, “Politikaya bulaşmayın. Ordu en son çaredir. Ancak memleket uçuruma giderse tutup çıkarırız,” demişti ama çoğu asker artık memleketin uçuruma gittiğine inanıyordu.

Şimdi tutup çıkarmak onlara düşüyordu.

7 Mart 1971 Pazar Ankara

Genelkurmay Başkanı Tağmaç, 7 Mart günü bir çağrı yayınlarak bütün kuvvet ve ordu komutanlarını son olayları görüşmek üzere Ankara’ya toplantıya çağırıyordu.

Takvimler adeta koşar adım 12 Mart’a yaklaşırken Tağmaç’ın bu çağrısı ortalığı karıştırdı. Genelkurmay başkanının bir darbeyle karşı olduğunu bilen cuntacılar telaşlandılar. Kara ve hava karargâhlarında aylardır çalışarak bir müdahalenin planını yapmış ve hazırlıkları tamamlamışlardı. Plana göre Türk Silahlı Kuvvetleri Gürler-Batur ikilisinin öncülüğünde yönetime el koyacaktı. Planda Tağmaç’a yer yoktu. Ama şimdi bu darbe için gün sayılırken başkomutan bütün gücüyle frene basıyordu.

Acaba Tağmaç, altındaki iki komutanın kendisini devirerek bir darbe planladığını öğrenmiş, buna karşı tavır mı alıyordu? Yoksa bilinmedik bir gelişme mi vardı?

Cuntacılar, acilen görüşme kararı aldılar. Artık harekâtın düğmesine kimin, ne zaman basacağını saptamanın zamanı gelmişti. O gece telaşla eski CHP Milletvekili Fakih Özfakih'in evinde toplanıldı.

Fakih Özfakih (CHP eski milletvekili)

Faruk Gürler'in korkaklığı ve düğmeye basmayışi münakaşa konusu oldu. Orada, "Peki bu hazırlıklar oluyor ama düğmeye kim basacak?" lafları çıktı. Faruk Gürler basmıyor düğmeye. Neyse ben dinledim tabii. Generaller, "Faruk Gürler'e her zaman gidemiyoruz, bulamıyoruz," falan gibi laflar edince ben de, "Yahu," dedim, "bu kadar yıldız sahibisiniz. Siz halledemiyorsanız, bırakın şunu ben halledeyim."

Talat Turhan (Emekli yarbay)

"Paşalar, Paşalar," dedi, ordunun beş generaline, "Türkiye'nin bugünkü somut koşulları bir devrimi gerektiriyor mu, gerektirmiyor mu? Verilecek karar budur," dedi. "Eğer bu karar verilirse, bu kararın önünde duran her güç aşılır."

Celil Gürkan

Dedi ki: "Sayın paşalar, Faruk Gürler, Allah mı ki her hareketimizi, 'O ne yapar, ne eder,' diye ona endeksliyoruz? Eğer siz Faruk Gürler engelini aşamayacaksanız bana izin verin o engeli aşayım, kendisini vurayım."

Fakih Özfakih'in fazla düşünmeden yaptığı bu konuşma, Gürler'in liderliği için çalışan generallere tam bir soğuk duş oldu.

Özellikle de toplantıdaki bir korgenerale...

Emin Değer

Atıf Erçikan her 15 dakikada bir, "Affedersiniz, bende prostat var," diye tuvalete gidiyordu.

Fakih Özfakih

Ben sordum, tuvalete gitmesinin sebebini. Birisi dedi ki, "Onda şeker var. Ondan dolayı tuvalete gidip geliyor," dedi. "Sakın kaset değiştiriyor olmasın," dedim.

Talat Turhan

O zaman tabii şimdiki gibi 90 dakikalık teypler yoktu. 10 ya da 15 dakikalık teypler. Dakika başı tuvalete gidiyor. Yaşlı bir adamın da tuvalete gitmesi doğal karşılanıyor. Bant değiştiriyor adam orada. Konuşmaları banda alıyor. Aldı götürdü Faruk Gürler'e dinletti. Dedi ki: "Bak, senin adamların seni öldürmeyi düşünüyorlar." Faruk Gürler o çaresizlik içinde gitti, Memduh Tağmaç'ın kucağına oturdu.

Bu bant, ordunun doruklarında aylardır süren iktidar kavgasında ânında değiştiriverdi. Kara Kuvvetleri Komutanı Gürler, o güne kadar Batur'u da yanına alıp Tağmaçsız bir müdahaleyi planlıyordu. Ama bandı dinleyince ürktü. Zaten temkinli baktığı darbe planlarında kendisinin de devrilebileceği kuşkusuna kapıldı. Ve o günden itibaren müdahale senaryosunu değiştirdi.

Yeni senaryoda başrolü, Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç oynayacaktı. Karargâhında aylardır kendisi için hazırlık yapan ve düğmeye basmasını bekleyen radikal subaylara ise artık ihtiyacı kalmamıştı.

Emin Değer

Asık suratlıydı. "Komutanım," dedim, "arkadaşlar karar almışlar. Şimdi ne olacak?" "Ben şimdi genelkurmay başkanına gidiyorum," dedi. "Durumu kendisine anlatacağım. Ya bizimle olur ya olmaz." "Komutanım," dedim, "siz zaten biliyorsunuz. Biz ona hiç güvenmiyoruz. Onun dışında bir hareket planladık. Ve bize göre liderimiz sizsiniz. Biz başka birinin emriyle hareket etmeyiz," dedim. Baktı tekrar. O bakışı hâlâ anımsıyorum. Bize güven duymayan bir bakıştı. Elinin tersiyle masadaki kitapları şöyle itti, "Ya gider," dedi, "ya bizimle olur."

Gürler, Tağmaç'la pazarlığa giderken, cuntacılar da darbenin tarihini belirlemişlerdi. Düğmeye, komutanlar Ankara'da toplanmadan bir gün önce, yani 9 Mart'ta basılacaktı.

Dinamitin fitili 9 Mart'a ayarlandı.

Ve bütün gözler, fitilin ateşleneceği Hava Kuvvetleri'ndeki toplantıya çevrildi.

Bu, ülkenin kaderini belirleyecek toplantıydı.

9 Mart 1971 Salı Ankara

İşte cuntaların aylardır örgütledikleri ihtilalin günü gelmişti. 9 Mart akşamı, Başbakanlık'a birkaç yüz metre uzaklıktaki Hava Kuvvetleri Karargâhı'nda Gürler ve Batur'un katıldığı bir "darbe zirvesi" düzenlendi. Toplantıdaki bir başka önemli isim, Kara Kuvvetleri'ndeki ihtilal hazırlığının beyni sayılan Tümgeneral Celil Gürkan'dı. Gürkan; Gürler ve Batur'dan sonra ihtilalin üçüncü adamıydı, ihtilalden sonra başbakan yardımcısı olması planlanıyordu. Karargâhta sabahtan itibaren alarm verilmişti. Bütün birlikler o gece yapılacak bir harekât için hazır

tutuluyorlardı. Nihai karar ânı gelmiş ve iş bir tek düğmeye basmaya kalmıştı.

Emin Değer

Bu akşam düğmeye basılacak. "Hepiniz Hava Kuvvetleri'nde hazır olun," dediler. Eğer, "Düğmeye bas," deselerdi, kendimize göre verilmiş harekât planı uyarınca yapılacak görevlerimiz vardı. Onlar bize bildirilmedi. Bu gibi hallerde bu tür görevler, ancak düğmeye basıldıktan sonra yazılı olarak verilir. Biz o görevleri yapacaktık.

Uluç Gürkan

Her şey hazır. Harekete geçirilecek birlikler, ele geçirilecek yerler... Bir klasik darbe tekniği içinde, işte radyonun alınması, bakanlıkların önüne tankların çekilmesi, silah ve insan yerleştirilmesi, bunların hepsinin planları hazır. O gece Hasan Cemal'le birlikte bürodan eve gitmedik. Tankların çıkacağını, Orduevi'ni alacağını tahmin ediyorduk. O konuda bilgilerimiz vardı. Ben kendimi bir şeye şartlamıştım. Şimdiki eşime haber vermeden nişan yüzüklerimizi almıştım. Karşıma çıkan ilk tanktaki tank komutanına taktırmayı düşünüyordum.

Dışarıda herkes heyecan içinde "devrimci bir ihtilal için harekât emri"ni beklerken komutanlar saat 17.30'da Batur'un odasında toplantıya çekildiler.

Ve ihtilal masaya yatırıldı.

Muhsin Batur

Oturduk, işte genelde Türkiye'nin yeni bir müdahale havasına girdiği ama artık okun hangi istikamete gideceği konusunda karar vermek gerektiği gibi konuşmalar yapıldı ufak rütbeli karacılar tarafından.

Celil Gürkan

Batur ev sahibi sıfatıyla ilk konuşmayı yaptı. Ve Gürler'e şöyle dedi: "Paşam, yaptığımız hazırlıklar tamam. Bir müdahale halinde zatiâliniz devlet başkanı olacaksınız. Ben de başbakanlık görevini üstleneceğim. Biz hazırlıklarımızı size arz edelim, siz nihai kararı verin." Faruk Paşa bu ciddi tablo karşısında gerçekten çok sıkıntılı bir duruma girmişti.

Artık her şey, Gürler'in iki dudağı arasındaydı. "Tamam," derse, harekât o gece başlayacak ve "Gürler-Batur ikilisi" iktidara el koyacaktı. Ancak Gürler ürkekti. Cumhurbaşkanından emin değildi. Genelkurmay başkanı hâlâ tereddütteydi. Gürler, belki harekâtın başarı şansını düşük görüyor, belki de kurmaylarından gelecek bir ihanetten ya da ihtilalin bir sol darbeye dönüşmesinden korkuyordu.

Celil Gürkan

Bu arada Gürler görev alacak sivil kişiler hakkında bilgi istedi. Onun üzerine Batur, General Çokgör'e, "Ömer Paşa, oku dosyadan," dedi. General Çokgör bazı isimler okudu. "Ahmet Bey şu bakanlık, Mehmet Bey şu bakanlık," gibilerden... Gürler, okunan her isim üzerinde duruyor, kimisi hakkında lehte kimisi hakkında aleyhte görüş bildiriyordu. Bir ara Batur'a dedi ki, "Muhsin Paşa, Deniz Kuvvetleri Komutanı Amiral Eyicioğlu'na haber verdiniz mi? Niye gelmedi?" diye sordu. Batur'un bu soruya verdiği yanıt bugün hâlâ belleğimde bütün inceliğiyle mevcuttur: "Paşam, Allah'ınızı severseniz, o adam daima alargada kalmayı tercih eden bir adam. Onun için haber vermedim." O toplantıda Gürler her davranışıyla, her konuşmasıyla gösterdi ki, ciddi ve somut bir karar alınmasına hazırlıklı ve istekli değildir.

Muhsin Batur

Faruk Paşa orada, "Emrediyorum, bu hareketleri durduracaksınız,"

dedi. "Çünkü yarın Genişletilmiş Komuta Konseyi var," dedi. Ve bitti toplantı.

Her şey orada bitti. İki saatlik toplantı sonunda Gürler vazgeçmiş, dağ, fare doğurmuştu. Batur, Gürler'i uğurlarken kapıda işaret bekleyen subaylar, yanlarındaki harekât planlarıyla donakaldılar. Bomba ellerinde patlamıştı.

Muhsin Batur

Ben bunları uğurlarken koridorda bir sürü üsteğmen gördüm. "Nedir bunlar?" dedim. "Toplantıda bir karar verilebilir. Verilirse hazır olalım diye getirdik," dediler. Subayları celp etmişler. Emir verdim, hepsini geri gönderdiler. Bu toplantı budur. İhtilal yapaım toplantısı değil, ihtilal yapmak isteyenleri, ihtilalle durdurma toplantısıdır.

9 Mart gecesi Gürler ve Batur, aylardır ihtilal hesabı yapan kurmaylarını durdurmuşlardı "ihtilal" o radikal görüşlü kurmayların fikri miydi yoksa onlar komutanlarının emriyle mi bu hazırlığı yapmışlardı, bu, hep tartışılacaktı. Ama sonuç çok açıktı: Gürler, anayasasına kadar yeni bir rejim hazırlayıp anah-tarını kendisine uzatanlara sırtını dönmüştü. İhanete uğrayan kurmaylar için şimdi iki yol kalıyordu: Vazgeçmek ya da düğ-meye Gürlersiz basmak.

Talat Turhan

Ben Celil Gürkan'ın yerinde olsaydım –bir faşist cunta Türkiye'yi ge-riletmek için tertip içinde ve benim de gücüm onları aşmaya müsait– ben onu aşarım. Güç var elinde. O anda o gücü kullanacaksın. İşte ihtilalci o demek. Seni alaşağı eden, etmek isteyen faşist kanadı sen alaşağı edeceksin.

Celil Gürkan

Yapılacak bir şey yoktu. Fakat onların konuşmalarından anlaşıyordu ki, "Celil Paşa düğmeye bastı." Tabii böyle bir şey söz konusu olamazdı. Dedim ki: "Arkadaşlar bugün, bu toplantıdan sonra artık Silahlı Kuvvetler'in müdahalesiyle yapılacak bir devrim iradesi yön ve el değiştirmiştir. Yapılacak başka bir şey kalmamıştır. Bunu böyle kabul edin."

İhtilalciler, komutanlarını düğmeye basmaya ikna edememişlerdi. Kendileri de basamıyordu. Her ihtilalin böyle durumlar için bir tek kuralı vardı. Şimdi o işleyecek ve ihtilal yine evlatlarını yiyecekti.

Emin Değer

Saat 11.00 sıralarında 28. Tümen'den bir muhabere binbaşısı telefon etti. "Sizi mutlaka görmem lazım komutanım," dedi. "Buyur gel," dedim. Geldi heyecanla, "Bize," dedi, "biraz evvel alarm verildi. DEV-KUR (Devleti Kurtarma Planı) diye bir plan var. Bu, NATO planıdır. Bütün NATO ülkelerinde devlet içten veya dıştan herhangi bir tehlikeyle karşılaştığı zaman, özellikle sosyal planda içten sol içerikli bir darbe hareketi veya bir girişimle karşılaşıldığında o plan yürürlüğe girer. DEV-KUR planını yürürlüğe soktular. Alarm verdiler. Haberiniz olsun."

Emin Değer, bu haber üzerine hemen diğer ihtilalcileri aradı. Arabayla Ankara'daki birlikleri gözlemeye çıktılar. Gerçekten de olağanüstü bir hava vardı. Hâlâ bunun Gürler'e karşı bir plan olduğunu düşünüyorlardı. Heyecanla Gürler'in emir subayının evine gittiler.

Emin Değer

Saat 02.00 gibi uyandırdık. Anlattık. Dedik ki: "Böyle bir alarm verilmiş. Bize haber geldi. Faruk Gürler'i tutuklayacaklarmış." "Bunu mut-

laka komutanla konuşmalıyım," dedi. Çok önemli bir konu olduğu için hemen telefon etti. Komutanların lojmanları o zaman Cumhurbaşkanlığı Köşkü içindeydi. Aradı. Gürler telefona gelmiş ve, "Telaşa kapılma," demiş, "alarmı ben verdim. Sol bir darbe gelecekti onun için verdim," demiş.

9 Mart dosyası işte böyle kapandı.

Aylardır ilerici gördükleri komutanları için devrim planları hazırlayan solcu kurmaylar son anda bir vücut çalımıyla devre dışı bırakıldılar. İktidara yönelttikleri silahın namlusu şimdi kendilerine dönüyordu. Fitolini ateşlemeye çalıştıkları dinamiti birden kucaklarında buldular.

Şimdi sıra karşıdarbedeydi.

Ve 48 saat sonra gelecek o darbe yalnızca Demirel iktidarını değil, kendilerini de götürecekti.

10 Mart 1971 Çarşamba Ankara

12 Mart'a 48 saat kala müdahalenin ayak sesleri Başbakanlık'a kadar ulaşmıştı. Demirel, makamına birkaç yüz metre uzaklıkta kendisini devirmek için yapılan toplantıları ânında haber alıyor ancak bir şey yapamıyordu.

Darbe neredeyse davul zurna çalarak geliyordu.

10 Mart tarihli gazeteler, o gün yüksek rütbeli komutanların Genelkurmay'da büyük bir toplantı yapacakları haberiyle çıktı. *Hürriyet*'te ise Cüneyt Arcayürek çok daha ilginç bir haber veriyordu. Bu habere göre komutanlar başbakana bir muhtıra verip çekilmesini isteyeceklerdi.

Cüneyt Arcayürek

Başlık, "En Tehlikeli Yol"du. "Böyle bir bilgi var," diye yazdım. "Bunu yapamazlar. Yapmamaları gerekir. Bunu yapacak komutanların hepsi anayasayı çiğnemiş olur. Çünkü bir devletin kurumlarını yıkıp el koyuyorsun ve yeni bir nizam getiriyorsun. Bu, anayasaya göre suç."

Yazının yayımlandığı sabah aynı bilgi Demirel'e de ulaşmıştı başbakan 9 Mart toplantısının ayrıntılarını öğrenince MİT Müsteşarı Fuat Doğu'ya derhal Köşk'e çıkmasını söyledi.

Süleyman Demirel

"Git," dedim, "sayın cumhurbaşkanına söyle; böyle haberler var." O bana gayet temin edici haberler gönderdi. "Endişe etmesin, ben de meseleyi takip ediyorum," dedi.

Ancak Demirel, artık Sunay'a inanmıyordu. Elindeki bilgileri karşılaştırmak için Cüneyt Arcayürek'i evine çağırdı ve sözü hemen o günkü yazısına getirdi.

Cüneyt Arcayürek

"Bugünkü yazınızı gördüm," dedi. "Evet efendim," dedim, "bendeki bilgi o. Yarın yapacaklar," dedim. "Ama istihbarat kaynaklarından bana gelen bilgi böyle değil. Yok böyle bir şey," dedi. "Sizi yanıltıyorlar efendim," dedim. "Mektup mu, muhtıra mı, nedir onu bilemiyorum ama böyle bir şey olacak," dedim. Öylece kalakaldı. Gayet soğukkanlı görünüyordu ama kafası hep bununla meşguldü.

Demirel, "Asker ne hazırlıyor?" sorusuna yanıt arayadursun, aynı sıralarda az ötedeki Genelkurmay karargâhında üç kuvvet-

ten 26 general, başbakanı devirecek formülü arıyorlardı. Bu, gizli bir toplantı değildi. Tağmaç'ın çağrısı basında duyurulmuştu. Generallerin makam arabaları Genelkurmay'ın önüne gösterişle dizilmişlerdi. Katılımcılar arasında Kenan Evren, Bülend Ulusu, Turgut Sunalp, Ali Fethi Esener, Faik Türün, İrfan Özaydınlı gibi sonraları çok aşına olacağımız isimler de vardı. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin 12 Mart öncesi yaptığı bu son toplantıya katılan o 26 general içinden ileride yedi kuvvet komutanı, iki genelkurmay başkanı, iki siyasi parti lideri, bir bakan, bir başbakan ve bir cumhurbaşkanı çıkacaktı.

Genelkurmay Başkanı Tağmaç, toplantıyı, "Durum tehlikeli," diyerek açtı. ODTÜ'deki çatışmayı anımsatarak, "Maksatları ordunun sabrını taşıyarak müdahaleye zorlamak," dedi. "Ama başta gelen görevimiz rejimin devamını sağlamaktır," diye ekledi. Sonra da, "Ne yapmak lazım?" diye sorup sözü generallere verdi.

Muhsin Batur

Bir orgeneral hariç, herkes bir müdahaleden bahsetti. "Müdahale" "ikaz", "tam ihtilal"... anafikirler bunlar. Fakat benim kavrayamadığım nokta bu "ikaz" meselesi. Yani kimi çağırıp da ikaz edeceğiz? Bunu ben bir türlü kavrayamadım. Koca general olmuş adam, "İkaz edin hükümeti," diyor mesela. Canım bu, zaten müdahale. Ama genel hava yüzde 99'uyla, "Artık Türkiye bir bunalıma girmiştir. Çareyi sizler bulacaksınız." Ve laf da şu: "Komutanlar en iyisini bilir. Görev size düşüyor." Bu hava açıktı.

Genişletilmiş Komuta Konseyi'nin altı saat süren bu toplantısı bittiğinde artık kafalarda hiçbir soru işareti kalmamıştı: Ordu müdahaleden yanaydı. Artık müdahalenin yöntemini belirlemek komutanlara kalıyordu. Dört komutan kendi aralarında toplanıp Demirel'i nasıl devireceklerine karar vereceklerdi.

11 Mart 1971 Perşembe

Ankara

Son 24 saate girilirken artık ordunun eğilimi belli olmuştu: Ordu, emir komuta zinciri içinde bir harekât istiyordu. Ancak Genelkurmay Başkanı Tağmaç hâlâ ikna olmamıştı. Daha dün, “Ordu son çaredir. Rejim devam etmelidir,” demişken şimdi bir muhtıranın altına nasıl imza atacaktı?

İşte 11 Mart günü saat 17.30’da Genelkurmay’da başlayan “Generaller Zirvesi”nin gündemi buydu. Bu, komutanların ve ülkenin kader toplantıydı. Havada bir darbe arifesinin gerginliği vardı.

Muhsin Batur

Memduh Paşa sinirliydi. “Son üç gündür acayip şeyler oluyor. Nedir bunun aslı? Bunun adını koyalım,” dedi. İşte o zaman Faruk Paşa’yla ben izah ettik. Harekât başlamak üzereydi. Birtakım hazırlıklar vardı. Bunları durdurduk. Artık sabit kalamayız. Birtakım eylemlere girmek lazım,” dedim. Konu tartışmaya açıldı. Memduh Paşa, başbakanın düşürülmesi suretiyle konunun halledilebileceği tezini yine savundu. Ben bunun hatalı bir yol olduğunu, Meclis’ten birtakım isteklerde bulunan bir yarı müdahalenin daha uygun olduğunu söyledim.

Tam üç saat süren bu tartışmaların sonunda Batur’un görüşü ağır bastı.

Genelkurmay Başkanı Tağmaç, daha fazla direnirse alttan gelen hareketin kendisini de devirebileceğini hissetmişti. “Karar vermeden önce bir de Sunay’ın nabzını yoklayalım,” dedi. Ve akşam saat 21.00’de MİT Müsteşarı Fuat Doğu’yu evine çağırdı. Hazırladıkları darbeyi anlattı.

Fuat Doğu

Anlattı, "Siz şimdi gidin, cumhurbaşkanına bunu söyleyin," dedi ve Cumhurbaşkanı Sunay Paşa'ya telefon etti Ben Sunay Paşa'ya gittim. Dedim ki: "Sayın cumhurbaşkanım beni genelkurmay başkanı gönderdi. Şimdi toplantıdalar. Yarın bir darbe yapacakları Size bildirmemi emrettiler," dedim. Sunay Paşa tabii, "Pek iyi oldu," veyahut da, "Kötü oldu," şeklinde bir şey söylemedi. Fakat simasında bir üzüntü hissettim. "Peki Fuat Paşa," dedi ve ayrıldım.

Vakit, 11 Mart gece yarısını vurduğunda yaklaşan darbeyi şimdi dört generalin dışında iki kişi daha biliyordu: Cumhurbaşkanı Sunay ve MİT Müsteşarı Fuat Doğu.

Sunay'ı Köşk'e Demirel çıkarmıştı ama o, ne olursa olsun eski bir askerdi. O gece darbeyi öğrendiği halde Başbakanlık'la arasındaki direkt telefonu kullanıp Demirel'e haber vermedi.

MİT Müsteşarı Fuat Doğu'ya gelince... O da bir asker olsa da, yasal olarak başbakana bağlı bir kurumun başındaydı ve derhal durumu Demirel'e bildirse belki de ülkenin kaderini değiştirecekti. Zaman geçiyordu. Bir an önce kararını vermeliydi.

Fuat Doğu

Eve geldiğim zaman düşündüm. Eğer bu haberi verirsem, haklı olarak Sayın Demirel seçimle işbaşına gelmiş bir başbakan olarak karşı çıkacaktı. Ve kendisiyle beraber partisi de karşı çıkacaktı. Halbuki durum çok kritikti. Karışıklık çıkacak, belki de kanlı ve sert bir mücadeleye dönüşecekti. Sayın Demirel, "Ben halk iradesiyle geldim. Binaenaleyh böyle bir emirle yerimi bırakmam," diyecekti. Ve bir mukavemet başlayacaktı. O mukavemet neyle karşılaşacaktı? Öyle yumuşak değil, belki daha sert bir darbeye. Menderes'in durumunu gördünüz. Kızılay'da vesairede ne hale geldi. Binaenaleyh o tabloların bir daha teker-rür etmemesi bakımından ben şahsen Demirel'e bunu söylemedim. Söylemediğim için bugün çok memnunum.

Artık saatler gece yarısını geçmiş, takvimler 12 Mart'a dönmüştü.

Toplantı halindeki dört general için karar vaktiydi. Köşk'ten gelen haber üzerine yeniden görüştüler. Sunay da sessiz kalınca Tağmaç'ın direnişi kırılmıştı. Daha bir gün önce "asla" diyen komutan, gecenin sonunda müdahaleye razı oldu. "Yarın bildiri getirin, imzalayayım," dedi.

Türkiye'nin tarihini değiştirecek olan gün başlıyordu.

12 Mart 1971 Cuma Saat 09.00 Çankaya Köşkü

Türkiye'nin siyasal tarihinde bir kilometre taşı olan 12 Mart günü, Köşk ile MİT arasında yapılan bir konuşmayla başladı.

Çankaya'da ilk günden beri bütün olayların dışındaymış gibi görünmeye çalışan Sunay, sabah MİT Müsteşarı Fuat Doğu'yu aradı ve gece kendisine verdiği haberi başbakana iletmesini istedi.

Haber, darbe haberi idi.

Fuat Doğu

Sayın cumhurbaşkanı telefon ettiler, Fuat Paşa, "Başbakana söyleyin, ayrılınsınlar," dediler. Ben kendilerine dedim ki: "Efendim, ben teşkilat olarak kendilerine bağlıyım. Ve biz en çok da Sayın Demirel başkanlığında çalışmışızdır. Acaba genel sekreterinizle veya başka biriyle..." "Yok, hayır siz söyleyeceksiniz," dediler.

Fuat Doğu çaresiz bir şekilde telefona sarıldı ve Güniz Sokak'taki evin numarasını çevirdi. Demirel, uykusuz geçen bir gecenin sabahında önemli bir telefon geldiği haberini alınca hemen alt kattaki çalışma odasına indi.

Arayan, MİT Müsteşarı Fuat Doğu'ydu. Cumhurbaşkanı'dan "çok önemli" bir mesaj getirmişti. Sunay, Demirel'den çekilmesini "rica ediyordu".

Fuat Doğu

Cumhurbaşkanımız, zatiâlinizin çekilmenizi... ve bir darbe oldu, yani kuvvet komutanlarının bunu arzu ettiklerini söylediler.

Süleyman Demirel

"İstifa ediversin diyor," dedi. "Niye istifa edeceğim?" dedim. "İşte sağlık sebebiyle filan." "Benim sağlığımdan bir şikâyetim yok." "Ama," dedi, "el koyacaklar. Bir muhtıra yazıyorlar."

Fuat Doğu

Tabii derhal haklı olarak bir reaksiyon oldu. "Fuat Paşa, ben buraya seçimle geldim. Bunu nasıl yaparlar? Ben gidip, partimle vesaireyle konuşacağım," dediler ve telefonda ayrıldılar.

Süleyman Demirel

Savunma Bakanı Ahmet Topaloğlu'nu çağırdım. "Ben cumhurbaşkanı arayayım," dedim. Güniz Sokak'la aramızda direkt telefon vardı. Ama telefon açılmıyor. Çıkıyor. Açmıyorlar telefonu.

Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nün telefonları sağırdı sanki. Daha geçen gece, Demirel'e, "Endişelenecek bir şey yok. Ama

istediğin zaman ara," diyen Sunay, kara haberi gönderip bir anda sırta kadem basmıştı. Demirel, bu sessizliğin hayra alamet olmadığını anladı. Hemen hazırlanıp Başbakanlık'ın yolunu tuttu. Başbakan için en zor saatler başlıyordu.

Saat 09.30

Genelkurmay Başkanlığı

Demirel'in makam arabası Genelkurmay kavşağından dönüp Başbakanlık'a yönelirken Genelkurmay Başkanlığı'nın makam odasında dört general bir aradaydılar. Gece Korgeneral Kemal Taran'ın hazırladığı iki sayfalık muhtıra metni nlerindeydi. şimdi paşalar son rötuşları yapacaklardı.

Muhsin Batur

Biz bunu çok uzun bulduk. İyi niyetle hazırlanmıştı ama maksadı tam ifade etmiyordu. Onun zerine bu metni kısaltıp değiştirmeye karar verdik ve yeniden kaleme aldık. Ben yazarken Faruk Eyicioğlu da yardım etti. Kaleme aldık, bitirdik. Fakat bir saat, aşağı yukarı bir saat bekledik imzalamak için. Çünkü ağır bir karar yani... Hiç konuşmadan sigara üstüne sigara içtik. Herkes ay iti. Bir saat hiç konuşmadık.

Ağır bir karardı. Önlerinde duran metin, Meclis'e ve hükümete bir ültimatom veriyor, "İstediğimizi yapmazsanız, yönetime el koyacağız," diyordu. Dört general, dönüşü olmayan bir yola çıkıyordu. Özellikle Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç, derin bir düşünceye dalmıştı. Ağzını bıçak amıyordu. Bir saat düşündükten sonra teslim oldu, "Peki," dedi, "getirin imzalayayım."

Odadakiler, son imzayı atarken komutanlarının kara camlı gözlüklerinin altından bir damla yaş aktığını gördüler.

Muhsin Batur

Büyük bir yük altına girmiştik o anda. Yani böyle kendimizi yükseltir gibi bir hava değildi. Bir girdaba girdiğimizi biliyorduk. Çünkü biz asker olarak yetiştirilmişiz. Rütbelerimizin sonuna gelmişiz. Kendi işimizi yapmakla meşgul olmamız lazım gelirken, istemeyerek başka alanlara çekildik. Bundan bir sevinç duymamız da mümkün değil. Sonra ben düzene riayetkâr bir adamım. Ne bileyim, Hava Kuvvetleri komutanlığının altında başbakanın imzası vardır. Bunlar beni üzen konular ama bu hareketi yapmaya mecburduk. Çünkü biraz daha savsaklasaydık, Türkiye’de başka türlü bir hareketle karşılaşırđık.

Saat 12.00 Başbakanlık

Tuğgeneral Musa Öğün başkanlığındaki bir heyet dört komutanın imzalarını taşıyan metni sarı bir zarf içinde TRT’ye ve Meclis’e götürürken, Başbakan Demirel, makamında hâlâ Köşk’ü arıyordu. Manyetolu telefon defalarca çaldırılmış ama bir türlü açılmamıştı. Cumhurbaşkanı Sunay, bina dışında, Köşk’ün çam ormanında gezinti yapıyordu.

Süleyman Demirel

Bir süre sonra cevap verdiler. Dediler ki: “Cumhurbaşkanı bahçede dolaşıyor. Onun için, telefon başına gelince haber vereceğiz.” “Bu acele bir durum,” dedik, bire on kala gibi çıktı telefona. Dedim ki: “Böyle bir durum var. Çok yanlış oldu.” Türkiye’nin itibarını da, demokrasiyi de zedeler. Ben size bunları daha önce de söyledim.” “Ne yapayım? Beni de aşılar. Mani olamıyorum,” dedi. Telefonu kapattık.

Artık Sunay da devre dışıydı. Demirel, telefonu kapatmadan, "Meclis'e gidip güvenoyu isteyeceğim. Güvenoyu alırsam istifa etmem," dedi.

Günlerden 12 Mart'tı... ve saat bire beş vardı.

Saat 12.55

TRT Genel Müdürlüğü

TRT'nin Mithatpaşa Caddesi'ndeki genel müdürlük binası, muhtıranın işaretini çoktan almıştı. Genel Müdür Adnan Öztürk, telaş içinde haber müdürünü aramış ve 13.00 bülteni için çok önemli bir haber geleceğini bildirmişti.

Haber müdürü, Doğan Kasaroğlu'ydu.

Gelecek haber ise, bir muhtıra...

Doğan Kasaroğlu (TRT haber müdürü)

Saat 13.00'e doğru önde Musa Paşa, arkasında da iki tane albay TRT'ye geldiler. Havacı albayın adı Kenan Tunusluoğlu idi. Denizci albay da Fuat Uğur'du. Ellerinde bir sarı zarfla geldiler. Musa Paşa sarı zarfı bana uzattı. "Doğan Kasaroğlu sen misin?" dedi. "Benim," dedim. "Haber müdürü sen misin?" "Benim." "Al şu zarfı," dedi. Aldık zarfı. "Açabilir miyim?" dedim. "Aç tabii," dedi. Açtık, baktık, ihtilal.

Muhtıra metni hemen mumlu kâğıda yazılarak çoğaltıldı ve nöbetçi spikere verildi. O da metni kaptığı gibi, haber merkezinin arabasına atlayıp Radyoevi'ne koştu.

Saat tam 13.00'te TRT radyoları, tüm ülkeye nöbetçi spiker Çetin Çeki'nin sesinden ihtilal bildirisini duyurmaya başladı.

Çetin Çeki (Spiker)

1. Parlamento ve hükümet süregelen tutum, görüş ve icraatı ile yurdumuzu, anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk'ün bize hedef verdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve anayasanın öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür.

2. Türk milletinin ve sinesinden çıkan Türk Silahlı Kuvvetleri'nin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliği giderecek çarelerin partiler üstü bir anlayışla meclislerimizce değerlendirilerek mevcut anarşik durumu giderecek ve anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılap kanunlarını uygulayacak, kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zaruridir.

3. Bu husus, süratle tahakkuk ettirilemediği takdirde, Türk Silahlı Kuvvetleri, kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak görevini yerine getirerek idareyi doğrudan doğruya üzerine almaya kararlıdır. Bilgilerinize.

Memduh Tağmaç-Faruk Gürler
Celal Eyiceoğlu-Muhsin Batur

Bu bildiriyle Türkiye Cumhuriyeti'nin kısa tarihindeki ikinci askerî müdahale de gerçekleşmiş oluyordu. 27 Mayıs'tan 11 yıl sonra asker bir kez daha devreye girmiş ve gidişe "dur" demişti.

Ancak 27 Mayıs'tan farklı olarak bu kez ordu iktidarı doğrudan ele almıyor, sadece yeni bir hükümetin oluşturulmasını istiyordu. Asıl ültimatı, muhtıranın 3. maddesindeydi: Bu yapılmazsa, yani Demirel çekilmezse ordu yönetime el koyacaktı.

Bu, milyonların gözü önünde Silahlı Kuvvetler'in Demirel'e çektiği bir restti. Şimdi başbakan, şapkasını önüne koyacak ve bu resti görüp görmemeye karar verecekti.

Ya istifa edecek ya da direnecekti.
Onun kararı, ülkenin de kaderini belirleyecekti.

Saat 13.00 Ankara Başbakanlık

Saat 13.00'te radyoda 12 Mart Muhtırası okunurken Demirel, makamından Senato Başkanı Tekin Arıburun'u aradı. Muhtıranın bir kopyası Meclis'e de gitmişti. Askerler, muhtıranın Genel Kurul'da okunmasını istiyorlardı. Başbakan acilen bir tavır koymak zorundaydı. Hemen kabinesini toplantıya çağırdı. Yan odada da AP Başkanlık Divanı'nı topladı. Şimdi tam dört saat sürecektir bir toplantı maratonu başlıyordu. Başbakan dört saat boyunca bu iki toplantı arasında mekik dokuyacak ve soracaktı: "Şimdi ne yapacağız?"

Süleyman Demirel

Vallahi ben o hadiseler karşısında soğukkanlılığımı kaybetmedim. Çünkü zaten bu işin muntazam bir iş olmadığını ve çeşitli badirelerle karşılaşabileceğimizi bilerek işin içine girmiştım. Nihayet benim başbakan odası olarak çalıştığım odada, oturduğum koltukta darağaçları vardı. Bir başbakan asmak, seçilmiş, halkın reyile gelmiş, parlamento'nun üstüne çıkmış bir başbakanı asmak aslında halkın iradesini asmaktır. Ama bu olmuş. Ne yapacağız? Devlet bizim devletimiz. Devleti kurtaracağız. Devletin aldığı yarayı tamir edeceğiz.

İçinde darağaçlarının gezdiği odada şimdi tarihî bir karar verilecekti. Bakanlar Kurulu'nun önünde iki seçenek vardı:

İstifa etmeyip Meclis'e gitmek ve güvenoyu tazelemek. Yani parlamentonun kapanmasını ve bir askerî rejimi göze almak... Ya da istifa edip hükümeti feda etmek, karşılığında Meclis'i kurtarmak... Yani açık tutmak.

Bakanlar Kurulu, iki saat tartıştıktan sonra dağılmadan Meclis'in tavrını gözlemeye karar verdi. Bakalım Meclis, muhtıraya ne tepki gösterecekti?

Saat 15.00 TBMM

Türkiye Büyük Millet Meclisi, muhtıra radyoda okunduktan iki saat sonra, yani saat 15.00'te açıldı. Oturumu, başkanvekili Fikret Turhangil yönetiyordu. Elinde de o ünlü sarı zarf vardı. Turhangil, komutanların Meclis'e ilettikleri muhtırayı okutacağını söyledi. Genel Kurul'da buz gibi bir sessizlik oldu. Meclis'in tarihinde ilk kez bir askerî muhtıra başkanlık kürsüsünden okunacaktı. Herkes şaşkın, başını öne eğerken bir tek milletvekili ayağa kalktı ve itiraz etti. İtirazın sahibi Demokratik Parti grubunun başkanvekili Hasan Korkmazcan'dı.

Ferruh Bozbeyli (Demokratik Parti genel başkanı)

Tek itiraz bizden geldi. "İç Tüzük açıktır. Burada ya Cumhurbaşkanlığı tezkeresi okunur. Ya Başbakanlık tezkeresi okunur. Ya Meclis Başkanlığı tezkeresi okunur. Ordu tezkeresi okunmaz. Okuyamazsınız bunu!" diye bağırان biziz.

Ama bu itiraz, cılız bir ses olarak kaldı. Muhtıra metni okundu. Bir tek İçel Milletvekili Celal Kargılı'nın alkış sesi du-

yuldu. Ve Türkiye Büyük Millet Meclisi hiçbir şey olmamış gibi gündemindeki diğer maddeleri görüşmeye geçti. Meclis yenilmiş, bütün umutlar çökmüştü.

Süleyman Demirel

Bir cumhuriyete ve bir parlamentoya bir kişi, iki kişi sahip çıkarak bir yere varamazsınız. Gönül ister ki herkes ayağa kalsın. Bir kişi çıkıyor. Esas mesele muhalefetindir. Muhalefet kalkıp, "Ne oluyor?" diyecek. Hep kuzu gibi... Tek ses yok ki arkamda... Güç yok. Nasıl, neyle gideceğim güvenoyuna, vesaireye? Yani bir de güvensizlik oyu alıp kendimi muhtıranın hedefi olmaktan çıkarıp Meclis'in hedefi mi olayım?

Yapacak bir şey kalmamıştı.

Ordu, silah elde bekliyordu.

Sunay, "Beni de devre dışı bıraktılar," diyordu.

Meclis sessiz, basın ve muhalefet tepkisizdi.

Demirel, yaşamının en zor kararını orada verdi.

İstifa edecekti.

Dört buçuk saate yakın süren toplantının sonunda bakanlarına, "Bu yolla hiç olmazsa Meclis'in kapısını açık tutabiliriz," dedi. Bir beyaz kâğıda, "Muhtırayı anayasa ve hukuk devleti anlayışıyla bağdaştırmak mümkün değildir. Bu durum muvacehesinde hükümetimin istifasını saygı ile arz ederim," diye yazdı ve imzaladı. Sonra da tek tek bütün bakanlar imza attı.

Saat tam 17.20'ydi. Ve yolun sonuna gelinmişti.

Devlet Bakanı Turhan Bilgin, Başbakanlık kapısında bekleyen yüzlerce gazeteciye istifa mektubunu okudu. Başbakan, istifasını Sunay'a kendisi götürmeyecek, bir protesto gösterisi olarak müsteşar muavini ile gönderecekti.

Saat tam 19.21'de Demirel, Başbakanlık kapısında göründü. Yüzünde flaşlar patladı. Soruları yanıtsız bırakırken zoraki gülümsemeye çalışıyordu. Makam arabasına doğru yürüdü.

Ama şoför koltuğu boştu. Şoför arabayı çalıştırmış ve ortadan kaybolmuştu. Acele bir şoför bulundu. Arabaya binildi ve müstafi başbakan, Güniz Sokak'a doğru yola koyuldu.

Şapka gitmiş, kavga bitmişti.

Komutanlar o gece başbakanın istifasını Köşk'te Cumhurbaşkanı Sunay'ın verdiği bir yemekte kutladılar.

Artık Türk siyasal hayatında yeni bir sayfa açılmıştı.

Türkiye her şeye sıfırdan başlayacaktı.

Ülke 13 Mart'a, devrik bir başbakan, devre dışı bir cumhurbaşkanı, başı önde bir Meclis ve birbirine küs komutanlarla giriyordu.

Tablo, hiç olmadığı kadar umutsuzdu.

Ama Güniz Sokak'a çekilen Demirel'in bir tek tesellisi vardı:

Meclis'in kapısı kapanmamıştı.

Ve o kapı aralık kaldığı sürece oradan içeri girip mücadeleye kaldığı yerden devam edebileceğini düşünüyordu.

Çok değil, iki yıl sonra o kapıdan girecek ve yine bir mart ayında 12 Mart'ın rövanşını alacaktı.

Hem de cümle âleme ibret olacak bir zaferle...

tezmiş As İnan idam

ükümlü haklarındaki ölüm cezaları
zbah erken saatlerde Ankara Merkez
evin'de yerine getirilmiştir

D 12 Ocak, Yusuf Akbul ve Hırsız İsmail
Rm cezası bu sabah erken saatlerde Ankara
merkez yerine getirilmiştir. Bu kanunla
indir "Anayasa"yı lağir ve tahsil ile Türkiye
Merkezi'ni inkar veya vaziyetini yarmakla
günlük eden 11 Erzurum'un Hırsız İsmail
kayış Cemil ve Hırsız İsmail 1947 doğum
Osmay, 11 Yılmaz Çekerek İçerik Kışaray
Peker ve Hırsız İsmail 1947 doğum

ADRES: Nuruosmaniye Caddesi
No: 65 İSTANBUL
TELGRAF: MİLLİYET, İstanbul
POSTA KUTUSU: 492, İstanbul
TELEFON: 22 44 10 (Santral)

YIL: 23, SAYI: 8800

BUGÜN
10
SAYFA
75
KURUŞ

Milliyet
Halk Gazetesi

1341 DELEGE KURULTAY İÇİN H

NÖNÜ RAHATSIZ
KURULTAY 1 GÜN

☆☆☆

Kurultaya
üzere hazır!

Onuncu bölüm

RÖVANŞ

1971'in 12 Mart'ında
Demirkırat tökezledi.

Aslında bilirsiniz, topallayan
atları vururlar.

Ama bu kez öyle olmadı. Türk demokrasisi aldığı yaraya
rağmen koşmaya devam etti.

Çünkü 12 Mart bir "el koyma" değil, bir "uyarı"ydı.
Generaller, "İstediklerimiz yapılmazsa el koyarız," diyorlardı.

Ülke, bu Demokles Kılıcı'nın altında yeni bir döneme
giriyordu. Olaylar karşısında âciz kalmış bir cumhurbaşkanı,
koltuğunu bırakıp gitmek zorunda kalmış bir başbakan, yenik
düşmüş bir Meclis, iktidarın ne tam içinde ne tam dışında
dört general... Şimdi bu karmaşık denklemden bir çözüm
çıkarılmasına çalışılacaktı. Ama nasıl ve kimle? 13 Mart
sabahı Türkiye'de bu soruların yanıtını hiç kimse bilmiyordu.

13 Mart 1971 Cumartesi Ankara

13 Mart sabahı gazete satan çocuklar heyecanla, “Hükümet istifa etti!” diye bağıırıyordu. Başbakan Demirel dört generalin tek sayfalık bir muhtırasıyla devrilivermişti.

Demirel’i deviren dört general o sabah Cumhurbaşkanlığı Köşkü’nde ilk kez kameraların önüne çıktılar. Sabah gazetelerini onlar da okumuş ve memnun olmuşlardı. Gazeteler özellikle sol örgütlerin muhtıraya destek mesajlarıyla doluydu. Dev-Genç, DİSK, Türk-İş, Türk Hukuk Kurumu, Türkiye Öğretmenler Sendikası gibi pek çok örgüt, tam bir şaşkınlık içinde müdahaleye alkış tutuyordu. Muhtıranın altında reformist olarak tanınan Gürler ve Batur’un imzalarını görünce kendilerinden yana darbecilerin kazandığını sanmışlardı. 13 Mart günü Çankaya’da Faruk Gürler’i gülümseten de buydu. Aynı gün, sol basın da talihsiz bir deney yaşıyor, yıllarca demokrasiyi savunan nice yazar, generallere destek yazıları yayınlıyorlardı.

“Balyoz indi, Demirel bitti” sevinci içindeydiler. Balyozun asıl kendi kafalarına ineceğini anladıklarında iş işten geçmiş olacaktı.

O gün, yüksek sesle ifade edilen tek tepki, AP'li Senato Başkanı Tekin Arıburun'dan geldi. Arıburun'un muhtıra metnini Senato'ya okuttuktan sonra komutanları eleştirmesi AP'lilerin alkışlarıyla karşılandı. CHP ise sessizdi. 12 Mart'a hâlâ teşhis koyamamışlardı. Oysa herkes İnönü'nün ne diyeceğini merak ediyordu. Paşa, beklenen çıkışı 12 Mart'tan tam üç gün sonra, Meclis grubunda yaptı.

Ali İhsan Göğüş

Fevkalade şiddetli bir çıkış yaptı. Dedi ki: "Bir Meclis'e askerî kıta gibi, 'Şunu söyle, bunu böyle yapacaksın,' demeye imkân yoktur. İcranın emri altında bulunan kumandanların takdir edeceği veya tenkit edeceği ölçüye göre hükümetler kalacak veya kalmayacak. Böyle bir düzen demokratik düzen değildir. Biz demokratik rejim dışında bir rejim kabul etmeyeceğiz."

Bu çıkış, Ankara'yı sarstı. Paşa, generallere rest çekiyor ve bir seçim hükümeti kurulup acilen seçime gidilmesini istiyordu.

Genelkurmay Başkanı Tağmaç bu konuşmayı duyunca sinirlendi. İnönü de karşılarına geçerse iş zorlaşırdı. Hemen eski bir asker olan CHP milletvekili Sadi Koçaş'ı çağırıp İsmet Paşa'ya bir mesaj iletti: "Biz 12 Mart'ta muhtıra vermesek, 9 Mart'ta bazı radikal subaylar yönetime el koyacaklardı. Şimdi tam onları tasfiye aşamasındayız. Aman Paşa bize destek versin," dedi. Koçaş bu mesajı hemen Pembe Köşk'e uçurdu.

Sadi Koçaş (CHP milletvekili)

Gittim ve Genelkurmay'daki görüşmeleri anlattım. Bir yanlış anlaşılma olduğunu, kendisinin çıkışının muhtırayı verenleri güç duruma düşürebileceğini söyledim.

İnönü, anlatılanlardan sonra ikna oldu ve, "Meclis'i kapatmazlar ve güvenilir bir başbakan bulurlarsa desteklerim," dedi.

"İnönü krizi"ni böylece aşan Genekurmay Başkanı Tağmaç hemen bir kararname hazırlattı: 9 Mart'ta ihtilal hazırlığı yapan reformcu subaylar derhal tasfiye edileceklerdi. Henüz hükümet kurulmadığından, kararnameyi, vekaleten başbakanlığı sürdüren Demirel imzalayacaktı. Kendisini devirme hazırlığı yapanların emeklilik kararına imza atmak ona kısmet oluyordu.

Süleyman Demirel

Bir albay geldi. Dedi ki: "Efendim, birtakım üniformalı kişiler var, emekli edilecek. İmzalar mısınız?" "Getir imzalayayım," dedim. Ben hâlâ başbakanım. Fakat artık Güniz Sokak'ta oturuyorum. Getirdi adam. Tuğgeneral Mehmet Tuğcu, genekurmay başkanının özel kalem müdürü. Yok bilmem Kemal Tunusluoğlu, Hava Kuvvetleri komutanının özel kalem müdürü. Celil Gürkan, Plan ve Prensipler Dairesi'nin komutanı. Çok parlak bir general. Meğer devlete el konursa, bundan sonra neler yapılacağını planlarını bunlara yaptırmışlar. Tabii mesele oraya gelince, o plan uygulanamayınca bunlar tasfiye oldu, iyi mi?

İhtilal, evlatlarını yiyordu. Beş general, bir amiral ve otuz beş albay o gün apar topar emekliye sevk edildiler. Gürler ve Batur'un bilgisi dahilinde, onların karargâhlarında Demirel'i devirme hesapları yapanlar, yine Gürler ve Batur'un bilgileri dahilinde hem de devrik Demirel'in imzasıyla tasfiye edildiler.

Celil Gürkan (Tümgeneral)

İçeriye bir binbaşı girdi. Samimi olarak üzüldüğünü belirten bir ses tonuyla, "Komutanım, bu zarfı size tebliğ etme görevi bana verildi. Lütfen imzalayarak bana geri verin," dedi. Zarfı açtım, baktım: Genekurmay Başkanlığı antetli bir emir içinde beş general ve bir amiralin,

sekiz albayın, 15 Mart'tan geçerli olmak üzere emekliye ayrıldıklarını bildiren bir Personel Başkanlığı duyurusu.

Daha bir hafta önce hazırlanan "Devrim Anayasası"nda başbakan yardımcısı olan Tümgeneral Celil Gürkan, şimdi emekliydi. Başbakanlık verilecek Muhsin Batur ise arkadaşlarının tasfiyesini izlemekle yetindi.

Muhsin Batur

Eee tabii. Ama bunlar en sivri olanlar tabii. Yani çok ufak bir tasfiye. Belki olayın içinde 100 kişi vardı. 200 kişi vardı. 300 kişi vardı.

İnönü, o gün grupta yaptığı konuşmada, "Çok önemli bir 24 saat geçirdik," dedi. O 24 saat içinde İsmet Paşa, darbenin karşısından yanına geçmişti.

"9 Mart" dosyası böylece kapandı.

"12 Mart" asıl şimdi başlıyordu.

16 Mart 1971 Salı Kayseri

Aylardır beklenen haber, 16 Mart sabahı geldi.

Deniz Gezmiş, Sivas'ın Şarkışla ilçesinde yakalanmıştı. Nicedir her yerde didik didik aranan bu genç adam, çekilen ilk görüntülerinde parkası içinde bitkin haldeydi. Ve o halde Kayseri valisinin karşısına çıkarıldı.

Abdullah Asım İğneciler (Kayseri valisi)

İlk gördüğüm zaman ben bir cellat, bir eşkıya ile karşılaşacağımı tahmin ettim. Ama öyle bir şey görmedim. Çok yakışıklı, uzun boylu, fevkalade zarif bir delikanlı ile karşılaştım. Ona, "Siz dağlarda geziyor-dunuz değil mi?" diye sordum. "Evet," dedi. "Demirel istifa etti, haberi-niz var mı?" dedim. "Var," dedi. "Nereden haber aldınız?" dedim, "Radyomuz var, oradan dinledik," dedi. "Peki memnun musunuz? Hükümetin istifası siz gençleri tatmin etti mi, maksadınız bu muydu?" dedim. "Hayır. Bizim hükümetle işimiz yok. Biz yeni bir rejim, yeni bir devlet kuracağız," dedi. Kendisini çok anormal bir durumda görme-dim. Bir katil, eşkıya izlenimi vermedi bana. Sakindi, munis bir görü-nümü vardı. Yalnız yorgundu. Yanakları, avurtları çökmüştü.

Deniz Gezmiş kimseyi öldürmemiştii.

Banka soymak ve Amerikalıları kaçırmaktan aranıyordu. Ya-kalanınca hemen Ankara'ya getirildi ve önce kameraların önüne, ardından da işçileri bakanının huzuruna çıkarıldı.

Deniz Gezmiş'in Erdal Öz'e anlattıklarından...

İşçileri bakanı çok keyifliydi. Odası gazetecilerle doluydu. Ben hep başımı dik tutmaya, canlı, dipdiri görünmeye çalışıyorum. Nasıl bitki-nim oysa, ayaklarımı zor sürüyorum. Bakan gülerek, "Geçmiş olsun," dedi. Suratına baktım pis pis, hiçbir karşılık vermedim. Gazetecilere döndü, "Şu pejmürde kılıklı adam Halk Kurtuluş Ordusu'nun kahra-manıymış," dedi. "Beğenemedin mi?" dedim. "Türkiye'de bir tek or-du vardır," dedi. "Onun için ordu muhtırayı verince hemen istifayı bastınız," dedim. Sinirlendi, "Götürün bunu," dedi. Sürükleyerek çı-kardılar beni odadan.

Gezmiş iki bileğinden iki polise zincirli olarak bakanlıktan sorgu için 2. Şube'ye götürüldü. Şimdi, sonu acıyla bitecek upuzun iki yıl başlıyordu.

18 Mart 1971 Perşembe Ankara

12 Mart'ın üzerinden bir hafta geçmişti ve ülke hâlâ başbakanlıktan kimsesizdi. Herkes, generallerin bulacağı "tarafsız ve partiler üstü" başbakanı bekliyordu. Oysa muhtırayı veren generaller de aynı beklenti içindeydiler. Bekledikleri haber, bir cenaze merasiminin de yanlarına geldi. Hem de hiç beklemedikleri bir şekilde.

Muhsin Batur

Nihat Bey yanımıza geldi ve, "Ben başbakan oldum," dedi. Biz üçümüz şaşırdık. Memduh Paşa hiç şaşırmadı. Çünkü biliyormuş. Çankaya'da konuşulmuş. Yani biz 12 Mart'tan birkaç gün sonra devre dışı kaldık. Üçümüz de...

Üç generalden habersiz Erim'e başbakanlığı veren Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç'tı. O cenaze töreni, muhtıradaki dört imzanın sahipleri arasındaki uyumun da cenaze töreni oldu.

Daha 12 Mart'ın haftası çıkmadan, cunta dağılmıştı. Artık ipler Tağmaç'ın elindeydi.

Ertesi gün, Nihat Erim, İnönü'den izin alıp CHP'den istifa etti. Sonra da Çankaya Köşkü'nde düzenlenen bir törenle hükümeti kurma görevini Sunay'dan aldı.

Ardından yaptığı basın toplantısında da Meclis'te grubu bulan partilerin liderleriyle görüşüp destek isteyeceğini söyledi.

Acaba devrik başbakan, halefine istediği desteği verecek miydi?

Süleyman Demirel

Bana dedi ki: "Ben destek istiyorum." Dedim ki: "Destek vereceğim. Sana vermeyeceğim desteği, Türkiye'nin istikrarına, huzuruna, parlamentonun ayakta kalmasına vereceğim. Kol çıkmıştır. Hani insanın kolu çıkar ya... Bu kolu yerine koyuncaya kadar destek vereceğim."

Demirel, keseceği kurbanı iyi besleyen bir çiftçi gibiydi. Erim'e destek kararını verdiği gün, gerekçesini basına şöyle açıkladı:

Partiler üstü bir hükümet kurmaya çalışıyor. Bizden istediği şey, bizim partimizden de hükümete üye alınmasına izin verilmesidir. Binaenaleyh bizim aldığımız karar da Sayın Erim'in kurmaya çalıştığı hükümete bizim partimizden de üye verilmesine müsaade edilmesidir.

Erim, eski başbakanı İnönü'den de aynı desteği gördü. Ancak bu destek sözü, CHP'yi tam ortadan ikiye böldü. Çünkü Erim, parti içinde "ortanın solu" hareketine muhalefetiyle tanınıyordu. "Ortanın solu"nın temsilcisi ise Bülent Ecevit'ti.

Bülent Ecevit

Daha olayı ilk duyduğumda, "Bu, 'ortanın solu' hareketine bir darbedir, engelleme getirecektir," kaygısını duymuştum. Nihat Erim'in Başbakanlık'a getirilmek istenmesi, CHP'den de bakan istenmesi ve İsmet İnönü'nün de buna razı olması beni çok kaygılandırdı. "Onun için bizim kesin karşı tavır almamız gerekir," dedim ve istifa etmeye karar verdim.

Ecevit, bu görüşlerle İnönü'ye bile danışmadan, evinde apar topar bir basın toplantısı yaparak CHP genel sekreterliğinden istifa ettiğini açıkladı; 12 Mart'ın aslında hükümete karşı değil, CHP'deki "ortanın solu" hareketine, yani kendisine karşı yapıldığını söyledi... Ertesi gün de İnönü'ye veda etmek üzere Pembe Köşk'e gitti. Bu hüzünlü görüşmede genel başkanına kararının nedenini tek bir cümlede özetledi:

"Oyun bitti ve ben yenildim."

Bülent Ecevit

İnönü, "Yazık ettin," dedi. "Bu 'ortanın solu' hareketi şimdi sen istifa edince yüzde 50 gerileyecek," dedi. "Siz bırakmazsanız gerilemez," dedim. "Hayır gerileyecek," dedi. Ben yine, "Siz bırakmazsanız gerilemez," dedim. O yine, "Gerileyecek, göreceksin," dedi: O zaman rahmetli İsmet İnönü'nün de bırakacağı kanaatine vardım. Kendi katkısıyla, kendi önderliğinde oluşan bu harekete dört elle sarılmayacağım anladım ve o görüşmemiz üzerine mücadeleyi sürdürmeye karar verdim.

Ecevit, Pembe Köşk'teki o "son görüşme"den ayrılırken, "Ben, büyük insan İnönü'nün önderliğine sonsuz inancım devam ederek, partime hizmete ve inandığım ülkeye hizmete devam edeceğim," dedi. İnönü ise Ecevit'in ardından baktı ve, "Veda etmek için geldi," dedi, "eski bir dost gibi görüştük. Gene eski bir dost gibi ayrıldık."

CHP'de yollar böylece ayrıldı. 12 Mart İnönü ile Ecevit'in yollarını da ayırmıştı. Artık Ecevit, kendi yolunda yürüyecekti. Ve şimdi karşısında askerlerle birlikte bir de İsmet Paşa vardı...

26 Mart 1971 Cuma Ankara

Beklenen "Reform Kabinesi" 12 Mart'tan tam iki hafta sonra açıklandı. Erim, AP'den beş, CHP'den de üç bakan alarak daha çok teknisyenlerin ağırlıkta olduğu bir hükümet kurmuştu. O günlerin moda deyiimiyle "beyin takımı"nı basına tanıştıırken mutlu görünüyordu.

Başbakanın sağ kolu siyasi işlerden sorumlu yardımcısı Sadi Koçaş, sol kolu ise ekonomiden sorumlu yardımcısı Attila Karaosmanoğlu'ydu. Kabinede ilk kez bir kadın bakan da yer alıyordu. Çalışma Bakanlığı'na ise Atilla Sav getirilmişti.

Atilla Sav (Çalışma bakanı)

Başlangıçta herkes uyum içinde çalışabileceğimiz umudunu taşıyordu. Birçok insan birbirini tanımadan ayrı kaynaklardan geldiği halde herkes bu umutla çalışıyordu. Geceyi gündüze katarak çalışıyorduk diyebilirim. Ve bu umut halka da yansımıştı. Basın ve sivil toplum örgütleri önemli ölçüde destekliyordu. Ve halk büyük bir beklenti ve umut içindeydi. Adeta sokaktaki kavganın sihirli bir değnekle dokunulmuşçasına hemen kesilebileceği sanılıyordu.

Erim işte bu umutlarla nisan başında programını Meclis'e sundu. Program reformla başlayıp reformla bitiyordu. Toprak reformu, eğitim reformu, idari reform ve daha niceleri sıradaydı. İnönü, programı dikkatle inceledi ve Ecevit'in tüm muhalefetine ve grubun ortadan bölünmesine rağmen güvenoyu verdi. Demirel ise daha zor durumdaydı. Kendisini devirip gelen askerlerin kurdurduğu hükümete acaba oy verecek miydi?

Süleyman Demirel (AP genel başkanı)

Ben oy verdim hükümetlere. Mizacıma aykırı, prensiplerime aykırı. Ama ben bir köprüyü geçeceğim. "Oy vereceğim size," dedim. "Kurun hükümetinizi." Benim yapamadığımı o neyle yapacak? Arkamda şu kadar milletvekili, bu kadar halk var. Ve Türkiye'yi ben o gün onların hepsinden daha iyi biliyorum. Yapılabilecek bir şey varsa ben hepsini yaptım, geliyorum zaten. Bunlar hızımı kesti. Ben yapamayacağım da onlar mı yapacaktı?

Erim hükümeti bu destekle Meclis'ten rekor bir güvenoyu aldı ve işe iki icraatla başladı: İlki genelkurmay başkanının makam arabasının protokoldeki yerini yükseltmekti, ikincisi ise Amerika'nın yıllardır ısrar edip yaptıramadığı haşhaş ekim yasasını uygulamaya koymak...

İlk gün 12 Mart'ı alkışlarla karşılayanlar işin renginin değiştiğini anlamaya başladılar. Ama artık çok geçti.

Balyoz, kafalarına inmek üzereydi.

Nisan 1971 İstanbul

Sol eylemciler 12 Mart şaşkınlığını çabuk atlattılar. Ve nisanından itibaren olaylar yeniden patlak verdi. Zaten çoğu üniversite kapalıydı ve 67 bin genç sokaktaydı. Muhtemel eylemlere karşı Ankara ve İstanbul'da kritik noktalar sıkı koruma altına alınmıştı ama yine de bankalar soyuluyor, bazı zenginlerin çocukları kaçırılarak fidye isteniyor ve yine sağda solda bombalar patlıyordu. Nisan ayı ortasında, 9 Mart örgütlenişini dışarı sızdırmakla suçlanan General Atıf Erçikan'ın evi de bombalanınca Erim güreledi. Bir radyo konuşması yaparak o ünlü sözünü söyledi:

“Tedbirler balyoz gibi kafalarına inecektir.”

Bu, yaklaşan depremin ilk sinyaliydi.

Milli İstihbarat Teşkilatı, Bakanlar Kurulu’na yedi saat süren bir brifing vererek durumu özetledi: “Aşırı sağ ve aşırı sol, eylem hazırlığı içindeydi. Acilen önlem alınması gerekiyordu. Anayasa değiştirilmeli ve sıkıyönetim ilan edilmeliydi...”

Hemen ertesi gün 11 ilde sıkıyönetim kararı alındı. Artık ülkeyi Cumhurbaşkanı Sunay, Genelkurmay Başkanı Tağmaç ve MİT Müsteşarı Fuat Doğu’dan oluşan bir sacayağı yönetiyordu.

Büyük reformlar vaat ederek işbaşı yapan Erim hükümeti daha birinci ayın sonunda devre dışı kalmıştı.

Atilla Karaosmanoğlu (Başbakan yardımcısı)

Sıkıyönetimin ilanı sırasında ben çok ciddi bir solunum sistemi enfeksiyonu ile hastanedeydim. Sıkıyönetim ilanını hastanede haber aldım. Ve kararnameyi imzalamak istemedim. Sayın Erim hastaneye kadar gelip benim sıkıyönetim kararnamesini imzalamamı, aksi halde ciddi bir hükümet sorunu çıkacağını söyledi.

Atilla Sav

Bunun arkasından gelen olaylar ve ülke yönetiminin sıkıyönetim komutanlıkları eliyle götürülmesi bizim tam mutabık olmadığımız, benimsemediğimiz bir anlayışın egemen olmasına yol açtı.

Ve balyoz indi.

Önce aramalar başladı. Gece sokağa çıkma yasağı kondu. Dev-Genç ve Ülkü Ocakları kapatıldı. Grev ve lokavt yasaklandı. Ardından basına baskılar başladı. *Akşam* ve *Cumhuriyet* gazetelerine kilit vuruldu, ilk gözaltına alınanlar da ilk gün 12 Mart için olumlu yazılar yazan İlhan Selçuk ve Çetin Altan oldular.

Çetin Altan

Hiç kimseyle temasım yok benim. Kimse bilmiyor nerede olduğumu. Sorgu odası diye bir oda var. İşkence odası. Orada sorgu yapacaklar. Kafama M-1 tüfeklerini tutup, 15 dakikada bir kurşun sürüp, kurşun çekiyorlar geceleri. Bir sefer su istedim de dipçikle vurdular: "Gebe-remedin mi?" diye. Gündüzleri subaylar geliyor benimle siyaset ko-nuşmaya. Tuvalete gittiğin zaman ellerin bağlı. Kapı açık. Bir manga asker üstüne tüfekleri tutuyorlar. İlle de seni insanlığından tırnaklayıp koparacaklar. Mebusluk yapmışsın, o kadar kitap yazmışsın. O sırada ben 43 yaşında bir adamım. Onu eziyor. İnsanlık gururundan soyutlu-yor. Derken bir kâğıt imzalattılar, "serbestsiniz" diye... Yani gözaltı 24 saattir. 15 gündür tutuyor, orada beni. "Çıkacağım," diye imzaladım ben kâğıdı. Ama kimse çıkarmadı beni. Kaldık mı orada! "Eyvah," de-dim, "tuzak bu..." Beni öldürse bunlar, çıkmış görünüyorum. O zaman başladı hikâye. Sabaha karşı bir manga asker geldi, "Hazır mısın?" dediler... Dedim, "Ulan bunlar beni öldürecek olsa niye böyle öldür-sün? Başka yerde öldürürler. Ama nasıl titriyor insan... Öyle tatlı şey-ler değil bunlar yani."

Sıkıyönetimden sonra sıra askerlerin ikinci isteğine geldi: anayasa değişikliği...

Genelkurmay Başkanı Tağmaç, sosyal uyanışın, ekonomik kalkınmayı aştığı görüşündeydi. O halde bu uyanış engellenme-liydi. Askerin bastırması üzerine Başbakan Erim fazla direneme-yeceğini anladı ve o ünlü demeçlerinden birini daha patlattı:

"Bu anayasa bize lükstür," dedi.

Birkaç ay içinde 1961 Anayasası'nın tam 40 maddesi budan-dı ve insan haklarına, kişi özgürlüklerine, toplu sözleşme ve grev hakkına, üniversite ve TRT özerkliğine tam bir darbe vuruldu.

27 Mayıs'ta askerın getirdiğı anayasa, 12 Mart'ta yine asker tarafından geri götürölüyordu.

17 Mayıs 1971 Pazartesi İstanbul

17 Mayıs, 12 Mart'ın dönüm noktasıdır.

O gün İstanbul'da Divan Oteli'nin yanındaki Seyhan Apartmanı çevresinde bir panik yaşanıyordu. Bina çepeçevre kuşatılmıştı. Meraklılar kulaktan kulağa aynı haberi yayıyorlardı:

“İsrail başkonsolosu kaçırılmış.”

Binanın önündeki varilde bir de bildiri bulundu. Elrom'u kaçıran, Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi adlı bir örgüttü. THKP-C, üç gün içinde tüm devrimciler serbest bırakılmazsa başkonsolosun öldürüleceğini duyuruyordu.

Başbakan Erim haberi alınca sapsarı kesildi. Yardımcısı Sadi Koçaş'tan hemen bir bildiri hazırlayıp akşam haberlerine yetiştirmesini istedi. Saat 22.45'te bizzat Koçaş tarafından radyoda okunan bildiri özetle şöyleydi:

Konsolos derhal serbest bırakılmazsa örgütle uzak yakın ilişkisi bulunanlar, gençleri kışkırtanlar hemen gözaltına alınacak. Adam kaçıranlar ve onlara yataklık edenler idamla yargılanacak. Elrom öldürülürse bu kanun geçmişe dönük olarak da uygulanacak.

Sadi Koçaş'ın Anılarından...

Biz bildiriye yazarken, MİT müsteşarı geldi, “Çok iyi oldu. Şimdi biz valilerle temas eder, bütün şüphelileri tutuklarız,” dedi. “Kim bu şüpheliler?” diye sordum. “Bütün Türkiye'de birkaç yüz kişi vardır. İsimleri dosyalarımızda,” dedi. Ben, “Paşam, siz bu işe karışmayın,” dedim. Ama bildiri okunduktan hemen sonra makamıma telgraf ve telefon yağmaya başladı. Birkaç ilde tanıdığım Atatürkçü öğretmenler tutuklanmıştı. Yaptığımız hatanın azametini o zaman anladım. Hemen içişleri bakanını çağırdım. Dedi ki: “İş, birkaç ille sınırlı değil. MİT müs-

teşarı en az 20 ilde adamları vasıtasıyla valilere liste vererek tutuklamaları başlatmış."

İşte 12 Mart'ın ünlü insan avı böyle başladı. O gece ülkenin dört bir yanında fişlenmiş ne kadar yazar, aydın, politikacı, hukukçu, gazeteci, sendikacı varsa gözaltına alındı. 48 saat içinde içeri alınanların sayısı 500'ü buldu.

İşe şahinler el koymuş ve "Balyoz Harekâtı" başlamıştı...

Ertuğrul Kürkçü (DEV-GENÇ genel başkanı)

Elrom'un kaçırıldığını radyodan dinledim. "Eh iyi yapmışlar," diye düşündüm. Bana sormamışlardı, "Kaçırılım mı, kaçırmayalım mı?" diye. Ama ertesi gün daha farklı düşünmeye başladım. Çünkü arkasından muazzam bir tevkifat dalgası geldi. Ve bu eylemin bedelini aslında THKP-C ile hiçbir ilişkisi olmayan çok geniş bir aydın kesime ödetmeye başladı Faik Türün.

Bu isim, ilk kez o günlerde duyuldu, İstanbul Sıkıyönetim Komutanı Orgeneral Faik Türün, neredeyse yönetime el koymuştu. Türün'ün emriyle gözaltına alınanlar arasında Yılmaz Güney, Doğan Avcıoğlu, Muammer Aksoy, Yaşar Kemal, İlhami Soysal, Kemal Türkler, Mehdi Zana, Bahri Savcı, Uluç Gürkan, Fakir Baykurt, Uğur Alacakaptan, Behice Boran, Fazıl Hüsni Dağlarca gibi nice ünlü isimler vardı. Öğleyin Başbakan Erim'le yemek yiyen Anayasa Profesörü Bülent Nuri Esen akşam evinden gözaltına alınmıştı. Uğur Mumcu ile birlikte gözaltına alınan SBF Dekanı Mümtaz Soysal'ın götürülüşü ise daha çok, kötü yazılmış bir tiyatro senaryosunu andırıyordu.

Mümtaz Soysal (SBF dekanı)

O gün fakültede ders yılının son günüydü: 18 Mayıs. Son ders de benimkiydi. Onu yapmak için derse girdim. "Anayasanın birtakım direkleri üzerinde durduğunu; ama bu direklerin sağlam olabilmesi için asıl gerekli olan şeyin halk desteği olduğunu, bütün bu ekonomik ve sosyal haklara ve bütün özgürlüklere halk sahip çıkmazsa bu yapının fazla ayakta duramayacağını," söylerken kapı açıldı. Fakülte sekreteri, "Geldiler," dedi. Ben, kimin geldiğini ve niçin geldiğini de bildiğim için çocuklara dönüp, "İşte halk desteği olmazsa böyle olur," dedim ve kapıdan çıktım. Yani bir tiyatro gibi oldu aslında.

Altan Öymen

Bir akşam vakti geldiler, evden aldılar. Ben o zaman Doğan Avcioğlu'yla birlikte aynı evde kalıyordum. Fakat Doğan, 10-15 gün önce Antalya'ya tatile gitmişti. Orada gözaltına alınmış ve Yıldırım Bölge denilen yere götürülmüştü. Sonra da beni geldiler aldılar. O Yıldırım Bölge Koğuşu'na götürdüler. Orada baktım Doğan Avcioğlu dahil daha birçok arkadaş ve çeşitli gruplardan adı solcuya çıkmış birçok kimse ranzalarda yatıyor.

Sonunda THKP-C'nin verdiği üç günlük süre doldu ama Elrom bulunamadı. Ülkenin 500 aydını adeta İsraili konsolosa karşı rehin tutuluyordu. Ancak yine de sonuç alınamıyordu. Sıkıyönetim, sonunda 22 Mayıs Cumartesi gecesinden itibaren İstanbul'da sokağa çıkma yasağı koydu ve 24 saat şehri ev ev, didik didik aradı.

Bu arada aranıp bulunamayanların afişleri de şehrin her köşesine asılmaya başlandı. O günlerde sıkıyönetimin her köşede aradığı simalar arasında günümüzün çok tanıdık isimleri de vardı.

Nuri Çolakoğlu (SBF öğrencisi)

"Aranıyor" afişlerine karşı müthiş çare: Sakal bırakmışım. Böyle Fransız entelektüelleri kılığında, ince çerçeveli gözlüklerle saçlarımı da geri-

ye tarayıp Kızılay'da dolaşıyorum. Hatta çok hoş bir hikâye var. Ta o zaman Güven Park'ın karşısında dolmuş durakları var. Ben orada dolmuş bekliyorum. Karşıda Emek İşhanı. Bir arkadaşım beni gördü el sallıyor, "Nuri sen aranıyordun ne oldu?" diye bağıyor. "Vallahi bir şey değilmiş gittik geldik, serbest bıraktılar," dedim. Yani böyle gayri ciddi bir hava içinde oradan oraya dolaşıyordum. Olay komikti aslında.

Sonunda 23 Mayıs günü Elrom, Nişantaşı'ndaki Hamarat Apartmanı'nın bir dairesinde bulundu. Ağzı bantla kapatılmış, elleri arkasından bağlanmış ve şakağına üç kurşun sıkılmıştı. Konsolosun cesedi, tam bir kuşatma altındaki binadan çıkarılırken herkeste aynı endişe vardı: Artık sadece silahlar konuşacaktı...

30 Mayıs 1971 Pazar İstanbul

Elrom'u öldürenler için başlatılan süreklilikli avı, birkaç gün içinde sonuç verdi. Önce konsolosu kaçıranlardan bir grup Feriköy'de yakalandı. Ardından da yine bu olayla ilgisi olduğundan kuşku edilen iki eylemci Kartal Maltepe'de bir evde kısıldı.

Adları Mahir Çayan ve Hüseyin Cevahir'di... Ve ellerinde 14 yaşında Sibel Erkan adında bir rehine vardı.

Bir anda İstanbul ayağa kalktı. Binden fazla asker, yüzlerce polisevi kuşattılar. Helikopterler binayı yukarıdan tararken, keskin nişancılar çevre binaların damlarına ve siperlere yerleştirildi. Korku dolu bir bekleyiş başladı.

Pazarlık tam iki gün sürdü ve ikinci günün sonunda bütün dünya televizyonlarının gözleri önünde operasyon başladı. Önce iki keskin nişancı uzaktan tetiğe bastı. Ardından yağmur gibi kurşun yağdırdılar. Sonra polis eve girdi. Hüseyin Cevahir he-

men öldü. Mahir Çayan ağır yaralandı. Sibel kurtarıldı ve bu, “şehir gerillası” için ağır bir darbe oldu.

Aynı günlerde şehirlerde eylemin zorlaşması üzerine kırdan örgütlenen “kır gerillası” da üslendiği Nurhak Dağlarında ilk kurbanlarını veriyordu. Deniz Gezmiş ve diğer devrimcileri kurtarmak için eylem hazırlığında olan Sinan Cemgil ve Türk Halk Kurtuluş Ordusu eylemcileri Adıyaman’ın İnekli köyü civarında kısırıldılar.

Mustafa Yalçiner

Biz birbirimizi koruyarak üç kişi koruma ateşi açıp, birisi çömelerek geri çekilirken önce yanımızdan, sonra arkamızdan ateş yemeye başladık. Sonunda tam sarıldık. Çünkü bulunduğumuz yamacın karşı tarafındaki tepenin üzerinden askerler, yanlarına köylüleri de alarak ateş etmeye başlamışlardı. Sonuçta biz dört bir yanımız çevrilmiş bir hale geldik. Burada artık teslim olmak ya da çatışmayı sürdürmekten başka alternatif kalmıyordu ve biz ikincisini seçtik.

O çatışmada Sinan Cemgil ve iki arkadaşı öldürülmüş, iki eylemci de yaralı ele geçmişti. Sinan Cemgil’in babasına cenazeyi teslim etmek bölgenin Alay Komutanı Yılmaz Erkekoğlu’na düştü.

Yılmaz Erkekoğlu (Malatya alay komutanı)

Babasına teslim ettik. Bütün bu resmî işlemler yapılırken köylü de karşı tarafta birikmiş olayı seyrediyordu. Onlara doğru bir-iki adım attı. Dedi ki: “Biz varlıklı bir aileden geliyoruz. Benim oğlumun hiçbir parasal sorunu yoktu. Bir okuma sorunu da yoktu. Türkiye’nin en güzel üniversitesine, en yüksek puanı tutturarak girdi. Bitirdiğinde de devletin en yüksek kademesine gelebilirdi. Ama sizin için öldü,” dedi. Öyle deyince ben köylülere baktım. Hepsisi sanki bir suçluluk psikolojisi içinde başını önüne eğdi.

Sinan Cemgil'in cenazesi sessiz bir törenle kalktı. Bu tören, Latin Amerika tarzı bir gerilla savaşının da infaz töreniydi adeta... Bir yıl önce ODTÜ'de üniversite öğrencisi olan 20'li yaşlarda gencecik insanlar, iki ayda kır gerillası, sonunda da yaşlı birer cenaze olmuşlardı. 1971 Türkiye'si bu türden daha nice cenaze kaldıracaktı...

Haziran 1971

Ankara

Türk solu 1971 baharını gözaltında, 1971 yazını da mahkemelerde geçirdi. Sıkıyönetim mahkemeleri harıl harıl çalıştılar. Sadece o yıl 1.000'e yakın dava dosyası işlem gördü. 10 bini aşkın siyasi tutuklu, bu tasfiye harekâtında sanık sandalyesine oturtuldular. Sanıklar arasında kimler yoktu ki...

Dönemin en önemli silahlı örgütü sayılan Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi, İstanbul'da Selimiye Kışlası'nda kurulu sıkıyönetim mahkemesinde yargılanıyordu. 25 sanıklı bu davanın ilk iki ismi, 25 yaşındaki Mahir Çayan ile Ulaş Bardakçı idi.

İdamları isteniyordu.

Bir başka idamlık sanık, 27 Mayıs'ın Milli Birlikçilerinden İrfan Solmazır'dı. Çoğu asker 84 sanık gizli örgüt kurmaktan yargılanıyorlardı.

İdamlıklar arasında Sarp Kuray, Atilla Sarp ve Ali Kırca da vardı.

Aynı mahkemede TİP ve TKP yöneticileri de sanık sandalyesindeydiler. Anayasa Mahkemesi o yıl, Necmettin Erbakan'ın Milli Nizam Partisi ile Behice Boran'ın TİP'ini kapatmıştı. Boran şimdi 19 arkadaşıyla birlikte ünlü 141. maddeden yargılanıyordu. Kemal Burkay, Adil Özkol, Turgut Kazan, Oral Çalışlar sanıklar arasındaydılar.

TKP davası ise isim yönünden daha da zengindi: Osman Saffet Arolat, Tanju Cılızoğlu gibi gazeteciler, Sabahattin Eyüboğlu, Azra Erhat, Vedat Günyol gibi yazarlar, Çetin Özek gibi hukukçular, dönemin sanıklarıydılar.

Bu kalabalık davaların yanında Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı Profesör Mümtaz Soysal tek başına yargılanıyordu. *Anayasaya Giriş* adlı kitabında komünizm propagandası yapmaktan altı yıl sekiz ay mahkûmiyeti isteniyordu.

"Mümtaz Hoca" tutuklandığında TRT'den Sevgi Sabuncu ile evlenmek üzereydi. Ancak törenin muhtemel davetlilerinin hemen hepsi içerideydi. O halde tören de içeride olacaktı. Mümtaz-Sevgi Soysal çifti için 12 Mart karanlığından akılda kalan yeğâne güzel anı, askerî cezaevindeki nikâh törenleri oldu.

Mümtaz Soysal

Tutuklanma maddemle ilgili bilirkişi dosyasını almak üzere bir astsubayın nezaretinde fakülteye gittim. O gün de tabii biraz doğru dürüst giyinmiştim. Hatta fakültede bazı arkadaşlarıma şaka bile yaptım. "Düzen değişti, ben askerlerle sizi alıp cezaevine götürmeye geldim," dedim. Neyse dosyayı aldık, tekrar hapishaneye döndük. Tam da dışarıda nikâh işlemleri yapılmıyormuş. Nikâhın hapishanede yapılmasına karar vermişler. Hazır giyinmişken o da oldu.

Sevgi Soysal (İsveç televizyonuna verdiği bir demeçten)

Benim için bir tecrübeydi. Yazıyorum, bundan da memnunum. Çok şey gördüm. Bize adi mahkûm ya da siyasi mahkûm muamelesi yapılmadı. Bize savaş tutsağı muamelesi yapıldı ve bu bize zaman zaman söylendi de... Yani devlet düşmanı olmakla suçlandık. Hâlâ hayatta olduğumuza sevinmeliydik ya da bize yiyecek bir şey verdiklerine, insan muamelesi gördüğümüze dua etmeliydik. İkincisi, asker gibi davranmak zorundaydık ve bu bir sivil olarak biz kadınlar için dayanılmaz bir durumdu.

Sevgi Soysal, nikâhından üç hafta sonra tutuklandı. Arından Adana'ya sürgüne gönderildi. Üç yıl sonra da kanserden öldü. Ama arkasında koca bir "12 Mart" edebiyatı bıraktı. Tıpkı 12 Mart'ın yargıladığı Yaşar Kemal, Çetin Altan, Erdal Öz, Can Yücel, Fakir Baykurt ve niceleri gibi...

16 Temmuz 1971 Cuma Ankara

O sıcak temmuz günü bütün gözler Deniz Gezmiş ve 22 arkadaşının davasındaydı. Olaylar 24 yaşındaki Gezmiş'i 12 Mart'ın gencecik lideri haline getirmişti. O yüzden daha ilk duruşma gergin bir havada başladı. Mahkeme başkanı, ileride AP'den milletvekili olacak Ali Elverdi'ydi. Savcı ise daha sonra DYP milletvekili olacak Baki Tuğ.

Baki Tuğ (Askerî savcı)

Mahkemenin ilk günü her türlü tedbir alınmıştı. Sanıklar, cezaevinden Dışkapı'daki 1 Numaralı Sıkıyönetim Askerî Mahkemesi'ne getirildiler. Avukatlar, sanıklar, savcılar, hâkimler herkes heyecanlıydı. Ama bu genç insanlar sol eller havada, "Kahrolsun faşistler," diye salona girdiler.

Mustafa Yalçınar (Gezmiş davası sanığı)

Deniz ile Yusuf birbirine bağlıydı. O yüzden de kolunu havaya kaldırıp slogan atacağı zaman bazen Yusuf'un ayağı yerden kesiliyordu.

Halit Çelenk (Deniz Gezmiş'in avukatı)

Orada gençler "Bağımsız Türkiye" diye bir slogan attılar. Bunun üzerine ve oradaki görevli jandarma ve asker çocukların üzerine saldırdılar. Onları orada dövdüler.

Cemil Gezmiş

Dipçiği vurdu bir tanesi. Asteğmen. Çocuklardan birinin başı yarıldı orada. İçeri girdiler, duruşma başladı.

"Mahkemeye itirazınız var mı?" diye usulen soruluyor ya, Deniz kalktı, "Kapısında dipçikle kafa yarılan bir mahkemenin adaletine nasıl itimat edelim?" dedi.

Duruşma bu havada başladı. Savcı Baki Tuğ, sanıklardan 211'i hakkında 146'ya l'den, yani anayasal düzeni silah zoruyla yıkmak suçundan idam istiyordu.

Aslında Deniz Gezmiş ve arkadaşları kimseyi öldürmemişlerdi. Anayasal düzeni silah zoruyla yıkmak da hukuk açısından çok tartışmalı bir konuydu. Buna rağmen idam istenmesinin gerçek nedeni başkaydı: O sabah Genelkurmay Başkanlığı'ndan sıkıyönetime gelen bir gizli yazı, bu tür eylemlerde 146. madde-nin uygulanmasını söylüyordu. Bu "görüş", emir telakki edildi. Ve üç aylık yargılama sonunda Hâkim Ali Elverdi kalemi kırdı.

Cemil Gezmiş

Dedim: "Oğlum dur, daha Meclis'i var. Cumhurbaşkanı var." Baba, onların hiçbirinden hayır çıkmaz. Sen kendini ona göre hazırla, neme lazım," dedi.

Mustafa Yalçiner (THKO davası idam mahkûmu)

Deniz, gerçekten idam edileceğine kesin inanmıştı ve buna uygun davranıyordu. Böyle çekinme, tedirginlik gibi duyguların ötesinde bu-

nu alaya almak ve kendisini oraya hazırlamak... Tam ne yapacağını, dakikası dakikasına kararlaştırmak gibi bir hazırlık içindeydi.

Deniz Gezmiş'in Erdal Öz'e anlattıklarından...

O sahneyi çok iyi somutladım. Bir mitinge gider gibi gideceğim idama. Asılma günü gelip çatınca o sevdiğim giysilerimi giyeceğim. Postallarımı, parkamı... Beyaz ölüm gömleği giydirmek isteyecekler, giymeyeceğim. Tıraş falan da olmayacağım. Önce gidip orada oturacak, bir sigara yakacağım. Sonra demli güzel bir çay içeceğim. Haa bak; Rodrigo'nun o ünlü gitar konçertosunu dinlemek isterim orada. Sanırım asılacak bir insanın son isteğini geri çevirmezler. Sonra organı kendim geçireceğim boynuma. Ve dönüp orada asılmamı seyredenlere, "Burada ölen yalnızca bedenimdir," diyeceğim, "ama düşüncemi öldüremeyeceksiniz. Düşüncem yaşayacak."

Nereden nereye...

Birkaç ay önce üniversitelerinde rektörleriyle pazarlık yapan gençler, şimdi idam için infaz saatini bekliyorlardı.

Hükümetten kurtulmak için askerden medet umanlar, şimdi askerî cezaevinde gün sayıyorlardı.

Ya müdahaleyle her şeyin düzeleceğini, beklenen reformların yapılacağını uman askerler?..

Asıl hayal kırıklığını onlar yaşadı.

O ünlü sözdeki gibi: "Süngüyle iktidara gelinebilirdi... ama üzerine oturulamazdı..."

27 Eylül 1971 Pazartesi Ankara

12 Mart'ın üzerinden altı ay geçmiş ve ilk günün o gülümseyen yüzlerinden eser kalmamıştı. Müdahale için onca ter döken reformcu komutanlar ipleri ilk günden Genelkurmay Başkanı Tağmaç'a kaptırmışlar ve devre dışı kalmışlardı. Artık ülkede sadece baskılardan, işkenceden, davalardan söz ediliyordu. Muhtıranın gerekçesi olan "reformlar" unutulup gitmişti. Eylül sonunda Batur ve Gürler *Yankı* dergisine verdikleri birer demeçle bu eski dosyayı yeniden açtılar. İki komutan "bazı idare-i maslahatçıların geciktirme çabalarına rağmen reformların mutlaka yapılacağını" söylüyorlardı.

Bu demeçle iktidardaki parçalanma açıkça ortaya çıktı: Bir yanda reformcular vardı, diğer yanda tutucular. Bu ikilik hem komutanlar arasında yaşanıyordu hem de kabinede... Ve bu demeçle iki ekibin yollar hepten ayrılacaktı. Ertesi gün AP milletvekili Ahmet Çakmak, başbakana "devlet memuru olan komutanların nasıl böyle konuşabildiklerini" sordu. Demirel ona arka çıktı. Bunun üzerine Erim sert bir demeçle komutanları korudu. Ve birkaç gün sonra da Demirel, kabinedeki beş bakanını çekmeye karar verdi.

"Reform" sözcüğü, bıçak sırtındaki dengeleri bozmaya yetmişti. Kriz büyüyünce Cumhurbaşkanı Sunay, olaya el koydu ve Demirel'i bir hafta içinde üç kez üst üste Köşk'e çağırdı. Altı ay önce başbakan olarak çıktığı Çankaya'ya bu kez yeşil Chevrolet'siyle gelen Demirel kendisini deviren askerler ve halefi Erim'le Sunay'ın huzurunda ilk kez bir araya geliyordu.

Süleyman Demirel

Sunay söze başladı. "Altı aya yakın zaman oldu, görüşemedik," dedi. Ben dedim ki: "Türkiye'nin yarısına hâkim bir siyasi partinin genel

başkanı olarak beni aramak hiç aklınıza gelmedi." Böyle başladık lafa. Bundan sonra işte "Memlekette birtakım sıkıntılar vardı, şunlar vardı, bunlar vardı," söyledi, söyledi. "İşte," dedi, "her defasında siviller bunu bu hale getiriyor, askerler de gelip temizliyor." Dedim ki: "Varsayalım ki bütün bunlardan ben sorumluyum. Öyle diyorsunuz. Zatîâliniz cumhurbaşkanı. MGK başkanı olan zatîâliniz genelkurmay başkanı. MGK üyesi olarak hiçbir şeyden sorumlu değil misiniz?" O soru o toplantıyı bitirmişti. Tağmaç dürüst adamdı. Hemen cevap verdi: "Biz de sorumluyuz," dedi.

Tağmaç'ın bu yanıtı üzerine Başbakan Erim, "Artık yapacak bir şey kalmadı. Hükümet istifa etmelidir," dedi. Saat gece yarısına yaklaşıyordu. Demirel arkadaşlarıyla Köşk'ten ayrılırken neşe içindeydi. Altı ay sonra küçük bir darbeye rövanşı aldığını düşünüyordu.

Süleyman Demirel

"Hadi hayırlısı," dedik. Kalktık, el sıkıştık. Biz de yola düştük. Güniz Sokak'a gittik gecenin o saatinde. Oturduk, biraz kendi aramızda konuştuk. Ondan sonra bir Black Label bulduk... Netice aldık biz...

Demirel ve arkadaşları o gece zaferlerini viskiyle kutladılar. Ertesi sabah radyo haberlerinde hükümet sözcüsü İsmail Arar, "Demirel başbakan olabilir mi?" sorusuna, "Güldürmeyin beni," yanıtını veriyordu.

Oysa son gülenin iyi güleceği günler çok yakındaydı.

27 Ekim 1971 arşamba Ankara

Başbakan Erim ertesi sabah ankaya'ya elindeki istifa mektubunu gazetecilere göstererek ıktı. Ama vazgeçmiş olarak geri döndü. Çünkü ankaya'daki Milli Güvenlik Kurulu, Demirel'in 12 Mart'ı bitirdiği gibi bir görüntüye izin verilemeyeceği görüldüydi, istifa kabul edilmedi.

Ama o gün Demirel'in yapamadığını birkaç ay sonra Erim'in çok güvendiği "beyin takımı" yapacaktı.

Aralık ayının üçüncü günüydü. Bakanlar Kurulu toplantıdayken içeri giren bir AP'li her şeyin seyrini değıştirdi.

Başbakan Yardımcısı Sadi Koçaş'ın anılarından...

Kapıdan Mesut Erez girince şaşırdım. Yanlışlıkla içeri girdiğini düşündüm. Hafifçe güldüm. Ama arkasından en az 20-30 gazeteci içeri doluştu. Başbakan Erim, heyecanlı fakat mütebessim bir yüzle bize dönüp, "Size iyi bir haberim var," dedi, "Sayın Mesut Erez başbakan yardımcısı olarak aramıza katılmıştır." Donup kalmıştım. Bir an kendimizi devletçilik oynayan çocuklara benzettim.

Bu "devletçilik" ve "reformculuk" oyunu artık bitmeliydi. Sekiz aydır, ipleri Genekurmay'ın elinde olan bir oyunda figüran rolü oynayan 11 reformist bakan o gün bir araya gelip istifalarını yazdılar. Artık Erim'in de yapabileceği bir şey yoktu. 11'lerle birlikte hükümet de çöktü.

2. Erim hükümetinde artık "altın çocuklar" yoktu ve bu kabine, ancak dört ay ayakta kalabilecekti.

Reform hayalleri suya düşmüş, 12 Mart, beynini yitirmişti. Ama giderayak göreceği bir hesap vardı.

Tıpkı 27 Mayıs gibi...

24 Ocak 1972 Pazartesi Ankara

Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnân'ın idam dosyaları Meclis Genel Kurulu'na 24 Ocak günü geldi. Adalet, son sözünü söylemişti. Şimdi söz sırası Meclis'teydi. Bu arada ülke çapında bir imza kampanyası başlatıldı. İdamların onaylanması için Meclis mektup bombardımanına tutuldu. Üç gencin aileleri son bir umutla Meclis'e, daha doğrusu İnönü'ye koştular.

Cemil Gezmiş

Bunlar Amerikalıları kaçırdıkları zaman İnönü çocuklara hitaben bir beyanat vermişti: "Aman sakın öldürmeyin! Öldürme olmazsa her şeye çare bulunur. Gerisi kolay," demişti. İnönü'ye mektup yazdım, "Vaktiyle böyle dediniz. Çocuklar da sözünüzü tuttular, Amerikalıları öldürmediler. Hatta iyi baktılar, serbest bıraktılar. Şimdi sıra sizde. Bu konuya ağırlığınızı koyun. Mahkemeden hayır yok. Parlamentodan geçirmemek için elinizden geleni yapacağınıza inanıyorum," dedim.

İnönü bu mektubu alır almaz harekete geçti. Meclis'teki görüşmelerde, "Siyasi suçlardan idam cezasına karşıyım," dedi. "Gelin bunu kaldıralım," çağrısı yaptı. Ama karşısına ilk çıkan Süleyman Demirel oldu. AP lideri, "Rejimi yıkma eylemi siyasi suç değildir," dedi ve idamı savundu.

Süleyman Demirel

Başka bir şey yapamazdık. Şimdi bakın, anarşi meselesinde sıkıyönetimi yürütenler, ondan sonra yürütmezlerdi. Zaten hadiseye bakarsanız, artık orada Meclis hür iradeli bir Meclis değil. Biz Meclis'i askerlerden kurtarmaya çalışıyoruz. Yani ya Meclis'i gelip kapatacak yahut

biz bir yere kadar götüreceğiz. Meclis'i kurtaracağız. Ve o tarihte yani Ankara, İstanbul, İzmir sıkıyönetim komutanları hepsi birden konunun üzerine geldiler. "Bundan sonra bir şey yapamayız," dediler.

Ve bu baskılarla, Erim'in de ısrarıyla idam kararları Meclis'ten geçirildi. Demirel, Bozbeyli ve Feyzioğlu "evet" oyu verdiler. İnönü, oylama öncesi, "Tahammülüm kalmadı," diye salonu terk etti. Ecevit "hayır" dedi.

Bülent Ecevit

Ben kesin karşı tavır aldım. Gerçi Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının eylemlerini hiç doğru bulmuyordum. Düşüncelerine de katılmıyordum ama idam ölçüsüne varacak kadar sert karşılıklar verilirse, bunun toplumda yeni yaralar açacağına inanıyordum. Ve korktuğum da oldu. O idamları izleyen yıllarda terörün boyutları değişmeye başladı.

Aslında Türkiye daha idamlar öncesinde değişik boyutta bir terör yaşamaya başlamıştı.

5 Mart günü Türkiye'nin en lüks yolcu gemisi sayılan Marmara, sabaha karşı gerçekleştirilen bir sabotajla yanarak battı.

Benzer bir şok da "büyük firar"la yaşandı. Elrom'u öldürmekten idamla yargılanan Mahir Çayan ve dört arkadaşı Maltepe Cezaevi'nden bir tünel kazarak kaçmışlardı. Sıkıyönetim alarına geçti. Firarileri yakalamak için gece sokağa çıkma yasağı kondu, yollar tutuldu, büyük aramalar yapıldı. Ama kimse bulunamadı.

Ta ki iki buçuk ay sonra 19 Şubat günü sabaha karşı İstanbul'da iki eve yapılan baskına kadar, ilk baskında Maltepe firarilerinden Ziya Yılmaz yaralı ele geçti. Dört saat sonra yapılan ikinci ev baskınında ise güvenlik kuvvetlerini bir sürpriz bekliyordu.

Mehmet Eymür (MİT mensubu)

Evde Lale adında bir hanım vardı. "Evde kimse var mı? Arama yapacağız," dedik. "Yok," dedi. Sakindi. Görünüşünde böyle bir telaş sezmemiştim. Ve odalara dağıldık Biz o kızla konuşurken, arka odalardan birine bir polis gitmişti. İşte ararken böyle plastik fermuarlı gardirop-lar vardır. Onun içinde Ulaş Bardakçı varmış. Ulaş herhalde evin böyle didiklendiğini görünce polise ateş ediyor. Polis de çelik yeleğini çıkarmış, çok ağır bir şekilde yaralanmış, karşıya düşmüş. Fakat düşerken o da Ulaş'ı taramış. Ulaş Bardakçı da dolapla birlikte düşmüş.

Sürpriz THKP-C'nin iki numaralı ismi Ulaş Bardakçı'ydı. Baskında öldürülen Bardakçı'nın cesedi taşınırken bir numaralı isim Mahir Çayan da Ankara'da arkadaşlarıyla panikteydi. Çember daralıyordu. Ne yapıp yapıp infazları durdurmaya kararlıydılar.

Tek çare vardı: Yeniden kırlara dönmek...

Ertuğrul Kürkçü

Bu koşullar altında kapağı oraya atmaktan başka bir çare kalmadığı için oraya gittik. Biz Ankara'dayken tabii sadece kaçmakla uğraşmıyor, kaçırabileceklerimizi de kaçırmaya çalışıyorduk. Süleyman Demirel'i bile kaçırmak için epey bir plan proje yaptık. Ama bunların hiçbirini gerçekleştiremedik.

Sonunda Mahir Çayan ve altı THKP-C gerillası Ünye'deki radar üssünde görevli ikisi İngiliz, biri Kanadalı üç teknisyeni kaçırdılar. Bıraktıkları bildiride de Deniz Gezmiş ve arkadaşları asılırsa üç teknisyenin de öldürüleceğini duyurdular.

Tabii ülke ayağa kalktı. Ünye birbirine girdi. Cemseler dolusu asker bölgeye sevk edildi. Bölge helikopterlerle tarandı. Köylülerin de katıldığı büyük bir insan avı başladı.

Terk edilen bir araç ve birkaç tanık sayesinde bu av kısa sürdü ve 30 Mart günü, eylemciler ile rehinelerin bulunduğu Niksar'ın Kızıldere köyündeki ev sarıldı.

Mehmet Eymür

Köyün etrafı da çevrildi o arada. Meğer onlar farkına varmışlar geldikimizin. Muhtarın evindelermiş. Hava aydınlanmaya başladı fakat ağılarda hiçbir hareket yok. Bunun üzerine Komando Birliği'nin komutanı bir tane rütbeli, bir tane de eri eve yolladı. "Muhtarı bulun," dedi.

Ertuğrul Kürkçü

Birden etraftan daralan bir çember halinde jandarmaların, askerlerin eve doğru yaklaşip mevzilendiklerini görünce biz artık kaldığımız odadan çıktık. Ev sahibi evi boşaltmıştı. Ev de sarılmıştı. Bize, "Teslim olun," diye megafondan çağrıda bulunulmaya başlandı. Biz onun üzerine evi tahkim ettik. Ne yapmamız gerektiğini tartıştık ve direnmeye karar verdik.

Mehmet Eymür

Tabii bize sataşıyorlardı. "Sam Amca'nın adamları" filan diye. Biz onları kızdırıyorduk, onlar bizi kızdırıyordu. Laf atmalar oluyordu, marşlar söylüyorlardı. En çok konuşan, bize küfreden, hatırladığım kadarıyla Ertuğrul Kürkçü'ydü.

Ertuğrul Kürkçü

"Görüşmek istiyoruz," dediler. Mahir, "Sen çık. Konuş onlarla," dedi. Ben de çıktım konuşmak için. Arkamda Mahir vardı. Cihan'la Saffet vardı. Herkes büzülmüş, kiremit deliklerinden dışarıya bakıyor. Şimdi iyi hatırlamıyorum, böyle küçültücü bir laf geldi, "O kiremitlerin arasından öyle tavuklar gibi konuşmak sana hiç yakışmıyor," filan gibi bir

şey. Ortada garip kıpırtılar olmaya başladı. Askerler makineli tüfek yuvalarına girmeye başladılar. Ben gayriihtiyari kendimi biraz geri çektim ve o sırada makineli tüfek ateşi başladı.

Mehmet Eymür

Ve cayırtı başladı. Karşılıklı ateş. Ondan sonra, gelen yetkililerin hepsi bayırdan aşağıya kaçtılar. Çünkü mermiler oraya da geliyordu. Helikopterler bir tepenin arkasındaydı. Bir ara ateş kesildi, sonra tekrar başladı. Ve sonunda gene bir helikopterle çelik yelek getirmişlerdi. Tim hazırlandı.

Ertuğrul Kürkçü

Gelenleri karşılamak için herkes el bombalarının pimini çekti, hazır bekliyor. Fakat onlar girmeye teşebbüs etmeden önce havan ve bazukayla eve saldırıya başladılar. Ortalık toza dumana büründü. El bombaları ellerinden düştü ve aramızda, "Onlar buradalar." "Ben buradayım," derken ben kapandım ve kıyamet dindikten sonra aşağı yukarı hepsi ölmüştü.

12 saatlik kuşatmadan sonra asker eve girdiğinde bu tabloyla karşılaştı. THKP-C'nin 10 kişilik beyin kadrosu, başta Mahir Çayan olmak üzere öldürülmüştü. Ölmeden önce üç teknisyeni de vurmuşlardı. Bu cehennemden mucizevi bir şekilde bir tek Ertuğrul Kürkçü sağ kurtulabilmişti.

Örgüt, kentlerden sonra kırdı da yenik düşmüştü.

Artık Ankara'daki "son tören" için hazırlıklar başlayabilirdi.

6 Nisan 1972 Perşembe Ankara

Deniz Gezmiş ve iki arkadaşının idam kararları Köşk'ten de onaylanmış ve Ankara Cezaevi'nde darağaçları kurulmuştu.

Artık saatler sayılıyordu.

Başkentte olası bir direnişe karşı büyük güvenlik önlemleri alınmıştı.

Ancak direniş, hiç beklenmedik bir yerden, Anayasa Mahkemesi'nden geldi. Mahkeme, CHP'nin başvurusu üzerine dosyayı incelemiş ve kararı usulden bozmuştu.

Bu son umutla, ortalık yeniden hareketlendi. Dava yeniden Meclis gündemine gelirken kamuoyunda da büyük bir kampanya başlatıldı. Bazı sanatçılar, aydınlar, yazarlar, idamları durdurmak için imza topluyorlardı. Meclis tam bir mektup bombardımanına tutuldu. Bu arada hücrelerinde ölümü bekleyen Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan içeride açlık grevine başladılar.

Bu, tam bir ölüm orucuydu. Ve onları ancak çok güvendikleri biri bu işten vazgeçirebilirdi.

Halit Çelenk

Geldiği zaman yüzü sarı, yeşil bir renk almıştı. Zayıflamıştı ve görüş yerinde ayakta duramıyordu. Yere diz çökerek benimle konuştu. "Görüyorum ki," dedim Deniz'e "şu anda ayakta bile duramıyorsun. Bir hayli enerji kaybetmişsin. Yüzünün rengi değişmiş. Oysa biz dışarıda ölüm cezalarını önlemek için savunmanlar olarak çalışma yapıyoruz. Ve kamuoyunda da bu cezaların infaz edilmemesi için büyük bir istek var. Ama bütün bunlara rağmen bu ölüm cezaları yerine getirilirse sizin sehpa altına sağlıklı, dimdik gitmeniz lazım gelir." "Haklısınız," dedi Deniz. "Biz bugünden itibaren ölüm orucunu bırakıyoruz," dedi. Ve o şekilde bıraktılar.

Ancak Meclis geri adım atmadı. Kararları yeniden görüştü ve idamları yine onayladı. Şimdi İnönü için yapacak tek şey kalıyordu: Yeniden Anayasa Mahkemesi'ne gidip bu kez kararların esastan bozulmasını istemek...

CHP'liler bunun için imza toplarken gelen bir haber her şeyin sonu oldu.

Dört hava korsanı bir Türk Hava Yolları uçağını 61 yolcusuyla Sofya'ya kaçırmışlardı. 13 mahkûm 24 saat içinde salıverilmezse uçağı havaya uçuracaklarını söylüyorlardı. Üstelik yolcular arasında İnönü'nün oğlu Ömer de vardı.

İsmet Paşa hayatının en zor anlarından birini yaşıyordu. Bir yanda oğlunun yaşamı, bir yanda kurtarmaya çalıştığı idam mahkûmları, öte yanda aynı amaçla oğlunu kaçıran korsanlar... Yine de hiç çekinmeden, "Hükümet pazarlık yapmamalıdır," dedi. Nitekim pazarlık yapılmadı ve korsanlar teslim oldular. Ama olan, Meclis'te imza toplamaya çalışanlara oldu.

Cemil Gezmiş

33 senatöre ihtiyacımız var. 33 imzaya. 28'e kadar çıktık Çocuklar arı gibi çalışıyorlar. Avukatlar filan herkes çalışıyor. Evleri dolaşıp imza topluyorlar. Gökdelende Anka Ajansı'nda oturuyoruz. Bir haber geldi, dediler ki: "Jandarma genel komutanını vurmuşlar." Meğer komutanı kaçırpı idamlara karşılık onu tutacaklarmış. Bunun üzerine herkes paniğe kapıldı. Senatörlerden telefonlar, "Aman benim imzamı sil," diye. Ondan da mahrum kaldık Artık elimiz ayağımız bağlandı. "Bitti," dedim, "bu olay artık bitti."

4 Mayıs günü Jandarma Genel Komutanı Kemalettin Eken'e Ankara'da yapılan suikastla gerçekten de olay bitmiş oldu.

Karanlık bir dönemin kapanış seremonisi, 5 Mayıs'ı 6 Mayıs'a bağlayan gece, yine kör karanlıkta yapılacaktı.

6 Mayıs 1972 Cumartesi Ankara

O gece Ankara'da sokağa çıkma yasağı vardı.

Şehrin her yanına devriyeler yerleştirilmişti. O gece İmralı'dan tam 10 yıl sonra bir kez daha bir cezaevi avlusuna üç idam sehpası kurulmuştu.

Ankara Kapalı Cezaevi'ndeki mahkûmlar, aylardır bekledikleri ayak seslerini 5 Mayıs'ın gece yarısında duydular.

Denizler için infaz vakti gelmişti.

Mustafa Yalçiner

İdama götürülüşlerini bu gürültülerden ve arka hücrelerin kapısının açılmasından, yine arkadan gelen şangırtı seslerinden anladık. Ayaklara zincir bağladılar. Ellere zincir bağladılar. Orada yaklaşık yarım saat kadar oyalandılar. Sonra bizim hücrelerin dış kapısının önünden geçirilip götürüldüler. Deniz oradan giderken, "Eyvallah," diye bağırdı. Biz hepimiz, "Güle güle," diye bağırdık.

Halit Çelenk

Odaya girdiğim zaman Deniz Gezmiş bir koltukta oturuyordu. Yüzü pencereye dönüktü. Ve oturduğu yerden sehpanın kurulduğu avluyu görüyordu.

O odada 25 yaşındaki Deniz Gezmiş, az sonra asılacağı da-rağacına bakarak son mektubunu yazdırdı. Bir gardiyan, söylediklerini ağır ağır daktiloya tuşluyordu.

Deniz Gezmiş'in son mektubundan....

Baba,

Mektup elinize geçmiş olduğu zaman aranızdan ayrılmış bulunuyorum. Ben ne kadar üzülmeyin desem de üzüleceğinizi biliyorum. Fakat bu durumu metanetle karşılamayı istiyorum. İnsanlar doğar, büyür, yaşar, ölürler. Önemli olan çok yaşamak değil, yaşadığı sürede fazla şeyler yapabilmektir. Bu nedenle ben, erken gitmeyi normal karşılıyorum. Oğlun bu yola bilerek girdi ve sonun da bu olduğunu biliyordu. Cenazem için avukatlarıma gerekli talimatları verdim. Taylan Özgür'ün yanına gömülmek istiyorum. Annemi teselli etmek sana düşüyor. Kitaplarımı küçük kardeşime bırakıyorum. Kendisine özellikle tembih et. Onun bilimadamı olmasını istiyorum. Bilimle uğraşsın ve unutmasın ki bilimle uğraşmak da bir yerde insanlığa hizmettir. Son anda yaptıklarımdan en ufak bir pişmanlık duymadığımı belirtir, seni, annemi, abimi ve kardeşimi devrimciliğimin olanca ateşi ile kucaklarım.

Oğlun Deniz Gezmiş

Halit Çelenk

Elleri arkasından bağlıydı. Sigara istedi. Ağzına bir sigara aldı ama elleri bağlı olduğu için bir görevli içmesine yardımcı oluyordu. Sigara uçlu bir sigaraydı. Yani filtreliydi. "Abi," dedi, "biz hep Birinci içiyorduk. Üç-beş gün önce artık infazların yapılacağını öğrenince 'uçlu sigara içelim,' dedik," dedi.

Deniz, giderayak demli güzel bir çay istemedi. Rodrigo'nun gitar konçertosunu da hatırlamadı. Sadece... Yusuf'u ve Hüseyin'i görmek istedi.

Tek bir defa... ve son bir defa...

Halit Çelenk

Deniz getirildi koridorun başına... Yusuf odadan çıkarıldı. Onunla sarıldılar. Öpüştüler, görüştüler. Hüseyin'le de görüştüler. Ve artık kalktık. Bir tarafında savcı, yanında ben, yanımda Mükerrrem Erdoğan, biz böyle o odadan küçük avluya doğru, sehpayaya doğru gidiyoruz. Giderken yolda durdu... "Şekibe Abla'ya selam söyle, bize çok emeği geçti. Teşekkür ederiz," dedi. Ve yürüdük. Avluya gelince masanın üzerine çıktı. Sonra da taburenin üzerine çıktı. Elleri arkadan bağlıydı. Bir konuşma yapmak için söze başladı. O arada konuşmaya başlarken savcı engellemek istedi konuşmayı. Ali Elverdi, böyle ayakta, bir elini arkasına koymuş, bir eliyle sigara içiyor. Adeta, "Bütün bu işleri ben yapıyorum," diyen bir kahraman pozunda... "Bırak konuşsun," dedi. Ve Deniz, o şimdiye kadar birçok yerde yayınlanan konuşmasını o gecenin sessizliğinde yüksek sesle bağıra bağıra söyledi. Hatırımda kaldığı kadarıyla, "Yaşasın Marksizmin, Leninizmin yüce ilkeleri. Yaşasın Türk ve Kürt halklarının bağımsızlık mücadelesi. Kahrolsun emperyalizm, kahrolsun faşizm," şeklinde bir konuşmaydı. Bunları söyledikten sonra ayağının altındaki tabureyi tekmeledi. Tabure böyle bir döndü... şak diye düştü kendisi.

Bu infazı, Yusuf'a da izlettiler. Sonra Yusuf sehpayaya geldi, Hüseyin izledi. Nihayet en son sıra Hüseyin'e geldi. Üçü de aynı sloganlarla çıktılar tabureye. Ve üçü de aynı cesaretle gittiler ölüme... Bir mitinge gider gibi...

Adları ister Adnan, Hasan, Fatin olsun... ister Deniz, Yusuf, Hüseyin...

Darağacındakiler hayata asılırlar.

Asanlar ölüme gömülürler.

Bu üç genç, bugün yargılansalar en fazla 15 yıl hapis cezası alacaklardı.

O gün idamla cezalandırıldılar.

12 Mart'ın faturasını yüzlerce aydın, binlerce gençle birlikte o üç beden de ödedi.

Ve karanlık bir dönem, böylece yine darağaçlarının karanlık gölgesinde noktalanmış oldu.

Peki bütün bunların sorumluları kimler?

Bizleriz, sizlersiniz...

Vatanı kurtarmanın, sorunları çözmenin tek yolunun gerçek demokrasi olduğuna inanmayanlar... başka yollar arayanlar...

Bir düşünün, bize hak vereceksiniz...

Ve diğerleri...

Peki ya belgeselimizin diğer kahramanları... İnönü, Sunay, Tağmaç, Gürler, Demirel?..

Onlar da tarihin labirentlerinde kendi yerlerini aldılar.

Nihai hükmü geçen zaman verdi....

İsmet İnönü

İsmet Paşa, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının asıldığı gün bir kalp krizi geçirdi. Artık 90'ına yaklaşıyordu ve yorgun kalbi onu daha fazla taşıyamayacak durumdaydı.

Ancak yine de ertesi gün Ankara'da toplanan CHP Olağanüstü kurultayına katıldı ve parti içi muhalefete restini çekti

"Ya Bülent ya ben," dedi.

Ama kurultay bu soruyu, "Bülent," diye yanıtladı.

Paşa ertesi gün yazdığı dört satırlık bir dilekçeyle CHP genel başkanlığından istifa etti. Tahtını Bülent Ecevit'e terk etti. 4 Kasım'da 49 yıllık partisinden ayrıldı. 10 gün sonra da milletvekilliğine veda etti.

Politikasız yaşamı pek kısa sürdü.

25 Aralık 1973'te Türkiye, duyanların, "Hadi canım sen de," diyecekleri bir haberle uyandı.

Yaşlı çınar devrilmiş, İsmet Paşa tarih olmuştu...

Cevdet Sunay

12 Mart'ın Cumhurbaşkanı Sunay, Çankaya'daki yedi yılını 1973 Mart'ında tamamladı.

Krizlerle dolu bir dönemi kıvrak manevralarla ustaca atlatmayı bilmiş ve vakti gelince sessizce çekilmişti tarih sahnesinden...

Ölünceye kadar yaşadığı onca olayla ilgili tek kelime konuşmadı. 1982’de öldüğünde geride yaşanmış binlerce anı ve bir o kadar da hoş fıkra bıraktı.

Nihat Erim

Ara rejimin başbakanı Erim, 12 aylık maceralı hükümet deneyiminden sonra köşesine çekildi. Siyasal yaşamını kontenjan senatörü olarak sürdürdü. 1980 Temmuz’unda 12 Eylül’den hemen önce Dev-Sol’un düzenlediği bir suikastla öldürüldü.

Cenazesi devlet töreniyle kaldırıldı.

Memduh Tağmaç

12 Mart’ın genelkurmay başkanı 1972 Ağustos’unda gücünün zirvesindeyken emekli oldu. Ama emekliliği öncesinde ordunun zirvelerine dönük kirli bir oyun oynandı.

Tağmaç’ın koltuğuna Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Faruk Gürler oturacaktı. Ancak ordu içinde Gürler’e karşı olan bir cunta hemen eski dosyaları açtı. Özellikle İstanbul Sıkıyönetim Komutanı Faik Türün’ün başını çektiği bir operasyonla “Gürler-Batur cuntası” yeniden gündeme getirildi. Ünlü Ziverbey Köşkü’nde işkence seansları düzenlenerek, gözaltındakiler Gürler aleyhine ifade vermeye zorlandılar. Ama oyun tutmadı ve Tağmaç, 30 Ağustos’ta Genelkurmay’ı Gürler’e teslim etti.

Hem de öpüşerek ve hiçbir şey yokmuş gibi...

1978 yılında Ankara’da öldü.

Faruk Gürler

12 Mart’ın kudretli Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Gürler, başından beri istediği “aslanlı kapı”ya nihayet 1972

Ağustos'unda kavuştu. Ama 1973 geldiğinde önüne daha büyük bir kapı açıldı.

Sunay, Köşk'ü boşaltınca, Türk Silahlı Kuvvetleri, artık yerleşmeye başlayan bir alışkanlıkla, yine genelkurmay başkanının Çankaya'ya göndermenin hazırlığına giriştiler. Gürler, henüz yılını doldurmadığı Genelkurmay Başkanlığı'ndan istifa etti. Üniformasını çıkardı ve kontenjan senatörlüğüne atandı. O, artık Türk Silahlı Kuvvetleri'nin cumhurbaşkanı adayıydı.

Ama işler hiç de beklendiği gibi gitmedi.

Hesabı bozan, 12 Mart'ta koltuğundan devrildiğinden beri bugünü bekleyen Demirel oldu.

Tarih, inadına 13 Mart'tı.

Ve Meclis askerî birliklerce kuşatılmış, dinleyici locaları komutanlarca doldurulmuştu.

Ama olmadı. Demirel ve AP grubu oy vermeyince Gürler seçilemedi.

Adaylıktan çekildi.

Köşk yolunda aslanlı kapıyı da yitirmişti.

İki yıl sonra 1975'te Ankara'da öldü.

Süleyman Demirel

Devrik Başbakan, 12 Mart 1971'in rövanşını, 13 Mart 1973'te aldı.

Sonra devrildiği koltuğuna 1975'te yeniden oturdu.

Beş yıl sonra bir kez daha devrildi.

Bu kez dönüşü 11 yıl aldı.

Daha 1971'de, "Bir daha Demirel mi, güldürmeyin beni," diyenlere inat dört dönem daha başbakanlık yaptıktan sonra, tüm bu mücadelenin kaynağı olan o tepeye, Çankaya'ya yerleşti.

Artık çanlar onun için çalacaktı...

SÖYLEŞİ YAPILANLARIN LİSTESİ

1. Şadi Pehlivanoglu 09.07.1993 / Ankara
2. Metin Toker 12.07.1993 / İstanbul
3. Baki Tuğ 16.07.1993 / Ankara
4. Salman Kaya 19.07.1993 / Ankara
5. Suphi Karaman 20.07.1993 / Ankara
6. Ferruh Bozbeyli 21.07.1993 / Ankara
7. Sıtkı Ulay 22.07.1993 / Ankara
8. Mustafa Yalçiner 23.07.1993 / Ankara
9. Ali İhsan Göğüs 23.07.1993/ Ankara
10. Atilla Sav 28.07.1993 / Çeşme
11. Abdullah Asım İğneciler 28.07.1993 / İzmir
12. Emin Değer 29.07.1993 / Kuşadası
13. Bülent Ecevit 30.07.1993 / Ankara
14. Turgut Menemencioğlu 02.08.1993 / İstanbul
15. Ekrem Alican 03.08.1993 / Adapazarı
16. Emin Aytekin 05.08.1993 / Erdek
17. Mehmet Eymür 09.08.1993 / Antalya
18. Fakih Özfakih 09.08.1993 / Alanya
19. Mahir Kaynak 10.08.1993 / Ankara
20. Ertoz Vahit Suiçmez 11.08.1993 / Ankara
21. Muhsin Batur 16.08.1993 / İstanbul
22. Doğan Kasaroğlu 16.08.1993 / İstanbul
23. Halil Akkurt 17.08.1993 / İstanbul
24. Selçuk Atakan 17.08.1993 / İstanbul
25. Mete Akyol 18.08.1993 / İstanbul
26. Cemil Gezmiş 18.08.1993 / İstanbul

27. Zihni Çetiner 19.08.1993 / İstanbul
28. Ertuğrul Kürkçü 19.08.1993 / İstanbul
29. Mehmet Turgut 20.08.1993 / İstanbul
30. Çetin Altan 23.08.1993 / İstanbul
31. Alparslan Türkeş 05.09.1993 / Ankara
32. Halit Çelenk 11.09.1993 / Ankara
33. Haluk Bayülken 18.09.1993 / Ankara
34. Yılmaz Erkekoğlu 23.09.1993 / Ankara
35. Cüneyt Arcayürek 25.09.1993 / Ankara
36. Mehmet Ali Kışlalı 28.09.1993 / Ankara
37. Ergin Konuksever 30.09.1993 / Ankara
38. Mümtaz Soysal 08.10.1993 / Ankara
39. Sadettin Bilgiç 09.10.1993 / Ankara
40. Uluç Gürkan 13.10.1993 / Ankara
41. Çetin Çeki 19.11.1993 / İstanbul
42. Baha Akşit 19.11.1993 / İstanbul
43. Süleyman Demirel 20.11.1993 / İstanbul
44. Nuri Beşer 01.12.1993 / Ankara
45. Atilla Karaosmanoğlu 16.12.1993 / Ankara
46. Atilla Altugan 13.01.1994 / İstanbul
47. Talat Turhan 14.01.1994 / İstanbul
48. Nuri Çolakoğlu 24.01.1994 / Ankara
49. Bozkurt Nuhoglu 05.02.1994 / Ankara
50. Altan Öymen 06.02.1994 / Ankara
51. Celil Gürkan 16.04.1994 / Ankara
52. Sadi Koçaş 12.04.1994 / Ankara
53. Fuat Doğu 30.04.1994 / Ankara

Kitaplar

Altan, Çetin, *Suçlanan Yazılar*, Kıtış Yayınları, İstanbul, 1970.

Altan, Mehmet, *Darbelerin Ekonomisi*, Afa Yayınları, İstanbul, 1990.

Arcayürek, Cüneyt, *Yeni Demokrasi, Yeni Arayışlar (1960-1965)*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1984.

Arcayürek, Cüneyt, *Demirel Dönemi (1965-1971)*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985.

Arcayürek, Cüneyt, *Çankaya'ya Giden Yol (1971-1973)*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985.

Avcıoğlu, Doğan, *Türkiye'nin Düzeni*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1969.

Avcıoğlu, Doğan, *Devrim Üzerine*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1971.

Aydemir, Şevket Süreyya, *İkinci Adam*, Cilt 3, Remzi Kitabevi, Ankara, 1980.

Aydemir, Talat, *Talat Aydemir'in Hatıraları*, Kitapçılık Yayın, İstanbul, 1968.

Aydinoğlu, Ergun, *Türk Solu (1960-1971)*, Belge Yayınları, İstanbul, 1992.

Aytekin, Emin, *İhtilal Çıkmazı*, Dünya Matbaası, İstanbul, 1967.

Batur, Muhsin, *Anılar ve Görüşler/Üç Dönemin Perde Arkası*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1985.

Başgil, Ali Fuat, *Hatıralar*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1990.

Bayrak, Orhan, *Türkiye'yi Kimler Yönetti*, Yılmaz Yayınları, İstanbul, 1992.

Bektaş, Arsev, *Demokratikleşme Sürecinde Liderler Oligarşisi: CHP ve AP (1961-1980)*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1993.

Çavdar, Tefvik, *Türkiye 1968*, İzlem Yayınevi, İstanbul, 1969.

Gem, İsmail, *Tarih Açısından 12 Mart*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1993.

Cizre-Sakallıoğlu, Ümit, *AP-Ordu İlişkileri/Bir İnkilemin Anatomisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993.

Çağlayangil, İhsan Sabri, *Anılarım*, Yılmaz Yayınları, İstanbul, 1990.

Çelenk, Halit, *İdam Gecesi Anıları ve Kararlar*, Ülke Yayınları, Ankara, 1980.

Çetinkaya, Hikmet, *Sancılı Yıllar*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1986.

- Çölaşan, Emin, *İcraatın İçinden*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1986.
- Değer, Emin, *CIA, Kontr-gerilla ve Türkiye*, Çağlar Matbaası, Ankara, 1977.
- Demirel, Hüseyin, *12 Mart'ın İçyüzü*, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1977.
- Dilipak, Abdurrahman, *İhtilaller Dönemi*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1991.
- Ecevit, Bülent, *Ortanın Solu*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1975.
- Elverdi, Ali, *Bu Vatana Kastedenler*, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1988.
- Er, Alev, *Bir Uzun Yürüyüşü 68*, Afa Yayınları, İstanbul, 1988.
- Erkanlı, Orhan, *Askeri Demokrasi*, Güneş Yayınları, İstanbul, 1987.
- Erkekoğlu, Yılmaz, Nurhak, *Ey Nurhak*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1988.
- Eymür, Mehmet, *Analiz; Bir MİT Mensubunun Anıları*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1991.
- Faik, Bedii, *İhtilalciler Arasında Bir Gazeteci*, Dünya Yayınları, İstanbul, 1967.
- Genç, Süleyman, *12 Mart'a Nasıl Gelindi?*, İleri Yayınları, Ankara, 1971.
- Gevgilili, Ali, *Türkiye'de 1971 Rejimi*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1973.
- Gevgilili, Ali, *Yükseliş ve Düşüş*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1987.
- Güley, Ferda, *Kendini Yaşamak*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1990.
- Güngör, Celalettin, *27 Mayıs ve Partileşme Sorunu*, Nurol Matbaası, Ankara, 1992.
- Gürkan, Celil, *12 Mart'a Beş Kala*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1986.
- Hekimoğlu, Müşerref, *27 Mayıs'ın Romanı*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1975.
- İsen, Can Kaya, *Geliyorum Diyen ihtilal*, Tan Matbaası, İstanbul, 1964.
- Kabacalı, Alpay, *Türkiye'de Gençlik Hareketleri*, Altın Kitaplar, İstanbul, 1992.
- Kalpakçıoğlu, Özdemir, *2. Cumhuriyetin 3 Başbakanı ve Olaylar*, Ankara, 1969.
- Karadeniz, Harun, *Olaylı Yıllar ve Gençlik*, May Yayınları, İstanbul, 1977.
- Kırçak, Çağlar, *Türkiye'de Gericilik (1950-1990)*, İmge Kitabevi, Ankara, 1993.
- Koçaş, Sadi, *12 Mart Anıları*, May Yayınları, İstanbul, 1978.
- Korkmaz, Esat, *68 Güncesi; Kafa Tutan Günler*, Arba Yayınları, İstanbul, 1992.
- Küçük, Yalçın, *Planlı Kalkınma ve Türkiye*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1978.

Mumcu, Uğur, *Sakıncalı Piyade*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1989.

Mumcu, Uğur, *Büyüklerimiz*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1978.

Mumcu, Uğur, *Çıkmaz Sokak*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1984.

Mumcu, Uğur, *Suçlular ve Güçlüler*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1984.

Nadi, Nadir, *27 Mayıs'tan 12 Mart'a*, Sinan Yayınevi, İstanbul, 1972.

Örtülü, Erdoğan, *3 İhtilalin Hikâyesi*, Milli Ülkü Yayınevi, Konya, 1977.

Öymen, Orsan, *Bir ihtilal Daha Var (1908-1980)*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1987.

Öz, Erdal, *Deniz Gezmiş Anlatıyor*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1976.

Özdemir, Hikmet, *Kalkınmada Bir Strateji Arayışı: Yön Hareketi*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1986.

Özdemir, Hikmet, *Devlet Krizi: TC Cumhurbaşkanlığı Seçimleri*, Afa Yayınları, İstanbul, 1989.

Öztürk, Sırrı, *12 Mart 1971'den Portreler*, Sorun Yayınları, İstanbul, 1993.

Selçuk, İlhan, *Ziverbey Köşkü*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1989.

Soysal, Mümtaz, *Anayasanın Anlamı*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1977.

Soysal, Sevgi, *Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1982.

Sülker, Kemal, *Türkiye'yi Sarsan 2 Uzun Gün: 15-16 Haziran*, V Yayınları, Ankara, 1987.

Şahin, Haluk, *Gece Gelen Mektup*, Cep Kitapları, İstanbul, 1987.

Schick, Irvin Cemil ve Tonak, E. Ahmet (derleme), *Geçiş Sürecinde Türkiye*, Belge Yayınları, İstanbul, 1987.

Toker, Metin, *Yarı Silahlı, Yarı Külahlı Bir Ara Rejim (1960-1961)*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991.

Toker, Metin, *İnönü'nün Son Başbakanlığı (1961-1965)*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992.

Toker, Metin, *İsmet Paşa'nın Son Yılları (1965-1973)*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993.

Turgut, Hulusi, *Demirel'in Dünyası*, ABC Ajansı Yayınları, İstanbul, 1992.

Turgut, Mehmet, *Siyasetten Sahneler*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1991.

Turhan, Talat, *Kontrgerilla Cumhuriyeti*, Tüm Zamanlar Yayıncılık, İstanbul, 1993.

Yılmaz, Veli, *Emirle Gelen İdam Kararı*, Tüm Zamanlar Yayıncılık, İstanbul, 1992.

Yazı Dizileri

Can, Akşin, "Bilinmeyen Yönleriyle Cumhurbaşkanlığı Seçimleri", *Günaydın*, Mart 1980.

Altuğ, Kurtul, "Umudun Tükenişi", *Tercüman*, Nisan-Mayıs 1979.

Arcayürek, Cüneyt, "12 Mart Olayı", *Hürriyet*, Aralık 1974.

Arzık, Nimet, "Demirel'in İçi, Dışı", *Milliyet*, Ağustos 1985.

Ballı, Rafet, "Sosyalist Sol Konuşuyor", *Milliyet*, Ocak 1989.

Barlas, Mehmet, "Turan Güneş Anlatıyor: Politikada Çeyrek Yüzyıl", *Milliyet*, 1979.

Batur, Muhsin, "Bir Cumhurbaşkanlığı Seçiminin Perde Arkası", *Milliyet*, Temmuz 1989.

Bilgin, Turhan, "12 Mart", *Milliyet*, Mart 1976.

Cıvaoğlu, Güneri, "Demirel 12 Mart'ı Anlatıyor", *Tercüman*, Mart 1978.

Cıvaoğlu, Güneri, "İslamköylü Phoenix", *Sabah*, Haziran 1989.

Düzgören, Koray, "Mihri Belli'nin Anıları (2)", *Milliyet*, Ağustos 1989.

Ekmekçi, Mustafa, "AP ve Demirel Olayı", *Cumhuriyet*, Ekim 1976.

